

સમાજનો આડો



સિંધુ
અમૃતલાલ રતનજી નિવેદી

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજરાતી કૉપીરાખિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૨૬૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ સમાજનો સડો

વિષય દ. : ૨

સમાજનો સડો

(પ્રથમ ખંડ)

[સામાજિક બળતા પ્રશ્નો ચર્ચાતી નવલકથા]

લેખક:—

અમૃતલાલ રતનજી ત્રિવેદી.

પ્રકાશક:—

હરિલાલ વલ્લભદાસ બ્રહ્મક્ષત્રી.

કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

પુસ્તક પ્રકાશનના સર્વાધિકાર લેખકને સ્વાધિન છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌંઘીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૫૨૬૫

આવૃત્તિ પહેલી

પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૮૬

સને ૧૯૩૦

પ્રકાશક:—હરિલાલ વલ્લભદાસ બ્રહ્મક્ષત્રી.

મુદ્રક:—શ્રી હરિ-હર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ.

મુદ્રણસ્થાન:—૧૮૧, અગરગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.



रा. प्रभुदास लाधालाह भोदी.

(सदस्यत्री साज वर्तमान.)

અર્પણ પત્રિકા

મહારા સહદયી મુરખી પ્રભુદાસ લાધાલાલ
મોદીને મારી આ નવલકથાનો પ્રથમ ખંડ સપ્તમ
અર્પણ કરું છું.

અમૃતલાલ રતનજી ત્રિવેદી.

ઉપોદ્ધાત.

—o—

સમાજની પ્રશ્નલિકાઓમાં રહેલા દોષો દર્શાવી તેમાં સુધારા સુચવવાના ઉદ્દેશે ઘણા લેખકોને નવલકથા લખવા પ્રેર્યા છે. રા. ત્રિવેદીએ પણ એવાજ ઉદ્દેશથી થોડા વખત ઉપર “હંસા” નામની નવલકથા પ્રસિદ્ધ કરી હતી.

“સમાજનો સડો” નામની એમની આ બીજી નવલકથા પણ એજ આશયથી રચાઈ છે. આપણા હિંદુ સંસારમાં વિધવાની દશા ઘણી અસહાય ને નિરાધાર ભરી છે. નમંદથી માંડી અત્યાર સુધીના અનેક લેખકોએ એનાં કંઈયે ચિત્રો આલેખવા પ્રયાસ કર્યો છે. રા. ત્રિવેદીએ પણ એજ પ્રશ્નના પાયા પર એમની નવલકથાની ગુંથણી કરી છે. સાથે સાથે આપણી જ્ઞાતિ સંસ્થાનાં કેટલાંક અનિષ્ટો, જ્ઞાતિના અગ્રેસરોની અનિયંત્રિત સત્તા, અજ્ઞાનને અભણ સ્ત્રીઓને ફસાવવાને ચાલતી કપટ લીલા છત્યાદિ સામાજિક વિષયો પણ વાર્તામાં ઠીક ગુંથ્યા છે.

વાર્તાના ગુણદોષની ચર્ચા અહીં કરવી અસ્થાને છે. વાર્તાની શૈલી સરળ, તળપદી ને વાંચક સહેલાઈથી સમજી શકે તેવી છે.

રા. ત્રિવેદી સાહિત્યના શોખીન છે. આ અગાઉ પણ એમણે વાર્તાઓ લખી છે. “સાંજ વનમાન”માં એઓ હમણાં ચાલુ વાર્તા લખી રહ્યા છે. એમનાં સાહિત્ય શોખ ને કળા શક્તિ ઉત્તરોત્તર વિકાસ પામે એમ ઇચ્છી આ એમના પ્રયાસને વિજય ઇચ્છું છું.

૮-૩-૩૦

મુંબઈ.

}

કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુન્શી.

અનુક્રમણિકા



પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
„ ૧	હું પરિચય	૩
„ ૨	જી. સાતિ સભા	૧૭
„ ૩	જી. માતા પિતાનું મૃત્યુ	૨૬
„ ૪	થું સાસુનો ત્રાસ	૩૭
„ ૫	મું વિધવા કે સધવા ?	૪૪
„ ૬	હું મરકીતો ભોગ	૫૦
„ ૭	મું વાર્તાલાપ	૫૮
„ ૮	મું માલુ ડોશી	૬૪
„ ૯	મું જોહુકમીનું જોર	૭૦
„ ૧૦	મું દેવ મંદિરે	૭૯
„ ૧૧	મું પડ્યંત્રની રચના	૮૬
„ ૧૨	મું સસરાની સહાનુભુતી	૯૮
„ ૧૩	મું ચક્રમક ઝરી	૧૦૫
„ ૧૪	મું સત્તાનું જોમ	૧૧૩
„ ૧૫	મું જેમાં શંભુપ્રસાદના પાસા પોચાર પડે છે	૧૨૧
„ ૧૬	મું ભાઈ બહેન	૧૩૦
„ ૧૭	મું ઝેરની પ્યાલી	૧૩૭
„ ૧૮	મું યુવાની દિવાની	૧૪૭
* „ ૧૯	મું ફસાઈ	૧૬૨
„ ૨૦	મું ન્યાયનું ફારસ	૧૫૩
✖ „ ૨૧	મું સરલા	૧૬૬

બે બાલ

દેવમંદિરોમાં થતો ધનનો દુર્વ્યય અને અજ્ઞાન ધર્મધેલડા માનવીઓને પોતાની વાસના પોશવામાં દેવમંદિરોના મહારાજોને હૃદયીઆર તરીકે ઉપયોગ કરતાં જોતાં મારા હૃદયમાં સખ્ત આઘાત થયો. શું આવી સ્થિતિ એક પળ પણ ટકી રહેવી ઇષ્ટ છે ? આમ મારા અંતરમાં પ્રશ્ન ઉઠ્યો.

શું આ ધર્મસ્થાન ? જ્યાં અનાચાર અને દુષ્ટતા સીવાય કંઈ પણ નજરે પડતું નથી તે ધર્મમંદિર ? આવા વિચારો મારા હૃદયમાં ઉઠવાથી અને આજના જ્ઞાતિના બિન્ન બિન્ન વાડામાં નીરક્ષર અને નિર્બોધ હોવા છતાં કહેવાતા જ્ઞાતિ પટેલોને આપખુદી અને સત્તાનું જોર ચલાવતા જોયા પછી નિર્દોષ જ્ઞાતિજન પર પોતાનો સ્વાર્થ પોશવા અત્યાચાર અને ભુદ્ધ ગુન્નરતાં અને પોતાની આપખુદ પટેલાઈને વંશપરંપરાની કરવા માટે ધર્મપછાડા મારતા જ્ઞાતિ પટેલોની જોહુકમી જોયા પછી જો હિન્દુ સમાજને પૂર્વના

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
" ૨૨ મું	નિરૂપમા ને મહારાજ	૧૭૪
" ૨૩ મું	અજ્ઞાનનો ભેદ	૧૭૯
" ૨૪ મું	બડ ! બડ !!	૧૮૬
" ૨૫ મું	પાટોત્સવ	૧૯૧
" ૨૬ મું	ગૃહભાગ	૧૯૯
" ૨૭ મું	સોનેરી જળ	૨૦૫

* કંપોઝીટરની ભુલને લીધે પ્રકરણ વીસમું ઓગણીસમા પહેલાં છમાઈ ગયું છે માટે વાંચકે પહેલું ઓગણીસમું પ્રકરણ વાંચીને વીસમું વાંચવા કૃપા કરવી.

x સરલાને બદલે લક્ષ્મી સમજવું.

જેવી ઉન્નત અને ચેતનવંતી બનાવી વીસમી સદીના પ્રગતિના પ્રવાહમાં ટકાવી રાખવી હોય તો આ જુદમ અને આ અત્યાચાર, આ ખોટી ધર્માંધતા અને આ દેવમંદિરના મહારાજોની પાપલીલાઓ એક પણ પણ ટકાવી રાખવી જોઈએ નહીં તેવું જણાતા ઉપરના પ્રશ્નોને “સમાજનો સડો” નામની નવલકથામાં ગુંથીને મારી પહેલી વાર્તા “હંસા યાને મઠનો ભેદ” ની વાર્તામાં જેમ મઠના સ્વામીની પાપલીલા ઉઘાડી પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો તેમ “સમાજનો સડો” નામની વાર્તામાં ઉપરના પ્રશ્નોની પુલ ગુંથણી કરવાથી કાંઈક સમાજને ફાયદાકારક છે તેવું જણાતાં આ વાર્તાની પુલગુંથણી કરી છે.

“હંસા યાને મઠનો ભેદ” નામની મારી પહેલી સાંમાજિક નવલકથાને જનસમાજે જેવી રીતે અપનાવી લીધી હતી તેવી રીતે આ મારી નવલકથા “સમાજનો સડો” ને પણ જનસમાજ અપનાવી લેશે ને સમાજના સચોટ બળતા પ્રશ્નો બીજી નવલકથામાં ચર્ચવાને મને ઉત્સાહીત કરશે તેવી આશા છે.

“સમાજનો સડો” લખવાને હું શા માટે પ્રેરાયો હતો તેને ટુંક ખુલાસો આપ્યા પછી “સમાજનો સડો” નામની મારી નવલકથા પુસ્તકરૂપે રજુ કરવામાં મારા જે મિત્રોએ મને મદદ કરી છે તેમનું રજુ ફેડવાનો પ્રયત્ન કરું તો અસ્થાને તો નહીં જ ગણાય.

ગુજરાતી જનતા સમક્ષ નવલકથા લેખક તરીકે મને પ્રકાશમાં લાવનાર “સાંજ વતંભાન” વાળા મુરબ્બી પ્રભુદાસ લાધાબાઈ મોદીનો ઉપશ્રાર ન જુલાય તેવો છે. જે તેઓએ મને “સાંજ વતંભાન” દ્વારા ગુજરાતી જનતા સમક્ષ નવલકથા લેખક તરીકે જણાઈ લાવવાનો પ્રયત્ન ન કર્યો હોત તો મારી શક્તિ પ્રમાણે અત્યારે હું જે સેવા બજાવી રહ્યો છું તે કરી શક્યો હોત કે નહીં તે શંકારૂપદ હોવાથી મુરબ્બી પ્રભુદાસ લાધાબાઈ મોદીનો હું આભારી છું.

પાટણની પ્રભૂતા, ગુજરાતનો નાથ ને રાજધિરાજ જેવી ત્રણ
ઐતિહાસીક નવલકથાના સમર્થ લેખક મુંબઈની ધારાસભાના સભ્ય
સાક્ષર શ્રી કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુન્શીએ તેમને સમયનો અભાવ
હોવા છતાં ટૂંક સમયમાં પ્રસ્તાવના લખી આપી તે માટે તેમનો
આભારી છું.

મીત્ર ગણું કે ભાઈ ગણું એવા મારા બે રનેહીઓ ભાઈ
બકુલેશ અને ભાઈ કાસમભાઈ ધારીને જુલો જવા મને યોગ્ય
લાગતું નથી. તેમણે મને આપેલી મદદ માટે તેમનો આભારી છું.

હરિ-હર પ્રેમના માલીક હરિલાલભાઈએ સામાજિક પ્રશ્નો
ચર્ચાતી મારી આ નવલકથાને પ્રગટ કરવામાં મારી સાથે જે સહકાર
સાધ્યો છે તે માટે તેમનો આભારી છું. જે તેમણે મારી સાથે
સહકાર ન કર્યો હોત તો આજે આ પુસ્તક હું જનતા સમક્ષ
ધરી શકું છું તે ક્યારે ધરી શકત તે કહી શકું તેમ નથી.

છેવટે છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી મારી લેખન શૈલીપર આસ ધ્યાન
આપી અને અમુક પ્રકારે લખવાની સુચનાઓ આપવા ઉપરાંત મારા
પુસ્તકો અને લેખો છાપવામાં અને છાપવામાં મને જે સંગીન
મદદ કરી છે અને મારા પ્રત્યે જે ભાઈ જેવી મમતા ધરાવતા
આવ્યા છે તે રનેહી ભાઈ ગુલામ હુસેનભાઈ હ. શિવજી વાસમી
સદીના તંત્રી અને માલીકનો હું હરહંમેશનો રૂઢી રહીશ. મારા
પરનું તેમનું ત્રણ ફેડાશે કે નહીં એ એકજ પ્રશ્ન મારી
સમક્ષ ઉભો છે.

અંતમાં વાંચક વગેરે મારી “હંસા યાને મઠનો બેદ” નામની
નવલકથાને જેમ અપનાવી લીધી હતી તેમ આને અપનાવી લેશે
અને જે જુલુકાયુક રહી ગઈ હોય તે હંસક્ષીર ન્યાયે દરગુજર કરશે
તેવી આશા છે.

ત્રણ બંગલા

ધાટકોપર

૨૭-૨-૩૦

}

અમૃતલાલ રતનજી ત્રિવેદી.

સમાજનો સડો



પ્રકરણ ૧ બું.

પરિચય.

નીરપમા ! વાહ કેવું સુંદર નામ ! આવું સુંદર નામ પાડવા માટે મારે મારી ફોઇનો પણ ઉપકાર માનવો જોઇએ કારણ કે બીજાની ફોઇઓ આવું લાલિત્યપુર્ણ નામ નહીં પાડતાં ગંગા, જમના, જડી એવા નામ પાડે છે.

આવા નામો પાડનાર ફોઇ કરતાં મારા ફોઇ અવશ્ય સારા હોવા જોઇએજ. કેમ નહીં ? તેઓનુંજ કેવું સરસ નામ છે. આજે નીશાળમાં જ્યારે બહેને જયોત્સ્નાનો અર્થ સમજાવ્યો ત્યારેજ હું મારી ફોઇના નામમાં કેવો અર્થ રહેલો છે તે સમજી. આવા સુંદર નામવાળી ફોઇ તેની બત્રીજીનું શું સૌંદર્યહીન નામ રાખે ? આમ બોલતી બોલતી નીરપમા નામની બાર વરસની બાળા આયનામાં તેના સૌંદર્યનું પ્રતીબિંબ જોઇ આનંદથી ખીલખીલાટ હસવા લાગી

આવી રીતે નીરપમાએ થોડા સમય પોતાના સૌંદર્યની પ્રશંસા કરવામાંજ ગાળ્યો હશે તેવામાં શાળામાં તેની સાથે વીદ્યાબ્યાસ કરતી લક્ષ્મી નામની તેની સહીયર ત્યાં આવી પહોંચી. લક્ષ્મીને જોતાંજ નીરપમાના હૃદયમાં તેના પ્રત્યે મા જણી બહેન જેવું હેત સ્ક્રુયું બંને સહીયરો હોવા છતાં પુર્વજન્મના રણાનું બંધને સગી બહેન જેવુંજ વહાલ એક બીજાને માટે ધરાવતી હતી તેથી લક્ષ્મીને હાથ પોતાના હાથમાં લઇ લક્ષ્મીના નામની પોતાના નામની સાથે તુલના કરવાના હેતુથી વહાલભર્યા સ્વરે નીરપમા બોલી; ‘બહેન તારું નામ શું?’

આ પ્રશ્નનો કાંઈ અર્થ નહીં સમજવાથી અને નીરપમા તેનું નામ જાણતી હોવા છતાં શા માટે તેનું નામ પુછતી હશે તે સંબંધી કાંઈ નિશ્ચયપર નહીં આવી શકવાથી લક્ષ્મી કુતુહલભર્યા સ્વરે બોલી ! શું તું મારું નામ નથી જાણતી ? શું તારી આત્મા-વસ્થાની સહચરીના નામને પણ ભુલી ગઈ ? નીરપમા ! નીરપમા ! તને આ શું થયું કે તું મને પણ ભુલી ગઈ ? આમ કહી હળવેથી મળક કરતાં બોલી ‘અસ ! એટલુંયે ભુલી ગઈ કે ?’ આમ બોલતાં તે ખડખડાટ હસી પડી.

તારું નામ તો હું જાણું છુંજ છતાં તુંજ કહે જોઈ ? નીરપમાએ કહ્યું.

“મારું નામ ? નીરપમા ! શું તું મારું નામ જાણવા ઇચ્છે છે ? નીરપમા તેનું નામ જાણતી હોવા છતાં તેને શા માટે પુછતી હશે.” આવા વિચારો કરતી લક્ષ્મી આશ્ચર્યચકિત થતાં બોલી ‘મારું

નામ લખમી. કેવું સુંદર નામ છે ?" તારંએ આવું સુંદર તો નામ નથી.

‘અરે ! કેમ નહિં ? મારું નામ તું જાણે છે ? નીરપમા ! તને ખબર છે કે નીરપમા એટલે શું ? નીરપમા ! એટલે રૂપરૂપનો જાંડાર, નીરપમા એટલે સૌંદર્યનો સાગર, નીરપમા એટલે જેના રૂપની-જેના સૌંદર્યની ઉપમાજ ન હોય, જેનું રૂપ ખીન હરીફ હોય, કહે હવે તો તું મારા નામનો અર્થ સમજી કે ?’

‘હેં ! શું તું કહે છે તે સત્ય છે ? શું તારા નામનો આવો મહિમા છે ? ત્યારે તો તારું નામ મારા નામ કરતાં સુંદર ખરું.’ નિરાશ થતાં લક્ષ્મી બોલી.

લક્ષ્મીને નિરાશ થતી જોઈ તેને આનંદિત કરવાના હેતુથી નીરપમાએ તેની પ્રત્યે કહ્યું : “ખૂદેન લક્ષ્મી ! એમાં નિરાશ શા માટે થાય છે ? નિરાશ થવાની શી જરૂર છે ? ખૂદેન ! તારું નામ કેટલું બધું સુંદર છે તે તું જાણે છે ? હું પણ તારા નામમાં કેવો ભેદ છુપાઈ રહેલો છે તે તો જ્યારે પિતાજીએ લક્ષ્મી નામનો અર્થ સમજાવ્યો ત્યારેજ જાણી શકી, લક્ષ્મી ! તારા નામમાં તો અપૂર્વ ભેદ સમાઈ રહેલો છે. લક્ષ્મી ! ખરી વાત તો એ છે કે-અરે તારી અજ્ઞાન ફોષનોજ તારું નામ પાડવામાં વાંક છે. તારી ફોષ મારી જ્યોત્સ્ના ફોષ જેવી સંસ્કારી નહિં હોય, નહીંતર તારું આવું અનુપમ નામ બગાડી, તેના ઉચ્ચ ભાવોને ભેદી નાખી, લક્ષ્મી જેવું સુંદર નામ મૂકી લખમી નામ પાડત કે ?

નીરપમા જેવી વાચાળ અને વર્ગમાં હંમેશાં પહેલો નંબર પૂરાવતી બાળાના મ્હોંએ પોતાના નામના આવા વખાણુ થતાં

સાંભળી તે નીરપમા પ્રત્યે બોલી: 'નીરપમા ! શું તું કહે છે તેવુંજ ખરેખર મારું નામ સુંદર છે ?'

'કેમ નહિં ? લક્ષ્મી ! તેમાંયે વળી શંકા કે ? તેમાં શંકાને સ્થાનજ કેમ હોઈ શકે ? વિષ્ણુ ભગવાનની પત્નિ લક્ષ્મીના નામથી —સાગર સુતા લક્ષ્મીના નામથી બીજા કોનું નામ વિશેષતા મેળવે ? જે લક્ષ્મીના માટે માણસો મરી પીટે છે, જે લક્ષ્મીના માટે માણસો ન કરવાના કાળા ઘોળા કૃત્યો કરે છે, જે લક્ષ્મીની લાલચમાં મનુષ્ય ચોરી, ખુન ઇત્યાદિ કાર્યો કરવામાં પાછી પાની કરતો નથી, જે લક્ષ્મીના માટે બાપ, દીકરા કે સગા ભાઈઓમાં કલેશ ઉત્પન્ન થાય છે, તે સમુદ્ર સુતા લક્ષ્મીના જેવી તું પણ તારા લક્ષ્મી નામને સાચુંક કરે છે. લક્ષ્મી તું ખરેખર લક્ષ્મી તુલ્ય છે.

નીરપમાને આવી રીતે તેની પ્રશંસા કરતી જોઈ કદાચ તે તેની મશ્કરી તો નહીં કરતી હોયને તેવા વિચાર લક્ષ્મીના હૃદયમાં આવવાથી તે નીરપમા પ્રત્યે બોલી: 'નીરપમા ! મારી મશ્કરી તો નથી કરતીને ? શું તું આ બધું સાચુંજ કહી રહી છે ? શું મારું નામ આટલું બધું સાચું છે ?'

'કેમ નહિ.' તારા નામમાંજ કંઈ એવો પ્રભાવ છે કે તું જ્યાં જાય ત્યાં લીલા લહેર કરી મૂકે અને તેનો પૂરાવો પણ મોજુદ છે. તુંજ કહેતે કે તારા જન્મ પહેલાં શું તારા પિતા ધનવાન હતા ? શું તારા જન્મ પહેલાં તારા પિતાને પુત્ર કે પુત્રિરૂપી કંઈ સંતતિ હતી ? કેમ ! કહે જોઈએ આ બધું તારા જન્મ પછી થયું છે કે નહિં ? લક્ષ્મી ! આ બધું થવાનું કારણ તું સમજે છે ? તે તારા જેવી લક્ષ્મીનોજ શું પ્રતાપ નથી ? તારી ફાઇએજ તારા નામની

કિંમત ઘટાડી છે નહીંતર તારું નામ એટલે શું ? નીરપમા નિરાશ થયેલી લક્ષ્મીને આનંદિત નહિ કરે તો નિરાશ થઈને રમવાનું મૂકીને ચાલી જશે તે બીતીથી તેને ખુશ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી.

ચાલ, ત્યારે તો તું નીરપમા અને હું લક્ષ્મી વાહ ! બન્નેના નામો કેવાં સુંદર છે ? લક્ષ્મીએ કહ્યું.

આવી રીતે વાર્તાલાપ થઈ રહ્યા પછી બંને સહીયરો રમત રમવા લાગી. રમતમાં લક્ષ્મીએ આજેજ એક કન્યાને કપાળે કંકુની આડ કરી ચોખા ચોડી હાથમાં નારીએલ ઝઈને જતી જોઈ હતી અને તેની પાછળ સ્ત્રીઓને ગીત ગાતી જતી જોઈ હતી. લક્ષ્મી આ જોયેલી રમતનો આજે આનંદ લુટવા ઇચ્છતી હોવાથી નીરપમા પ્રત્યે બોલી નીરપમા મેં આજે તો એક તદન નવીન કે જે રમત આપણે કોઈ દીવસ રમ્યા નહી હોઈએ તે જોઈ છે. તે રમશું કે ?

હું ક્યાં ના પાડું છું. તારી ઇચ્છામાં આવે, તે રમત શરૂ કરને ? નીરપમાએ લક્ષ્મીના કથનને અનુમોદન આપતાં જણાવ્યું. ત્યારે તો હું કહું તેમ તારે કરવું પડશે. શું કબુલ છે ? લક્ષ્મીએ પુછ્યું.

કબુલ કબુલ એક વખત નહીં પરંતું સાતવાર કબુલ છે. આમ બોલતી નીરપમા રમતનો આનંદ લુટવા નાચવા કુદવા લાગી.

નીરપમાના આ શબ્દો સાંભળતાંજ લક્ષ્મી પણ ઉલ્લાસમાં આવી જતાં નીરપમા પ્રત્યે બોલી ' નીરપમા ! મારી પાસે આવ.' આમ કહી તેના ખીસામાંથી એક ડાબલી કાઢી તેમાંથી થોડુંક કંકુ લઈને સામે પડેલી બાલદીમાંથી પાણી લઈ કંકુ સાથે મીઠાવી

નીરૂપમાના કપાળને-તેના બાલ પ્રદેશને ઠંમકુમથી સુશોભીત કરી ચોખ્ખાને બદલે તડકામાં સુકવવા નાખેલી જ્વરને લપ્પને કપાળમાં ચોડી નીરૂપમા તરફ ટીકી ટીકીને જોવા લાગી.

થોડો સમય આવી રીતે જોયા પછી કંઈક યાદ આવતાં તે બોલી. ‘પેલીના હાથમાં તો નારીએલ હતું’ આને થું આવું?’ આવી રીતે તે વિચાર કરતી હતી તેવામાં સામે પડેલો ગોળમટોળ પત્થર જોઈને આનંદમાં આવી ગઈ અને જમીનપરથી પત્થર ઉપાડીને નીરૂપમાના હાથમાં આપી નીરૂપમા પ્રત્યે બોલી “નીરૂપમા હવે ધીરે ધીરે ચાલવાનું શરૂ કર હું નારી પાછળ ગીત ગાતી ચાલી આવું છું.”

બંને નિર્દોષ બાળાઓ આવી રીતે નિર્દોષ રમતનો આનંદ લુંટી રહી હતી પોતે થું કરે છે તેનું તે નિર્દોષ બાળાઓ જરાપણ જાન નહતું. આવી રીતે બંનેને બાળાઓ આનંદ રસ લુંટી રહી છે ત્યાં નીરૂપમાની માતા મેના આવી પહોંચી અને નીરૂપમાને આવા વેશમાં અનુપમ સૌંદર્યવતી લાગતી જોઈ તેના મનમાં ને મનમાં બોલી ‘બેટા ! નીરૂપમા ! તારી કેવી સ્થિતિ છે તે તું થું જાણે ? મારું ઉગતું ફુલ, મારી આંખોની કીકી, મારું કુમળું પુષ્પ અકાળે ખીટ્યા વિના કરમાઈ ગયું.’

થું અમારા “સમાજનો સડો” કાઈ દુર કરી મારી નીરૂપમા જેવી નિર્દોષ બાળાઓના અનુપમ લાલીત્યપૂર્ણ સૌંદર્યને અકાળે કરમાઈ જતાં બચાવવાના પ્રયત્નો નહીં કરે ? થું હિંદુ સમાજ તેના સામાજિક સડાની બદબોમાં ગુંગળાઈ મરશે ?

નીરૂપમા ! બેટા નીરૂપમા ! તારું આવું અતુલ સૌંદર્ય અને આવો અનુપમ વેશ જોતાં જે માતાનું હૃદય આનંદથી ઉભરાઈ જવું જોઈએ તે તારા આજ વેશથી અગ્નિ સમાન બડબડાટ બળી રહ્યું છે. બેટા નીરૂપમા ! તારા જેવી કુદરતની સ્વાતંત્ર્યતામાં બેલતી નીર્દોષ બાળા વૈધવ્યની ગહન વ્યાખ્યા ક્યાંથી જાણે ? શું તારા જેવા કુમળા પુલો માટે વૈધવ્ય યોગ્ય છે ? હિંદુ સમાજની સીતમગર સમાજના સડાઈપી ભટ્ટીમાં હજીએ તારા જેવી કેટલી નીર્દોષ બાળાઓનું બલીદાન લેવાવાનું બાકી હશે ? શું સમાજના સંચાલકો તારા જેવી કુમળી કળીઓ તરફ જોઈ તારા જેવી નીર્દોષ બાળાઓની હાય લેવાના પ્રાયશ્ચિતમાંથી મુક્ત થવા પ્રયત્ન નહીં કરે ? બેટા ! નીરૂપમા જ્યાં સુધી હિંદુ સમાજ પર આવા કલંકની કાલીમાના થરો બાઝી રહ્યા છે. જ્યાં સુધી હિંદુ સમાજના બંડખોર યુવકો સમાજના પોતાનો સ્વાર્થ પોષતા સંચાલકો સામે બંડ ઉઠાવી સમાજની પુનરંચના કરવાની હામ નહીં બીડે ત્યાં સુધી તો તારા જેવી બાળાઓના બળીદાનો સમાજની વેદી પર અપાવાનાજ. બેટા ! બેટા ! તને જોતાંજ મારું હૃદય ચીરાઈ જાય છે. આમ બોલતી બોલતી નીરૂપમા પર આવી પડેલા દુઃખના ધા તાજ થવાથી તે રડી પડી.

નીર્દોષ રમતનો આનંદ છુટતી નીરૂપમા તથા લક્ષ્મીએ જ્યારે આ દ્રવ્ય જોયું ત્યારે તેઓ રમવાનું તજીને રડતી મેના પાસે આવી પહોંચી અને તેને ઉદ્દેશીને બોલ્યા 'તમે રડો છો શા માટે ?'

આ નીર્દોષ બાળાઓના પ્રશ્નનો શું જવાબ આપવો તે મેના માટે અશક્ય થઈ પડ્યું. મેના તેના મનમાંજ કંઈ ગણગણવા લાગી થોડો સમય આવી રીતે ગણગણાટ કર્યા પછી તે તેના મનમાંજ

બોલવા લાગી—કેવી નિરદોષતાની મુતિ સમાન જણાય છે ? આ નિર્દોષ બાળાઓના પશ્વનો મારે શું ઉત્તર આપવો ? તેઓ હું શા માટે રડી રહી છું તે ક્યાંથી જાણી શકે ? મારા હૃદયમાં સળગતા દાવાનળને હું કેવી રીતે બુઝાવી શકું. મારા અંતરની પીડા—નિર્દોષ નીરૂપમાને જોઇ મારા મમંરથળના છેદાઇ જતાં ગાત્રો વીગેરે હું આ નિર્દોષતાની પ્રતીમુરતીઓને ક્યાંથી સમજાવી શકું ? આમ બોલતાં બોલતાં તેની આંખમાંથી અશ્રુનો પ્રવાહ તેની અનીચ્છા હોવા છતાં વહેવા લાગ્યો.

માતાને રડતી જોઇ નીરૂપમાની ને લક્ષ્મીની આંખોમાં પણ પાણી આવી ગયાં. બંને બાળાઓની આંખમાંથી પણ અશ્રુઓ વેગસહિત બહાર ધસી નીકળવા લાગ્યા. બંને બાળાઓ મેનાના રડવાનો અર્થ સમજી ન શકવાથી ગભરાઇ મેનાની નજદીક જતાં બોલી ઉઠી : ‘તમે શા માટે રડો છો ?’

નીરૂપમા તથા લક્ષ્મીને રડતી જોઇ મેનાનું હૃદય ચિરાઇ જવા લાગ્યું. તે નીરૂપમાને વધુ સમય રડતી ન જોઇ શકવાથી લક્ષ્મી અને નીરૂપમાને ગોદમાં લેતી બોલી : ‘બેટા ! નીરૂપમા ! શા માટે રડો છો ? રડ નહિ. રડવાથી શું લાભ છે ?’ આમ કહી તે લક્ષ્મીને ઉદ્દેશીને બોલી : લક્ષ્મી ! તું આ શું કરી રહી છે ? તું પણ શું નીરૂપમા જેવીજ ગાંડી છે કે રડો છો ? તારે તો નીરૂપમા રડતી હોય તો છાની રાખવી જોઇએ.’ આવી રીતે કહેવા છતાં પણ બંને બાળાઓ મેનાની આંખમાંથી પડતા આંસુ જોઇ રડી રહી હતી તેથી તે પાછી બોલવા લાગી : ‘રડો નહીં. ઓ કુમળી કુસુમકળીઓ રડો નહીં. તમારી આંખમાંથી અશ્રુધારાઓ વહેતી જોઇ મારું લોહી

બળી જાય છે. ઓ સંસારરૂપી વાટિકાની ખીલતી કળીઓ રડે નહીં.' આમ કહી બને બાળાઓને આશ્વાસન આપી પોતાની ગોદમાં દબાવી તે તેના મનમાં મનમાં કંઈક બબડવા લાગી.

આવી રીતે થોડો સમય મનમાંજ બબડ્યા પછી તે બોલવા લાગી જે બાળા—જે કુમળું પુલ હજુ ઉગીને ઉભું થાય છે તેના પર આ શો કાપ ? સૌભાગ્ય કુસુમના લ્હાવા લેવા વિશ્વરૂપી વાટિકાના ખીલતા પુષ્પને અકાળે ચીમરાઈ જતું જોઈ આવા પુલને ઉછેરનાર માળીરૂપી તેના માતાપિતાના હૃદયમાં કેવો ભયંકર અમિ પ્રબળતાથી ભડભડી રહ્યા હશે, તે સમાજનું નીકંદન કાઢનારાઓ દંભી પંડીતો અને પટેલો શું જાણે ? સત્યાનાથ જજો આવા દંભી લેભાગુ સ્વાથપોશક પંડીતો અને પટેલોનું, રસાતાળ જજો આવી મારી કુમળી કળીને અકાળે છુંદી નાંખવાને તત્પર થયલા નરપીશાઓનું.

પ્રભો ! આવા દંભી પંડીતો અને પટેલોની પુત્રિઓની પણ મારા આ અનાથ વિશ્વની વાટિકામાં ખીલતાં નીર્દોષ પુષ્પના જેવી દશા કરજે કે જેથી તેઓ આ દાવાનલના તાપને અનુભવ કરી 'સમાજના સડા' ને પોષી રહ્યા છે, તે સડાને સાફ કરવાને કટીબદ્ધ બને.

નીરૂપમા ! નીરૂપમા ! તારી આવી સ્થિતિ જોતાં એવી કંઈ નીષ્કુર હૃદયની માતા હશે કે જેના હૃદયમાં અમિના ભડકા નહીં ઉઠતા હોય ? શું મારી અનુપમ લાવણ્યવતી નીરૂપમા સમાજમાં આમજ હડધુત થઈને કરમાઈ જશે ?

આ વિધિ તારી પણ ગહનગતી છે. બેટા ! નીરપમા ! તારી આવી હાલત થાય તેનું સઘળું પાપ મારાપરજ છે. મેંજ સ્વહસ્તે મારી બાળકીને સળગતી ચીતામાં હોમી દીધી છે, અને તેનું ફળ પણ હવે હુંજ ભોગવી રહી છું. આવી રીતે બોલી નીરપમાની માતા તેના અંતરના ઉભરા કાઢી રહી છે તેવામાં લક્ષમી બોલી મેના માસી ! તમે શા માટે રડીને અમોને ગભરાવો છો ?

‘બહેન ! હું તમોને ગભરાવવા ઇચ્છતી નથી. પરંતુ શું કરું ? મારાજ કરેલા કર્મના વિચારો વારંવાર યાદ આવતાં હું રડી રહી છું. મારા કરેલા કર્મના પશ્ચાતાપની અગ્નિને હું આંસુરૂપી જળથી શાંત કરી રહી છું. મેં મારા સ્વહસ્તેજ આ બધું વિપત્તીનું વાદળ મારાપર ઓઢી લીધું છે. પુત્રીને પરણાવવાનો દહાવો લેવા જતાં હુંજ દુઃખના દાવાનળમાં સપડાઈ ગઈ છું. આમ કહીને ફરીથી રડવા લાગી.

માતાને રડતી બંધ રાખવાનો વચિાર કરતાં નીરપમા બોલીઃ “માતા ! માતા ! તું રડે છે શાને ? તું જોતો ખરી કે હું આ વેપમાં કેવી સુંદર લાગું છું ?” નીરપમા આ શબ્દો નિર્દોષ ભાવે બોલી હતી. પરંતુ આ શબ્દો સાંભળતાંજ તેની માતાને અધીક દુઃખ થવા લાગ્યું કારણ કે આ કુમળું પુષ્પ તેના પર આવી પડેલી વિપત્તીનું શું જાણે ? તેને આવા વીચારો આવવા લાગ્યા.

જો હવે તે વધુ સમય રડશે તો નીરપમા અને લક્ષમી પણ રડ્યા કરશે આવો વિચાર આવતાં અને લક્ષમીને રડતી જોઈ તેનું કાળજીનું ફાટી જતું હોવાથી તે બોલી, બેટા ! શું કહું ? જા. તું

અને લક્ષ્મી રમો. આનંદ કરો. પરમાત્મા તમોને સદા સર્વદા આનંદમાં રાખે. અરે ! હું આ શું બકી રહી છું ? વધવાના ભાગ્યમાં વળી આનંદ અને સુખ કેવું ? જો તેના નશીબમાં સુખ, આનંદ એવા શબ્દોજ લખ્યા હોત તો તે વિધવાજ શા માટે થાત ? ઓ પરમાત્મા તને પણ આવા ઉગતાં કુમળા પુલની કાંઈ દયા ન આવી ? આવી નિર્દોષ બાળાને—આ કુમળી કળીને વનિ ખીલે છુંદી નાખતાં પણ કાંઈ વિચાર કે ક્ષોભ ન થયો ? આમ કહી નીરૂપમા અને લક્ષ્મી કે જે બંને બાળાઓ મેનાની આવી હાલત જોઈ ગભરાઈને એક બાજુએ ઉભી હતી તેઓને ભયમુક્ત કરવાના હેતુથી તે તેના પ્રત્યે બોલી ‘નીરૂપમા ! તારા કપાળપર કરેલી કુમ-કુમની આડ લુંસી નાંખ જોઈએ ! એટા ! એ તને શોભે ?’ આ શબ્દો ઉચારતાં તેનું હૃદય ચીરાઈ જતાં તેની આંખમાં આંસુ આવી જતાં તે લુછતા લુછતાં મેના બોલી ! ‘એટા જો એવું સુખ તારા ભાગ્યમાં લખાયું હોત તો આ દીવસો આવત કે ? તારા ભાગ્યમાં એ સુખ નથી.’ આમ કહીને પાછી રડવા લાગી.

માતાને વારંવાર થોડા થોડા સમયને અંતરે રડતી જોઈ નીરૂપમા તેણી શા માટે રડતી હશે ? તે સંબંધી વિચાર કરતાં મનમાંજ બોલી. આજે માતા શા માટે રડતી હશે ? શું અમે કંઈ એવો ગુન્હો કર્યો હશે કે જે અમોને કહેવા જતાં હું એની લાડકી પુત્રી હોવાથી મને કંઈ ખોટું લાગશે તેમ ધારીને તો રડતી નહિં ને ?

મેનાને રડતી જોઈ છેવટે નીરૂપમા અને લક્ષ્મીના હૃદયમાં ખ્યાલ આવ્યો કે ‘તેઓએ કપાળમાં આડ કરવામાં કાંઈ ભૂલ કરેલી

હોવી જોઈએ અને તેથીજ તે રડતી હોવી જોઈએ.’ આમ બંને સખીઓ વિચાર કરીને એકી સાથે બોલી, તમો રડો નહીં. તમોને કપાળમાં લગાવેલ કંકુથી શોક થતો હોય અને તેમ કરવામાં અમે જો કંઈ ભૂલ કરી હોય તો રડો નહીં, અમે તો અત્યારેજ ભુંસી નાખીએ છીએ.’

કેમ જાણે મેનાને આનાથીજ શોક ન થતો હોય અને તે ભુંસી નાખવાથી તેને આનંદ થશે તેવું ધારી બંને બાળાઓએ કપાળમાં લગાવેલ કંકુ ભુંસી નાખ્યું. અને તે પછી મેનાને આનંદ થયો કે નહીં તે જોવાની દરકાર ક્યાં વિના બંને બાળાઓ ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

નીરૂપમા તથા લક્ષ્મીના આદ્યા જવા પછી મેના નીરૂપમા સંબંધીજ વીચાર કરતાં બોલી શું આવી નિર્દોષ બાળા વિધવા થવાને યોગ્ય છે ? હું મરી હોત તો કેવું સારું થાત ? મારી માંદગીમાં મેં નીરૂપમાને પરણાવવાનો દ્હાવો લેવાની ઇચ્છાથી તેઓની બાળ નીરૂપમાની લજ્જ કરવાની અનિચ્છા હોવા છતાં લજ્જ કરાવ્યા. કક્ત મારી અભિલાષાજ પોષવા માટે તેનું ફળ અત્યારે હુંજ બોગવી રહી છું.

ઓ જગતની માતાઓ ! તમો તમારી મારા જેવી અભિલાષા પોષવા કદાપી તમારી કુમળી કળી સમાન પુત્રીઓને બાળલજ્જની વેદીનું બલીદાન ન બનાવશો. નહીંતર છેવટે તમારે પણ મારી માફક રડવું પડશે, આમ બોલતાં બોલતાં તેનો કંઈસ્વર ભરાઈ ગયો તેથી તેની આંખોમાંથી દડદડ આંસુઓ વહેવા લાગ્યાં.

થોડો સમય આ રક્ષીતિમાં રહ્યા પછી તે બોલવા લાગી ! શું નીરપમા ! વિધવા ? આ શબ્દ સાંભળતાંજ મારા હૃદયમાં દાવાનળ સળગી ઉઠે છે. મારું હૃદય ચીરાધ નય છે. મારા અંતરમાં દાવાનળ સળગે છે. છતાં સમાજના બચે હું મારા પતીને નીરપમાનું પુનર્જન કરવામાં સંમતી આપી શકતી નથી.

ઓ નીળુર સમાજ ! તારામાં કેટલો સડો પેઠો છે. જો તારો આ સડો સત્વરે દુર કરવા તારા નવજુવાન પુત્રો જેની રંગોમાં સમાજ સેવા અને સ્વદેશ સેવા કરવા માટે હિતમ રક્ત વહી રહ્યું છે. જેના હૃદય સમાજના સડાઓનો નાશ કરી સમાજના ધુંધવાતા અગ્નિને ચેતનવંતો બનાવી તેની સમાજને ગૌરવાન્વીત કરવાની ધગશ છે તેઓ જો તારામાં પેસી ગયેલા સડાઓ દુર કરવા પ્રયત્ન નહીં કરે તો એક દીવસ તારા માટે એવો આવશે કે જે સમાજ ગૌરવાનવીત મુખે સર્વના તરફ જોઈ શકતી હતી તે હતી ન હતી થઈ જશે. તેના વીનાશની પળો ગણાઈ રહેશે.

ઓ બહેનો ! તમે તમારા સ્વપ્નમાં પણ મારા જેવી મૂર્ખાઈ કરવાનું સાહસ ખેડી તમારી બાળપુત્રિઓને બાળ લગ્નનું બળીદાન નહીં બનાવજો. મારા જેવી જો તમારા હૃદયમાં અભીક્ષાષા આવે તો તેના પર વિજય મેળવવા પ્રયત્ન કરજો. પરંતુ બાળવયમાં તમારી પુત્રિઓને કદાપિ લગ્નગ્રંથીથી જોડવા પ્રયત્ન ન કરશો.

બહેનો ! જો સ્વપ્ને પણ મારા જેવી અભીલાષા ધરાવશો તો તમારે પણ આજે હું જે અગ્નિથી સળગી રહી છું તેમાં બળવાનો વખત આવી પહોંચશે. તમે કોઈને ઇશ્વર કદાપિ આવા સમયમાં

આવવા ન દે તે માટે તો હું તમોને વારંવાર પોકારી પોકારીને કહું છું કે ઓ બહેનો ! જો તમોને તમારા સંતાન પ્રત્યે જરા પણ લાગણી હોય તો તેઓને બાળલગ્નની પ્રથામાંથી બચાવવા પ્રયત્ન કરજો.

બહેનો ! આજે આપણા સમાજમાં જો હજારો બાળ વિધવાઓ આપણી નજરે તરે છે તે આપણા સમાજના સડા રૂપ બાળલગ્ન અને વૃદ્ધલગ્નનોજ પ્રતાપ છે. જો તે અટકાવવા પ્રયત્ન કરશો તો પછી આજે પુનલગ્નના જે સવાલો આપણા સમાજમાં ગંભીર રૂપ ધારણ કર્યું છે તેની હસ્તીજ નહીં રહે અને ડિપરના કુરીવાળે રૂપી સડો બંધ થતાં આપણો સમાજ પણ નીરોગી થશે. અને મારી નીરૂપમા સમાન તમારી કુમળી કુળીઓને અકાળે કરમાઇ જવાનો પ્રસંગ નહીં આવતાં પ્રજુલ ચીતે ખીલવાનો સમય આવશે જેમ દરેક માતા પિતા ઇચ્છતા હોય છે.

હાય; મેંજ મારી નીર્દોષ પુત્રી પર ફક્ત મારી અભીલાષા પોશવાના કારણેજ અત્યાચાર કર્યો છે અને તેનું ફલ પણ અત્યારે હુંજ ભોગવી રહી છું. આમ બોલતાં છેવટે હાય નીરૂપમા ! આમ બોલતી તેની વહાલી પુત્રપિર આવી પડેલા દુઃખથી બળી રહેલી મેના તેના મગજપર નીરૂપમાના દુઃખનો અસર ભાર સહન ન કરી શકવાથી બેભાન થઇને નીચે પડી ગઇ.

પ્રકરણ બીજું.

જ્ઞાતિ સભા.

નીરૂપમાને તેની ઇચ્છા વીરૂધ્ધ ફક્ત તેની પત્નિની અભીલાષા પોષવાને લગ્નગ્રંથીની જોડ્યા પછી થોડાજ સમયમાં તેને વિધવા થયેલી જોતાં સુધારક વિચારના તેના પિતા સુધારકના હૃદયને સખત આઘાત થયો તેથી તેની સુકોમળ બાળાના પર આવી પડેલી વિપત્તીમાંથી તેને બચાવવા તેણે નીરૂપમાના પુનર્લગ્ન કરવાની રજા આપવા માટે જ્ઞાતીની સભા બોલાવેલી છે.

આ પ્રશ્નને સારી રીતે ગામમાં ચર્ચાએલો હોવાથી ગામના નવયુવાનો તથા વૃદ્ધો સર્વ કોઈ આજની જ્ઞાતિસભામાં એકત્ર થયેલા દષ્ટિગોચર જણાય છે. ફક્ત જ્ઞાતિના પટેલ હજી સુધી આવ્યા ન હતા. સર્વ કોઈ તેના આગમનની રાહ જોઈ રહ્યું છે.

નીરૂપમાના પિતા સુધારકના હૃદયમાંનો આનંદ આજે સમાતો નથી તે પણ આનંદીત સ્ત્રીતે ગામના નવયુવાનોની સાથે આ બાબતની ચર્ચા કરતો બેઠો છે, તેવામાં એક બીમ કાયાનો પુરૂષ ત્યાં આવી પહોંચતાંજ સર્વ કોઈ વાર્તાલાપ બંધ કરી તે આવનાર વ્યક્તિ તરફ જોઈ રહ્યા.

આવનાર મનુષ્યે માણસોની મેદની વચ્ચે તેની જગ્યા લેતાં સુધારક પ્રત્યે કહ્યું. સુધારક જ્ઞાતિ જે કારણસર બોલાવી હોય તે જ્ઞાતિને જણાવો.

આ શબ્દોપરથી તે મનુષ્ય જ્ઞાતિનો પટેલ હોવો જોઈએ તેમ ધારી શકાય છે; અને ખરેખર તેમજ હતું. તે સુધારકની જ્ઞાતિનો પટેલ જ હતો.

જ્ઞાતિ પટેલની આજ્ઞા થતાં સુધાકર ઉભો થયો અને સર્વ જ્ઞાતિ-જનોને વંદન કરતાં તે બોલ્યો: ‘જ્ઞાતિના પટેલ મહાશય તથા મારા જ્ઞાતિબંધુઓને મારી નષ્ટ અરજ એ છે કે તેઓ આપણા સમાજમાં બાળલગ્ન અને વૃદ્ધલગ્નથી જે સડો ધુસી ગયો તેથી અબજુ તો નહીંજ હોય.’

આ સડાના પેસવા પછીજ આપણી જ્ઞાતિમાં દિનપ્રતિદિન યુવાન બાળાઓ વિધવા થતી આપણે નજરે નેમ્મએ છીએ તેથી જે સડાના દુષ્ટ પરિણામે આપણી જ્ઞાતિની અધોગતિ થઈ રહી છે તે ‘સમાજનો સડો’ દુર કરવાને આગાલવૃદ્ધો કરીબદ્ધ થશે.

‘ભાઈઓ ! બાળલગ્ન અને વૃદ્ધલગ્નની પ્રથા આપણા સમાજમાં પેઢા પછીજ વિધવાઓના પુનર્લગ્નનો ઠેરઠેર પ્રશ્ન ઉઠ્યો છે અને પુનર્લગ્નની જરૂરીઆતોપર વિવેચનો થઈ રહ્યા છે તેથી બાળલગ્ન અને વૃદ્ધલગ્નના સડાને આપણે જ્યાં સુધી દુર કરી શકીએ ત્યાં સુધી આપણે પુનર્લગ્નની પ્રથાને સ્વીકારી આપણી જ્ઞાતિને અધોગતિની ગર્તામાં જતી બચાવવા પ્રયત્ન કરીશું.’ આમ કહી થોડો સમય ચુપ રહ્યા પછી તે ફરીથી બોલવા લાગ્યો.

‘ભાઈઓ ! આ બધું વિવેચન કરવાનો મારો હેતુ એ છે કે મારી પુત્રી નીરૂપમા જે ફક્ત આઠ વર્ષની વયે લગ્ન ગ્રંથીથી જોડાયા પછી વિધવા થઈ છે કે જે તમો સર્વને વિદિત છે તેના પુનર્લગ્ન કરવાની તમો સર્વે મને રજા આપશે. તેવી મારી નમ્ર વિનંતિ છે.’ આમ કહીને સુધાકર સર્વને નમન કરીને બેસી ગયો.

ગામનો યુવાન વર્ગ સુધાકરના આ વિચાર સાથે સંમત હોવાથી સુધાકરના બેસી ગયા પછી ત્યાં સભામાં બેઠેલો એક નવયુવાન તર-

તજ ઉભો થયો, અને જ્ઞાતિના પટેલને નમન કરીને બોલ્યો. ‘ભાઈઓ ! જો આપણે સર્વે સુધાકરના વિચાર સાથે મળતા થઈને તેની પુત્રી જે હજી નાદાન બાળા છે, વૈધવ્ય એ શું ચીજ છે, પતિ કે પત્નિ એ શું હશે તે જાણતી નથી તેના પુનર્લગ્ન કરવાની રજા આપીશું તો એક કુમળા પુલને-એક નિર્દોષ બાળાને સમાજના સડામાં બળીદાનરૂપે હોમાતી આપણે બચાવી શકીશું. એક નિર્દોષ બાળાને સમાજના સડાની વેદીમાં હોમી લેનાપર ભયંકર અત્યાચાર ગુજરવો તે આપણા માટે યોગ્ય છે ?

ભાઈ સુધાકરની વતી અહીં બેઠેલા વડીલો તથા મારા યુવાન બંધુઓને અરજ કરું છું કે તેઓ આવું પરમાર્થી કાર્ય કરી સમાજને અધોગતીમાં પડતી બચાવવા પ્રયત્ન કરશે’ આમ કહીને તે બેસવા જતો હતો તેવામાં ત્યાં બેઠેલા નવયુવાનોએ તેને તાલીઓના ગડગડાટથી વધાવી લીધો.

તાલીઓના અવાજો બંધ થતાંજ એક ભુદેવ જેવી જણાતી યકીત ઉભી થઈ અને સર્વને ઉદ્દેશીને બોલવા લાગી, ‘અરે ! હું આ શું સાંભળી રહ્યો છું ? વિધવાના પુનર્લગ્ન ?’ ત્રાહીમામ ! ત્રાહીમામ ! ઓ પરમાત્મા ! આવો શબ્દ ઉચ્ચારનાર મનુષ્યનો કેમ તું વિનાશ કરતો નથી’ આમ કહી તે સભામાં બેઠેલા મનુષ્યોને ઉદ્દેશીને તે બોલ્યો શાસ્ત્રમાં વિધવાને પુનર્લગ્નની છુટકા નથી. પુનર્લગ્ન થતાં તો તમારો ધર્મ રસાતાળમાં ચાલ્યો જવાનો.

હજી તે આગળ બોલ્યો જતો હતો તેવામાં એક બીજો માણસ ઉભો થયો અને તેને અટકાવીને બોલવા લાગ્યો ‘બાળલગ્ન અને

કહેવાય તે આ યુવાનો શું જાણે? શાસ્ત્રમાં લખેલી મર્યાદા નીચે પ્રમાણે છે, અષ્ટ વર્ષાં બેવેલ ગૌરી નવ વર્ષાંચ રોહીણી’.

ભુદેવના ઉપલા શબ્દો સાંભળતાંજ જ્ઞાતીના પટેલ શંભુપ્રસાદ એકાએક બોલી ઉઠ્યા, “ગણેશ ભટ એ સંસકરત શાસ્ત્ર તમે જાણો અમારે કંઈ જાણવાની જરૂર નથી તમારા શાસ્ત્રમાં શું લખ્યું છે તેજ જણાવો એટલે બસ” આખી જ્ઞાતીના પટેલ અને આગેવાન જે જ્ઞાતીમાં સંસ્કારી મનુષ્ય હોવા જોઈએ તે બોલ્યો.

શંભુપ્રસાદના ઉપલા શબ્દોથી આવો અજ્ઞાન જ્ઞાતીનો આગેવાન જ્ઞાતીનું શું હિત કરવાનો હતો તેનો રહેજો વાંચક વર્ગ ખ્યાલ કરી શકશે.

જ્ઞાતીના પટેલ શંભુપ્રસાદના ઉપલા ઉત્સાહ સુચક શબ્દો સાંભળતાંજ ગણેશ ભટજીના શરીરમાં પહેલાના કરતાં બમણું જોર આવતાં બોલી ઉઠ્યા “શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે આઠ વર્ષની વયની બાળા ગરિરી સ્વરૂપ બને છે અને નવ વર્ષની રોહીણી અને આઠ કહીને આગળ બોલવા જાય છે તેવામાં સભામાં બેઠેલા નવયુવાનો માંહેનો એક યુવાન જેનાથી શાસ્ત્રી મહારાજનો આ અનર્થ સુચક લવારો સહન નહીં થવાથી એકાએક ઉભો થતાં બોલ્યો.

શાસ્ત્રી મહારાજ ! શું આઠ વર્ષેજ ગરિરી અને નવ વર્ષેજ રોહીણી થાય છે? શું આઠ ક્ષણમાં ગરિરી અને નવ ક્ષણમાં રોહીણી ન બને? મહારાજ ! શાસ્ત્રમાં શું કહ્યું છે તે તમે જાણો છો? સોળ વર્ષની પુખ્ત ઉમરની બાળા થયા સીવાય લગ્નો ન કરવા તેમ જ શાસ્ત્રમાં લખી ગયા છે તે શું અસત્ય છે?

ગણેશ બટજી ! તમારા જેવાજ લેલાગુ સ્વાથ'પોશ્ક મહારાજનેએ સમાજનું સત્યાનાશ કાઢી નાખ્યું છે, તમારા જેવાજ લેલાગુઓએ તેમનો સ્વાથ' પોશ્કવાને શાસ્ત્રમાં કેમ નહીં ધુસાવ્યું હોય ? મહારાજ ! શા માટે તમારા પાપી પેટના માટે જ્ઞાનને અધોગતીની ગતા'માં નાખો છો ? અને ધારો કે કદાચ તે કાળે સમય અને કાળને અનુસરીને તમો કહો છો તે પ્રમાણે લગ્ન થતાં હોય તોપણ શું આ કાળને તે સુત્ર લાગુ પડે છે ?

જ્યાં ભારતવર્ષમાં તમારા સૂત્ર અનુસાર લગ્ન થવાથી કરોડો બાળ વિધવાઓ તમારા તે સૂત્રને હજારો આપ આપી રહી છે, ત્યાં હજી તમો તે સૂત્રનો પ્રચાર કરવાનો પ્રયત્ન કરો છો તે શું બતાવી આપે છે ? મહારાજ ! આમ કરવાથી આપણા સમાજનું સત્યાનાશ નીકળી જશે. માટે બાળલગ્ન અને વૃદ્ધલગ્ન અટકાવવાના પ્રયત્નો કરી નિર્દોષ કુમળી કળીઓને બાળલગ્ન અને વૃદ્ધલગ્નની વેદીમાં બળીદાન રૂપે હોમાતી બચાવી તેના આશીર્વાદ મેળવવા પ્રયત્ન કરશો તો તમારું કલ્યાણ થશે. દયાનિધી દેવ તમારાપર પ્રસન્ન થશે.

“જ્ઞાતિના પ્રમુખ મહાશય ! તમો પણ નીરૂપમા જેવી બાળાને વૈધવ્યની દિક્ષા સહેવાનું દબાણ નહીં કરતાં નીરૂપમા જેવી નિર્દોષ બાળાઓને જ્યાં સુધી બાળલગ્ન અને વૃદ્ધલગ્નરૂપી સડો દુર ન કરી શકો ત્યાં સુધી પુનર્લગ્ન ન કરવાની છુટ આપીને તેઓને અપનાવવા પ્રયત્ન કરશો તેવી આશા રાખું છું.” આમ કહીને તે યુવાન યેસી ગયો.

યુવાનના આ સ્વોટ અને મામિકે ભાષણથી દરેક નવયુવાન અને વૃધોના હૃદયો હચમચી ઉઠ્યા. સભામાંના દરેકની નીરપમા તરફ સહાનુભૂતિ ઢળવા લાગી.

તેવામાં એક વૃદ્ધ મનુષ્ય ઉભો થઈને શંભુપ્રસાદને સંબોધી બોલવા લાગ્યો: ‘શંભુપ્રસાદભાઈ! હવે તો ખરેખર કળીયુગ આવી પહોંચ્યો હોય તેમ જણાય છે, નહીંતર આપણી ઉત્તમ કામમાં આવા મલેચ જોવા વિચારોજ ઉદ્ભવે? હજાહજ કળીયુગની આ નીશાની જણાય છે. વિશેષ આપણેજ આપણા હાથે કરીને આપણા પગપર પાણી માર્યો છે. શાસ્ત્રનું જ્ઞાન નહીં આપતાં આપણા નવયુવકોને અંગ્રેજી ભાષા શીખડાવવામાં શું આપણે દોષ નથી કર્યો? અંગ્રેજી ભાષા શીખડાવવાથીજ આપણા નવયુવાનોમાં આવા અસંસ્કારી વિચારો પેસી ગયા છે, ખરે કળીકાળ આવી પહોંચ્યો છે.

આ વિરુદ્ધના આવા વચનો સાંભળતાંજ શાંતિના પટેલ શંભુપ્રસાદ જેના વિચારો અસ્થીર હતા તેમના હૃદયમાં ભયંકર યુદ્ધ મચી રહ્યું. તેથી તેઓ ગણેશ બટજીને ઉદ્દેશીને બોલ્યા. “બટજી! અહીંઆ આપણે ક્યારે લડન કરવા તે બાબતનો વિચાર પણ કરવાનો નથી અહીંઆ તો આ સુધાકરની પુત્રી નીરપમા જે આઠ વર્ષની બાળ વયે વિધવા બની છે તેને પુનર્લગ્ન કરવાની છુટ આપવી કે નહીં તેજ સલાહ હોવાથી જો શાસ્ત્રમાં આ વીધે કાંઈ કાંઈ લખ્યું હોય તો જણાવો.”

શંભુપ્રસાદના આ શબ્દો સાંભળતાંજ ત્યાં બેઠેલા મનુષ્યોમાં અજબ વાતાવરણ ઉત્પન્ન થયું. દરેક જણ પોત પોતાના વિચાર

પ્રમાણે આ બીનાનો ફેંસલો થાય તે વીશે તક' વિતક' ચલાવવા લાગ્યા, સુધાકરના હૃદયમાં પણ શંભુપ્રસાદના આ શબ્દોથી કદાચ નીરૂપમાને પુનલ્'ન કરવાની રજા મળવા બાબત આશાનો સંચાર થયો. ત્યાં બેઠેલો યુવક વગ' તો પહેલેથીજ નીરૂપમાના પુનલ્'નની તરફેણમાં હતો તેથી તેઓ પણ શંભુપ્રસાદના આ શબ્દોથી આનંદીત બની પરમાત્માએ શંભુપ્રસાદને સદ્બુદ્ધિ આપી તે માટે તેનો આભાર માનવા લાગ્યો.

આવી રીતે સર્વ કામ પોત પોતાને અનુકુળ વિચારો કરવામાં મશગુલ જણાતાં હતા. તેવામાં ગણેશભટ્ટ ઉભા થયા ને શંભુપ્રસાદને ઉદ્દેશીને બોલવા લાગ્યા. “શંભુપ્રસાદ બાપ ! શાસ્ત્રમાં પુનલ્'ન કરવાની છુટ આપવાનું એક પણ પ્રમાણ નથી. હીંદુ સ્ત્રી એક વખત લગ્ન થયા પછી તે બે વરસની હોય આઠ વરસની હોય કે સોળ વરસની હોય તો પણ પાણી ગ્રહણ સંસ્કાર થયા પછી બીજે કે ત્રીજે દીવસે અથવા વરસો પછી તેનો પતિ ગુજરી જાય છે તો પણ પુનલ્'ન કરી શકેજ નહીં.

શાસ્ત્રીજીના આ શબ્દો સાંભળતાંજ ત્યાં બેઠેલા સઘળા વયોવૃદ્ધો એકી સાથે બોલી ઉઠ્યા. “ભટ્ટ બરાબર કહે છે. તેમનું કહેવું સત્ય છે. તેઓ શાસ્ત્રાનુસારજ આપણને જણાવી રહ્યા છે કે આપણા શાસ્ત્રમાં પુનલ્'નનું તે વળી નામ હોય ? આપણે ઉત્તમ વર્ણના માણસો જ્યારે પુનલ્'ન કરીશું ત્યારે બીજાઓ શું નહીં કરે ?

શંભુપ્રસાદ બાપ ! તમે સુધાકરને જણાવી દ્યો કે તમારી નીરૂપમા તેની બાલ્યાવસ્થામાં વીધવા થવાથી અમોને પણ પારાવાર ખેદ થાય છે તેનોપર આવી પડેલાં દુઃખમાં અમે પણ ભાગ લેવાને

આતુર છીએ પરંતુ જ્યારે આપણા સમાજમાંનું પુનર્જન કરવાની પ્રથા ન હોય. ધર્મશાસ્ત્રમાં તેમ કરવાની છુટ ન હોવાથી જો કે તમારી નીરૂપમાને અમો અમારી પુત્રી તુલ્યજ ગણીએ છીએ છતાં પણ જ્ઞાતી અને ધર્મ વિરુદ્ધ કોઈ કામ કરવાની અમો છુટ આપી નહીં શકવાથી ધણાજ દીલગીર છીએ.

આ શબ્દો સાંભળતાંજ નીરૂપમાનો પીતા સુધાકર નાહીંમત બની ગયો. નીરૂપમાના પુનર્જન કરવાની હવે કદાપી રજા નહીં મળે તેમ સમજી ગયા છતાંજે આગળ શું અને છે તે જોતો અને નવનવા વિચારના વમળમાં ગોથાં ખાતો તે ખેસી રહ્યો.

આવી રીતે થોડો સમય વ્યતીત થયો હશે તેવામાં એક નવજુવાન ઉભો થયો અને બટજી પ્રત્યે ખોલ્યો ! બટજી ! તમારા જેવા બટજીઓજ સમાજનું સત્યાનાશ વાળે છે. જો તમારા જેવા લેલાગુ સમાજનું સત્યાનાશ વાળનારા પંડીતો આ ભારત ભૂમીમાં ન પાક્યા હોત તો હીંદુ સમાજ અત્યારે જે સામાજિક સડાથી ગુંગળાઈ રહ્યો છે, જે હીંદુ સમાજના મૃત્યુના અત્યારે ઘંટ વાગી રહ્યા છે તે સમાજના અત્યારના કરતાં ધણી સારી સ્થિતી ભોગવી રહ્યો હોત.

મહારાજ શા માટે તમારો સ્વાર્થ પોષવા સમાજનું સત્યાનાશ વાળી રહ્યા છો ? તમારા જેવાઓજ અમારું સત્યાનાશ વાળી રહ્યા છે. તમે પંડીતોજ સમાજના ભારરૂપ છો. તમારા સ્વાર્થમાં જે ચીજ વીંધકર્તા હોય તેને તમે શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ જણાવી ધુળરો ખોલાવી અજ્ઞાન સમાજને ખોટે રસ્તે દોરવવા પ્રયત્ન કરો છો અને જે વસ્તુ તમારા ફાયદાની હોય તેનો ઉલ્લેખ શાસ્ત્રમાં હોય કે ન

હોય છતાંયે તમે તમારા લાલ માટે તે શાસ્ત્રની સંમતીવાળું છે તેમ જણાવી તમારો સ્વાર્થ પોષવા પ્રયત્ન કરો છો.

મહારાજ ! શાસ્ત્રીય વસ્તુ અશાસ્ત્રીય બનાવવી અને અશાસ્ત્રીય શાસ્ત્રીય બનાવવી તેજ તમારો આજ કાલના પંડીતોનો ઇજ્જત હોય તેમ જણાય છે.

તમે પંડીતોજ અત્યારે તો સમાજના પાપ રૂપ છો. તમારા જેવા અવીદ્વાન પંડીતોનો લોપ થશે ત્યારે સમાજનું કલ્યાણ થવા સંભવ છે. આવી રીતે ગણેશભટ અને અન્ય પંડીતોને ઉદ્દેશીને કદુ શબ્દો બોલતા આ નવયુવાનને વધુ બોલતો અટકાવવા સભામાં બેઠેલા બે ચાર વૃદ્ધ અને પટેલ શંભુપ્રસાદ એકી સાથે બોલ્યા.

‘નવયુવક’ ! શા માટે બીજી માથાકુટ કરે છે ! શાસ્ત્રની વાતોમાં તારા જેવો ઉછાંછળો યુવાન શું જાણે ? ભટજીએ યોગ્યજ કહ્યું છે તું શાસ્ત્રમાં કાંઈ જાણતો હોય તો શાસ્ત્રના પ્રમાણો બતાવી મહારાજ સાથે દલીલ કર. તેમાં જો તારો વિજય થશે તો અમે નીરૂપમાના પુનર્જનની છુટ આપવા ઉપરાંત આ પંડીતો જીકા છે તેમ સમજીને તેમની વાતપર વિશ્વાસ નહીં મુકીએ.

શંભુપ્રસાદ વીગેરેના આ શબ્દો સાંભળી સભામાં બેઠેલા બેચાર પંડીતો નીચે પ્રમાણે બોલ્યા તમારું કહેવું સત્ય છે. જો તે શાસ્ત્ર વિષે જાણે છે તો પછી શાસ્ત્રાર્થ શા માટે નથી કરતો તે શાસ્ત્રાર્થ કરવાને તૈયાર નથી તેજ શું બતાવી આપે છે ? આમ કહીને સર્વ તે નવયુવાન પ્રત્યે ખડખડાટ હસી પડ્યા.

પંડીતોના ખડખડાટ હસવાથી તે નવયુવાનને સમાજને કારી માનારા આ કીડાઓ તરફ ધૂણા ઉત્પન્ન થઈ. તેના કોષનો પાર ન

રહ્યો છતાં તેના કોધને દબાવી તે બોલ્યો, હું કોઈ પણ પંડીત સાથે નીરૂપમાના પુનલંબ કરવાની આજ્ઞા આપવી તે શાસ્ત્રની વિરુદ્ધ છે કે તરફેણમાં છે તે વીશે શાસ્ત્રાથ કરવાને તૈયાર છું. આમ કહી તેણે જમીનપર કપડામાં વીંટાળેલું એક પુસ્તક ઉપાડ્યું અને કપડાંને દુર કરી તે ઉઘાડીને તે સર્વને સંબોધીને મોટા સ્વરે બોલ્યો.

ભાઈઓ ! તમે સર્વ કબુલ કરશો કે હમણાંજ જે પંડીત મહારાજ ‘અઠ વર્ષા બવેત્ ગૌરી’ એ સુત્ર શાસ્ત્ર સંમત છે તેમ કહી ગયા છે તેમને તમારા સર્વની સંમતીથી હું નીચેનો ‘સાચેદક્ષતયોતી સ્યાદગત પ્રત્યાગતા પીવા પોનંબવેન ભર્ત્રાસા પુનઃ સંસ્કાર મહરતી’ તે શાસ્ત્રસંમત છે કે નહીં તે પુછું છું અને અહીં બેઠેલા પંડીત-જીઓ જવાબ આપશે તેવી આજ્ઞા રાખું છું.

‘પરંતુ તમે જે સંસ્કૃત બોલ્યા તે અમે કાંઈ સમજ્યા નહીં માટે ગુજરાતીમાં જણાવો’ સભામાંથી અવાજ આવ્યો.

‘આપે ઠીક પુછ્યું હું તો અથ’ સમજાવવાનો હતોજ તેવામાં તમે મને યાદ આપી મારાપર ઉપકાર કર્યો છે.’ આમ કહી તે ઉપરના શ્લોકનો અથ’ સમજાવતાં બોલ્યો.

ભાઈઓ ! એનો અથ’ એ છે કે જે સ્ત્રી તથા પુરૂષનો પાણી-ગ્રહણ સંસ્કાર થયો હોય પરંતુ સંયોગ ન થયો હોય તેવા સ્ત્રી પુરૂષોના પુનલંબ થવા જોઈએ. ભાઈઓ ! આ શાસ્ત્રનુંજ વાક્ય છે હવે તમે પૂડિતોને આ વિષે પુછશો તેવી મારી અરજ છે.

‘ગણેશ બટજી’ કહો આ શાસ્ત્રનું વાક્ય છે કે નહીં ?’ જ્ઞાતિ પટેલે પ્રશ્ન કર્યો.

‘આવા વાક્યો શાસ્ત્રમાં હોય કે ? તમે તો સમજી છો જરા વિચાર તો કરો.’ પંડિતજી બોલી ઉઠ્યા.

‘હિમ, આ શાસ્ત્ર સંમત નથી એમજને ? ત્યારે તો એમજ કહી દ્યો કે મનુસ્મૃતિ પણ તદ્દન બનાવટી અને ખોટી છે.’ તે યુવક બોલ્યો.

‘મનુસ્મૃતિ ખોટી હોયજ નહીં !’ ત્યાં બેઠેલા બીજા વૃધ્ધો બોલ્યા.

જો કે આ મનુસ્મૃતિનો શ્લોક છે અને તે તમેને હું સ્મૃતિમાં બતાવી શકું છું તમે સર્વ જ્યારે મનુસ્મૃતિને માન્ય રાખો છો ત્યારે તેમાં જણાવેલી બધી બીનાઓનું પાલન શા માટે નથી કરતા ? મનુ તો ચાર વર્ણનેજ માને છે તો પછી આટલી બધી જાતી અને ઉપજાતી શા માટે ?

આ ઉપરથી હું પટેલ મહાશયને અરજ કરું છું કે આમાં તો નીરૂપમા હજી બાલિકા છે માટે તેના પુનર્જનની રજા તો શાસ્ત્ર સંમત છે તેમાં કાષ્ઠ વાંધો લઈ શકે તેમ નથી છતાં પણ તમે જ્યાં સુધી બાળજન અને વૃદ્ધજન થતાં નહિ અટકાવો ત્યાં સુધી તમારે દરેકને પુનર્જનની છુટ આપવીજ પડશે.

આ નવયુવાનની આવી સુંદર દલીલથી સર્વના હૃદયમાં નીરૂપમાના પુનર્જનની સંમતિ આપવા તરફ ઢળાયા. પટેલ શંભુપ્રસાદ તેમાં સંમત છે તેમ કહેવા જતા હતા તેવામાં નીરૂપમાનો સસરો ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને શંભુપ્રસાદની પાસે જઈ તેના કાનમાં કહ્યું.

ફક્ત આ બીનાથી ત્યાંના વાતાવરણમાં એકાએક પરીવર્તન થઈ ગયું. ન્યાં નીરપમા તરફ સહાનુભૂતિનું વાતાવરણ ઉત્પન્ન થયેલું જણાતું હતું ત્યાં કોણ ધારી શકે કે તેની વિરૂદ્ધનું વાતાવરણ ઉત્પન્ન થશે. નીરપમાના લાઝમાં કોઈ વિધીએ જીદાજ લેખો લખ્યા હોવાથી તેના સસરાએ જે પટેલના કાનમાં કહ્યું તેથી ત્યાંના વાતાવરણમાં અજબ પરીવર્તન થઈ ગયું.

નીરપમાના સસરાની સાથેના ગુપ્ત વાર્તાલાપ પછી શંભુપ્રસાદ ઉચ્ચ સ્વરે સર્વને ઉદ્દેશીને બોલ્યા જે કે નીરપમાને પુનર્લગ્ન કરવાની છુટ આપવા માટે કેટલાક નવયુવાનોએ શાસ્ત્રના શ્લોકો ટાંકી ખતાવ્યા છે. પરંતુ આપણા સમાજમાં પુનર્લગ્ન કરવાનો રિવાજ પ્રચલિત નહિ હોવાથી ધણાજ વિચાર પછી હું એવા નિર્ણય પર આવું છું કે જે જ્ઞાતિની વ્યવસ્થાને મારે સુરક્ષિત રાખવી હોય તો હું કોઈપણ ઉપાયે નીરપમાના પુનર્લગ્નમાં સંમતિ આપી શકું નહિ, આમ કહીને શંભુપ્રસાદ નીરપમાના સસરા સાથે ત્યાંથી રવાના થઈ ગયો.

હુનીયાના પ્રખ્યાત પ્રોફેસરોના અનેક કીંમતી સત્તાવાર અધોપરથી રચાયેલું.

વિલાયતી કોઈશાસ્ત્ર સચીવ.

જેના અનેક પત્રોએ તથા મોટા મોટા વિદ્વાનોએ વખાણ કર્યા છે, તમોને ધણુંજ જણાવાતું મળશે. તુરત લખો:

બંને ભાગના ૩. ૩, પોસ્ટેજ છ આના.

વિલાસ ઓફીસ, ૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

પ્રકરણ ૩ જી.

માતા પીતાનું મૃત્યુ.

નીરૂપમાના પુનર્લભ કરવા સંબંધી નીરાશાજનક ઉત્તર મળ્યા પછી નીરૂપમા સંબંધીના વીચારોને લીધે સુધાકરનું ચીત વ્યાકુળ રહ્યા કરતું હતું. નીરૂપમા સંબંધીનાં વીચારો નીરંતર તેના હૃદયમાં ઘોળાયા કરતા હતા. ગરીબ ગાય જેવી નીર્દોષ નીરૂપમાનું સમાજની રાક્ષસી રૂઢીમાં બળીદાન દેવાનું જોઈ તેનું હૃદય બળી રહ્યું હતું. તે વારંવાર રૂઢીપુજક હિંદુ સમાજને હજારો શ્રાપ વરસાવી પરમાત્માને આવી કંગાલ અજ્ઞાન ગાડરીયા પ્રવાહ માફક કાંઈપણ સારા નરસાનો ભેદ સમજ્યા વીના ફક્ત બાપના કુવામાં કુબ્બી મરે એવી રૂઢી પુજક રાક્ષસના કૃત્યો કરતાં હિંદુ સમાજને રસાતાળ મોકલવાની પ્રાર્થના કર્યા કરતો હતો.

નીરૂપમા સંબંધી વીચારો કરતાં કરતાં સુધાકરના ચીતને વ્યાધીરૂપી મનોદશાએ ફારી ખાધું તેનું મગજ તેના કાનમાં રહેવા ન લાગ્યું. કેટલીક વખત તે પોતે શું કરે છે તે પણ જાણી શકતો ન હતો તેવી તેની નીરૂપમા સંબંધી વીચારના વમળમાં સ્થિતી બની ગઈ હતી.

નીરૂપમાને સુખી કરવાના તેના પ્રયાસો નીષ્ફળ જતાં સુધાકરનું શરીર દીવસે દીવસે નબળાતું ગયું. તેના શરીરના સર્વ ગાત્રો હાડપીંજરની માફક દેખાવા લાગ્યા. ચીંતારૂપી વ્યાધીએ તેને ફારી ખાધો હતો તેમ જો કહેવામાં આવે તો તેમાં જરા પણ અતીશયોક્તિ ન હતી.

આવી સ્થિતિમાં સુધાકર એક દીવસે તેના ઘરના ઓટલા ઉપર એટો બેટો દાતણ કરી રહ્યા હતા તેવામાં સામેથી નીરપમાને તેની સહીયરો સાથે પાણીની હેલ સાથે આવતી જોતાં તેના મ્હોંપર ખીલી રહેલા નીરોંષ હાસ્યને નીરખતાં તેમું હૃદય હચમચી ઉઠ્યું. તેના અંતરાત્મામાં ભયંકર કાલાહલ જાગી ઉઠ્યો.

નીરપમાની આવી નિરોંષ હાસ્યયુક્ત પ્રતીમા જોતાં તેનાં હૃદયમાં ચીરા પડવા લાગ્યા તે તેના હૃદયમાં બોલી ઉઠ્યો ‘શું’ રૂઢીપુજક હિંદુ સમાજ આવી નિરોંષતાની મૂર્તિઓને લકતરૂપીનું હથીઆર ખનાવી કમોતે મારવા ઇચ્છે છે? ઓ હિંદુ સમાજ! તેં તારી આ રૂઢીલક્ષક નીતીમાં મારી નીરપમા જેવી કેટલીક એ નિરોંષ બાળાઓનું બલીદાન લીધું હશે. તારી આ અધોગતી આવી છે. તારા પર દીવસે દીવસે અપમાનનો વરસાદ વરસે છે તે આ નીરોંષ બાળાઓના આપનુંજ પરીણામ હોવું જોઈએ.

ચેત! ચેત! ઓ કુંભકરણની નીંદ્રામાં ઘેરી રહેલા રૂઢીપોશક, રૂઢીપુજક રૂઢીના ગુલામ બની ગયેલા હિંદુ સમાજ સત્વરે જાગૃત બની તારું નામ નીશાન પણ ન રહે તેવું કરવાના પ્રયત્નો કરી રહેલા તારા દુશ્મનોને રૂઢીના ગુલામી બંધનો છેદી વેદોક્ત રીતીએ પ્રગતી કરી જગતને ખતાવી આપ કે તેઓ હિંદુ સમાજની હસ્તી નાશ કરવાના ગમે તેટલા પ્રયત્નો કરે તેઓ હિંદુ સમાજને છીન્ન-બીન્ન કરી તેના બાળકોને તેનાથી વીખુટા પાડવાની ગમે તેટલી માયાવી જાળ પાથરે છતાં પણ પ્રાતઃસ્મરણીય ભગવાન રામચંદ્ર, પુણ્ય પુરુષોત્તમ કૃષ્ણચંદ્ર, ધનુષ્યધારી અરજુન, ભીમ અને પરશુરામ જે જાતીમાં ઉત્પન્ન થઈ તેઓના અગાધ બળથી તેઓની અપાર

પ્રેરણા શક્તિથી, તેઓના અપુર્વ સ્વાર્થ ત્યાગ અને સ્વદેશ આત્મ બલીદાન આપવાના કાર્યો કરી જે દેશના જે જાતીના અને જે સંસ્કૃતીના પાયા મજબુત નાંખી ગયા છે તે સમાજ પર તમો ગમે તેટલા આઘાત કરશો છતાંયે તેનો પુર્વવત ચૈતન્યવતોજ રહેવાનો છે ! આવી રીતે વીચાર કરતો કરતો સુધાકર નીરૂપમાના નીદોષ પ્રપ્રુલ્લીત ચહેરાનું નીરીક્ષણ કરી રહ્યો હતો.

આવી રીતે થોડો સમય વ્યતીત થયા પછી નીરૂપમા સંબંધી વિચાર આવતાં પાછો તે બોલી ઉઠ્યો ત્યારે શું નીદોષ નીરૂપમાના ભાગ્યમાં વૈધવ્યની ગહનગતીમાં ગબડ્યા સીવાય બીજું કંઈ નિર્માણજ નથી ? શું નીરૂપમાને સુખી કરવાનો હીંદુ સમાજમાં બીજો કોઈ માર્ગ નથી ? આમ બોલતાં તેજ વીચારમગ્ન બની ગયો.

છે. છે. હીંદુ સમાજની વૈધવ્યના યજ્ઞમાં બળીદાન રૂપે હોમાતી કુમળી કળીઓને બચાવવાનો ઉપાય સમાજના પુરોહિતો સમસ્ત પૃથ્વીપર પોતાની વીજ્ય ફરકાવી હોય, જે સમાજના માન-વીઓ સમસ્ત જગતને તેમના પૂર્વજોના અમૂલ્ય વારસો સોંપ્યો હોય હોય તે સમાજને કલંક લગાડનારી આવી પૃથાને તે સમાજમાં સ્થાન હોય કે ? નહિ આવી પૃથાઓ તો પોતાનો સ્વાર્થ પોષવાને કોઈ સ્વાર્થીએ પોતાના બળે સમાજમાં ઘુસાડી હોય તેમ લાગે છે. આવી કલંકીત પૃથાઓનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

બેટા ! નીરૂપમા ! હું તને વૈધવ્યના અંધનમાં બાંધવા ઇચ્છતો નથી, મારા ભોગે હું તને આ રૂઢીપૂજકોની રૂઢીમાંથી ઉગારી લેવા ઇચ્છું છું. હિન્દુ સમાજને કલંકરૂપ લાગતી આ રૂઢીને તોડવા હું મારા ધરેથીજ પ્રયત્ન કરીશ. આનું શું પરિણામ આવશે તે હું

જાણું છું. તે મારા ખ્યાલમાં છે. રૂઢીપૂજકો સમાજના કીડાઓ મારાપર શું કરશે. મારાપર કેવા સંસ્કારોના પાઠો ભજવશે તે પણ હું જાણું છું. રૂઢીપૂજક સમાજના કીડાઓથી બીજું શું થવાનું હતું ? વધારેમાં વધારે તેઓ મને સમાજવ્યુત કરશે તે ઉપરાંત તેઓ શું કરી શકવાના હતા ? આ બધું તો હું મારી બહાલી પુત્રી નીરપમાને સુખી કરવા શહેવાને તૈયાર છું. આમ બોલતાં બોલતાં સમાજના રૂઢીપૂજક કીડાઓ તરફ તે તીરસ્કારનો અગ્નિ વર્ષાવ્યે જતો હતો. એવામાં તેના મગજમાં એકાએક લોહી ચડી આવવાથી તે ત્યાં બેશુદ્ધ થઇને પડી ગયો.

સુધાકરના બેશુદ્ધ વદને પડવાનો અવાજ સાંભળતાંજ આનુબા-
ળુના માણસો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. નીરપમાની માતા મેના પણ આ અવાજ સાંભળતાંજ ઘરમાંથી બહાર આવી, અને સુધાકરને બેઠાન અવસ્થામાં પડેલો જોઇ રડવા લાગી.

ત્યાં ભેગા થએલાં ફેટલાક માણસો મેનાને ધીરજ ધરવાનું કહી સુધાકરને તેના ઘરની અંદર લઇ ગયા. પછી શુદ્ધીમાં લાવવાના ઉપચારો કરવા લાગ્યા. નીરપમા પણ તેના પિતાની આવી સ્થિતિ જોઇને બહાવરી બની ગઇ હતી. તે ધડીકમાં તેના બેશુદ્ધ પિતાની પથારી તરફ અને ધડીકમાં તેની માતા તરફ જોઇ રડવા કરતી હતી,

નીરપમાને વધુ સમય રડતી ન જોઇ શકવાથી મેના તેને ગોદમાં લઇને આશ્વાસન આપવા લાગી, આવી રીતે મેના નીરપમાને શાંતવન આપી રહી હતી તેવામાં સુધાકર સુધીમાં આવતાં ‘ નીરપમા ! બેટા ! તું ક્યાં છે ? ’ આમ બોલી ઉઠ્યો.

પીતાના આ શબ્દો સાંભળતાંજ માતાની ગોદનો ત્યાગ કરીને નીરૂપમા તેના પીતાની પાસે જઈ પહોંચી. નીરૂપમાની આંખમાં અશ્રુઓ જોતાં સુધાકરનું હૃદય ધ્રુવાઈ ગયું. તે રૂંધાતા સ્વરે નીરૂપમાની પીઠ પર હાથ ફેરવતાં બોલ્યો, ‘બેટા ! રડે છે શા માટે ? જ્યાં સુધી તારો પીતા જીવંત છે ત્યાં સુધી હું તને રૂઢીપુજક હીંદુ સમાજની વેદીમાં બળાઈને રૂપે કદાપી હોમાવા દેવાનો નથી. બેટા ! શાંત થા.’ આટલું કહ્યા પછી તેને સુદ્ધીમાં લાવવાના જેઓએ પ્રયત્ન કર્યા પછી તેમની ક્ષમા યાચ્યા બાદ તેઓને જવાનું કહી તે નીરૂપમા પ્રત્યે બોલ્યો ‘બેટા નીરૂપમા ! કેમ બેસી છે ? શું તું પણ આખી રાતનો ઉગ્ગરો કરવા ધડછે છે ? બેટા ! હવે મને સારું છે. મારો ઉચાટ ન કર. પરમાત્મા તારું કલ્યાણ કરે.’

પીતાના આ શબ્દો સાંભળી નીરૂપમા તેની માતા પાસે જઈ. માતાએ પણ તેને તેવોજ ઉપદેશ આપતાં નીરૂપમા તેની માતા પાસેજ એક સાદરીપર સુતી અને થોડા સમયમાં નીંદ્રાદેવીને આધીન થઈ ગઈ.

મેના તેના બીમાર પતીના બીજાના પાસે બેસી તેની સુશ્રુષા કરી રહી હતી. સુધાકર વીચારનીંદ્રામાં પડ્યો હતો તેવામાં એકાએક વીચારનીંદ્રામાંથી જાગ્રત થતાં સુધાકર મેના પ્રત્યે બોલ્યો મેના ! શું નીરૂપમા જેવી નિર્દોષ કુમળી કળીઓ વૈધવ્યને યોગ્ય છે ? શું રૂઢીની જાળમાં ફસેલી હીંદુ જાતીનો ઉદ્ધાર કરવાનો સમય નથી આવી પહોંચ્યો ?

નાથ ! તમારી આવી સ્થિતિમાં પણ શું તે વિચારોને તીક્ષ્ણબલી નહીં આપો ? શરીર સ્વસ્થ થયા પછી હીંદુ જાતીના ઉદ્ધાર યજ્ઞમાં

આપને યોગ્ય લાગતો ફાળો આપજો. હાલમાં તો તમારા અને મારા શ્રેય માટે તમો આરામ લ્યો તેજ જરૂરી છે ! મેનાએ કહ્યું.

આરામ ! મેના ! તું શું કહી રહી છે ? શું તું મને આરામ લેવાની સલાહ આપી રહી છે ? મેના ! મારો આરામ અને શાંતી અને નીરૂપમાને બાળલગ્નની રાક્ષસી રૂઢી રૂપી ભડીમાં હોમ્યા પછી ચાલ્યા ગયા છે. મારા આરામ અને શાંતીના સ્થળે મારા હૃદયમાં ભયંકર દાવાનળે સ્થાન લીધું છે. નીરૂપમાને જ્યારે હું સુખી જોઈશ ત્યારેજ મારા આત્માને શાંતિ થશે. આમ બોલતાં બોલતાં તેની આંખમાંથી અશ્રુઓ સરી પડ્યાં.

નાથ ! આ શું ? જેવા વિધિના લેખ. તેના લેખ કાઢ મીથ્યા કરી શક્યું છે ? જેવી પરમાત્માની ઇચ્છા. તેની ઇચ્છાને અવલંબીને સમસ્ત સંસાર ચાલ્યો જાય છે તે સચ્ચીદાનંદ પરમાત્માની ઇચ્છાને અવલંબી દરેક મનુષ્યને તેના પ્રારબ્ધને આધિન થવું પડે છે. તેમ આપણે કેાણ માત્ર ? જેવી હરિ ઇચ્છા.

શું કહ્યું ? હરિ ઇચ્છા એજ ને ? મેના ! જેના માબાપોજ તેમના સંતાનોને બાળલગ્નની ભટ્ટીમાં ઇચ્છાપુર્વક હોમી દેતા હોય ત્યાં પરમાત્મા શું કરવાનો હતો ?

નાથ ! તમો આ શું બોલો છો ? પરમાત્માની ઇચ્છા વિન પાંદડું પણ શું ચાલી શકવાને શક્તિવાન છે ?

“આ હું કહું આ હું કહું એ માનવી મીથ્યા બંધે,
કીરતારની મરજી વીના ના પાન પણ હાલી શકે.”

આ સુત્ર જે તમોએ મને શીખાવ્યું હતું તે શું તમોજ ભુલી ગયા ?

‘મેના ! એ બધું મારા લક્ષમાં છે પરંતુ અત્યારે તો ફક્ત મારા હૃદયમાં નીર્દોષતાનું કલ્યાણ કરવાનીજ ઝંખના રમી રહી છે. અત્યારે ફક્ત આ સીવાયના વીચારોને મેં મારા હૃદય મંદીરમાંથી તીલાંજલી આપી દીધી છે. સમાજના સામે બચકર બંડ ઉઠાવી ખોટી રીડીઓના બંધાયેલ હિંદુ સમાજની કુરૂડીઓને છીનવી છીન કરી નાખી ઉત્ત-તીના માગે’ ધપાવવા પ્રયત્ન કરવો તેજ મારા જીવનનો ઉદ્દેશ છે’ આમ હજુ તે વધુ બોલી રહ્યો હતો તેવામાં તેના હૃદયમાં કાંઈક કષ્ટ થવા લાગ્યું તેથી તે મેના પ્રત્યે બોલ્યો.

‘મેના ! આ જગતમાં હવે હું વધુ સમય ટકનાર નથી તેમ મને જણાઈ આવે છે, આ દુઃખી સંસારમાં હું તમોને છોડીને પરમ કૃપાળુ પરમાત્માના દરબાર તરફ પ્રયાણ કરી જવાનો છું.’

“નાથ ! આવા શબ્દો બોલી શા માટે મારા હૃદયને સંતાપીત કરી રહ્યા છો ? પરમાત્મા તમારા પહેલાં મને મૃત્યુ આપે તેવી મારી તેના પ્રત્યે યાચના છે. સંસારમાં પતિ એજ સ્ત્રીનો પરમેશ્વર છે. મારા તમેજ દેવ છો. તમારું પુજન કરવું, તમારી સેવા કરવી તેજ મારો ધર્મ છે. પરમાત્મા તમોને દીર્ઘાયુ કરે. આવા શબ્દો શા માટે બોલતા હશો.”

‘મેના ! હું તને દુઃખી કરવાને આ નથી બોલતો પરંતુ હું જે કહું છું તે મને જે સત્ય જણાય છે તેજ કહું છું. હવે હું આ દુનિયાનો થોડા સમયનો મહેમાન છું. મારી અંતીમ ઇચ્છા

નીરૂપમાને જોઇ સુખપુર્વક મરવાની છે. નીરૂપમા ક્યાં છે ? તેને બોલાવ જોઇએ ?

‘ પરમાત્મા તમારા દુઃખમનને પણ એવું ન દેખાડે નાથ ! શા માટે આવી ચિંતા કરી તમારા શરીરને કષ્ટ આપો છો ?’ આમ કહી તે નીરૂપમાને બોલાવા આવી ગઇ.

થોડા સમયમાં મેનાં નીરૂપમાને લઇને ત્યાં આવી પહોંચી. નીરૂપમાને જોવાને આતુર થઇ રહેલો સુધાકર તેણીને જોતાં જ નીરૂપમા પ્રત્યે બોલ્યો ‘ બેટા નીરૂ ! અહીં આ આવ. બેટા તને સુખી કરવાની અભીલાષા પુર્ણ કર્યા સીવાય આ તારો અભાગી પિતા આ શાની દુનિયા તજીને આલ્યો જાય છે. બેટા ! પરમાત્મા તને સુખી કરો’ આમ કહીને તે મેના પ્રત્યે બોલ્યો, “નીરૂપમાને સંભાળજે તેને સુખી કરવા પ્રયત્ન કરજે,” આમ કહી નીરૂપમાનો હાથ તેનાં હાથમાં લેવા જતો હતો તેવામાં એકાએક તેના હૃદયમાં દુઃખવા આવ્યું અને અદ્ય સમયમાં જ તે અચેતન થઇને પડ્યો અને નીરૂપમા તથા મેનાને તેમના ભાગ્યને આધીન થવાને જગતમાં છોડી દેવના દરબાર પ્રતિ રવાના થઇ ગયો.

મેના તથા નીરૂપમા સુધાકરના મૃત્યુથી ઘણા દુઃખી થયા. મેનાનું શરીર તો તેના પતિના મરણ પછી દીવસે દીવસે ઘસાતું ગયું અને સુધાકરના મૃત્યુના છઠ્ઠા દીવસે નીરૂપમા પર આવી પડેલા દુઃખના ભાર અને પતિના મૃત્યુના શોકથી તેનું હૃદય એકાએક બંધ થઇ જતાં નીરૂપમાને જગતમાં નિરાશ્રિત, નિરાધાર વિધિના વિધાનને આશ્રયે ત્યજી સ્વર્ગલોક તરફ રવાના થઇ ગઇ.

પ્રકરણ ૪ થું.

સાસુનો ત્રાસ.

માતા પિતાના મૃત્યુથી આશ્રયહીન બનેલી નીરૂપમાના દુઃખમાં તેને સાંત્વન કરનાર કોઇ નહતું. તેના સાસુ સસરા તો તેના માતા પિતાની જીવંત અવસ્થામાં જ તેના વેરી બન્યા હતા. પરંતુ તેના માતા પિતાના મૃત્યુ પછી નીરૂપમા પર આવી પડેલી વિપત્તિમાં સહાય કરવાને પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ નીરૂપમાના સસરાને પ્રેરણા કરી તેથી નીરૂપમા સંબંધી આગળની સઘળી બીનાને બુલી દુઃખી નીરૂપમાને તેના પર આવી પડેલા દુઃખનો ચત્કીત બાર ઓછો કરવાનો તેના હૃદયમાં વિચાર સુબ્યા પછી નીરૂપમાના માતા પિતાના મરણના થોડા અંતરે તે નીરૂપમાને તેના પિતાના ઘરેથી તેના ઘેર તેડી લાવ્યો.

શ્વસુર ઘરે આવ્યા પછી જો કે સસરાની તો દુઃખી નીરૂપમા પ્રત્યે હંમેશાં સહાનુભૂતી જ ઢળતી હતી પરંતુ સાસુનો કોપ અપાર અસહ્ય હતો છતાં પણ નિરાધાર બનેલી નીરૂપમા તેના પર સાસુ તરફથી વરતતો ત્રાસ મુગે મોઢે સહન કર્યે જતી હતી.

જેમ જેમ નીરૂપમા તેના પર વરસતો ત્રાસ-જીલ્મ વિગેરે સહન કર્યે જતી હતી તેમ તેમ તેની સાસુ તેના પર અધિક ત્રાસ વર્તાવવામાં જરા પણ પાછી પાની કરતી નહતી.

સાસુના ત્રાસથી રીઆતી અને પોતાના પર આવી પડેલાં દુઃખના દાવાનળમાં બળતી નીરૂપમાનું શરીર દીવસે દીવસે ક્ષીણ થતું જતું હતું. છતાં પણ સાસુનો જીલ્મ જરા પણ ઓછો થતો નહતો આવી રીતે

માનસિક અને શરીરિક વ્યથાથી પીડાતી નીરૂપમાનું શરીર એટલે સુધી ધસાય ગયું કે તેના શરીરના સર્વ અવયવો નીરૂપમા પર ડ્રોટી ફેંકનાર માણસ પણ સહેજે જોઇ શકે તેમ હતું છતાં પણ પરમાત્મા જે સ્થિતિમાં રાખે તેમાં મગ્ન રહેલું એ સુત્રાનુસાર નીરૂપમા દુઃખે સુખે તેના દીવસો નીર્ગમન કર્યે જતી હતી.

નીરૂપમાની આવી સ્થિતિમાં દૈવ પણ તેનો દુશ્મન બન્યો. તેને તાવરૂપી કાળે તેના જડબામાં જકડવા પ્રયત્ન કર્યો. વારંવાર તેનાપર હુમલા કરવા લાગ્યો. છતાં પણ તાવને નહીં ગણકારતાં નીરૂપમા ધરતું કામકાજ કર્યે જતી હતી.

શારિરિક અને માનસિક વ્યાધિથી પીડાતી નીરૂપમાનું શરીર આજે તાવથી અગ્નિ સમાન ધખધખી રહ્યું હતું. તેનામાં ઉઠવાની શક્તિ રહી નહતી, છતાં પણ પ્રાતઃક્રિયા કરી તે તેનાથી બનતું ધર-કાર્ય કરતી હતી. વ્યાધિથી પીડાતા શરીરમાં કાર્ય કરવાની શક્તિ નહીં હોવાથી નીરૂપમાને અત્યંત દુઃખ થતું હતું. અને આ દુઃખ સહન નહિ કરી શકવાથી તેની આંખમાંથી અશ્રુઓ રહેજે આવી જતા હતા, છતાં પણ પોતાનાપર આવી પડેલી વિપત્તિમાં હિંમત ન હારતી. આવી પડેલા દુઃખમાં પરમાત્માપર વિશ્વાસ મૂકી આશ્વાસન લેતાં નીરૂપમા બોલી: 'ઓ દૈવ ! માતાપિતાને મૃત્યુશાળી બનાવવા કરતાં આ દુઃખીયણનેજ તારો આસ કેમ ન બનાવી ? ઓ દૈવ ! મેં પૂર્વ જન્મમાં એવા તે શું પાપ કર્યાં છે કે મારાપર દુઃખનો વર્ષા-દળ વર્ષાવ્યા કરે છે ?'

હાય ! મારાજ લીધે મારા માતાપિતા અપાર દુઃખના દાવાન-ળમાં બળતાં બળતાં કુર કાળના આસ બન્યા. હુંજ અભાગણી છું.

કાણુ જાણુ મારાપર હજી કેવાયે-વિતક વિતવા બાકી હશે. ઓ દૈવ ! સર્વની વિપત્તીરૂપ મારો તું શા માટે વિનાશ નથી કરતો ?

ઓ દૈવ ! તું દયા સાગર કહેવાતો હોવા છતાં શા માટે દિવસે દિવસે મારાપર દુઃખનો વર્ષાદળ વર્ષાવ્યે જાય છે. મારા જેવા દુઃખી મનુષ્યોને છુંદવામાં, કચડવામાં અને અનેક દુઃખની દાવાનળરૂપી લટ્ટીમાં રીબાવવામાંજ શું તને આનંદ જણાય છે ? આજ તારો દયાનો ભંડાર કે ?

નીરૂપમા ! તું જગતના નાથને ઉદ્દેશી આ શું બોલી રહી છે ? તેની કળાને કાંઈ પાર પામી શક્યું છે કે તું પામી શકશે ? નીરૂપમા ! તે આ સંસારમાં કેવા કેવા અવનવા રંગો જમાવવા ઇચ્છતો હશે તે તારા જેવી નિર્દોષ બાળિકા શું જાણી શકે ? શું તેની અપાર કળાનો—તેની લીલાનો ભેદ કાંઈ જાણી શક્યું છે ? આવી રીતે વિચાર કરતી અશ્રુના વેગમાં તેના હૃદયના દુઃખને ઓછું કરતી નીરૂપમા તેના હૃદયથી અશ્રુઓ સારી આશ્વાસન લઈ રહી છે તેવામાં તેની સાસુ ત્યાં આવી પહોંચી અને નીરૂપમાને રડતી જોઈ તેના પ્રત્યે બોલી.

‘અહીંયાં તને શું દુઃખ છે કે રડે છે ? રડી રડીને તારા માતા પિતાનું તો સત્યાનાશ વાળ્યું છે છતાંએ રડતાં નથી ધરાતી કે ?’

સાસુના આ શબ્દો સાંભળતાંજ નીરૂપમાના હૃદયમાં સખ્ત આઘાત થયો. શું હિંદુ સમાજમાં સઘળી સાસુઓ વહુની સાથે આવુંજ આચરણ આચરતી હશે આવા વિચારો તેના હૃદયમાં વાસુ વેગે પસાર થઈ ગયા. તે તેની સાસુની કઠોરતા અને તેનાપર વર્તતા ત્રાસના ચિંતનમાં એક પણ શબ્દ નહીં ઉચ્ચારતાં તેના પર જે

વિપત્તી આવી પડે તે સહેવા તૈયાર બની. સાસુ જે કહે તે મુંગે મોઢે સાંભળવાનો નીશ્ચય કરી બેઠી.

નીરૂપમા તરફથી તેના પ્રશ્નનો કાંઈ જવાબ નહીં મળતાં તેની સાસુ તેના પ્રત્યે બોલી. 'કેમ બોલતી નથી? પરમાત્માએ જીભ આપી છે કે નહીં. મીઠી છે. બહુજ પાકી છે. તું એમ જાણતી હશે કે આવી રીતે જવાબ નહીં આપું તો સાસુ તેની મેળેજ બોલતી બંધ થઈ જશે. પણ યાદ રાખજે કે આ સાસુ ખીજીજ છે. હું તને સંપૂર્ણ ઓળખી ગઈ છું. માથાપનું સત્યાનાશ કાઢીને અહીંઆં આવી છે. સાક્ષાત્ ડાકણનો અવતાર છે જે કાઢીને જરા પણ હિનો વાં પણ વાગે છેને તો પછી તારી વાત છે,' આમ કહીને નીરૂપમાની સાસુ ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

સાસુના ચાલ્યા જવા પછી છુટકારાનો દમ ખેંચી નીરૂપમા ઘર કામમાં લાગી. તેનું માનસીક અને શારીરીક દુઃખથી પીડાતું શરીર હવે ગૃહકાર્ય કરવાને તેની અશક્તિ જણાવતું હતું છતાં પણ નીરૂપમા તેના શરીરની કાંઈ પાતુ ચિંતા કર્યા વિના ઘર કામ કર્યે જતી હતી.

ઘરનું કામ સંપૂર્ણ કરીને નીરૂપમા પાણી ભરવાને સરોવરપર ગઈ. વ્યાધિથી કૃશ થયેલા શરીરે તે સરોવર સુધી તો પહોંચી, પરંતુ ત્યાંથી પાણીનું બેડું લાવવું તેની શક્તિ બહારનું કાર્ય હતું. તેથી તેની આંખમાંથી અશ્રુઓ વહેવા લાગ્યા.

નીરૂપમાને રડતી જોઈ તેની પાડોશની એક ભલી સ્ત્રી કે જે ત્યાં પાણી ભરવા આવી હતી તે તેના પ્રત્યે બોલી: 'બહેન! રડે છે શા માટે? તારું શરીર આમ કેમ?' આમ કહીને તે નીરૂપમાના

કૃશ હાથને તેના હાથમાં લીધો. નીરૂપમાનો હાથ હાથમાં લેતાંજ તે જ્યાણુ બાઈ બોલી આ શું ? શરીરમાં તો તાવ વધ્યે જાય છે છતાં પાણી ભરવા આવી છે ? ગાંડી ! આવા તાવમાં તું બેડું કેવી રીતે લઈ જવાની હતી ? તારી સાસુને તારી આ સ્થિતિની ખબર છે ? હું ધારું છું કે તારી સાસુ આનાથી અજ્ઞાન હોવી જોઈએ નહીંતર તેના જેવી બધી બાઈ તને આવી સ્થિતિમાં પાણીજ ન મોકલે.

તે સ્ત્રી જ્યારે તેની સાસુને બધી બાઈ ઉદ્દેશીને બોલી ત્યારે નીરૂપમાથી રહેવાયું નહીં. તેથી તે બોલી: “તે બધી બાઈના બલામના પ્રતાપેજ મારી આ સ્થિતિ બની છે.”

નીરૂપમાના આ શબ્દોથી તે દયાળુ બાઈની આંખમાંથી પણ આંસુની ધારા વહેવા લાગી. તેને નીરૂપમાપર પુત્રિ જેવું હેત આવ્યું. તે નીરૂપમાની આવી કફોડી હાલત જોઈ હૃદયમાં દુઃખી થઈ. પરંતુ નીરૂપમાને જણાવવા નહીં દેતાં તેના પ્રત્યે બોલી: ‘બેટા ! પાણીનું બેડું લઈ જવાને તું અશક્ત છે માટે મારી પુત્રિ તારું બેડું લઈ આવશે તું મારી સાથે ચાલ. તારા સસરાના ઘર પાસેથી તું તારા ઘરમાં લઈ જજે. બેટા ! તારી આવી સ્થિતિ જોઈ એવો કયો માનવી હશે કે જેનું હૃદય દ્રવી નહિ જાય ? નીરૂપમા ! તને હું આજથી મારી ધર્મની પુત્રિ માનું છું !’ આમ કહી નીરૂપમાને લઈને તે સરવર તરેથી ઘર તરફ જવા લાગી.

ઘર પાસે આવી પહોંચતાં તે દયાળુ બાઈની પુત્રિ પાસેથી બેડું લઈને નીરૂપમા તેના સસરાના ઘર તરફ જવા લાગી. પરંતુ શક્તિ-હીણ નીરૂપમામાં તેના સસરાના ઘર સુધી પણ જવાની જ્યાં શક્તિ

નહતી ત્યાં પાણીનું બેકું લઇ જવાની શક્તિ તો ક્યાંથી હોય તેથી પોતાની આ દશાપર શોચ કરતાં તે તેના મનમાં બોલવા લાગી. “ઓ પરમાત્મા ! હજુ તું મને ક્યાં સુધી દુઃખી કરવા ઇચ્છે છે ? મારામાં કામ કરવાની શક્તી રહી નથી. મારી આ જગતમાં કોઇને જરાપણુ દરકાર નથી છતાં તું શા માટે મને આ દુઃખરૂપી સંસારમાંથી મુક્ત કરતો નથી ? ઓ દેવ જેની આ જગતમાં જરા પણ જરૂર હોય તેમ હું જોતી નથી તેને શા માટે વધુ જીવાડે છે ! આવી રીતે પોતાના દુઃખી જીવનનો વીચાર કરતી નીરૂપમા તે દયાળુ આઇની સાથે તેના સસરાના ઘર પાસે આવી પહોંચી.

ઘર પાસે આવી પહોંચતાંજ અશક્ત નીરૂપમાની આંખે અંધારા આવવા લાગ્યા. તે આરણ્યમાં પેસતાંજ ચક્રર આવવાને લીધે તેના માથાપરથી બેકું પડી જવાની સાથે તે પણ જમીનપર બેલાન થઇને પડી. નીરૂપમાના પડવાના અવાજ સાંભળતાંજ તેની સાસુ ઘરમાંથી બહાર આવતાં નીરૂપમાને મુર્છા અવસ્થામાં પડેલી જોઇ અને ગાગર તથા હાંડામાં ગોળા પડેલા જોઇ નીરૂપમાની સારવાર કરવાને બદલે હાંડો તથા ગાગર ઝુટી ગયા તે માટે નીરૂપમા પર ગાળોનો વરસાદ વર્ષાવતી નીરૂપમાને ઉદ્દેશીને બોલી.

જેયાં ! આ મીંઢીના પ્રરાક્રમ સાસુ પાણી ભરવા મોકલવા ભુલી જાય તે માટે કેવી રમત રમવા માંડી છે. પરંતુ હું તેના આવા ઢોંગથી ક્યાં વાકેફગાર નથી. તે ખીચારી જાણતી હશે કે આવા ઢોંગ કરીને સાસુને બદનામ કરીશ તો મારી પાસે કામ નહીં કરાવતાં બેસાડી રાખશે પણ હું ક્યાં એ ખંધીની ખંધાઈને નથી જાણતી, તું ગમે તેવી ખંધાઈ કરે પરંતુ મારી પાસે ક્યાં ચાલવાની છે. કેમ કાંઈ ખાતીજ ન હોય. આ નુકશાન કોના ઘરમાં થયું તે તે શું જાણે ! આમ નીરૂપમાની સાસુ બબડે જતી હતી.

આવી રીતે તે સ્ત્રી બપોરે જતી હતી તેવામાં પેલી દયાળુ બાઈ ત્યાં આવી પહોંચી અને નીરપમાને બેભાન પડેલી જોઈ તેની પાસે દોડી ગઈ અને તેની સારવાર કરતાં નીરપમાની સાસુ પ્રત્યે બોલી.

‘બહેન ! હાંડો અને ગાગરની ક્યાં વાત કરો છો, આ બીચારીની દશા તરફ તો જુઓ. શરીરમાં તાવ ભરાયો છે છતાં એ બીચારી કામ ક્યેંજ નય છે તેની જરા તો દયા રાખો !’

‘અરે બહેન ! એ મીઠીને તમે હજુ ક્યાં ઓળખો છો. એના જેવી હોંગી અને જુડી તો આ જગતમાં બીજી મળશેજ નહીં. એ તો આવા ખોટા હોંગ હજારો વખત કરે છે. અને એને કાંઈ થયું નથી. તમે શા માટે તેની નકામી ચીંતા કરો છો.

નીરપમાની સાસુનો આવો લાગણીહીન ઉત્તર સાંભળતાં તે દયાળુ બાઈના હૃદયમાં અપાર શોક થવા લાગ્યો. તેથી તેના મનમાંજ તે બોલવા લાગી ‘શું વહુઓને ત્રાસ આપવો. ગળ ઉપરાંત કામ કરાવવાનું તેજ આજકાલની સાસુઓએ ધજારો બીધો હોય તેમ જણાય છે. બીચારી નીરપમા આવી દયાહીન સાસુને પનારે ક્યાંથી પડી’ આવી રીતે તેના હૃદયમાં નીરપમા પ્રત્યે સહાનુભૂતીના વીચારો ઉત્પન્ન થતા હતા તેવામાં નીરપમા શુદ્ધીમાં આવતાં તેની સાસુ બોલી, ‘કેમ ! જેવો અમારી વહુનો તમાશો. પણ એ ક્યાં જાણે છે કે આ કાંઈ કાચી પાકી સાસુ નથી કે તેના આવા હોંગથી ડરી જાય’ આમ કહી નીરપમાને વધુ યાતનાની ચક્ષીમાં પીસવાનો નીશ્ચય કરતાં તે નીરપમા પ્રત્યે બોલી ‘ચાલ, ઉઠ, હોંગ શેનો કરે છે ? જો કામ કરવું નથી ગમતું તો એમ શા માટે ભસી મરતી નથી ?’

આમ કહીને નીરપમાપર ધુંવાકુંવા થતી તેણીને તથા પેલી દયાળુ બાઈને ત્યાંજ મુકીને ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૫ મું.

વિધવા કે સધવા ?

નીરપમાની સાસુના ચાલ્યા જવા પછી ચોધાર અશ્રુએ રડતી નીરપમાને આશ્વાસન આપવા તે દયાળુ બાઈ નીરપમાને તેના ઘરે તેડી લાવી.

ઘરે આવ્યા બાદ પોતાને તેની માતા સમાન ગણવાનું કહી તે બાઈ નીરપમાને આશ્વાસન આપતાં બોલી.

“નીરપમા ! બેટા ! રડે છે શા માટે ? શું રડવાથી તું વીધીનું વીધાન ફેરવી શકશે ?”

“દેવતાઓ પણ જ્યારે તેના વીધાનને ફેરવવા સમર્થ નથી તો પછી માફ શું ગળું ?” તે બોલી બાઈના આશ્વાસન ભર્યા શબ્દોથી તેના હૃદયને શાંતી થતાં નીરપમા બોલી.

“તું આમ જાણે છે છતાં શા માટે શોક કરે છે ?”

“તેજ મનુષ્ય હૃદયની નબળાઈ છે ને ! જગતના સધળા મનુષ્યો પોતે કાંઈ પણ કાર્ય કરવાને શક્તીવાન નથી. તેઓ આ જગતના કર્તાના નચાવ્યા નાચનારા પુતળાંઓ છે છતાં પણ હું-પદ મુકી ક્યાં નીરબીમાની જીવન ગાળવા પ્રયત્ન કરે છે ? અરે ! સચરાચરની માયા જાળમાં સંતજનો પણ જ્યારે સપડાઈ ગોથા ખાય છે, ત્યારે માફ શું ગળું ? પોતે એક પાન પણ ચળાવવાને શક્તીવાન નથી એવું જાણતાં છતાં માનવી મીથ્યા પુલાઈ ગાડાં નીચેના કુતરા માફક પોતેજ કેમ જગતનો ભાર વહેતો ન હોય તેમ પુલાય છે તેજ શું માનવ જીવનની નિર્બળતાનું પ્રમાણ નથી ?”

“નીરૂપમા ! જ્યારે તું આ બધાને માનવ જીવનની નિર્બંધતા છે તેમ જાણે છે છતાં તે નિર્બંધતાના પ્રવાહમાં શા માટે ખેંચાતી જાય છે ?”

“શું હું મનુષ્ય નથી.” માતા ! મારે હિત ઇચ્છનારી દેવતા દેવી શું માનવીઓની લાગણી મને ન ફાંસી શકે ? માતા મનુષ્ય હોવાથી એક પામર માનવી તરીકે તેમાં ફાંસી તો મારો શું દોષ ?

“નીરૂપમા ! તું ખરેખર સહનશીલતાનો ભંડાર છે પરંતુ સહનશીલતાની હદ હોય બહેન—”

“સહનશીલતા ! આ શું બોલ્યા ? ભગવાન રામચંદ્રજી અને આયની ગ્રહરાજીઓના આદર્શ માતા સીતાજીએ શું સહન કરવા પાછી પાની કરી હતી ? જ્યારે તેઓએ કષ્ટો સહ્યાં હતાં ત્યારે તેઓની સંસ્કૃતીનો વારસો ધરાવવાનો જ્યારે હું દાવો કરું છું ત્યારે હું આટલું સહન કરું તેમાં મેં શું વાધ માર્યો ?”

નીરૂપમાના છેલ્લા શબ્દો સાંભળી તે ભલી બાઈ નીરૂપમાના ગુણુની પ્રસરેલી ખુશબોમાં તર બની ગઈ થોડો સમય વીચાર કર્યા પછી તે નીરૂપમાને સંબોધતાં બોલી.

“તારા જેવી સાક્ષાત લક્ષ્મી સમાન પુત્રવધુ પાળનાર માનવીના પણ અહોભાગ્ય ગણાય, પરંતુ બેટા ! આપણા સમાજમાં સાસુઓ વહુની કેવી કીંમત આકે છે તે ક્યાં તારી જાણ બહાર છે.”

જે આર્યો સ્ત્રીઓને દેવી સમાન પૂજતા હતા. જે આર્યોની સ્ત્રી સાક્ષાત દેવીના અવતાર સ્વરૂપ હતી તે આર્યો અત્યારે તેમની સ્ત્રીઓને દેવી સમાન માનતા થઈ હડધુત કરતાં ત્યજે તેવો સોનેરી સુવર્ણ ભારતના ક્ષીતીજ પર ક્યારે પ્રકાશશે ?

“પ્રકાશશે, અવશ્ય પ્રકાશશે. સમસ્ત જગતને સંસ્કૃતી અને વીજ્ઞાનની ભેટ આપનાર આર્યવર્તના ક્ષીતીજમાં સુવર્ણનો સુવં સત્વરે પ્રકાશે—”

આમ બોલતાં બોલતાં નીરૂપમા હજી આગળ બોલવા જાય છે ત્યાં તે બલી બાધ બોલી.

“ક્યારે ? જ્યારે આર્યવર્તના આર્યોના ધર્મસ્થળોનો નાશ થશે. જ્યારે આર્યોની સંસ્કૃતીનાં વીધર્મીઓ વીનાશ કરશે ત્યારે કે ?”

“માતા ! આવું અનીષ્ટ વચન શા માટે ઉચારે છે, વીધર્મીઓ આર્યવર્તના આર્યોના ધર્મ પર ગમે તેટલા કુઠારાઘાત કરે પરંતુ આર્યોની સંસ્કૃતી અને તેમનાં ધર્મના પાયા એટલા મજબુત છે કે તેનો કોઈ નાશ કરી શકશે નહીં. જે વીધર્મીઓ હીંદુ ધર્મનો નાશ કરવા ઇચ્છતા હોય તો ત્યાં તેઓ ખતા ખાય છે. કોઈ પણ ધર્મનો અનુયાયી જગત પરના કોઈ પણ ધર્મનો નાશ કરી શક્યો નથી અને કરી શકનાર નથી. છતાં પણ જ્યારે આપણા ધર્મ પર અને આપણી જાતી પર ઠેર ઠેર અનેક સ્થળેથી હુમલા થતા શરૂ થયા છે ત્યારે આપણી ઇમારતના પાયા ડગમગી ન ઉડે તે માટે આર્યવર્તના આર્યોએ કુંભકર્ણુ સમાન તેમની નીંદ્રાને ત્યજી સત્વરે વીદેશીઓની સામે બાથ બીડવાની જરૂર છે.” નીરૂપમા બોલી.

“પરંતુ આમ થવું તદ્દન અસંભવીત છે કારણ કે નીશ્ચિતન બની હીંદુ જાતી ચેતનવંતી બની વીધર્મીઓના હુમલા ક્રીડવા તૈયાર થાય તે હું માની શકતી નથી. તેમ બનવુંજ મને તો તદ્દન અસંભવીત જણાય છે.” તે બાધએ કહ્યું.

“અસંભવીત ને સંભવીત બનાવવું તેમાંજ ખરી મરદાઇ છે. આપણા-પુર્વ પુરૂષો હંમેશા અસંભવીત વસ્તુઓને સંભવીત બનાવતા આવ્યા છે તો તેઓની સંસ્કૃતીના વારસોને માટે થું આ કાર્ય અસંભવીત હોય તેમ તમોને જણાય છે ?”

“બેટા ! નીરૂપમા ! મને તો સોએ સો ટકા આ બધું અસંભવીતજ જણાય છે.

“તે અસંભવીત સંભવીત બની શકે તેમ છે.”

કેવી રીતે ?

હિંદુ સમાજમાં પેસી હિંદુ સમાજને ફાલી ખાનાર ‘સમાજના સડાંઓ દુર કરી સામાજિક સંગઠન બનાવી હિંદુ સમાજને એકત્રીત કરવાથી માતા ! આ સીવાય બીજો કોઇ રસ્તોજ નથી. જો આપણે આપણી સંસ્કૃતી, આપણો ધર્મ અને જાતીનો પુનરુદ્ધાર કરવા ઇચ્છા ધરાવતા હોઇએ, તો જાતીના બુદ્ધા બુદ્ધા વાડાની જાળો તોડી મનુના આદેશાનુસાર મુખ્ય ચાર જાતીનેજ માન્ય કરવી પડશે. રૂઢી બંધનોને તીવ્રાંજલી આપી આપણા પુર્વજો અને રૂઢી મુનીની પ્રણીત રૂઢી સ્વીકારવી પડશે. આની સાથે સમાજમાં ભયંકર સડો પેસાડનાર વૃદ્ધલગ્ન અને બાળલગ્નની કુરૂઢીઓનો નાશ કરવા કમર કસીને મેદાને પડવું જોઇશે.

આ ઉપરાંત જ્યાં સુધી આવી કુરૂઢીઓને સમાજમાંથી સંદતર કઢાડી નહીં શકીએ ત્યાં સુધી બાળ વિધવાઓને પુનલગ્ન કરવાની છુટ આપવી પડશે અને જ્યારે આવો પુનરુદ્ધાર કરશે ત્યારેજ હિંદુ જાતી પાછી ગૌરવવંતી બની જગતના માનવીઓને તેના

પ્રકાશમાં આંજી નાંખશે. આમ થવા પહેલાં તો મારા જેવી કેટલીએ નિર્દોષ બાળાના હોંદુ સમાજે બળીદાન લીધા હશે.

મારા જેવી સાત આઠ વર્ષની અલ્પ વયમાં પરણેલી અને તેટલીજ વયમાં તેના પતિના મરણથી તમારી માન્યતા પ્રમાણે રંગાયેલી બાલાને તમે વીધવા કહેશો કે સધવા ? ”

નીરપમાના આ છેલ્લા શબ્દો સાંભળતાંજ નીરપમા તરફ અનહદ લાગણી ધરાવતી હોવા છતાં પણ રટીના જડઅંધનમાં જકડાયેલી તે બલી બાઇ નીરપમાના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેને શું જવાબ આપવો તેના વીચારમાં પડી ગઇ.

ધણે સમય વીચાર કરવામાં ગાળ્યા પછી તે નીરપમા પ્રત્યે બોલી. ‘ નીરપમા ! તે તો વીધવાજ કહેવાય તો ? ’ શું પતિના મરણ પછી તે સધવા કહેવાય કે ? તારા જેવી ડાહી, સદ્ગુણી બાળાને શું આવા વીચારો કરવા યોગ્ય છે ? બહેન ! તારા મગજમાં વળી આવા વીચારો ક્યાંથી આવ્યા ? નીરપમા ! વીધવા કે સધવા બનવું તે કાઇના હાથમાં છે ? એ તો જેવી પરમાત્માની ઇચ્છા.’

અવશ્ય ! તે પ્રમાણે પરમાત્માની ઇચ્છાનેજ અવગંબીને થાય છે પરંતુ શું છતી આંખે કુવામાં પડવું યોગ્ય છે ?

‘ તું શું કહેવા માગે છે તે હું કાંઇ સમજી શકતી નથી માટે તારે જે કહેવું હોય તે સ્પષ્ટતાથી જણાવ કે જેથી તને સમજાવી તારા મગજમાં રમી રહેલાં અનિષ્ઠ વીચારોને દુર કરી શકાય.

તે દયાળુ બાઈના ઉપલા શબ્દો સાંભળ્યા પછી નીરપમાને ધીરજ આવી તેથી તે શાંતિપૂર્વક પોતાની દલીલ તે બાઈના મગજમાં ઘુસાડવાને નિશ્ચય કર્યા પછી બોલી.

લગ્ન એ શું ચીજ છે તેનું જેને જરા જ્ઞાન પણ ન હોય, જે બાળા લગ્નના રહસ્યને પીછાનતી ન હોય તેવી અજ્ઞાન બાળાને કે જે પત્ની એ કંઈ બજારનું પશુ છે, અને સ્ત્રી એ શું ચીજ છે. તે સમજતી પણ હોય તે વૈધવ્ય અને સૌભાગ્ય જેના હૃદયથી સમાન હોય, જે બાળા એના તકાવતને જાણતી ન હોય તેને પરણાવી આપવી એથી શું લગ્નનો હેતુ સરે છે ?

“આવા લગ્નો થયેલી બાળાના પતિના મરણ પછી આવી બાળાઓ વિધવા કહેવાય કે ?” નીરૂપમાએ તે માયાળુ બાઈને પ્રશ્ન કર્યો.

નીરૂપમાના આ પ્રશ્નનો કાંઈ પણ જવાબ નહીં આપતાં તે બાઈને ચુપ રહેલી જેતાં નીરૂપમા પોતાના વિજયને કળી ગઈ તેથી તે તેના પ્રત્યે બોલી.

‘મારા જેવી અનેક બાળાઓ સમાજના સડામાં બલીદાનરૂપે હોમાઈ બલીદાન રૂપે ચડી ગઈ હશે. મારા જેવી અનેક નિર્દોષ બાળાઓ કે જેઓ પતિ અને લગ્નનો અર્થ પણ સમજતી નથી તેની પાસે આપણો રૂઢીબક્ષક સમાજ ફરજયાત વૈધવ્ય પળાવે છે. આવી અનેક બાળાઓના લોહી અત્યારનો આપણો સમાજ ચુસી રહ્યો છે. તે અટકાવવાની શું જરૂર નથી ?

તમો મને પોતાનેજ શું ધારો છો ? બાલ્યાવસ્થામાં લગ્ન થયા પછી થોડા સમયે મારા કહેવાતા પતિદેવ સાથે દીંગલા દીંગલીની માફક મારા લગ્ન થયા પછી તેનું મરણ થતાં સમાજ મને વીધવાની હરોલમાં બેસાડે છે ત્યારે તમો મને કંઈ હરોલમાં બેસાડો છો ?

મારા જેવી લગ્ન, અને પતિનો અર્થ ન જાણનારી નિર્દોષ બાળાને તમો વિધવા કે સધવા માનો છો ? મારી કંઈ સ્થિતિ છે. હું વિધવા છું કે સધવા ?

વાંચક ! નીરૂપમા જેવી નિર્દોષ કુમળી કળી કે જેના બાલ્ય-વસ્થામાં લગ્ન થયા પછી પતિનો અર્થ જાણ્યા પહેલાં જેના પતિનું પરલોક તરફ પ્રયાણ થયું હોય તેવા કુમળી કળીઓને વિધવા ગણવી કે સધવા ?

પ્રકરણ ૬ ઠું.

મરડીનો ભોગ.

નીરપમા પર પુત્રી સમાન અપુવં સ્નેહ ધરાવનારી આર્ષનું નામ ગંગા હતું.

ગંગા ખરેખર ગંગા સમાનજ હતી, તેનું હૃદય ગંગાના નીમં-
ળ જળ સમાન નીમંળ અને દયાથી પૂર્ણ હતું. નીરપમા પર તેની સાસુના તરફથી વરસતો અસહ્ય ત્રાસ જોઇ આ દયાની દેવીનું હૃદય ભડભડાટ બળતું હતું. નીરપમા તેની પુત્રી નહીં હોવા છતાં પણ તેના તરફ માનવ હૃદય તરીકે સહાનુભુતી અને દયા ઢળતી હતી આથી સાસુના અસહ્ય ત્રાસમાં રીખાતી નીરપમાને આ દયાળુ આઇ આશ્વાસનરૂપી પાનથી ધૈર્ય ધારણ કરી તેના પર આવી પડેલી વીપત્તિઓને સુખ પુર્વક વિધિનું વિધાન ગણી સહન કરવા શીખામણ આપતી હતી.

નીરપમા પણ પોતાના પર આવી પડતી વિપત્તિઓને વિધિનું વિધાન ગણીને સહનશીલતા એ ઉત્તમ ગુણ છે તેમ માની તેની સાસુ તરફથી તેના પર વરસતા અસહ્ય ભુલ્મો સહન કયે જતી હતી.

નીરપમાની સાસુ પણ નીરપમા પર તેનાથી વીતાવી શકાય તેટલા વીતકો વીતાડવામાં જરા પણ પાછી પાની કરતી નહતી. તેણે તો કોઈ પણ ઉપાયે નીરપમાના પર ત્રાસ વરતાવવાનોજ ધરાદો રાખ્યો હતો તેથી નીરપમાની હમેશાં કાળી બાજુજ જોવા અહનીશ પ્રયત્નો કર્યા કરતી હતી.

વહુને જે દાખમાં રાખવી હોય તો આજ કાલ સાસુઓમાં તેને દુઃખી કરવાથી અને કામનો અતી બોળે તેના પર નાખવાથીજ વહુ દુઃખ અને સંતાપને લીધે કલ્લાગરી બની જાય છે તેવી જે માન્યતા આજકાલની સાસુઓમાં પ્રચલીત છે તેજ માન્યતાને નીરૂપમાની સાસુ પણ અનુસરી નીરૂપમા પર દુઃખનો કુંગર વરસાવવામાં જરા પણ પાછી પાની કરતી નહતી.

નીરૂપમા તેના પર જે જે વીપતી આવી પડે છે તે તેના પુવં જન્મના પ્રાયશ્ચતનુંજ ફળ છે, તેમ માની આનંદપૂર્વક પરમાત્માની ઇચ્છાને આધીન બની સહે જતી હતી.

દીવસે દીવસે નીરૂપમાની અને તેની સાસુ વચ્ચેનું વાતાવરણ ઉગ્ર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું જતું હતું.

નીરૂપમાની સાસુ જ્યારે ઉગ્ર બની તેનાથી વર્ષાવાય તેટલા દુઃખના કુંગર વર્ષાવવાનો નિશ્ચય કરી ચુકી હતી. ત્યારે નીરૂપમા તેની સાસુ તેનાપર જે વિપત્તીઓનો વર્ષાદ વર્ષાવે તે શાંતિ-પુર્વક સહેવાનો નિશ્ચય કરી બેઠી હતી.

નીરૂપમા એક તરફથી પોતાનાપર થતા અસહ્ય ત્રાસોની સામે તેની શાન્તિ અને ધીરજનો મુકાબલો કરવા ઇચ્છતી હતી. તે તેની સાસુની આસુરી રીતી સામે તેની શાંત સરળ અને નીતિ યુક્તનું આવાહન દેવાનો નિશ્ચય કરી તેની સાસુની આસુરી ઇચ્છાનો તેના સરળ શાંત વાતાવરણમાં નાશ કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહી હતી.

આવી રીતે નીરૂપમાની દૈવી શક્તિ અને તેની સાસુની રાક્ષસી શક્તિ વચ્ચે તુમુલ યુદ્ધ મચી રહ્યું હતું.

દિનપ્રતિદિન સાસુના અસહ્ય ત્રાસને પણ આનંદપૂર્વક સહ્યે જતી નીરૂપમા તેના હૃદય સાથે બોલવા લાગી: “શું સહેવું એ બૂધણુ નથી? જે તે બૂધણુ હોય તો પછી શા માટે ન સહેવું? જગતના માનવીઓ પણ જ્યારે કસોટી કરવા ઇચ્છે છે ત્યારે માણસ અનેક વિપત્તીમાંથી ટાળવા પ્રયત્ન કરે છે પરમાત્મા પણ મારી આવીજ જાતની કસોટી કરવા કેમ નહીં ઇચ્છતો હોય?”

અવશ્ય! તેમજ હોવું જોઈએ. તે દયાનીધિ દેવે તેના પરમ ભક્તોને પૂછું કસોટીએ કર્યા છે. મારે પણ આ નાશવંત જીવનમાં શા માટે પૂછું કસોટીએ ન ચડવું જોઈએ? આવી રીતે વિચાર કરતી નીરૂપમા થોડા સમયને માટે વિચારમાં લીન થઈ ગઈ.

થોડા સમય વિચારમગ્ન રહ્યા પછી નીરૂપમા બોલવા લાગી: ‘એમાં મારી સાસુનો પણ શું દોષ? તે તો દેવાધિદેવના ન્યાય્યા નાચે છે. તેઓમાં મને દુઃખી કરવાની શું શક્તિ છે? આ તો બહુજ હું જે ભોગવું છું તે મારા પૂર્વ જન્મનુંજ કર્મ છે, જે કયું છે તે ભોગવું છું તેમાં બીજાનો શું દોષ? પૂર્વ જન્મમાં મેં મારા સાસુજી પર ધણીએ ત્રાસ વર્તાવ્યો હશે તેના ફળરૂપે આજે તેમના તરફથી મારા પર ત્રાસ વર્તાવાય તો તેમાં ખોટું શું?’

દરેક માણસ પોતાના કર્મના ફળનો અધિકારી છે. માણસ બાવળ વાવીને આંબાની આશા રાખે તો તે શું સંભવીત છે? નહીં કદાપી નહીં. ત્યારે હું શા માટે મારા પુર્વજન્મના ફળરૂપ મળતા સાસુ તરફના ત્રાસને ધીકારી રહી છું? જેવું મેં કયું છે તેવું ભોગવવું તેમાં વળી દુઃખ શાનું?

આવી રીતે વિચારો કરી તેના હૃદયને શાન્તવન આપી તેના દીવસો પસાર કર્યે જતી હતી.

તેવામાં તેના ગામમાં એકાએક પ્લેગનો વાયુ ફરી વળ્યો. મરડીના કરાળ રાક્ષસી મ્હોંમાં એક પછી અનેક માણસો સપડાવા લાગ્યા. મરડી પણ ઉગ્ર સ્વરૂપ ધારણ કરીને નગરજનોને તેના પંજમાં સપડાવવા યાહોમ પ્રયત્ન કરી રહી હતી તેવામાં ભગવાન સ્વીતા દેવતા પણ રૂદ્રના ત્રીજા નેત્રમાંથી નીકલતા અગ્નિસમાન પ્રકાશી મરડીના વાતાવરણનો અધિક પ્રચાર કરવામાં સહકાર કર્યે જતા હતા.

મરડી પણ ઉગ્ર રૂપ ધારણ કરીને એક પછી એક અનેકને તેના જડબામાં જકડયે જતી હતી અને તેમાં આખરે આપણી નીરૂપમા પણ સપડાઇ.

દેવ પણ દુઃખીઆનેજ વધુ દુઃખી કરે છે. કેમ જાણે દુઃખીયાને દુઃખી થતો જોઇને તેને આનંદ ન થતો હોય ? આપણી નીરૂપમા પણ દેવના સપાટામાં સપડાઇ.

મરડીના ત્રાસથી માણસો આમ તેમ નાસભાગ કરી રહ્યા છે. દરેક મનુષ્ય મરડીના મ્હોંમાંથી બચવાને નાસભાગ કરી રહ્યા છે. તેઓને સગાંસંબંધી તથા પુત્ર કે સ્ત્રીના સંબંધને પણ નહીં જોતાં પોતાનો જીવ બચાવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તેવામાં ગામમાં દિન-પ્રતિદિન મરડીના ભોગે ધણા માણસો યમશરણ થતા જાય તે જોઇને નીરૂપમાનો સસરો ગામ છોડી જવાની તૈયારીમાં હતો તેવામાં નીરૂપમા મરડીના પંજમાં સપડાઇ.

નીરૂપમાને મરડીના પંજમાં સપડાએલી જોઇ તેની સાસુનો તેના પરનો ક્રોધ અસહ્ય બન્યો તેનાથી દુર દુર નાસવા લાગી

- અને નીરપમાને ઉદ્દેશી કહેવા લાગી કે: 'એના પગલાંજ એવા છે કે જ્યાં જાય ત્યાં ઓટલો વાળી મૂકે. માખાપતું સફાઈ કરીને અહીં આવી છે કાણુ જાણે એ શુંએ કરશે?' આવી રીતે બિચારી મરડીના ત્રાસમાં પીલાતી નીરપમાની દયા રાખ્યા વિના તેની સાસુ તેને સંભળાવ્યેજ જતી હતી.

નીરપમાને માટે હવે સાસુના શબ્દો અસહ્ય થતા જતા હતા. મરડીમાં પોતાના દેહને જલ્દી નાશ થાય તેમ ઇચ્છતી હતી, તેથી તે પરમાત્માને ઉદ્દેશીને બોલી: 'ઓ દેવ ! શા માટે મને દુઃખી-આરીને વધુ દુઃખી કરે છે ? શું દુઃખીયાને વધુ સંતાપવામાં તને આનંદ આવે છે ? શું આજ તારું દીનદયાળુ અને ગરીબના બેલીતું ખીરદ કે ?'

ઓ દેવ ! હવે આ કપટો અસહ્ય થયા છે. જગતમાં મારી કેાષને જરૂર નથી તો પછી મને વધારે સમય શા માટે જીવાડી રહ્યા છે ?

આવી રીતે દર પળે મરણને ભેટવાને આતુર થએલી નીરપમાથી મરણુ ડગલે ને પગલે આધું ખસવા લાગ્યું. નીરપમાપર થએલો મરડોનો હલ્લો ધીમે ધીમે ઓછો થવા લાગ્યો.

નીરપમા જ્યારે મોતને ઇચ્છતી હતી ત્યારે મોત તેનાથી સો ડગલા દુર નાસતું હતું. શું માગ્યું મોત આવે છે ? નહીંજ, ત્યારે પછી મરવાની વારંવાર ઇચ્છા કરવી શું કામની ?

નીરપમા પણ મરડીમાંથી સારી થયા પછી આવાજ વિચારો ધરાવતી થઈ હતી. તેથી મોતને નહીં ઇચ્છતાં જગતના પાલક નાશની ઇચ્છા મુજબ આપણાથી જે કંઈ સત્કાય થાય તે કરવું તેવા વિચારો નીરપમાના હૃદયમાં ધ્રુમવા લાગ્યા.

કાળની પણ વિચિત્ર ગતિ છેને ? જે તેના પાસામાં સપડાવા ઇચ્છતું નથી, જે તેનાથી દુર નાસવા માગે છે તેનેજ પોતાનો ત્રાસ કરવાને ઇચ્છતો હોય તેમ જણાય છે. જે તેનાથી બચવા દુર ભાગે છે તેનેજ તે તેના પંજમાં સપડાવે છે.

આ રીતિ અનુસાર નીરૂપમાની સાસુ કે જે મરકીથી બચવા જ્યારે નીરૂપમાને મરકી થઈ હતી ત્યારે તેના તરફ જોતી પણ ન હતી તેજ એકાએક મરકીના પંજમાં સપડાઈ.

નીરૂપમાની સાસુને મરકીના પંજમાં સપડાએલી જોઈ તેના સસરાને પણ દુઃખ થવા લાગ્યું તે તેના મનમાં બોલવા લાગ્યો: ‘ખરેખર ! મારા ઉપર દૈવજ રૂઢ્યો છે. વહુ તેનો ભોગ થતી બચી ત્યાં આને સપડાવી. પરમાત્માની જેવી ઇચ્છા’ આમ કહીને દુઃખી હૃદયે વિચારમાં લીન થઈ ગયો.

સાસુને મરકીના રોગમાં સપડાએલી જોઈ પોતાનાપર વર્તાવેલ ત્રાસ અને જુલ્મો જૂલી જઈ નીરૂપમા તેની તનતોડ ચાકરી કરવા લાગી, કારણ કે તેને મૃત્યુનો ભય નહોતો. તે તો પોતાથી બની શકે તેટલી આ જગતમાં માનવ સેવા કરવા ઇચ્છતી હતી, તેથી તે અનુસાર રાતદિવસ તે સાસુની સેવા સુત્રુપા કરતી હતી. આ જોઈ તેના સસરા કે જે તેની પાસે બેઠા હતા તે તેની સાસુ પ્રત્યે બોલ્યા.

‘પરમાત્મા તને જો આ મરકીના મ્હોંમાંથી બચાવે તો આવી સદગુણી વહુપર જે દુઃખના કુંગરો વર્ષાવ્યા છે તેને જરાપણ કષ્ટ નહીં આપતાં પુત્રિ સમાન રાખજો. આંખો સામે મૃત્યુ શૈયાપર પડેલી નીરૂપમાની સાસુ નીરૂપમાના સસરાના આ શબ્દો સાંભળતાંજ ‘તેણે નીરૂપમાપર વર્ષાવેલ ત્રાસનો ચીનાર તેની નજર સામે તરવરી રહ્યો.

આ દ્રષ્યો જોતાં તેની આવી સ્થિતિમાં ધણોજ ખેદ થવા લાગ્યો. તેથી તેની આંખમાંથી અશ્રુપ્રવાહ વહેવા લાગ્યો.

પોતાની પત્નિને રડતી જોઇ નીરૂપમાનો સસરો તેની ઝીને આશ્વાસન આપતાં બોલ્યો, ‘રડ નહિ, રડે શું થવાનું છે? શું રડવાથી તું સારી થવાની છે? શું રડવાથી આ બચકર જીવલેણ બલામાંથી તું છુટી શકવાની છે? રડવાથી શું થવાનું છે. હું નથી ધારતો કે તું આમાંથી બચે, માટે પરમાત્માનું સ્મરણ કરી તારા જીવનનું સાચક કર.’

‘હું મરવાથી ડરતી નથી, મોતના ડરથી ડરતી નથી. પરંતુ આવી સદગુણી વહુને ઓળખી ન શકી તેનોજ મને શોક થાય છે. તેનાપર ત્રાસ વર્તાવવામાં મેં જરાપણ ક્યાસ રાખી નથી, છતાં તેણે તે રહેવામાંજ તેની સદગુણતા બતાવી છે તે જોઇ મારું હૃદય રડી રહ્યું છે.’ નીરૂપમાની સાસુએ કહ્યું.

‘પરમાત્મા જો તને સારી કરે તો તું હવે વહુને વધુ ન સતાવતી.’

“પરંતુ હવે હું જીવવાનીજ ક્યાં છું !”

આમ કહી તેની પાસે બેસી સુશ્રુષા કરતી નીરૂપમાના માથાપર હાથ મુકતાં તેની સાસુ બોલી !

બેટા ! તને મેં બહુ સતાવી છે. તારા પર ન વરસાવાય તેટલો ત્રાસ વરસાગ્યો છે. તને જ્યારે મરકી નીકળેલી ત્યારે મોતના બચથી તારી ચાકરી પણ મેં કરી નહતી પરંતુ જ્યારે હું પોતેજ મરકીનો ભોગ થઇ પડી છું ત્યારે તારા જીવનની દરકાર ક્યાં વિના તારા જીવનના જોખમે મારી ચાકરી કરી છે. બેટા તેં મારા પર અપકારને બદલે ઉપકાર કર્યો છે. તારા જેવી લક્ષ્મી સમાન વહુના પગ મારે

પૂજવા જોઈએ હું આ રણમાંથી કેવી રીતે છુટીશ આમ બોલતાં બોલતાં તેની આંખમાં ઝળઝળાં આવ્યાં ગયા.

સાસુને રડતી જોઈ નીરપમા તેને આશ્વાસન આપતાં બોલી તમારી સેવા કરવી એ મારો ધર્મ છે. તમારી ચાકરી કરવામાં મેં મારી ફરજ બજાવ્યા હોય તો કંઈ કયું નથી. સાસુ સસરા એ તો માતાપિતા તુલ્ય ગણાય છે તેની સેવા કરવી એ તો દરેકની ફરજ છે.

“આ રડો નહીં. રડો છો શા માટે? તમે કંઈ મને દુઃખ આપ્યું નથી પરંતુ એ તો મારા પ્રારબ્ધના ભોગે થતું હતું. શું ભાગ્યમાં લખ્યું કંઈ મીઠ્યા કરનાર છે? મારા પ્રારબ્ધમાં જ્યાં દુઃખ લખ્યું હતું ત્યાં તમે શું કરવાના હતા?”

નીરપમાના આ શબ્દો સાંભળ્યા પછી તેની સાસુ નીરપમા પ્રત્યે કંઈ કહેવા જતી હતી તેવામાં તેને સખ્ત દુઃખ થવા લાગ્યું તેની નાડો તણાવા લાગી આવી સ્થિતિમાં તે નીરપમાને ઉદ્દેશીને બોલી.

“વહુ હું તો જાઉં છું પરંતુ તારા પર વીતાડેલ પિતૃકોનો જવાબ મારે દેવના દરબારમાં આપવો પડશે તેવું યાદ આવતાં મારું હૃદય ગભરાઈ ઉઠે છે. તારા પર ત્રાસ વર્તાવવાના કારણે મારા પર આવી પડનાર વિપત્તિનો વિચાર કરતાં મારું હૃદય કંપી ઉઠે છે.

જો જો આ દેવના દુતો મારા સામે આંખો કાઢી રહ્યા છે. બેટા! નીરપમા બચાવ બચાવ.” આમ બોલતી નીરપમાની સાસુ મરકીનો ભોગ બની પોતાના પાપનો પશ્ચાતાપ કરતી તેના કરેલા કર્મેનો જવાબ આપવા દેવના દરબાર તરફ રવાના થઈ ગઈ.

પ્રકરણ ૭ મું.

વાર્તાલાપ.

કાણુ જાણે નીરૂપમાના તરફ શત્રુની ગરજ સારતી તેની સાસુનો પ્રાણ લેવાનેજ મરકીનો ઉપદ્રવ કેમ ન થયો હોય તેવી રીતે નીરૂપમાની સાસુના મરણ પછી આપોઆપ મરકીનું જોર ધીમે ધીમે ઓછું થવા લાગ્યું. આથી આમ્યજનોના હૃદયમાં પણ શાંતિ થવા લાગી.

ઉદ્દેગ અને ભિત્તીવશ થયેલા નગરજનોના હૃદયમાં શાંતિ ધર કરવા લાગી. તેથી મરકીના ત્રાસથી નગર છોડી ગયેલાં નગરજનો ધીમે ધીમે ગામમાં પાછા આવવા લાગ્યાં.

દુંકમાં નીરૂપમાની સાસુ મરકીનો છેલ્લો ભોગ થઇ હતી તેમ કહીએ તો પણ ચાલે. કારણે કે તેના મરણ પછી મરકીનો ત્રાસ ઓછો થવાથી સર્વના હૃદયમાં નીરૂપમાની સાસુ નીરૂપમાપર ત્રાસ વર્તાવતી હતી અને કદાચ તેનેજ કારણે સમસ્ત ગામને તેના પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવું પડ્યું હતું. અને તે પરમાત્માને પણ અસહ્ય થઇ પડવાથી નીરૂપમાની સાસુને કુર કાળનો કાળીઓ બનાવવાનોજ હેતુ ઐશ્વરી સંકેતાનુસારજ મરકીનો ઉપદ્રવ કેમ ન હોય તેમ સર્વે માનવા લાગ્યા.

આ માન્યતા નીરૂપમાની સાસુના મરણથી મરકીનો ઉપદ્રવ બંધ થતાં માનવામાં નીરૂપમાની સાસુના મરણથી અધિક કારણભૂત બની.

મરકીના ઉપદ્રવની શાંતિ થયા પછી આ ઉપદ્રવમાં મરણ પામેલાઓની પાછળ જમણવાર ચાલુ થયો, એક પછી એક ચાલ્યા જતા.

દીવસે મરકીનો ભોગ બની ચૂકેલ કાંઈ માનવી પાછળ જમણુ તો હોયજ. ભાગ્યેજ કાંઈ દિવસ ખાલી જતો હતો.

આમાં ગરીબ અને તવંગર બંનેને શોષવું પડ્યું હતું અને કેટલીક વખત મીઠ્યા કુલાભિમાનના મોહમાં ફસાઈ પેટે પાટા બાંધીને પણ કેટલાક માણસોને જ્ઞાતિ ભોજન કરાવવાનો વખત આવી પહોંચતો હતો. કેટલાકો ગરીબાવસ્થામાં આવી પડેલા કુળાભિમાની કુલિન કુટુંબોના માણસોને કુટુંબના મોહાને ખાતર કુલિનતાના મોહમાં ધરના છોકરાને ધંટી ચાટતા કરી, પારકા પૈસા વ્યાજે લાવી કુલિનતાનામાં પૂજો મુકવો પડતો હતો.

પરંતુ આવા કુટુંબમાં હજુ કુલિનતાનો મોહ ત્યજી છીત્તબીજ થઈ ગયેલી આય' જાતિનો ઉદ્ધાર કરવા કળ'માં કુખ્યે જતાં આવા નકામા ખરચ નહીં કરવાની હામ બીડી જ્ઞાતિ સેવકોને પોતાની સ્થિતિ નહીં હોવા છતાં તેના બાળકોને બીખારી કરી કે તેમની પત્નિને ધરબાર વિનાની રજાળતી કરી કુલિનતાની હોળીમાં તેના દેહવું બલીદાન આપવા ધ્રુષ્ટતો નથી તેમ કહી 'સમાજના સડા'ઓ દુર કરવા અને દૃઢ જ્ઞાતિના બંધનની જાળમાં સપડાઈ દીવસે દીવસે અધોગતિની ખાંધમાં ગબડ્યે જતી આય' જાતિને સામાજિક રીઠીથી ચુંગળાઈ જતી આય' જાતિને સામાજિક રીઠી વશ બંધનોને તોડી ફેંકી દઈ ઉન્નતિના પંથે ચઢાવનાર કાંઈ વીરલાનો જન્મ થયો ન હતો.

જો કે ઉપરના દ્રશ્યો જોઈ ગામના અનેક નવયુવાનોના લોહી ઉકળી ઉઠ્યા હતા. કેટલાયેના મનમાં પ્રગતિના પંથ પર વિચરી ઉદ્ધારના

આજા દીગ્દર્શન કરવાની ધગશ ધરાવતા હતા પરંતુ જ્ઞાતિના પટેલી-આઓની જોડુકમી, આપખુદ સતાને તોડવા-તેને ઝેર કરવા કોષ કમરકસીને હજી બહાર પડ્યું ન હતું.

રૂઢી બક્ષક સમાજના સડાઓ દુર કરવા આ નવયુવાનોના હૃદયમાં બડબડ જવાળા મુખી બળ્યા કરતો હતો. પરંતુ પટેલીઆઓની જોડુકમીને તોડવા કોષ હીંમત કરી શકતા ન હતા.

વાંચક ! આ પ્રગતિના પંજામાં પગલાં બરતાં વીસમી સદીના આ નવયુવકો તેમની રૂઢીની જાળમાં સપડાયેલી જાતિનો ઉદ્ધાર કરી પ્રગતિના માર્ગે પગલાં બરવા શું વિચારો કરી રહ્યા છે. તે તરફ દ્રષ્ટિ ફેરવવા પ્રયત્ન કરીએ.

આ વીસમી સદીમાં પરતંત્ર સત્તા નીચે અપાયેલા શીક્ષણથી માયકાંગલા જેવા અનેલા આર્યાવર્તના નવયુવકનો રૂઢીના બંધનો તોડી તેમની આર્થિક જાતિને ઉન્નતિના માર્ગ પર લઇ જવાના પ્રયત્નો કરે છે કે સમાજના બંધનોમાં રૂઢ બની વિનાશની ગતિમાં અબડવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

વાંચક ! શું તારી એવી માન્યતા છે કે આજકાલ પરદેશી શિક્ષણની ધુંસરી નીચે કસાઇને બહાર પડેલાં નવયુવાનો તેમની નિશ્ચેતનતાનો ત્યાગ કરી દેશને પ્રગતિવાન બનાવવા પ્રયત્ન કરી તેને પૂર્વ જાહોજલાલીમાં લાવી મુકવા પ્રયત્ન કરશે ?

જ્ઞાતિ બોજનો કરી પોતાની શક્તિ નહિં હોવા છતાં ધનનો છુટે હાથે ઉપયોગ કરી કેટલાયે મનુષ્યો કાયમને માટે દારીદ્ર્યને વહોરી લેતા હતા આ બચકર દ્રસ્યો જોઈ ગામના નવયુવાનોના હૃદય કમકમી ઉઠતાં હતાં તેથી આવા સમાજનું સત્યાનાશ વાળી નાખનારા

સામાજિક કુરૂદીઓ સમાન આવા અનેક સમાજના સડાઓ દુર કરી હિંદુ જાતિને તેની પુર્વવત જાહેજલાલીમાં લાવી મુકવાની ધગશ ધરાવનારા નવયુવાનોમાંથી એક તેના મિત્ર પ્રત્યે બોલ્યો.

“ શું જ્ઞાતિ ભોજન ઇષ્ટ છે ? જે સમાજમાં હજારો વિધવાઓ રોટલાના ટુકડા માટે વલખા મારતી હોય જે સમાજમાં હજારો ગરીબ નવયુવાનો આથીંક મુશ્કેલીઓને લીધે તેમનો વિદ્યાભ્યાસ આમળ ન વધારી શકતા હોય તે સમાજ જ્ઞાતિ ભોજનમાં હજારો રૂપીઆ ફક્ત મોટાઇ અને કુલીનતાના મોહમાં હોમી દયે તે શું તે સમાજની અધોગતિનું ચિન્હ નથી ?”

“ બાઈ ! તમારું કહેવું સત્ય છે. પરંતુ ગરીબોને એક ટંકનું ખાવાનું પણ નથી તેની દરકાર ક્યાં વિના મોટાઇ મેળવવા વાસ્તે કાંકરાની માફક ધન વેરનારા જ્યાં સુધી નરો આપણા સમાજમાં પડ્યા છે ત્યાં સુધી હું નથી ધારતો કે સમાજ ઉન્નતિના પંથે વિચરી શકે.”

“ તો શું આપણે અધોગતિના માર્ગે લઇ જતા સામાજિક અંધનો તોડવા કમર કસીને બહાર પડવું ન જોઈએ ? આ પ્રગતિના પંથે કુચ કદમ કયે જતા જમાનામાં શું જગત સમસ્તને જ્ઞાન વિજ્ઞાનના પાઠો પઢાવનારા આર્યોના પુત્રોની સંતતીજ ધોર અંધકારમાં સડ્યા કરશે ?”

“ શા માટે જોણે સમસ્ત જગતને વિજ્ઞાનના પાઠો પઢાવ્યા છે, જે અદ્ભુત રોમાંચક પાઠો પઢી જગતના મનુષ્યો તેની સંસ્કૃતી પર મુગ્ધ બન્યા છે તે અનુપમ સંસ્કૃતીને અત્યારે સામાજિક કુરૂદીઓમાં વેડફાઇ જતી જોવા છતાં પણ શું આપણે તેની સામે

આંખ મીચામણાં કર્યા કરીશું? બીલકુલ નહીં ભાઈ! થોડાજ સમયમાં જ્ઞાતિજનોની આંખે ચડી ચુકેલું આપણું યુવક મંડળ જ્ઞાતિ કલ્યાણના માર્ગે જવાના પ્રયત્નો કરવામાં જરાપણ પાછી પાની નહીં કરે.

જ્યોતીન્દ્ર ! તું આપણા મંડળનો પ્રમુખ છે અને હું તેનો મંત્રી છું, પછી શા માટે આપણે સમયનો દુરુપયોગ કરવો જોઈએ, ચાલ આપણે કાલે જ જ્ઞાતિ ભોજન થવાનું છે તે અટકાવવાના પ્રયત્નો કરીએ.

‘તું કેવી રીતે આગળ ધપવા ઇચ્છે છે?’ જ્યોતીન્દ્રે પુછ્યું.

જે ગ્રહસ્થ જ્ઞાતિ ભોજન કરવાના છે તેને ભારતની અત્યારની સામાજિક સ્થિતિનો ખ્યાલ આપી જ્યાં હજારો નવયુવાનો દુકડા રોટલા માટે ગલ્લીએ ગલ્લીએ રવડી રહ્યા છે. જે દેશની નિરાધાર લાચાર બનેલી કરોડો વિધવાઓ અન્ન વિના તેમના પ્રાણ ત્યજી જાય છે. જ્યાં વિધવાઓ આપણા જ્ઞાતિ ભાઈઓને અન્ન, ધન અને બીજા સુખ વૈભવની લાલચો આપી આર્થિક ધર્મનો ત્યાગ કરવાની લાલચ આપી રહ્યા છે તેવા વિનાશના કટોકટીના સમયે જ્યાં ભારતના આર્થિક ધર્મની નૌકા ડામાડોળ થઈ રહી હોય તે સમયે શું જ્ઞાતિ ભોજન કરાવી પોતાની વાહવાહ બોલાવવી તે તમારા જેવા સુજ્ઞાનને યોગ્ય છે?’ આવી વાત દલીલપૂર્વક સમજાવીને જ્યોતીન્દ્રના પ્રશ્નના જવાબમાં પ્રમોદ બોલ્યો.

“પ્રમોદ ! તારું કહેવું સત્ય છે પરંતુ શું તે માન પાન અને મોહના લોભમાં રચ્યો પચ્યો રહેનાર માનવી તારી આ સમાજ સુધારણાની દલીલ માન્ય રાખશે?”

બાપ ! તેના હૃદયમાં તો તેને માન પાન મળે, તેની કુલિનતા કહેવાય સૌ તેના વખાણુ કરે તેમાંજ તે સમાજ સુધારણા સમજી રહ્યો છે—તેમાંજ તે સમાજનો ઉદ્ધય જોઈ રહ્યો છે. માનાપમાનમાં શ્રીમંતાધના મદમાં મસ્ત રહેતો માનવી તારી આ દલીલો લક્ષમાં લે તેવું મને જણાતું નથી.

“ ત્યારે તું કેવી રીતે કામ કરવા ઇચ્છે છે ? ”

“ બાપ ! મારી તો એવી ઇચ્છા છે કે આપણે પહેલાં જ્ઞાતિના પટેલ પાસે જઈને તેને આવા જ્ઞાતિ ભોજનથી થનારા ગેરફાયદા સમજાવી સમાજ સુધારણા કરવા વિનંતિ કરીએ. તેને કહીએ કે ખોટા વરા કરવાનો આ વીસમી સદીનો યુગ નથી. આ સદીમાં તો કુંભકણની માફક નિદ્રામાં સુતેલી કેટલીયે જાતિઓ એતનવંતી ખનીને તેમના સમાજની પુનરચના કરવાને મંડી ગઈ ત્યારે શું પોતાની સંસ્કૃતિથી એક વખત જગત ભરને આશ્ચર્યમુગ્ધ કરી નાંખનાર આય જાતિ હજી પણ વિનાશની ગર્તામાં સપડ્યા કરશે ? મને લાગે કે જ્ઞાતિ પટેલ આપણી આ દલીલો સામે કાંઈ ખોલી શકશે નહિ અને આપણને આપણા કાર્યમાં મદદ આપશે.

“ શુભસ્ય શીઘ્ર ! ત્યારે સારા કામમાં ઢીલ શી ’ આમ કહીને ખંનને “સમાજનો સડો” દુર કરી આય જાતિને સંસ્કૃતિના શીખરે ચડેલી જોવાને ઇચ્છતા મિત્રો તેમના જ્ઞાતિ પટેલના ધર તરફ જવાને રવાના થઈ ગયા.

પ્રકરણ ૮ મું.

માલુ ડાશી.

જગત હંમેશાં સારા અને નરસાથીજ ભરેલું હોય છે. જો બધુંય સારુંજ જગતમાં હોત તો આ જગત પણ સ્વર્ગ કહેવાત પરંતુ જગતનીયંતાની રચાનાનુસાર હંમેશાં દરેક ચીજને કાળી અને ઉજળી બાજુ હોય છે તેમાં જગત પણ અપવાદરૂપ નથી.

જગતના સુત્રાનુસાર જ્યાં ગામ હોય છે ત્યાં ઢેડવાડો પણ હોયજ છે અને તે અનુસાર નીચપમાના ગામમાં પણ હવું.

આગળ આપણે જ્યારે ગંગાસમાન નીર્મળ ગંગાનો દયાની દેવી તરીકે પરીચય કરી ગયા ત્યારે આજે આપણે તેનાથી ઉલટી એક રાક્ષસી કૃત્યો કરતી સ્ત્રીનો પરીચય કરવાનો છે.

દયાની દેવી ગંગા જ્યારે ક્રોધને દુઃખી જોઇ તેના હૃદયથી દુઃખી થતી હતી અને તેને દુઃખમાં તેનાથી બનતી મદદ આપવા પ્રયત્ન કરતી હતી ત્યારે આ પીશાચીણી સ્ત્રી ક્રોધને દુઃખી જોઇ અને દુઃખમાં તેને ગભરાયેલ સમજી તેને તેની દુઃખી સ્થિતિમાંજ ગભરાવી નાખી તેના પંજમાં ક્રોધ પણ રીતે ફસાવવા પ્રયત્ન કર્યા વીના રહેતી ન હતી.

દુઃખથી કંટાળેલો માણસ આ સ્ત્રીના કહેવા પર વીશ્વાસ મુકી અંતે પાપની ગર્તામાં ગળડયા વીના રહેતો નહોતો. જગતના સ્ત્રી પુરુષોને ક્રોધ પણ યુક્તી પ્રચુકતીથી તેની જળમાં ફસાવવાનોજ તેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હતો અને કેટલાયે બોળા મનુષ્યોને ફસાવવામાં તે ફળી-શુત થતી હતી.

આટલું વીવેચન કર્યા પછી આપણે તેનો પરિચય આપવા પ્રયત્ન કરીશું.

વાંચક ! આ પીશ્વાચીણીનું નામ માલુ ડોશી છે. જેનું વંશ પચાસને વટાવી સાઠના આંકડાને પહોંચવા ઠીક પ્રગતિ કરી રહ્યું છે છતાં પણ માલુ ડોશી પીશ્વાચીક કૃત્યો કરવામાં પાછીપાની કરતી ન હતી અને તેનું કારણ એકજ હતું કે તે જે દેવમંદીરમાં દર્શનાથે જતી હતી તે મંદીરના મહારાજે તેને કહ્યું હતું કે મહારાજે અને મહંતરાજે હંમેશાં દેવના અવતારરૂપ હોય છે માટે તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાથી તેમની ઇચ્છાને અનુકુલ થવાથી ભક્તજનોને સ્વર્ગ સુખના દ્વાવા મળે છે. માલુ ડોશી આ શબ્દોપર સંપુર્ણ ભરસો રાખતી હતી. તે મંદીરના મહારાજને સાક્ષાત્ પરમાત્મા માની પુજતી હતી અને બીજાઓ પાસે પુજવવા પ્રયત્ન કરતી હતી એટલે જો એમ કહીએ કે તે મહારાજની પ્રચારીકા હતી તોપણ ચાલેજ.

સવારના પહોરમાં વહેલી ઉઠી તે દરરોજ દર્શનાથે જતી અને જો રસ્તામાં કોઈ તેને આડે ગયું તો પાછી સ્નાન કરતી ત્યારેજ જંપતી. આવી બાહ્યાચાર પાળનારી માલુ ડોશી હતી પરંતુ બીતરકી જો રામજી જાણે તે પ્રમાણે આપણે જ્યારે આગળ ઉપર માલુ ડોશીનો અધીક પરિચય પામીશું ત્યારે જાણી શકીશું.

આ ઉપરથી તમે માલુ ડોશી વીશે જાણી ગયા હશે પરંતુ જો ન જાણી શક્યા હો તો તમોને જણાવવું તે મને યોગ્ય લાગવાથી જણાવું છું કે વામમાગીઓમાં જેવી રીતે ટેટલીક બુઢી ડોસીઓ પરમાત્માનું નામ લેવાના બહાના નીચે મહારાજેની લાજસા પોશવાને તેનું હથીઆર બની દર્શનાથે આવનારી બહેનોને તેમની જળખમાં

ફસાવી મહારાજની વીધયબલીમાં બળી રૂપે હોમે છે અને હજારો નીર્દોષ યુવતીઓના શીયળનું લીલાંઠિ કરાવે છે તેવીજ રીતની એક કુટણી કહીએ તોપણ ચાલે તેવી માલુ ડોશી હતી.

જગત જ્યારથી બન્યું છે ત્યારથી જગતનું સુત્ર છે કે સાચા બોલો માનવી નયું" સત્ય ઓકી કાઢતાં માણસને હંમેશાં કડવો લાગે છે પરંતુ પોતાની ઇચ્છા પુરી કરવા માનવીઓને તેમની જાળમાં ફસાવવાના કૃત્યો કરતાં નર રાક્ષસો અને રાક્ષસીઓનાં શબ્દોમાં હંમેશાં અમૃત ઝરતું હોય છે, અને આવા ઉપરછલા અમૃતના મોહમાં કંઈક માનવીઓ તેમની જાળમાં સપડાઈ તેમનો ભોગ બને છે.

માલુ ડોશી પણ આજ પંકતી માંહેની એક હતી. ટીકાટપકા કરવા, જાળમાં માળાના જુમખા પહેરી પ્રભાતના પહેરથીજ આ મંદીરમાંથી આ મંદિરમાં ભ્રમવું એજ તેનો વ્યવસાય હતો. બહારથી પોતાનું ધાર્મિક આચરણ બતાવી જનસમાજપર તેની છાપ પાડવા પુરતુંજ માલુ ડોશી આ બધું કરી રહી હતી. તેના બહારના ખાલી આડંબરમાં ભરમાઈ કેટલાયે નરનારીઓ પાયમાલ થઈ ગયા હતા. કેટલાક ધનવાનો દુકડો રોટલો પણ ન મળે એવી સ્થિતિમાં આવી પડ્યા હતા. કેટલીક નીર્દોષ વિધવાઓના શીયળના લીલાંઠિ સાથે ધનનું હરણ કરી અનેક વિધવાઓને બીખ માંગતી કરી હતી.

નીરૂપમાની સાસુના મરણ પછી આ ચકોર માલુડોશીની આંખમાં નીરૂપમા ખુંચવા લાગી. તેને તેના પાસામાં સપડાવવાનો તે વિચાર કરવા લાગી. નીરૂપમાનું રૂપ સૌંદર્ય ભલભલાને આંજવાને સમર્થ હતું, આનો તે ઉપયોગ કરવા ઇચ્છતી હતી મતલબ કે માલુ ડોશી નીરૂપમાના રૂપ સૌંદર્યનું લીલાંઠિ કરવા ઇચ્છતી હતી તેથી તે નીરૂપમા તરફ પ્રેમ બતાવવા લાગી.

વારંવાર નીરૂપમાને ધરે જઈ સાસુના મરણ પછી સંચારથી કંટાળી ગયેલી નીરૂપમાને ઉપદેશ આપવાનો ડોળ કરતી હતી. આવી રીતે નીરૂપમાને ઉપદેશ આપવામાં પણ માલુ ડોશીનો કંઈક સ્વાર્થ હોવો જોઈએ કારણ કે માલુ ડોશીનો સ્વભાવ સ્વાર્થ વિના ખીજની વાદી આંગળીપર મુતરવા કહે તો મુતરે પણ નહીં તે આપણી ઉકતી અનુસાર હતી.

વારંવાર માલુ ડોશીના આવવાથી અને જ્ઞાનપુણું ઉપદેશથી નીરૂપમાના હૃદયમાં માલુ ડોશી વિષે સારા વિચારો અંધાવા લાગ્યા. નીરૂપમા માલુ ડોશીને જુના જમાનાની શ્રદ્ધાવાન ભક્તાણી માનતી હતી, અને તેના કહેવાપર વિશ્વાસ મુકીને કાર્ય કરતી હતો.

નીરૂપમાનો વિશ્વાસ સંપુણું મેળવી લીધા પછી એક દિવસ જ્યારે માલુ ડોશી નીરૂપમા પાસે આવી ત્યારે તે નીરૂપમાને ઉદ્દેશીને બોલી બેટા તારું ઉગતી જીવાનીમાં વિધવા થવું મારા હૃદયને ફારી ખાય છે. પરમાત્મા માથાના વાઢનારની દીકરીને પણ વૈધવ્ય ન આપજો. આ, વિધવાપણું તો અતિ દોષીયું છે. અને તેમાંયે તારા જેવી કામદેવની રતિને પણ સ્પર્ધામાં હરાવે તેવી અતુલ રૂપસુંદરી વિષે તો પછી પુછવુંજ શું? કેટલીએ નીર્દોષ બાળાઓ યૌવનના મદમાં ન કરવાના કામ કરે છે તેના કરતાં તારું આવું વૈરાગ્યમય ચિત્ત જોઈ મને શાન્તિ થાય છે. પરમાત્મા તને દુન્યવી લાલસામાં ન ફસાવે આમ કહી થોડો સમય શાન્ત રહ્યા પછી તે બોલી.

બહેન ! આમ ધરમાં ને ધરમાં કયાં સુધી ગોંધાઈ રહેશે ? એ ધડી મારી સાથે દેવદર્શન આવે તો શું ખોટું છે. બહાર ફરવાથી તારા આત્માને પણ શાન્તિ મળશે, ને દેવદર્શન પણ થશે

જે આ ભવ સુધારવા જરૂરનો છે. બહેન આપણે વિધવાઓ માટે તે દેવદશન કરવા અને પ્રભુ સ્મરણમાં દીવસો ગાળવા તેજ યોગ્ય છે.

“તમેને ખોટું લાગે તો બલે લાગે પરંતુ મારા પિતાજી જીએ મંદિરમાં જાય, તેની વિરુદ્ધ હતા. તેથી મને બાલ્યાવસ્થામાંથીજ દેવમંદિરો પ્રત્યે જે ધૃષ્ટા જાતપન્ન થયેલી છે તે હજી સુધી કેમે કરી મારા હૃદયમાંથી નીકળતી નથી.” નીરૂપમા બોલી.

એમાં તે વળી મને ખોટું શું લાગવાનું હતું? તારા માતા પિતાએ પણ તને જે શિક્ષણ આપ્યું હશે તે તારા લાભનુંજ આપ્યું હશે તેમાં શંકાને સ્થાન હોય શકેજ નહિં. પરંતુ અમે તો જુના જમાનાના માણસો દેવદશન કરી પરમાત્માની ભક્તિ કરવાનું સમજીએ. અમે કંઈ ભણેલાં ગણેલાં છીએ તે કંઈ વાંચીએ કે કંઈ સમજી શકીએ. અમે તો શ્રદ્ધાપૂર્વક ભક્તિ કરવાનું સમજીએ બહેન! તારી જે મંદિરમાં દશનાથે આવવાની ઇચ્છા ન હોય તો હું પણ તને તારી અનિચ્છા હોવા છતાં દશનાથે આવવાની વિરુદ્ધ છું, કારણ કે ભગવાન તો ભાવના જુખ્યા છે. માણસ જે ભાવપૂર્વક તેની સેવા કરે છે તોજ મીઠા મેવા પામે છે. આમ કહીને નીરૂપમાની રજા લઈ માલુ ડોશી તેના ઘર તરફ જવાને રવાના થઈ ગઈ.

માલુ ડોશી જતાં જતાં તેના મનમાં બોલવા લાગી “છોકરી જણાય છે તો ચતુર પરંતુ કેટલીક વાર જેમ ચતુર મનુષ્યજ ફસી જાય છે તેમ આમાં પણ બનવું સંભવિત છે.” આમ કહી પાછી તે કંઈક વિચાર કરવા લાગી. છેવટે ૬૯ નિશ્ચય કરતાં તે બોલી “તે ક્યાં જવાની છે આ માલુ ડોશીની પાથરેલી જા-

જામાંથી હજુ સુધી એકે માછલું છટકી શક્યું છે કે તે છટકી જશે ? આજે નહીં તો કાલે અને કાલે નહીંતો બે દીવસ પછી તે મારી જાળમાં ફસાશે આવી રીતે તેની જાળમાં ફસાવવાના અવનવા વિચારો કરતી માલુ ડોશી તેના ઘરે આવી પહોંચી.

માલુ ડોશીના ગયા પછી નીરપમા પણ તેના હૃદય સાથે બોલવા લાગી કે “નીરપમા તું આ શું કરી રહી છે. જે બહી બાપ તારી પર પુત્રી સમાન પ્રેમ રાખી તારી સંભાળ રાખે છે તેનુંજ તું અપમાન કરી રહી છે. શું તું આ યોગ્ય કરે છે ? નહીં. માલુ ડોશીનો તીરસ્કાર કરવો તે મને યોગ્ય જણાતુ નથી. ત્યારે શું માલુ ડોશી સાથે મંદીરમાં દર્શનાથે જવું” આવી રીતે નીરપમા વીચારના વમલમાં અટવાયા કરતી હતી તેવામાં તે પાછી બોલવા લાગી.

“નીરપમા ! જે શીક્ષણ તારા માતાપિતાએ આપ્યું છે તેનાપર પાણી ફેરવીશ કે ? શું તારા માતાપિતા અકલહીન હતા કે તને એવું શીક્ષણ આપી ગયા ? દેવમંદીરમાં દર્શનાથે નહીં જવાનું કહેવામાં પણ કાંઈ હેતુ સમાયેલો હશે નહીંતર તેઓ તેમની પુત્રીને આવી આગા શા માટે કરત ?”

આવી રીતે વિચારની પરંપરામાં કયો માર્ગ મહણ કરવો તે તેને સુઝવું નહતું તેનું ચિત્ત ધડીકમાં આ બાબુ અને ધડીકમાં આ બાબુ ધુમ્પા કરવું હતું છતાં કયો રસ્તો ગ્રહણ કરવો તે રસ્તા પર તે આવે તે પહેલાં તો નીરપમા નીંદ્રાદેવીને શરણુ અર્પ નરકોરો બોલાવવા લાગી.

પ્રકરણ ૯ મું. જોહુકમીનું જોર.

આપ ખુદ અને જોહુકમી સતાનું પોશાણ કરવાને અહનીંશ મથતો જાતી પટેલ શંભુપ્રસાદ અનેક નીર્દોષ જાતીજનોને તેની આપ-ખુદ સતા અને જોહુકમી વધારવાની લાલસામાં કચડયે જતો હતો અને તેની આપખુદ અને જોહુકમી સતાની સાથે તેની પટેલાઇને જો તે મજબુત કરવા ઇચ્છતો હોય-જો તેની પટેલાઇના મુળને ઊંડા નાખવા ઇચ્છતો હોય તો દરેકને દબાવી, સતાનું જોર બતાવી કાઢ પણ્ય યુક્તિ પ્રયુક્તિથી તેને દાબમાં રાખવાના મીઠ્યા પ્રયાસો કરવાના વિચારોનું સેવન કરતો બેઠો હતો.

તેવામાં તેનો આશ્રીત-તેનાજ જોર પર તાગડધીન્ના કરી ગરીબ જાતિજનોને દબાવી પટાવી જાતિ બહીષ્કારનો ડર આપી તેના કાઢ કુટુંબી કે સગાવહાલાના અપકૃત્યોના દાખલા આપી ગરીબ નીર્દોષજનોને ધનરૂપી મધથી ચુસી તેનું પેટ ભરતો જટીલ જમનીયો ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને જાતિ પટેલ શંભુપ્રસાદને વિચારમગ્ન દશામાં બેઠેલો જોઇ તેની ખુશામદ કરતો બોલ્યો.

“શંભુપ્રસાદભાઈ ! એવા તે થું જટીલ અને ગહન વિચારના વિવટરણમાં પડ્યા છો કે તમારા મોંપર પણ શોકની છાયાનું વાતાવરણ છવાઈ રહ્યું છે ? જો તે બીના મને જણાવવામાં તમોને કાઢ પણ જાતની હરકત ન હોય અને અત્યાર સુધી તમારી બળવેલી સેવાથી જો તે બીના જણવાનો આ સેવકને હક હોય તો તે જણાવવા કૃપા કરશો તો આ સેવક યથાશક્ય તમારી મુંઝવણ ટાળવાનો પ્રયત્ન કર્યા સીવાય નહીં રહે.

પુશામદી-જમનીયાના આ શબ્દો સાંભળી શંભુપ્રસાદ શેઠ તેના પ્રત્યે બોલ્યા “ભાઈ ! તમોએ જે કાર્ય અત્યાર સુધી બળવ્યાં છે તે પ્રશંસનીય છે. અત્યાર સુધી તમોએ મારા જમણા હાથ તરીકે કામ બળવ્યું છે તે સત્ય છે પરંતુ હું ધારું છું કે જે કામના લીધે-જે કાર્યે, મને ચીંતામગ્ન બનાવ્યો છે તે કાર્ય પુર્ણ કરવું અને મને ચીંતામાંથી મુક્ત કરવો તે તમારા માટે અશક્ય છે. અસંભવી છે, તમારી શક્તિની બહાર છે.

“હજી તમોને મારી શક્તિ મારી કાર્ય પદ્ધતીનો સંપુર્ણ ખ્યાલ નહીં હોવાથીજ તમો આમ બોલો છો પરંતુ જ્યારે મારી અમેદ શક્તિનો તમોને યથાર્થ ખ્યાલ આવશે ત્યારે તમો પણ આશ્ચર્ય-ચક્રીત બનીને આ બીનાથી મને વાફેક નહીં કરવા માટે પસ્તાશો. તેથીજ હું તમોને પાછળથી પસ્તાવાનો સમય ન આવે તે માટે જણાવવાની રજા લઉં છું કે એવું તે શું કાર્ય છે કે જે તમો મને કહી શકતા નથી. હું તમોને ફરીથી તમો જે કાર્યને લીધે ચીંતામગ્ન બન્યા છો તે જણાવવાની અરજ કરું છું.”

શંભુપ્રસાદ પટેલ જમનીયાની આત્મશ્લાઘા સાંભળીને મનમાં તેના પ્રત્યે ગુસ્સો આવ્યો, પરંતુ જમનીયો તેમને તેની લાલસા પુરી પાડવા તેમની સત્તા અને જોડુકમીના પાયા મજબુત કરવામાં ધણોજ ઉપયોગી હોવાથી તેમનો ક્રોધ દબાવીને જમનીયા પ્રત્યે બોલ્યા. “તારામાં આ વીસમી સદીના યુગમાં પ્રગતિ કરી આગળ ધપ્યે જતા નવયુવકોને દબાવી દેવાની શક્તિ-જોમ છે ? તું નથી જોતો કે દીવસે દીવસે ન ઇચ્છવા યોગ્ય કાર્યો થઈ રહ્યા છે. દિનપ્રતિદિન આપણી પટલાઈ પર અન્યજનો તરફથી કુહારાઘાત થઈ રહ્યા છે. કહે-

બોલ આ ડગમગતી પટેલાઇને રક્ષવાની તારામાં શકિત છે ? આ ખ્વંસની અણીપર આવી પહોંચેલ મારા માળાપતી જોડક-મી અને સત્તાની સાથે અમારી પટેલાઇનો નાશ કરવાના કેટલાક મનુષ્યો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, તે સર્વને શું તું જરે કરી શકશે ? ” આ પ્રમાણે જણાવી શંભુપ્રસાદ શેઠ જમનીયાના ઉતરની રાહ માટે આતુરતાપુર્વક તેના મ્હોં તરફ જોઇ રહ્યા.

“અરે શંભુપ્રસાદજાઇ એમાં તે શું ગભરાઇ જવ છે. તેવા ચાંચડોને તો હું એક પળમાં ચોળી નાખું તેમ છું. જુઓ તમે જો મારી સલાહ પ્રમાણે કરવાનું વચન આપો તો તે વીસમી સદીના નવયુવાનો કે બીજાઓની શું મળલ છે કે તમારી સામે એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારી શકે ? શંભુપ્રસાદ શેઠ જોટલા તે વીસમી સદીના સુધારાવાલા છે તેના કરતાં અધિક અભણ, અજ્ઞાન અને ગાડરીયા પ્રવાહ માફક આપણી પાછળ ધસડાવા છતાં આપણી જોડકમી પોષનારો વર્ગ છે. તે માટે ચીંતા કરવાની કંઇ જરૂર નથી.

“જો કે તમારું કહેવું સત્ય છે પરંતુ આ અંધ વિશ્વાસુ આપના કુવામાં કુબી મરનારાઓને પણ તેના પક્ષમાં ખેંચવાને સામા પક્ષનો એક મહારથી મહાન પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તેનું શું ?”

“તેનાથી ડરવાની કાંઇ જરૂર નથી, તે બીચારો શું કરવાનો હતો. જો વધુ બકબકાટ કરે તો તે આપણીજ યાત્રિમાં હોવાથી તેને દમ, શમ ભરાવીને આપણે દાબી દેવા પ્રયત્ન કરવો.” જમનીઓ બોલ્યો.

જોડુકમીનું જીવન

“તે તો બધું ઠીક છે, પરંતુ અત્યાર સુધી અમે પટેલીઆ હોવા છતાં જે અનુપમ કાચ કરી શક્યા નથી તે કાચ કરીને અમારી પટેલાઇપર મેખ મારવા ઇચ્છે છે તે શું પ્રશંસનીય છે

તેને તે કાચ કરતાં અટકાવવા આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઇ જો તે આપણું કહ્યું ન માની તે કાચ કરવાને કટિબદ્ધ થાય આપણી પટેલાઇનો મોભો રક્ષવા આપણે તેને દાખી દેવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ અને એટલે સુધી કે તેને જ્ઞાતિ બહાર તેના એક ઘરે રહેવાનો પ્રસંગ આવી પડે. તેમ કરવાથી તમારી પટેલાઇ સત્તા નબી રહેશે તેમ મને જણાય છે. જો આ માણસને એક વાદ્યાવી દો તો આ ઉછળતો જ્વાળા સદાને માટે બંધ થઇ ગયો તેમજ સમજાને અને જો તેને તમે દાખી નહીં શક્યા તો સ સાથે તમારી પટેલાઇના, તમારી જોડુકમીના બારજ વા ગયા જાણજો.

“તે બધું હું જાણું છું, અને તેથીજ તે માટે શું ઉપાયોજવા તેની તારી પાસે સલાહ માયું છું ને ?”

આવી રીતે જ્ઞાતિ પટેલ અને જમનીયા વચ્ચે વાતચીત ચાલુ હતી તેવામાં યુવક મંડળનો પ્રમુખ જ્યોતિન્દ્ર અને મંત્રી પ્રમોદ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. જ્યોતિન્દ્ર અને પ્રમોદને જોતાં જ શંકુપ્રસ્થ જમનીયાના કાનમાં બોલ્યા: “જોયું આ જ્યોતિન્દ્રે આપણી સમામના નવયુવકને ઉશ્કેરવા યુવક મંડળ રાખ્યું છે અને તેમાં : પ્રમોદ તેને સ્થાય કરી રહ્યા છે તેને પણ આપણે આપણી જોડુકમીનો સ્વાદ ચખાડવો જોઇએ.”

પરંતુ તમે ભૂલતા હો તેમ જણાય છે. જે માણસ તમારી પટેલાઈની જેહુકમીનો દોર તોડવા પ્રયત્ન કરે છે તે માણસ તો જ્યોતિન્દ્રનો સાથો છે તે તો તમે જાણતાજ હશે. તમે જે પેલા માણસને ન દયાવી શકો તો જ્યોતિન્દ્રને દયાવવો તો આકાશ કુસુમવત્ છે, કારણ કે જ્યોતિન્દ્રના પક્ષમાં ગામનું યુવક મંડળ છે. જમનીયાએ કહ્યું.

તું ખરેખરો મૂર્ખો હોય તેમજ જણાય છે. લલેને જ્યોતિન્દ્રને તેના બનેલીનો ટેકો હોય પરંતુ તેનો બાપ તો જુના જમાનાનો રૂઢ હોઈને આપણા પક્ષનો છેને ! તેને દયાવવો તેમાં શું મુશ્કેલ છે ?

એમાંજ તમે ભૂલ ખાઓ છો. આવી બાબતમાં જ્યોતિન્દ્ર તેના બાપથી દયાય તેમ નથી. આમ કહી તે જ્યોતિન્દ્ર પ્રત્યે બોલ્યો. જ્યોતિન્દ્રભાઈ આજે ઘણા દિવસે તમારા આપણા જ્ઞાતિ પટેલને ત્યાં પગલાં ચર્ચાં લે તમારું સદ્બાચ્ય કહેવાય. શું આશાએ શંભુપ્રસાદભાઈ પાસે આવ્યા છો ? જે કોઈને જ્ઞાતિમાં લેવાની કે જ્ઞાતિ બહાર મૂકવાની ભલામણ કરવી હોય તો તમારી અરજ સ્વીકારવાને તૈયાર છે.

શું તમે ચોંટે તમારી જાતે આવેને શંભુપ્રસાદભાઈ તમારી અરજની અવગણના કરે કે ? અને તેઓ અવગણના કરે પરંતુ હું કરવા દઉં તેવો છું ? હું તમારા પિતાજીનો મિત્ર છું એટલે તમારું કાચું પૂણું કરવામાં મદદ આપવી તે શું મારી ફરજ નથી ?

‘કેમ નહીં સારા કાચામાં એવો કોણ અભાગી હશે કે મદદ નહીં કરે. જે શંભુપ્રસાદભાઈ જેવા જ્ઞાતિના આગેવાન જ્ઞાતિ સુધારણા કરવા પ્રયાસ નહીં કરે તો કોણ કરશે. પરમાત્માએ તમારા તથા શંભુપ્રસાદભાઈના હૃદયમાં આવા સારા વિચારો સુઝાડ્યા તે માટે હું

પરમાત્માનો આભારી છું. તેમણે તમે તો મારા પિતાના મીત્ર હોવાથી મારું કાર્ય પૂર્ણ કરવામાં મને મદદ કરવાને તમારી પ્રજ્ઞ સમજો છો. ત્યારે શું તમે મને મારા કાર્યમાં મદદ કરશો ?

જ્યોતિન્દ્રના આ શબ્દો સાંભળી તેને તેના પાસામાં ફસાવેલ થોડું છે, તેમ ધારી જ્યોતિન્દ્ર અને શંભુપ્રસાદ પટેલ બંને એકી સાથે બોલી ઉઠ્યા અવશ્ય તેમાં વળી શંકાને સ્થાનજ ન હોય.

“તમે આ તમારા હૃદયમાંથી બોલો છો કે મોટેજ મીઠું બોલનારા છો” પ્રમોદ બોલ્યો.

“એ તો કાર્ય પાર પાડ્યા વિના કેમ જાણી શકાય પ્રમોદ !” જ્યોતિન્દ્રે કહ્યું.

જ્યોતિન્દ્ર તથા પ્રમોદની આ વાતચીત સાંભળી નક્કી આ બંને જણા ઉંડા પાણીમાં છે તેનો ભેદ પામી જતાં શંભુપ્રસાદ બોલ્યો એ બધું તો ઠીક, તમે ક્યા કાર્ય માટે આવ્યા છો તે જણાવ્યા પછી આપો આપ જણાઈ આવશે. તમે વીસમી સદીના યુવાનો છો જ્ઞાતિપ્રથા અમારી પટેલાઈ અને અમારી સત્તાનો જરાપણ લોપ નહીં થતો હોય તો અમે તમોને કાઢપણુ પ્રકારની મદદ કરવાને તૈયાર છીએ, માટે તમે જે કારણને લીધે અહીં આ આવ્યા હોય તે જણાવો.

શંભુપ્રસાદના આ શબ્દો સાંભળતાંજ જ્યોતિન્દ્ર તેના હૃદયમાં બોલી ઉઠ્યો, ખરેખર ! હિંદુ સમાજની ઉન્નતિના દિવસો નજીક આવ્યા હોય તેમ જણાય છે. નહિંતર જ્ઞાતિના આગેવાનની જોહુકમી અને સત્તાના પ્રબળ દોરમાં રચ્યો પચ્યો રહેતો માનવી યુવક મંડળ કે જેનો હું પ્રમુખ છું અને જેનો ઉદ્દેશ સમાજના સડાઓનો નાશ

! હિંદુ સમાજને એકત્રીત કરી પુનઃ પ્રગતિના પંથે ચડાવવાનો તેના પ્રત્યે આવા શબ્દો ઉચ્ચારેજ નહિં. ઓ દયામય દેવ ! રી કરશું અપાર છે. જો તું ધારે તો અત્યારે મૃત્યુવશ પડેલી રી આય' જાતિને પુર્વત્ એતનવંતી કરવા આવા જ્ઞાતીના જીવાનોના હૃદયમાં કાંઈ અવનવી પ્રેરણા કરી શકે તેમ છે. તું 'ાય' જાતીને ઉન્નતીના માર્ગે કે વિનાશના માર્ગે લઇ જવા છતો હશે તે તારા વિધીના વિધાનને હું પામર મનુષ્ય કેવી રીતે છી શકું ?" આમ કહી થોડો સમય વિચારમાં વ્યતિત કર્યા પછી શંભુપ્રસાદ પ્રત્યે બોલ્યો. "પરમાત્માએ જ્ઞાતીના કલ્યાણથી તમને મતી આપી, તેજ તે દયાનિધીની કરશું છે. નહિંતર તમારા પોતાની સત્તાના દોરને જમાવવા જતાં પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા તાં બીજાના હિત અહીંતની દરકાર ન કરનાર જ્ઞાતિ આગેવાનના યમાં આવા શુભ વિચારો આવેજ ક્યાંથી ?"

શંભુપ્રસાદબાપ ? ન્યારે આપણા સમાજમાં હજારો વિધવાઓ ડા રોટલા માટે કરગરી રહી છે. હજારો કેળવણી લીધેલા યુવાનો રોટલાના ટુકડા માટે ફાંશ મારી રહ્યા છે અને હજારો યુવાનો તથા વિધવાઓ ફક્ત તેમનાં પેટને ખાડો પૂરવાજ ભીંઓની ઇંદ્રજાલમાં ફસાઈ વિધવાઓના ધર્મને અંગીકાર કરે તે સમયે શું જ્ઞાતિ ભોજન કરી પૈસાનો દુરઉપયોગ કરવો છટ ? અમો તમોને જ્ઞાતિ ભોજનની પ્રથા બંધ કરી તેનાં નાણાં આપણી આય' જાતીના નવયુવાનોને કાંઈ જીવનમાર્ગ ચલાવવા નારૂપ થઇ પડે તેવું શિક્ષણ મળવાનો પ્રચાર કરવામાં આવે ને વિધવાઓને તેમનાં બરજીપોષણ માટે સાધનોની માહિતી

જોહુકમીનું જોર

૭૭

આપી તેમના પોષણના પાઠો પઢાવવામાં આવે તો મારી માન્યતા છે કે અધોગતિની ગતિમાં પડેલો હિંદુ સમાજ ફરીથી ચેતનવતો અને આયવતના જ્ય જ્યકાર ચોદિશામાં ફેલાવે તે શું તમોને ખ્ખ નથી લાગતું ? ”

જ્યોતિન્દ્રના આ શબ્દો સાંભળતાં શંભુપ્રસાદ અને જમનીયો મનેએ તેમની જોહુકમી અને અન્યાયી સત્તાનો નાશ થતો જોયો તેથી તેઓ બન્ને પ્રત્યે બોલ્યા. “જ્યોતિન્દ્ર ! તું આ શું કરી રહ્યો છે ? તારા જેવો જ્ઞાતિમાં સારો નવયુવાન કોઈ નથી તું તો આપણી જ્ઞાતિનું નાક છે. તને આ ભૂત ક્યાંથી વળગ્યું.”

શંભુપ્રસાદના આ શબ્દો સાંભળતાંજ પ્રમોદનો પીતો ઉછળી આવતાં તે બોલ્યો ‘તમે જ્ઞાતિના આગેવાનોજ સમાજનું સત્યાનાશ જાણો છો. જ્યારે તમારા જેવા પાખંડી જોહુકમીનું જોર ચલાવનારા, ક્ષાપક્ષી કરી નિર્દોષ ગરીબોના ગળા રહેંશનારા જ્ઞાતિના આગે-નોનો નાશ થશે, જ્યારે તમારી જોહુકમી સત્તા તૂટી જશે તારેજ સમાજ ઉન્નતિના માર્ગે ચડશે. પરંતુ જ્યાં સુધી તમારા જેવા પાખંડીઓ હિંદુ સમાજમાં પડ્યા છે ત્યાં સુધી તેનો ઉદ્ધવ વો તદ્દન અસંભવિત છે.’

“ઠીક છે હું પણ જોઉં છું કે મને ગુસ્સે કરવાથી તને ॥ કેવા વિપતો ભોગવવાં પડશે. મારું અપમાન કરનાર પ્રમોદ તેં જ તારાપર મારો કોપ બોરી લીધો છે. જ્યોતિન્દ્ર હું તમારું સાંભળવા ઇચ્છતો નથી. જાવ મારા ઘરમાંથી એકદમ ચાલ્યા જ અને આવતી કાલે તમોને મારી જોહુકમીના જોરનાં કેવાં ફળ

ચાખવાં પડે છે તે જો જો” આમ કહી શંભુપ્રસાદ જમનીયાને લઇને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

જ્યોતિન્દ્ર અને પ્રમોદ કે જેણે સમાજ સુધારણા કરવા જતાં જો સંકટ આવી પડે તે સહન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો તે જ્ઞાતિનો આપખુદ વર્તન ચલાવનારો—હજારોને તેની જોડુકમીના જોરમાં કચડી નાંખનારો હજારો મનુષ્યોને તેમની સત્તાનો દોર ખતાવી તેમની પાસેથી ધનની લાંચ લઇ તેમના ધનપર તાગડધીન્ના કરનારા જ્ઞાતિ આગેવાનોના પાસા અવળા કરવા તેમનો દોર ઓછો કરી જ્ઞાતિને ઉન્નતિના માર્ગે લઇ જવાના પ્રયત્નો કરતા તેમના ઘર તરફ ચાલ્યા ગયા.

રંગીલા ફ્રેન્ચ લેખકો પોલ દે કોકની રસખસથી

ભરપુર વારતા

ધા ધ રા વાળી

યુજરાતી સાહિત્યમાં આટલી સુંદર સંગારીક વારતા હજી સુધી પ્રગટ થઇજ નથી. રા. મધુકરે તેને યુજરાતી સંસારમાં ઘટાવવામાં કમાલજ કરી છે, આ વારતા વાંચવાની તક ગુમાવશો તો જીંદગીનો દહાવોજ ગુમાવશો.

કીંમત ફક્ત રૂ. ૧, પોસ્ટેજ ચાર આના.

વિલાસ ઓફીસ,

૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

દેવ મંદીરે.

માણુ ડોશીની સાથે દેવ મંદીરે જવું કે નહીં તે વીશે વિચાર સાગરમાં ગોથા ખાતી નીરપમા તેના હૃદયમાં કાંઈ અવનવા વિચાર કર્યા જતી હતી. દેવમંદીરમાં જવું કે ન જવું તે પ્રશ્ન એક કાયડા રૂપે તેની નજર સમક્ષ તરવરી રહ્યો હતો. દેવમંદીરમાં શા માટે ન જવું તેવા વિચારો કરતી નીરપમા તેના મનમાં ભોલવા લાગી.

દેવમંદીરમાં જવામાં શું પાપ હશે ? શા માટે દેવમંદીરમાં ન જવું જોઈએ ? દેવમંદીર કે જ્યાં જવાથી મનુષ્યના હૃદયમાં ત્યાંના પવિત્ર વાતાવરણથી પવિત્ર વિચારો આવે છે જ્યાં પરમાત્માના શ્રવણ અને સ્તવનમાં ચીત્ત એકાકાર થઈ જાય છે ત્યાં જવામાં શું ગેરકાયદો હશે ? મારા પીતાજી મારી માતાને શા માટે દેવમંદીરમાં ન જવાનો વારંવાર ઉપદેશ આપતા હતા ? શું દેવમંદીરમાં જવાથી કાંઈ નુકશાન થતું હશે ? ખરેખર ! તેમજ હોવું જોઈએ નહીંતર મારા પીતા શા માટે દેવમંદીરમાં જવા માટે ના પાડે.

દેવમંદીર કે જેમાં અખંડ શાન્તીનો નીવાસ હોય છે. દેવમંદીર કે જ્યાં જતાંજ દરેક મનુષ્યના ચીતાત્મા પવિત્ર બની ધર્મા, અસુયા અને રાગ દ્વેષને છુટી જવામાં સહાનુભૂતી અપાવવામાં મદદરૂપ નીવડે છે તેવા સ્થળે જવાની શા માટે મારા પીતાએ અવગણ કરી હશે ? શા માટે તેઓ ત્યાં જવાને તુચ્છકારતા હશે ? શું તેઓને તેને લીધે કાંઈ ખમવું પડ્યું હશે કે તેને માટે તેઓ દેવમંદીરમાં જવાની સર્વને અવગણ સંભળાવતા હતા ? અવશ્ય તેવું

કાંઈ હોવું જ નોંધ્યો ને તેઓ આ સમયે જીવંત હોત તો તેમની આ અવગતું કાંઈ કારણ પણ નાથી શકાત પરંતુ કુલાગ્યે તેઓ પણ આ અસાર સંસારમાંથી રવાના થઈ ગયા છે. “હવે મારે શું કરવું? પિતાની આગાતું પાલન કરવું કે મારી તરફ પુત્રી સમાન મમતા ધરાવતી માલુ ડોશીની ધ્રુષ્ટાનો ધનકાર કરવો? મારા માથે તો ધર્મ સંકટ આવી પડ્યું છે પિતાની આગાતું ઉલ્લંઘન કરવા માટે મારું અંતઃકરણ મને સાફ સાફ ના પાડે છે ત્યારે શું મારા તરફની માલુ ડોશીની સહાયતા ગુમાવી બેસવી?”

અવશ્ય તેમ કરવું જ પડશે. કારણકે જ્યાં સુધી હું નાણું છું ત્યાંસુધી માલુ ડોશીનો સ્વભાવ જ એવો છે કે જો કાંઈ તેના કહેવાને અમાન્ય કરે છે તો માલુ ડોશી તેના પ્રત્યે જોડલો રતેહભાવ દ્વંધા અને મમતા ધરાવતી હોય છે તેટલી જ ઉલટી તેનાપર ક્રોધે ભરાઈ તેનું અહીત કરવાના પ્રયત્ન કર્યા સીવાય રહેતી નથી. આમ બોલતાં બોલતાં તે થોડા સમયને માટે વિચાર મગ્ન બની.

થોડો સમય આવી રીતે વિચાર કર્યા પછી તે એકાએક બોલી ઓળ, ઓળ નીશ્રય. માલુ ડોશીને ખરાબ લાગતું હોય તો બલે લાગે પરંતુ પિતાની આગાતું ઉલ્લંઘન કરીને હું કદાપી દેવમંદીરે માલુ ડોશી સાથે જવાની નથી. પિતાજી કહેતા હતા કે સ્ત્રીઓને દેવમંદીરે જવાની જરૂર નથી કારણ કે સ્ત્રીઓને તો પતી ઓળ પરમેશ્વર છે, તેનું યજ્ઞન બજન કરવું તે પરમાત્માની સેવા કરવા ખરાબર છે. તેની સેવા થાય તેવા પ્રયત્નો કરવા તેમાં જ સ્ત્રીઓનો મોક્ષ છે. ઘરમાં પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ પતીદેવ બેઠા હોવા છતાં તેનું પુજન કરવાનું છોડી તેની સેવા કરવાનું તજી શા માટે નકામા દેવમંદીરોમાં

પક્ષ ખાવા જોઈએ. આમ બોલતાં બોલતાં પાછી વિચારમગ્ન બની ગઈ.

થોડો સમય આવી રીતે વિચારમાં તલ્લીન રહ્યા પછી તે પાછી બોલવા લાગી. ખરેખર ! પિતાજીનાજ શબ્દે શબ્દમાં નયું સત્ય તરવરી રહેલું જણાય છે. પતીની તો સેવા પણ ન કરવી, તેના શરીરની કાળજી ન રાખતાં દર્શનાથે મંદીરમાં આમતેમ દોડાદોડ કરવાથી શું શ્રેય થવાનું છે ? નહીજ આવી રીતે પોતાના હૃદયમાં માલુ ડોશી સાથે દેવ મંદીરમાં નહીં જવાનો દ્રઢ નીશ્ચય કરીને નીરૂપમા તેના ઘરમાં બેઠી હતી તેવામાં ત્યાં માલુ ડોશી આવી પહોંચી પરંતુ વિચારમગ્ન નીરૂપમા માલુ ડોશીના આગમનને તે ધ્યાનમગ્ન હોવાથી કંઈ જાણી શકી નહીં.

માલુ ડોશી પણ નીરૂપમાને કંઈ ગહન વિચારમાં પડેલી જોઈ તેના પ્રત્યે બોલી: નીરૂપમા જ્ઞાના વિચારો કરી રહી છે ? બેટા ! તારા જેવી કામળ બાળાએ વિચારના સાગરમાં ગોથા ખાવાની કંઈ જરૂર નથી. તારા જેવી નવયુવાન બાળાએ તો અમારા જેવા જુધ્ધોના વચનમાં વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ, બેટા ! શું વિચાર કરે છે ? આમ કહી નીરૂપમાની છેક નજીક જઈને વિચારમગ્ન નીરૂપમાની પીઠપર હાથ ફેરવવા લાગી.

પોતાની પીઠ કોમળો હાથ ફરતો લાગવાથી નીરૂપમા એકાએક તેની વિચારમગ્ન દશામાંથી ઝબકી ઉઠી અને ત્યાં માલુ ડોશીને જોતાંજ તે બોલી: “ તમે ક્યારના આવ્યા છો ? ”

“ હમણાંજ આવી છું. પરંતુ તું શું વિચાર કરતી હતી નીરૂપમા ! ” માલુ ડોશીએ પૂછ્યું.

માણુ ડોશીનો આ પ્રશ્ન સાંભળી તેને સર્વ હકીકતથી વાકેફ કરવાનો નિશ્ચય કરી નીરૂપમા તેને અથથી ઇતિ સુધીની હકીકત જણાવી દેવા ઇચ્છતી હતી. એવામાં તેના આત્મામાંથી અવાજ આવ્યો: “નીરૂપમા ! આ શું કરી રહી છે ? જે તારા પ્રત્યે અનુપમ સહાનુભૂતિ ધરાવે છે તેની શું સહાનુભૂતિ તું ગુમાવવા ઇચ્છે છે ?” અંતઃકરણના આવા ઉદગારોને માન આપી નીરૂપમા માણુ ડોશીને કંઈ ન જણાવવાનો નિશ્ચય કરી ગુપચુપ બેસી રહી.

નીરૂપમાને ચુપ બેસી રહેલી જોઈ માણુ ડોશી બોલી: કેમ નીરૂપમા ! આમ અસ્વચ કેમ બેઠી છે ? શરીર તો સાફ છેને ?

“શરીર તો સાફ છે. એ તો હું અમસ્થીજ આમ બેઠી છું. તમો કેટલા બધા દયાળુ છો ? મારા જેવી એક માતાપિતા વિહોણી પતિદેવથી ત્યજાએલી નિરાધાર વિધવા પ્રત્યે તમો કેટલી બધી સહાનુભૂતિ દર્શાવો છો ? પરમાત્મા તમારું કલ્યાણ કરશે. મારા શરીર વિષે ચિંતા કરવાની કંઈ જરૂર નથી. ડોશીમા ! તમે તો સાક્ષાત દયાના સાગર છો.” નીરૂપમા બોલી.

“બહેન ! એમાં તે હું શું કરું છું કે તું આમ બોલે છે ! હું જે કંઈ કરું છું તે એક મનુષ્ય માત્રની પ્રજાને જે કંઈ કરવાનું છે તેજ કરી રહી છું. તેનાથી અધિક કંઈપણ કરતી નથી નિરાધાર, અસહ્ય મનુષ્યોને મદદ કરવી તે સધળા મનુષ્યોનો ધર્મ છે. નીરૂપમા ! અમારા ગુરૂ મહારાજ તો સદા સર્વદા સર્વને દુઃખ પિડિતો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ ધરાવવાનોજ ઉપદેશ કરી રહ્યા છે, તેઓ પણ દુઃખ પિડિતના દુઃખો ટાળવા અહનિષ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.” નીરૂ

પમા પ્રત્યે માલુ ડોશી નીરૂપમાને તેની જાળમાં ફસાવા માટે માયાવી જાળ વીસ્તાર કરતી બોલી.

“તમારા જેવા ધર્મત્તમા જ્યારે અન્યના દુઃખો ટાળવા પ્રયત્ન નહીં કરે તો કોણુ કરશે ? તમો તો સાક્ષાત દયાનાજ દેવી છો.” નીરૂપમા બોલી.

નીરૂપમાને તેની જાળમાં સપડાએલી જોઈ માલુ ડોશી તેના પ્રત્યે બોલી: ઠીક ત્યારે હવે હું જઈશ. બેટા નીરૂપમા હું જઈ છું.

“બેસોને, હમણાંજ આવ્યા છો ને એટલીવારમાં કેમ જવા લાગ્યાં. બેસો બેસો એ તો જવાશે.” નીરૂપમાએ કહ્યું.

નીરૂપમાને તેની જાળમાં ફસાવવાનો યોગ્ય સમય આવી પહોંચેલો. જોઈ માલુ ડોશી બોલ્યા. નહીં, બહેન ! હવે તો હું જઈશ. હજી તો મંદિર દર્શન કરવાનેયે નથી ગઈ. તું બેસવાનો આગ્રહ કરે છે અને મને પણ અહીં તારી પાસે બેસી રહેવાની ઘણીએ મજા થાય છે પરંતુ શું કરું હજી તો મંદિર પણ નથી ગઈ તેથી લાચાર છું. કેમ તારે દર્શન કરવા આવવું છે ? પોતાની જાળ ખીંચાવતાં માલુ ડોશી બોલી.

માલુ ડોશીના આ શબ્દો સાંભળતાંજ નીરૂપમાના હૃદયમાં ભય-કર યુદ્ધ મચી રહ્યું, જવું કે ન જવું તે વિચારોનું તેના હૃદયમાં દ્રંદ્ર યુદ્ધ થવા લાગ્યું. છેવટે ન જવાના વિચારે તેના હૃદયપર વિજય મેળવ્યો; તેથી તે માલુ ડોશી પ્રત્યે બોલી: શા માટે નકામા ખોટી થાવ છો ? તમો ખુશીથી જીવ. આજે માટે ક્ષિત સ્વસ્થ નથી તેથી હું નહિ આવું, વળી કાંઈક દિવસ આવીશ.

નીરૂપમાને આ હ્યુપ્યુ જવાબ સાંભળી માલુ ડોશીના હૃદયમાં જોમ આવ્યું ને નીરૂપમાને તેની જાળમાં અવશ્ય ફસાવી શકશે તેમ જણાતાં તે તેના પ્રત્યે બોલી શા માટે આજે આવતી નથી. કાલે કોણ જાણે શું થશે તે કોણ જણી શક્યું છે ? માટે બેટા ! આજેજ મારી સાથે દર્શનાથે' ચાલ. ત્યાં જવાથી પરમાત્મા સ્વરૂપ ગુરુ-રાજના દર્શન કરવાથી આ અસાર સંસારના તારા સઘળા પરિતાપોનો નાશ થતાં તને અપાર શાંતિ લાભ થશે. માલુ ડોશી મામિ'ક વચ્ચે બોલી. પરંતુ બોળી નીરૂપમા તેના આ મામિ'ક વચ્ચે સમજી શકી ન હતી. તે માલુ ડોશીને નારાજ કરવા ઇચ્છતી ન હતી. તેથી તેના મનમાં વિચાર કરવા લાગી.

મારા પિતાએ મંદિરમાં દર્શનાથે' જવાની જે મને અવગત કરી છે તે મને માન્ય છે. પરંતુ મારા પર અપૂર્વ સ્નેહ ધરાવનારી માલુ ડોશીને પણ ખરાબ લાગે તે જોવા પણ ઇચ્છતી નથી. તેથી એક વખત માલુ ડોશી સાથે દર્શનાથે' જવાની મને ફરજ પડે છે. શું એકજ વખત દર્શન કરવા જવાથી મારું અનિષ્ઠ થઈ જશે ? આવો વિચાર કરી તે માલુ ડોશી પ્રત્યે બોલી: મારાપરની તમારી મમતાભરી લાગણી જોઈ તમોને દુઃખી કરવા ઇચ્છતી ન હોવાથી મારી અનિ-ચ્છા હોવા છતાં પણ આજે હું તમારી સાથે દર્શનાથે' આવું છું. આમ કહી તે માલુ ડોશીની સાથે દર્શનાથે' જવાને રવાના થઈ ગઈ.

નીરૂપમા જેવી અતુલ રૂપવંતી બાળાને તેની જાળમાં આટલી સહેલાઈથી ફસાયેલી જોઈ માલુ ડોશી મનમાં ને મનમાં હર્ષમાં આવીને બોલવા લાગી: મારા પણ ભાગ્ય રૂક્યા હોય તેમજ જણાય છે, નહિતર આવી પરી સુરત નીરૂપમા શું આટલા

થોડા પ્રયાસે જળમાં ફસાય કે ? ખરેખર ! માફ ભાગ્યજ તેને આ તરફ ધસડી લાવ્યાં. યુર મહારાજ નીરૂપમાના અનુપમ રૂપ સૌંદર્યમાં તેને જોતાંજ દિવાના બની જશે. અને નીરૂપમાને મેળવી આપવા મારી પ્રાર્થના કરશે અને મારા મુખનો સ્પર્શ ઉગશે.

નીરૂપમાના સૌંદર્યના હું મુલ મેળવીશ ત્યારેજ મહારાજ સૌંદર્યનો ઉપભોગ કરી શકશે. મારા હાથે નીરૂપમા જેવું કામદેવની રતિની સ્પર્શ કરતું બુલબુલ ચડી આવવું તે પણ શું ઝોછા ભાગ્યની વાત છે ?

આવી રીતે તેના હૃદયમાં અવનવા વિચારો કરતાંજ માલુ ડોશી નીરૂપમા સાથે દેવમંદિરમાં આવી પહોંચ્યા. દેવમંદિરમાં આવી પહોંચતાંજ માલુ ડોશીની માફક સૌંદર્યની દલાલી કરનારી બુદ્ધિઓની નજર અતી રૂપવંતી સૌંદર્યવંતી નીરૂપમાની અતુલ કાંતીવશી કાયા તરફ જોતાં તેઓ તેના મનમાં સમજી ગયા કે આજે માલુ ડોશી અવશ્ય કાંઈ શીકારને તેની જળમાં ફસાવી લાવી છે. તેઓ તે નીરૂપમાની આવી સુંદર દેહ જોઈ તેમના હૃદયમાં બળી જતી હતી.

નીરૂપમાનું રૂપ સૌંદર્ય જોઈ માલુ ડોશીની બહેનોના હૃદયમાં સીસું રેડાવા લાગ્યું હોવાથી તેઓ તેમના મનમાં બોલવા લાગી. માલુ ખરેખર ભાગશાળી હોય તેમ જણાય છે નહીંતર આવી પરમસુંદરી રૂપરૂપનો અંખાર જેવી જળમાં ફસાય કે ? માલુ ડોશી ના જેવો ધંધો કરનાર સ્ત્રીઓના હૃદયમાં જ્યારે આવી રીતનો ઉત્પાત જગી રહ્યો હતો ત્યારે દર્શનાથે આવતા મનુષ્યો પણ નીરૂપમા તરફ તાકી તાકીને જોતા હતા.

આ બધું જોતાં નીરૂપમાને સમજાયું કે તેના પીતાની આજ્ઞાને માની કરીને તે જો દર્શનાથે માલુ ડોશીની સાથે ન આવી હોત તો ધણું સારું હતું. તેના પીતાએ દર્શનાથે જવાની અવજા કરી છે તે યોગ્ય છે, આમ જણાયા પછી જલદી જલદી આ સ્થળનો ત્યાગ કરી તેના ઘર તરફ જવાને ઇચ્છતી હોવાથી માલુ ડોશી પ્રત્યે બોલી ડોશી મા ! ચાલો આપણે પણ દરશન કરીને જલદી ઘરે પહોંચી જઇએ કારણ કે જો વધારે વખત લાગશે તો ગરમીના દીવસો હોવાથી પૃથ્વીપર ચાલવું પણ મુશ્કેલ થઇ પડશે. માલુ ડોશી નીરૂપમાના આ શબ્દો સાંભળી કાંઇક નારાજ થઇ પરંતુ તે નીરૂપમાને નારાજ નહીં કરવા ઇચ્છતી હોવાથી નીરૂપમા પ્રત્યે બોલી ગરમીના દીવસ છે તેથી શું થઇ ગયું ? બહુ ગરમી પડશે તો ધીમે ધીમે છાંયડામાં ચાલ્યા જશું પરંતુ જ્યારે તું કાંઇ દીવસ નહીં ને આજે દર્શનાથે આવી છે તે શું રાજભોગના દર્શન કર્યા વીના જઇ શું કે ? માલુ ડોશી નીરૂપમાને પટાવતાં બોલી, મારી ઇચ્છા ન્યાં દર્શનજ કરવાની નથી થતી ત્યાં પછી રાજભોગની જરૂર શું છે ! તમારે રાજભોગનાં દરશન કરવા હોય તો બેસો, હું તો આ ચાલી, આમ કહીને નીરૂપમા જવા જાય છે તેવામાં માલુ ડોશી નીરૂપમાને સંબોધીને બોલી ન્યારે તારી તેવીજ ઇચ્છા છે તો ચાલ. હું અંદરથીજ રાજભોગના દરશન કરી આવું છું. તને હું તારી ઇચ્છા ઉપરાંત તેડી લાવી હોવાથી તને એકલી મુકુ કે ? જરા અહીંઆ ઉભી રહેજે હું હમણાંજ રાજભોગના દરશન કરી આવુ છું આમ કહી નીરૂપમાને મંદીરમાં ઉભી રાખી માલુ ડોશી મંદીરની પાછળ ચાલી ગઇ.

વાંચક ! ચાલ, આપણે પણ માલુ ડોશીની પાછળ જવા પ્રયત્ન કરીએ. નીરૂપમાને મંદીરમાં મુકીને માલુ ડોશી સીધી તેના ગુરૂ મહારાજ પાસે જઈ પહોંચી માલુ ડોશીને મધ્યાન સમયે સખત તાપમાં આવેલી જોઈ કાંઈ શીકારને નક્કી તેની જાળમાં ફસાવી લાવી હશે તેવું જાણી જતાં ગુરૂ મહારાજ તેના પ્રત્યે બોલ્યા કેમ ? કાંઈ શીકાર સપડાયો કે નહીં ?

કંઈ કહેવા જેવી વાતજ નથી. આજે એવો શીકાર હાથમાં સપડાયો છે કે તેના જેવા રૂપ સૌંદર્યના તમોએ સ્વપ્નમાં પણ દર્શન નહીં કર્યા હોય પરંતુ તમો એમ નહીં ધારતા કે તે શીકાર તમોને સોંધામાં મળી જાય. માલુ ડોશી બોલી.

તારી મહેનત આપવામાં મેં કાંઈ દીવસ આનાકાની કરી છે કે આમ બોલે છે. તે શીકારને મારી પાસે લઈ આવ.

‘આમ ઉતાવળા કેમ થાઓ છો આ શીકાર કાંઈ જેવો તેવો નથી કે તમારા પંજમાં ફસાઈ જશે. તેને ફસાવવાને થોડો સમય ધીરજ ધરવી પડશે.’

‘તમારા પર મને સંપુર્ણ વિશ્વાસ છે કે તમો કાંઈ પણ યુક્તી પ્રયુક્તી કરીને તેને ફસાવશોજ. પરંતુ તેના એક વખત દર્શન તો કરાવો કે જેથી તેના રૂપ સૌંદર્યનું પાન કરી શકું.’

‘ચાલો ત્યારે’ આમ કહીને માલુ ડોશી મંદીર પાસે આવી પહોંચી અને ત્યાં ઉભી રહીને તે બોલી, પેલી ઉભી છે તે જોઈને કેવી સૌંદર્યવતી છે ? જાણે ગુલાબનું નાનું પુષ્પ.

માલુ ડોશીના આ શબ્દો સાંભળીને તે બોલ્યોઃ ક્યાં રહે છે ?

‘મારી પડોશમાંજ.’

‘ત્યારે તો તેને તમે અવશ્ય તમારી જાળમાં ફસાવી શકશો તેવો મને દ્રઢ નિશ્ચય છે’ આમ કહી માલુ ડોશીના હાથમાં પાંચ રૂપીઆ મુકી જતાં જતાં ગુરૂ મહારાજ બોલ્યા તેને વારંવાર દશનાથે લેતા આવજો.

માલુ ડોશી પણ મહારાજના જવા પછી નીરૂપમા પાસે જતાં બોલી, બહેન ! જ્યારે તારી ઇચ્છા રાજભોગના દશના કરવાના નથી ત્યારે ચાલો ઘર તરફ જઈએ નહીંતર વધારે ગરમી પડશે તો સોસવું પડશે આમ કહીને માલુ ડોશી પણ નીરૂપમાને લખને તે ઘરનો ત્યાગ કરી ઘર તરફ જવાને રવાના થઈ ગઈ.

દુનીયાના પ્રખ્યાત પ્રોફેસરોના અનેક કીંમતી સત્તાવાર ગ્રંથોપરથી રચાયેલું.

વિલાયતી કોકશાસ્ત્ર સચીત્ર.

જેના અનેક પત્રોએ તથા મોટા મોટા વિદ્વાનોએ વખાણ કર્યાં છે, તમેને ધણુંજ જાણવાનું મળશે. તુરત લખોઃ બંને ભાગના રૂ. ૩, પોસ્ટેજ છ આના.

વિલાસ ઓફીસ, ૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

પડયંત્રની રચના.

પટેલ શંભુપ્રસાદ અને જટીલ જમનીયો જ્યોતીન્દ્રને તેમના જોહુકમીના જોરમાં—તેમના આપખુદ વતનમાં સમાજનો ઉદ્ધાર કરવા જે તનતોડ પ્રયત્ન કરી રહેલ છે તેમને તેમની જળમાં પ્રસાવી સમાજ સેવાના કાર્યો કરતો અટકાવી કેવી રીતે તેમની આપખુદને પટેલાધના પાયા મજબુત બનાવવા અને તેને મજબુત બનાવવા જે કઠોર ઉપાયો યોજવા પડે ગમે તેટલા નિર્દોષજનોને તેમની આપખુદ સત્તાના પ્રહાર નીચે કચડવા પડે તેઓને કેવી રીતે તેમની આપખુદ અને જોહુકમીનું જોર પોષતી પટેલાધના પાયા મજબુત બનાવવા પ્રયત્નો કરવા તે સંબંધી તેમના હૃદયમાં અનેક તરંગમાળા દોડાવી રહ્યા હતા.

જ્યોતીન્દ્રને કેવી રીતે ઝેર કરવો તે સંબંધી વિચારણા કરતાં જ્યોતીન્દ્રને ઝેર કરવાની કાંઈ યુક્તિ શંભુપ્રસાદ પટેલને નહિં સૂઝવાથી તેના મોંઢાપર કાળાશ્વ છવાઈ ગઈ અને જ્યોતીન્દ્રને ઝેર કરવા ચિંતામજ્જ બની ગઈ.

શંભુપ્રસાદ પટેલનું મોં પડી ગયેલું જોઈ જટીલ જમનીયો કે જેનું અન્ય ખુશામદ કરી જીવવું તેજ જીવન હતું તે શંભુપ્રસાદ સોઈની ખુશામદ કરતો બોલ્યો. ‘શંભુપ્રસાદ ભાઈ ! એવા તે શું ગંઢન વિચારમાં પડી ગયા છો—એવી કંઈ ધોર ચિંતાએ તમારા હૃદયમાં વાસ કર્યો છે કે જે નિવારવાનો કાંઈ ઉપાય નહિં જણાયો તમારું મુખ મંડળ ચિંતાપૂર્ણ અને મ્હાન બની ગયું છે ?’

મારી ચિંતાથી તું ક્યાં અજ્ઞાન છે કે મને મારી ચિંતા વિષે પુછી રહ્યા છે, શું તું તે બાબતથી તદ્દન અજ્ઞાત છે ? શંભુપ્રસાદે પ્રશ્ન કર્યો.

શંભુપ્રસાદના આ ગોળ ગોળ શબ્દનો યથાર્થ મર્મ જટીલ જમનીયો સમજી શક્યો નહિં તેથી તે શંભુપ્રસાદ પ્રત્યે બોલ્યો, કંઈ વાત વિષે તમે આમ કહી રહ્યા છો ?

“તેજ તો. જ્યોતીન્દ્ર, યુવક મંડળનો પ્રમુખ કે જે સ્વાધીનતા, સ્વતંત્રતા અને સામાજિક પુનઃ રચના કરવા મનોરથો સેવતો પટેલોઆઓની જોડુકમી અને આપખુદ સત્તાનો નાશ કરી અમારી પટેલાઈનો જડમૂળથી પાયા ઉખેડી નાંખવાના જે મહાન પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, તેને કેવી રીતે મહાત કરવો, તેનું મ્હોં કેમ બંધ કરવું એવું તે શું કરીએ કે જેથી જ્યોતીન્દ્ર અમારા પટેલાઈના પાયા ડગમગાવવાના કાર્યને પડતું મુકી સામાજિક સડાઓ દૂર કરી અમારી જોડુકમી અને આપખુદને પોષતો થાય ?

એવો કોઈ ઉપાય તારી પાસે છે કે જેનો ઉપયોગ કરવાથી જ્યોતીન્દ્રને અમારી જળમાં ફસાવી શકાય ? શંભુપ્રસાદ પટેલ તેમની ખુશામદ કરી પોતાનો સ્વાર્થ સાધી અનેક નિર્દોષ શાંતિ-જનોના લોહી ચુસી તાગડધીન્ના કરતા જમનીયા પ્રત્યે બોલ્યા.

“એજને ! એમાં તે તમે એવા શું ગંભીર વિચારમાં પડી ગયા હતા ? જ્યોતીન્દ્રને મહાત કરી આપણી આપખુદ અને જોડુકમીના જોરનો શિકાર બનાવવો તેમાં શું મોટી વાત છે ? તેવું કાર્ય તો તમે એક પળમાં કરી શકો તેમ છો તેમાં આટલી ચિંતા અને આટલી બાકુબતા શી ?

જમનીયા ! તારા પણ નામ જેવા ગુણ હોય તેમ જણાય છે. તું જટીલ જમનીયો તો ખરેખર જટીલ હોય તેમ જણાય છે. યુવક મંડળના પ્રમુખ જ્યોતીન્દ્રને આ વીસમી સદીના પ્રગતીના યુગમાં મહાત કરવો તે શું તું ધારે છે તેટલી સહેલી વાત છે ? તારામાં જરાપણ અક્કલનો છાંટો હોય તેમ જણાતો નથી. હું કેને મારી આપખુદ સત્તાની જળમાં સપડાવવા ઇચ્છું છું તે તું જાણે છે ? પ્રગતીના પંથે પગલાં ભરતા ભારતના યુવાનોના મંડળના નર કેશરીને ! શું કેશરીને વશ કરવો સહેલો છે ?”

“તમારા મનમાં તમે કેશરીને વશ કરવો મુશ્કેલ સમજતા હો. પરંતુ હું યુવક મંડળના નર કેશરી જ્યોતીન્દ્રને કે જે કેશરી સમાન ગર્જના કરતો સામાજિક કુરૂદીઓના બંધનોને તોડી ફેંડી, સામાજિક સડાને કૂર જાતિ આગેવાનોની વંશપરંપરા પટેલ એટલે આગેવાન થવાની અને તેમની જોડુકમી અને આપખુદને છીન્ન વીચ્છીન કરવાના મનોરથો સેવી રહ્યો છે તે જ્યોતીન્દ્રને મહાત કરવો તે કામને હું આંચડ યોગવા જેવા કામના જેટલું પણ મહત્વ આપવા ઇચ્છતો નથી. જ્યોતીન્દ્રને આપણી જળમાં ફસાવવો તે એક રમત વાત છે.” જમનીઓ બોલ્યો.

“આટલું બધું લાંબુ ટાંછલું કર્યા વિના કેવા પ્રપંચોના પાસા ફેંકી તું જ્યોતીન્દ્રને મહાત કરવા ઇચ્છે છે તે જણાવ જોઈ ?”

“જ્યોતીન્દ્રને આપણી સાથે સગપણના તારથી બાંધી લઇને ?”

“શું તું એમ સમજે છે કે જ્યોતીન્દ્રને મારી કન્યા લક્ષ્મી આપવાથી તે તેના આ કાર્યને તિલાંજલી આપી મારી પટેલાઈના ડગમગતા પાયાને મજબુત બનાવવાના પ્રયત્ન કરશે ?”

“નહિ. તે તેમ કરે તેવો નથી. તેમ છતાંયે તેને મહાત કરવાનો એક ખીજોજ ઉપાય છે. અને તે પણ તે સંબંધની પ્રતીમાં જકડી લઇનેજ.”

તે કેવી રીતે જણાવ જોઉં ?

“જ્યોતિન્દ્રની જ્ઞેન પુષ્પાની સાથે આપણા ઈદુભાઈનો સંબંધ જોડવાથી હું ધારું છું કે ઉપર જણાવ્યું તે પરીણામ કદાચ આવે પણ ખરું.”

“પણ તે કેમ અને ? જ્યોતિન્દ્ર જેવો સમાજોદ્ધારક નવયુવાન તેની કુસુમકળી જેવી જ્ઞેનને મારા મુંગા પુત્ર સાથે આપી તેના જીવનનું સત્યનાશ વાળવાનો કદાપિ પ્રયત્ન કરે કે ? તેમ થવું સર્વથા અસંભવિત છે.” શંભુપ્રસાદે કહ્યું.

“ત્યારે હજી તમે ઉંઘતા હો તેમ જણાય છે. મોટાઇ, કુળાભિમાન અને પટેલીઆઓ તથા શ્રીમંતોના સંબંધીઓ થવાને માટે હજી એવા કેટલાયે જીના વિચારના માનવીઓ છે કે જેઓ તેમની કુમળી કળીઓને જ્યારે સાઠ સીતેર વર્ષના બુદ્ધાને આપવાને તૈયાર થાય છે ત્યારે ઈદુભાઈને કેમ ન આપે ? શંભુપ્રસાદભાઈ ! હજી એવાયે મનુષ્યો પડ્યા છે કે જેઓ કુળાભિમાન અને મ્હોટાઈના મોહમાં તમારી જોડકામી અને આપણુદ પટેલાઈને પોષવાના પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. જ્યોતિન્દ્ર કોઇપણ રીતે આમાં સંમતિ આપે એમ નથી. પરંતુ જો તેના પિતાને તમારી પટેલાઈની જળમાં ફસાવવામાં આવે તો જ્યોતિન્દ્રનું મોહું બંધ કરી શકાય તેમ છે.” ‘જટીલ જમનીઓ’ લંબાણપૂર્વક વિવેચન કરતાં બોલ્યો. “પરંતુ શું તું

ધારે છે કે ન્યોતિન્દ્રનો પિતા મારા મુંગા પુત્રને પુત્રી આપવામાં સંમતી આપશે ?”

આમ થાય તેમ હું માની શકતો નથી. શંભુપ્રસાદ બોલ્યા.

“તેમ થવા સોએ સો ટકા સંભવ છે. શંભુપ્રસાદભાઈ આજના આશાવાદના યુગમાં પણ તમે તો નિરાશવાદીજ રહ્યા. આ યુગમાં શું નથી થતું ? અનેક વિધ્યાધિ બુદ્ધા બુદ્ધબો તેમની લાલસા પોષવાને તેમની લાલસાની વેદીમાં અનેક કુમળી કળીઓને બળીદાનરૂપે હોમવાના પ્રયત્નો કરે છે. આજના યુગમાં તો ધણીયે ન થવાના કાર્યો થઈ રહ્યા છે. તેવા આશાવાદના યુગમાં શું તમારે નિરાશ થવાની જરૂર છે ? આ આશાવાદના યુગમાં શું થઈ શકે ને શું ન થઈ શકે તે કલ્પવૃંજ મુશ્કેલ છે. ત્યારે તમારા જેવા ધનવાનોના પટેલના પુત્રને કન્યા મળવી તે શું મળવી મુશ્કેલની વાત છે ?”

“પરંતુ મુંગાને ?” આમ બોલીને શંભુપ્રસાદ શેઠ જમણીઆના જવાબની રાહ જોઈ રહ્યા.

હજી ન્યાં સુધી માન પાન અને કુળાભિમાનના મોહમાં લુલા, લંગડા, કાણાં અને અધળા શ્રીમંતો કુસુમકળીઓના હાથ મેળવવાને બાગ્યશાળી થાય છે. ન્યાં હજી અનેક કુળાભિમાની માતા પિતા મોટાઈના તથા કુળાભિમાનના મોહમાં તેમની પુત્રીનું બળીદાન આપવાને તૈયાર છે ત્યાં સુધી તમોને શું હરકત છે ? મુંગા છે તેથી શું થઈ ગયું ? શું તે કુળાભિમાની નથી ?

હું તારા ટાલ્યલાથી કંટાળી ગયો છું. હું નથી ધારતો કે કોઈ એવા મનુષ્યો નહીં હોય કે જે છતી આંખે કુવામાં પડશે. છતાં

પણ તારાથી બનતા પ્રયત્નો કર. જો તું તારા કામમાં ફતેહ થશે તો હું તને ખુશી કરવાનું વચન આપું છું.

તમે તો એવાને એવાજ રહ્યા. તમારી પટેલાઈની એટલી બધી પ્રત્ન સત્તા પ્રસરી ગઈ છે કે તમારા જેવા જ્ઞાતિ પટેલને સત્કારવા હજી હજારો મનુષ્યો સીતેર વર્ષનાં પટેલની સાથે પણ તેમનો સંબંધ બાંધવાને કારણે યુવાન બાળાનો ભવ બગાડવાનું સાહસ ખેડી રહ્યા છે ત્યારે કનૈયા કુંવર જેવા ઇન્દુને તે ફક્ત મુંગો છે તે કારણને લીધે શા માટે ન આપવાની હઠ પકડે ?

‘શું આમ થવા સંભવ છે ખરો ? જો આમ બને તો કદાચ જ્યોતીન્દ્ર આપણી જાળમાં ફસાય તેવો સંભવ ખરો. પરંતુ જોજો આ કામ ઘણુંજ ચાલાકીથી કરવાનું છે. આ કામ પાર પડ્યું એટલે ગંગાજળમાં નાહ્યા. પણ હું નથી ધારતો કે આ નીવિંદને પાર પડે કારણ કે આ વાતની જ્યોતીન્દ્રને જાણ થતાંજ તે આપણા પડ્યંત્રને ફેરવવાના પ્રયત્ન કર્યા વીના રહેવાનો નથી માટે જેટલા ડગલાં ભરે તેટલા સાવધાનીથી ભરજો.’

‘એમાં તમારે મને કાંઈ પણ કહેવાની જરૂર નથી.’

આ કામ જો પુરું કરવાનીજ જો આપણે ઇચ્છા ધરાવતા હોઈએ તો મારી માન્યતા પ્રમાણે જ્યોતીન્દ્રના પીતાને આપણી જાળમાં સપડાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તે કુળાભીમાન અને મોટાઈને જોનારો છે તેથી કદાચ તમારા જેવા જ્ઞાતિ પટેલની સાથે સગાઈનો સંબંધ બાંધવા માટે કદાચ તે આપણા હિંદુભાઈ બાંધળા હોવા છતાં પણ તેની કન્યાનો સંબંધ જોડવામાં આનાકાની કરે તેમ નથી !

જમનીયો શંભુપ્રસાદ શેઠને પોખાર પાડવાની યુક્તી પ્રયુક્તી જણાવતાં બોલ્યો.

આપણું ધાયું કરવા જે આપણે ઇચ્છતા હોઈએ તો મારી માન્યતા પ્રમાણે આ વિચારજ ઉત્તમ છે માટે તું આ બાબતમાં જ્યોતીન્દ્રના પીતાને આપણી જાળમાં-આપણા ‘પડયંત્ર’માં ફસાવવા પ્રયત્ન કર.

શંભુપ્રસાદના આ શબ્દો સાંભળતાંજ જડીલ જમનીયો શંભુપ્રસાદ શેઠની રગ લઇ વાયુ વેગે જ્યોતીન્દ્રના પીતાને તેની જાળમાં સપડાવવા જ્યોતીન્દ્રના ઘર તરફ જવાને રવાના થઈ ગયો.

જ્યોતીન્દ્રના ઘર તરફ જતા જમનીયાના અદ્રશ્ય થયા પછી શંભુપ્રસાદ પટેલ તેમના હૃદયમાં અવનવા વિચારો કરતા બોલ્યા, ‘જે આ કાર્ય નીવેદને પુણું થઇ જાય, જે જ્યોતીન્દ્ર મારી આપખુદ સત્તા જેહુકમીનો જેર અને વંશ પરંપરા ચાલી આવતી પટેલાઇના પાયા ડગમગતા કરવાના કાર્યને છોડી દેશે તો બીજા દેાની તાકાત છે કે મારા સામે આંગળી પણ ચીંધી શકે ? જેઓ કોઇ કુદ છે તેઓ જ્યોતીન્દ્રના બળ પર કુદ છે જે જ્યોતીન્દ્ર મહાત થઇ જાય તો બીજા સર્વ તો આપો આપ મહાત થઇ જવા સંભવ છે.’ આમ બોલતો બોલતો કેવી રીતે અજ્ઞાન જાતીજનોના લોહી ચુસી, નિર્દોષને દંડી, પોતાના સગા સંબંધીઓને તેમના કુટુંબો જાણુવા છતાં પણ રક્ષી લઇ નિર્દોષીના ગળા કાપી તેમની આપખુદ સત્તાને પોશવી તે સંબંધી બીચાર મગ્ન દશામાં ત્યાંજ નીંદ્રા દેણે આધીન થઇ ગયો.

આ બાબુ શંભુપ્રસાદને સાતીના શ્રેયની વાતો કરવા આવેલા જ્યોતીન્દ્ર અને પ્રમોદ શંભુપ્રસાદના ઘરેથી હડધુત થઈને યુવક મંડળમાં આવી પહોંચ્યા. તેમને આટલા જલદીથી આવેલા જોઈ અન્ય સભ્યો અવશ્ય કાંઈ સાતીહીતનું કાર્ય કરી આવ્યા હશે તેમ ધારી તે વાતથી વાકેફ થવાને અધીરા બન્યા હતા. પરંતુ જ્યારે જ્યોતીન્દ્ર કે પ્રમોદ બંને કાંઈપણ બોલ્યા વીના ગુપચુપ રહેલા જોઈ એક યુવકની અધીરાઈની હદ પુરી થવાથી તેમના પ્રત્યે બોલ્યો.

‘તમે શું કરી આવ્યા ? તમારા કાર્યમાં ફતેહમંદ થયા કે નહીં ? આ સાહસીક પરંતુ પ્રગતીના પગલે કુચ કદમ કયે’ જતા નવયુવાનનો આ પ્રશ્ન સાંભળી પ્રમોદ બોલ્યો, બાઈઓ ! સાતી પટેલો તેમની આપખુદ અને જોડુકમી સત્તા પોશ્વવા ઇચ્છે છે. રાજ મહારાજઓ તેમની નીર્દોષ પ્રજાના હાડમાંસ ચુસી તેમની જોડુકમી સત્તાનું ભાન કરાવવાની સાથે તેમના મોજશોખ અને ભોગ વીલાસને ભોગવી રહ્યા છે પરંતુ જે તમારે આ બધામાંથી ઉગરવું હોય, જગતના પટપર તમારે એક જાતી તરીકે ઉભા રહેવું હોય તો પહેલાં તમારે તમારી જાતી સ્વતંત્રતા, તમારી વીચાર સ્વતંત્રતા અને કોમી સ્વતંત્રતા માટે તમારા પ્રાણના બલીદાન આપવા પડશે અને આવા અનેક નવયુવાનોના બળીદાનો આપ્યા પછી તમારો દેશ આઝાદ બનશે. કહો ! એવા કોઈ અહીંના નવયુવાનો છે કે જેઓ સમાજના સડાઓ દુર કરી સમાજની પુનર્રચના કરી ભારતને —ભારતની સંસ્કૃતીને જે અજોડ હતી અને અજોડ છે, જેમાંથી જેઓએ અનેક પ્રેરણાઓ તથા ભાવનાઓ મેળવી છે અને મેળવે છે તેને અજોડ રાખવા માટે આ વીસમી સદીના યુગમાં પ્રગતી કયે’

જતી અન્ય જતીઓ અને દેશની માફક તમારા દેશની અને તમારી જતીને આઝાદીના માગે દોરી પ્રગતીના પંથે ચડાવવા તેમના દેહના દાન આપવાને તૈયાર થાય તેવા નવયુવાનો આ આર્યાવતં પર વસે છે કે ?

પ્રમોદના આ નવચેતન રેડનારા ઉત્સાહપ્રેરક વચનો સાંભળતાંજ યુવક મંડળના સર્વે સભ્યો એકી સાથે બોલ્યા, અમારા દેશને નંદનવન સમાન બનાવવા તેની આઝાદી રક્ષવા, અમારા સમાજમાં જે સડાઓ ધુસી ગયા છે તેઓને તોડી ફેડીને ફેંકી દઇ જેમ અન્ય દેશના નવયુવાનો તેમના દેશને સામાજિક રહીઓ અને બંધનોને તોડી ફેડી પ્રગતિના માગે કુચ કરી રહ્યા છે તેવી રીતે આર્યાવતંને અને અમારી સમાજના સાડાઓનો નાશ કરી પ્રગતિવાન બનાવવા અમે કમર કસીને તૈયાર છીએ. તમારી સરદારી હેઠળ અમે દેહનાં દાન દેવાને પણ તૈયાર છીએ.

યુવક મંડળના યુવાનોનો સમાજના સડાઓનો નાશ કરી પ્રગતિના માગે કુચ કદમ કરવાનું અપૂર્વ જેમ જેમ જ્યોતિન્દ્ર બોલ્યોઃ ભાઈઓ ! જે કે આજે તો શંભુપ્રસાદ શેઠ અને તેના કાંવીયાઓએ તેમની આપખુદ અને જેહુકમી પટેલાઈનો દોર મળજીત કરવા માટે આપણા મંડળને તિરસ્કારી કાઢ્યું છે. પરંતુ પરમાત્મા તમારી આત્મશ્રદ્ધા અને તમારી કૌશલ અને દેશના માટે કલંક રહીત બળીદાન આપવાની ધમશ જેમ તેઓને તમારી તરફ આકર્ષવાની પ્રવળ પાડશે. તમે એ જે જ્ઞાતિ સેવાનું કાચું હાથમાં લીધું છે તે કોઈ પણ પ્રકારે પુરું કરવુંજ જેમએ તેને જે તમે સફલતાપુર્વક પુર્ણ નહીં કરો તો તે તમારી ત્રુટીઓનું કારણ છે તેમ જણાઇ આવશે આમ કહી સમય અતિક થઇ ગયો હોવાથી તે તથા પ્રમોદ તેમના ઘર તરફ જવા લાગ્યા અને યુવક મંડળના બીજા સભ્યો પણ તેના કાચમાં નીમડા બની ગયા.

મકરણ ૧૨ મું. સસરાની સહાનુભુતી.

માલુ ડોશીની સાથે દેવમંદીરનો ત્યાગ કરી ઘર તરફ ચાલી જતી નીરૂપમા તેના મનમાં અવનવા વીચારો કરી રહી હતી તેને માલુ ડોશીના વર્તન તરફ કાંઈક શંકા ઉત્પન્ન થઈ હતી, અને તે તેના તરફ શંકાની નજરથી જ જોતી હતી અને તેને આમ શંકાશીલ દ્રષ્ટીએ માલુ ડોશી તરફ જોવાનું કારણ પણ મળ્યું હતું.

માલુ ડોશી તરફ શંકાશીલ નજરે જોવાનું નીરૂપમાને કારણ મળ્યું હતું, તેમાં મુખ્ય કારણ તો જ્યારે માલુ ડોશી નીરૂપમા પાસે આવીને તેને ઘરે જવાનું કહેતી હતી જે વાંચકો વાંચી ચુક્યા છે ત્યારે મળ્યું હતું અને તે એ હતું કે માલુ ડોશીને એક ભીમકાય અલમસ્ત ને મંદીરના મહારાજ જેવી જણાતી વ્યક્તિની સાથે હતી જ્યારે નીરૂપમાએ માલુ ડોશીને કાંઈક વાતચીત કરતી જોઈ હતી ત્યારે જ થઈ હતી.

દેવમંદીરના પુજારી મહારાજ પણ માલુ ડોશીની સાથે વાર્તાલાપ કરતા વારંવાર નીરૂપમા તરફ જોતા હતા, તેથી તેની શંકામાં અભીટહી થઈ હતી અને આમાં પણ મહારાજના એક વર્તન નીરૂપમાની શંકાની દ્રઢતામાં સંગીન વધારો કર્યો હતો.

આથી માલુ ડોશી સાથે ઘર તરફ ચાલી જતી નીરૂપમા તેના મનમાં ને મનમાં બોલવા લાગી. “મારા મૃત પીતાની અવજ્ઞા કરીને શા માટે હું માલુ ડોશીની સાથે દેવમંદીરમાં ગઈ? માલુ ડોશીને ખુશી રાખવાના હેતુથી દેવમંદીરમાં જઈને મેં મારા મૃત પીતાને સખ્ત અપમાન કર્યું છે. મેં અભાગીએ તેની પુત્રી થઈને તેની

આજ્ઞાનો અનાદર કર્યો છે અને આમ કરી મેં મારા પિતાનો મારા તરફનો વીશ્વાસનો ધાત કર્યો છે મારા જેવી કોણ દુર્ભાગી હશે કે જે પીતાની આજ્ઞાને અમાન્ય કરતું હશે ?

“ઓ સ્વર્ગમાં વસતા માતા પીતા આ તમારી નીર્ભાગી પુત્રીને તેના અપરાધની ક્ષમા આપો. તમેજે દેવમંદીરમાં નહીં જવાની જે આજ્ઞા ફરમાવી છે તે યોગ્ય ફરમાવી છે તેમ આજે એકજ દીવસમાં મારા દેવમંદીરમાં જવાથી મને જણાઇ આવ્યું છે. પરંતુ માલુ ડોશીનું શું ? શું દેવમંદીરમાં સમાજની વહુ દીકરીને સદ્ગુપદેશ આપી સુમાર્ગ જતાવનારા મહારાજે આવાજ હશે ? જે મહારાજ મેં જે મારી નરી આંખે જોયું છે તેવાજ હોય તો જેને લોકો દેવમંદીરના નામથી ઝોળખે છે તે દેવમંદીરના બદલે કોઇ બીજાજ નામથી ઝોળખાવા ન જોઈએ ? એ નામ લેતાં પણ સારા માણસને શરમ આવે તેવું છે. આમ વિચાર કરી થોડો સમય શાંત રહ્યા પછી તે પાછી તેના મનમાં બોલવા લાગી.”

મારા તરફ સહાનુભુતી ધરાવતી મારા તરફ માતા જેવી મમતા જતાવનારી માલુ ડોશી વીશે મારે શું ધારવું ? મને દેવમંદીરમાં દર્શનાથે લઇ જઇ આમ તેમ આંટા મારવામાં શું કાંઇ બેદ છુપાયેલો હશે ? અવશ્ય તેમાં કાંઇ બેદ રહેલોજ હોવો જોઈએ નહીંતર તે આટલા બધા ધમપછાડ શા માટે મારે ? પેલી બીમકાય કૃષ્ણવર્ણની વ્યક્તિ કોણ હશે ? તેની સાથે માલુ ડોશીનો વાર્તાલાપ કરવામાં શું હેતુ હશે ? નક્કી કાંઇ આમાં બેદ રહેલો હોય તેમ મને જણાય છે.

આમ વિચાર કરતી નીરૂપમા માલુ ડોશીની સાથે માર્ગ કાપતી ધર તરફ ચાલી જતી હતી પરંતુ તેના હૃદયમાં આ વિચારો

ઉત્પન થવાની સાથે તે માલુ ડોશીની સાથે તેના પિતાની આજ્ઞાની અવગણ કરીને મંદીરમાં દર્શનાથે ગઇ તેના માટે પશ્ચાતાપ થતો હતો અને તેથી તેનું કાંતીમાન સુંદર તેજશીપૂર્ણ વદન-મંડળ પર કાંઇ વીષાદની છાયા પથરાઇ ગઇ હોય તેમ જણાઇ આવતું હતું. નીરૂપમાના મહોંપર વીષાદની છાયા પથરાઇ ગયેલી જોઇ માલુ ડોશીના હૃદયમાં ભભકાટ થવા લાગ્યો તેણે તેની જળમાંથી સુંદર લાલીત્યપૂર્ણ નવયોવના માછલીને સરતી જતી જોઇ તેથી તેને તેની વાકજળમાં પ્રથમની માફક દ્રઢ બંધનમાં જકડવાના ઉદ્દેશથી તે નીરૂપમા પ્રત્યે બોલી. “એટા? નીરૂપમા! શરીર તો સ્વસ્થ છે ને? તારા મહોંપરના ચીન્હો જોતાં કાંઈ પણ માનવી તારૂં શરીર અસ્વસ્થ હોય તેમ કહી શકે તેમ છે. તો તખ્તીયત તો સારી છે ને? અને જ્યારે શરીરે કુશળ હોય તો પછી તારા મહોંપર વીષાદની? છાયા શા કારણે પ્રસરાઇ છે તે જણવાનો મને હક છે ?

માલુ ડોશીના આ શબ્દો સાંભળી બોળી નીરૂપમાના હૃદયમાંથી ઉચ્ચાર થવા લાગ્યો “નીરૂપમા? એમાં શરમાય છે શાની? તારે તો જે સત્ય કહેવું છે તેમાં ડર શાનો? હા, પણ, નીરૂપમા આ ડોશીને નયુ” સત્ય જણાવવાનો તું પ્રયત્ન કરશે તો કદાચ તું તેની સહાનુભૂતી પણ પ્રમાવી બેસશે. ત્યારે હવે કરવું શું? શા માટે મેં મારા સ્વર્ગીય પિતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કર્યું? ઓ કૃપાળુ પીતાજી આ તમારી નીર્ભાગી પુત્રિએ તમારી આજ્ઞાની અવગણના કરી તે માટે તેને ક્ષમા કરશો?”

તે આવી રીતે બોલી રહી હતી તેવામાં તેણે તેના માતા પિતાને નીરૂપમા ! માલુ ડોશીપર વીશ્વાસ ન કરતી. તારૂં હૃદય-તારો અંતરાત્મા તને જે કાર્ય કરવાની પ્રેરણા કરે તે પ્રમાણે જ કરજે. જો તારો

અંતરાત્મા કાંઈપણ કાચું કરવામાં ડાંખાતો હોય તો તેવું કાચું કદાપિ કરીશ નહીં. બેટા ! પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા તને કુશળ રાખે.

માતા પિતાના આ આશિષ વચનથી નીરૂપમાના હૃદયમાં અપુર્વ અળનો સંચાર થયો અને તેણે માલુ ડોશીને સાફ તેના હૃદયની વાતથી વાકેફ કરવાનો નીશ્ચય કર્યો. આવી રીતે નીશ્ચય કરીને તે કાંઈક માલુ ડોશી પ્રત્યે બોલવા જતી હતી તેવામાં માલુ ડોશી બોલી.

“નીરૂપમા ! બેટા ! તને આજે શું થઈ રહ્યું છે ? આમ કેમ કરી રહી છે ? એક પળમાં તારા વદન મંડળપર જ્યારે વીષાદની છાયા છવાઈ રહે છે ત્યારે બીજી પળે ત્યાં હાસ્ય ફરકી રહે છે તેનો અર્થ શું ? તારું શરીર તો સ્વસ્થ છે ને ?” આમ કહી તે નીરૂપમાના ઉત્તરની રાહ જોતી નીરૂપમા તરફ વારંવાર જોતી ચાલી જતી હતી.

નીરૂપમાએ માલુ ડોશીને તે જે કહેવા ઇચ્છે છે તે રસ્તામાંજ કહી દેવું તે જરા સમ્ય નહીં લાગવાથી તેને ધરેજ લઈ જમીને સર્વ વાતથી વાકેફ કરવાનો નીશ્ચય કરી બોલી ! માલુ ! જરા માફ શરીર અસ્વસ્થ છે સ્વસ્થ થયે તમોને સર્વ બીનાથી વાકેફ કરીશ.

આ શબ્દો સાંભળતાંજ માલુ ડોશી માછલીને પાછી જળમાં સપડાયેલી જોઈ હૃદયમાં આનંદીત થતાં બોલી બેટા ! શરીર છે. શરીરના તે કાંઈ ભરોસા છે ? ક્યારે ઉડી જશે તે કાણ જાણી શક્યું છે ? માટે આ જીવનમાં તો જે દેવ દર્શન કર્યા જે હરિ ભક્તિનો લાભ લીધો તેજ આપણુ સાચું ધન છે. આ બધું તને તો ક્યાં સમજાવવા જેવું છે, તું તો ડાહી બણેલી હુશીયાર છે. મારા કરતાંયે

પ્રભુ ભક્તિ કરી ભવસાગર તરી જવા વીશે તું બધું જાણે છે. માટે બેટા ! આ ક્ષણભંગુર દેહનો વીશ્વાસ નહીં કરી દેવદર્શન કરી જે હરીભક્તિ અને સાધુ સંતોની સેવા અને સત્સંગ થાય તે કરી લેવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ । પરોપદેશે પાંડીત્યના સુત્રનો ઉપયોગ કરતાં માલુ ડોશી બોલી. આવી રીતે વાતચીત કરતાં માલુ ડોશી અને નીરૂપમા નીરૂપમાના સસરાના ઘર પાસે આવી પહોંચ્યાં. ઘર પાસે આવી પહોંચતાંજ માલુ ડોશી નીરૂપમા પ્રત્યે બોલી “બેટા ! નીરૂપમા ઠીક ત્યારે હું જઈ છું ? આમ કહીને પોતાના ઘર તરફ જવા લાગી.”

આ જોઈ નીરૂપમા કે જોણે આજે પોતાનો નિશ્ચય માલુ ડોશીને ખરા સ્વરૂપમાં બતાવી આપવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો તે માલુ પ્રત્યે બોલી. “માણ ! જવ છો ક્યાં હું આજે તમોને એક વાત કહેવા ઇચ્છું છું.”

નીરૂપમાના આ શબ્દો સાંભળતાંજ માલુ ડોશી હૃષ્મીશ્રીત ભયથી આનંદીત બનતી અને ઘડીકમાં વીહવળ બની જતી નીરૂપમા પાસે આવી પહોંચી તેના ખંભાપર હાથ મુકીને બોલી, શું કહેવું છે નીરૂપમા ?

માલુ ડોશીનો આ પ્રશ્ન સાંભળતાંજ નીરૂપમા સ્વસ્થ બની તેના હૃદયને દ્રઢ કરતાં બોલી. “માણ !” હવે તમો કદાપિ મને દેવમંદીરમાં આવવાનું જણાવશે નહીં. ત્યાંનું વાતાવરણ મને જરા પણ પસંદ નથી અને આ ઉપરાંત મારા સ્વર્ગીય માતા પિતા પણ દેવમંદીરે જવાની મને અવગત કરી ગયાં છે. હું દેવમંદીરે તમારી સાથે ન આવું તે પરથી એમ ન સમજતા કે હું તમારા મારા પરના ઉપકારો અને સહાનુભુતીને ભુલી ગઈ છું. તમોએ

મારા પર ઉપકાર કર્યા તેના બદલામાં જો મારા આમડાના તમારા પગમાં જોડા પહેરાવું તો પણ તે ઉપકારનો બદલો આપી શકાય તેમ નથી પરંતુ આ વીધે મને હવે કદાપી આગ્રહ કરશો નહીં.

નીરૂપમાના આ શબ્દો સાંભળતાંજ માલુ ડોશી તો આભી બની ગઇ તેના સ્વપ્નના કીલ્લાઓ એક પછી એક તુટી પડવા લાગ્યા તેથી તે નીરૂપમા પ્રત્યે બોલી. “નીરૂપમા ! તને આ શું થઇ ગયું ? શું દેવમંદીરોમાં જવામાં પાપ છે ?”

“પાપ છે કે પુણ્ય તેનો હું કાંઇ નિશ્ચય કરી શકતી નથી પરંતુ હવેથી તમારી સાથે દેવમંદીરે નહીં આવવાનો તો હું નિશ્ચય કરી ચુકી છું.”

હાથમાં આવેલી સોનાની ચલ્લીને ઉડી જતી જોઇ માલુ ડોશીનું હૃદય ચીરાઇ જવા લાગ્યું હવે તેને પાછી કેવી રીતે જાળમાં સપાડવવી તે વીધે વિચાર કરવા લાગી. આ બાબત પર ઘણો સમય વિચાર કર્યા પછી માલુ ડોશી બોલી, “નીરૂપમા ! તારા જેવી બાળાના હૃદયમાં આવા મલીન વિચારોનો ઉદભવ થયો તે શું આપણી અધોગતિ નથી બતાવી આપતું ? વડીલોની આજ્ઞા માન્ય કરવી તે તારી ફરજ નથી શું ? તારા સસરા જો મારી આ વાતમાં સહાનુભૂતી આપે તો પછી તારા કલ્યાણાર્થે દેવમંદીરમાં આવવામાં તને કાંઇ વાંધો છે ? આ તો તારા તરફ મારો આટલો પ્રેમ છે અને તારા જેવી બાલ વીધવાએ તો પ્રભુ ભક્તિમાં લીન રહેવું તેમાંજ તેનું શ્રેય રહેવું છે તેથીજ તને હું આમ વારંવાર આગ્રહ કરી રહી છું. નહીંતર તું ગમે તેમ કરે તેમાં મારે શું ?”

‘મારા સસરા આમાં સહાનુભુતી આપે છતાંયે હું દેવમંદિરે તો આવવાનીજ નથી, અને તમારી મારા તરફની બધી લાગણી માટે ઉપકારી છું.’

આવી રીતે નીરૂપમા અને માલુ ડોશી વચ્ચે વાર્તાલાપ થતો હતો તેવામાં નીરૂપમાના સસરા ત્યાં આવી પહોંચ્યા નીરૂપમાના સસરાને જોતાંજ માલુ ડોશી તેને ઉદ્દેશીને બોલી “નીરૂપમા કહે છે કે તમે મને વારંવાર દેવમંદીરે આવવા કહો છો. પરંતુ મારા સસરાજી મને રજા આપે તો આવવાને હું તૈયાર છું.”

‘બલે તમારા જેવી વૃદ્ધા સાથે દર્શનાથે’ જાય તેમાં મને કોઈ પણ જાતનો વાંધો નથી જુઓને પુત્ર તથા પત્નીના મરણ પહેલાં દેવમંદીરોમાં નહીં જવું તેવો હું વિચાર ધરાવતો હતો છતાં પણ હું જવા લાગ્યો છું. મારી નીરૂપમાને તે દેવમંદીરે જાય તેમાં મારી સંપૂર્ણ સહાનુભુતી છે.’

‘બહેન નીરૂપમા, તારા સસરાની પણ સહાનુભુતી છે હવે તને કાંઈ વાંધો છે ? કાલે મારી સાથે અવશ્ય મંદીરે આવજો’ તેમ કહી પોતાના વિજયમાં મગરૂર બની માલુ ડોશી તેના ઘર તરફ જવાને રવાના થઈ ગઈ.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

ચક્રમક ઝરી.

જટીલ જમનીયો જ્યોતીન્દ્રના પિતાને તેની જળમાં કેવી રીતે ફસાવવો તે સંબંધી વિચાર કરતો કરતો તે સમયની રાહ જોઈ બેઠો હતો તેવામાં તે જે સમયની રાહ જોઈ બેઠો હતો તે તેના દુર્ભાગ્યે કહો કે સુભાગ્યે આવી પહોંચ્યો.

વાંચક ! તું આ વાત વાંચીને જરા આશ્ચર્યચક્રીત ન થઈ જતો. જમનીયો જે સમયની રાહ જોતો હતો તે એ હતો કે જ્યોતીન્દ્રની હૈયાતીમાં તેના પિતાને પટેલ શંભુપ્રસાદના આંધળા પુત્ર સાથે તેની કન્યા આપવા માટે કદાપિ તેની જળમાં ફસાવી શકે તેમ નથી તેથી તે જ્યોતીન્દ્રની બહારગામ જવાની રાહ જોઈ રહ્યો હતો તેવામાં તેણે એક દીવસે જ્યોતીન્દ્ર યુવક મંડળના કાંઈકામ પ્રસંગે બહારગામ ગયો છે એવી ખીના સાંભળતાંજ તે તેના મનમાં બોલી ઉઠ્યો “હું જે સમયની રાહ જોઈ રહ્યો હતો તે આવી પહોંચી છે. હવે મારું ધાયું” હું કરી શકીશ. મને ફક્ત જ્યોતીન્દ્રનો ભય હતો પરંતુ તે ચાલ્યો ગયો છે. હવે મારા પાસા પોઆર છે તે ખીચારામાં થું છે તાકાત કે મારું કહેવું અમાન્ય કરે ? જમનીયા ! પોઆર પોઆર તારા પાસા પોઆર. જે કાચ કરવાનું તે હાથમાં લીધું છે તે પાર પાડ્યા વિના રહ્યો છે કે રહેશે ? ” આમ કહીને જ્યોતીન્દ્રના ધર તરફ જવાને રવાને થવા ધરમાંથી બહાર આવતો હતો તેવામાં તેના ધરમાંજ આળીકાએ છીંક આપી.

છીંકેનો અવાજ સાંભળતાંજ જમનીયાના હૃદયમાં શંકા પેડી કાચ પરિપુષ્ટ કરી શકશે કે નહીં તે વિશે તેના અંતરાત્મામાં સંશય થવા લાગ્યો જે આ સમયે કોઈ બીજાએ છીંક ખાધી હોત તો તેને બેચાર સરસ્વતીનું આવાહન કર્યા સીવાય રહે તેમ ન હતો પરંતુ શું કરે? તેની બાળાએજ છીંક ખાધી હતી તેથી તે તેના ક્રોધને દબાવી ઘરમાંથી બહાર જવા જતો હતો તેવામાં તેના હૃદયમાં હૃદયને બારણું નીચું છે તે તરફ ધ્યાન નહીં રહેવાથી તેનું માથું બારસાખ સાથે બટકાયું.

આવી રીતે ઉપરાઉપરી બે અપશુકનો થવાથી જટીલ જમનીયાના હૃદયમાં આશંકાએ જબર યુદ્ધ જમાવ્યું હતું પરંતુ જ્યોતીન્દ્રના પિતાને જે આજે તેની જાળમાં સપડાવવાનો સુઅવસર ગુમાવી દે તો તેવો સમય પ્રીતી આવી પહોંચશે કે નહીં તે વિશે શંકા હોવાથી શુકન અપશુકનની પરવાહ કર્યા વિના તેણે જ્યોતીન્દ્રના પિતાના ઘર તરફ જવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તે તરફ જવાને રવાના થઈ ગયો.

જ્યોતીન્દ્રના ઘર તરફ જવાને રવાના થઈ ગયેલો જમનીયો રસ્તે ચાલ્યો જતો જતો વિચાર કરતાં તેના મનમાં બોલવા લાગ્યો, “શું હું જ્યોતીન્દ્રના પિતાને મારી જાળમાં ફસાવી શકીશ? કેમ નહીં ફસાવી શકું? હું કોણ? જટીલ જમનીયો અત્યાર સુધી મેં જેને જેને મારી જાળમાં ફસાવવા ધાર્યા છે તેઓ કોઈ છટકી ગયા છે? નહીંજ. કેમ છટકી શકે. જે છટકી શકે તો પછી માઈ નામ જટીલ જમનીયો શાનું? શંભુપ્રસાદ પટેલના ઘરનું લુણ આ રોડમાં વહે છે તો પછી તેનું કામ કરવા માટે

અનેક પ્રપંચો ખેલવા પડે તેથી શું ? અવશ્ય હું મારી જાળમાં જ્યોતીન્દ્રના પિતાને ફસાવી શકીશ. જો જ્યોતીન્દ્ર હોત તો તે કાચ થવું મુશ્કેલ હતું પરંતુ હવે તો કામ થઈ ગયેલું જ સમજવું” આમ કહી કાચના વિજયના હુપમાં આનંદીત થતો તે જ્યોતીન્દ્રના પિતાના ઘર પાસે આવી પહોંચ્યો.

જ્યોતીન્દ્રનો પિતા આ સમયે ઘરમાં નહીં હતો તેથી તેણે જ્યારે ઘરે આવીને જ્યોતીન્દ્રના પિતા ઘરમાં છે કે નહીં તે વિશે સમાચાર પુછ્યા ત્યારે તેનો નકારમાં જવાબ મલવાથી તેની આશા નીરાશામાં ફેરવાઈ ગઈ. તેના મ્હોંપર ચમકતું હાસ્ય એક પળ માત્ર ક્યાંઈ લુપ્ત થઈ ગયું અને તેના મ્હોંપર વિષાદની છાયા તરવરવા લાગી. નિરાશ અને ભગ્ન હૃદયે તે જ્યોતીન્દ્રના ઘરેથી પટેલ શંભુપ્રસાદના ઘર તરફ ચાલ્યો જતો હતો તેવામાં તેણે દુરથી જ્યોતીન્દ્રના પિતાને આવતાં જોયો. જેથી તેના હૃદયમાં પાછો આનંદનો સાગર ઉછળવા લાગ્યો. જેથી તે પાછો આનંદીત બનીને તેના મનમાં ખેલવા લાગ્યો, “ખરેખર ભાગ્યદેવી પણ આજે મારા પક્ષમાં ખેડેલી હોય તેમ જણાય છે. જો તેમ નહીં હોત તો જ્યોતીન્દ્રનો પિતા મને માર્ગમાં ક્યાંથી મળી જત. આ માછલું મારી જાળમાં ફસાવાનું હશે જ અને વિધાતાએ તે નીર્માણ કયું હશે નહીંતર આવો સુઅવસર મળત ?” આમ વિચાર કરતો તે જ્યોતીન્દ્રના પિતાની છેક નજીક આવી પહોંચતાં ખેલ્યો.

“પ્રેમશંકર ભાઈ ! ક્યાં ગયા હતા ? હું અગત્યનું કામ હોવાથી તમારા ઘરે ગયો હતો પરંતુ તમો ત્યાં નહીં હોવાથી હું ચાલ્યો જતો હતો ત્યાં ઠીક થયું કે તમો મળી ગયા.”

“કેમ ભાઈ ! મારું એવું તે શું કામ પડ્યું હતું કે તમે મારા ઘરે ગયા હતા ? મારા ઘર તરફ આપના પગલા કરી તમેએ મારાપર મહાન ઉપકાર કર્યો. મારા ઘર તરફ આવવાની તરફી લેવાનું કારણ જણાવશો ? ”

“પ્રેમશંકર ભાઈ ! મારા જેવા નિસ્વાર્થી મનુષ્ય તમેને આ જગતમાં કોઈ પણ જડશે નહીં. મારો એવો સ્વભાવજ થઈ ગયો તેમાં કશું શું ? કોઈપણ માણસનું બધું કરવું અને તેના માટે પ્રયત્ન કરવો તેતો મારું આ જન્મ કાર્ય થઈ પડ્યું છે. ભાઈ ! આ જે ટેવ પડી તે હવે કાંઈ જવાની છે ? જોકે ખીજના લાલ માટે આંટો મારતાં કેટલીક વખત મને પોતાને ગેરલાલ થાય છે પરંતુ બધા ખીજને લાલ થતો હોય તો માણસ માત્રે પોતાને થતો ગેરલાલ સહન કરવા પ્રયત્ન કરવો, તે શું ઉચીત નથી. આમ વાતચીત કરતો કરતો તે જ્યોતીન્દ્રના પિતાની સાથે તેના ઘેર આવી પહોંચ્યો. જમનીયાને જેતાંજ જ્યોતીન્દ્રની માતાના હૃદયમાં ફાળ પડી. શ્રી માટે જમનીયાના પગલાં અહીં આવ્યા હશે તે વીશે કાંઈ વધુ કલ્પી નહી શકવાથી તે તેના મનમાં બેસવા લાગી “આ કાળ-મુખો શ્રી માટે અહીં આવ્યો દશે ? નક્કી કાંઈ તે દાવપેચ રમવાને અહીં આવ્યો હોય તેમ તેના વારંવાર ઝળકતા મ્હોંપર જણાઈ આવે છે. તેઓ બંને વચ્ચે જે વાતચીત થાય તે મારે સાંભળવા પ્રયત્ન કરવોજ જોઈએ.” આમ કહીને જ્યોતીન્દ્રનો પિતા પ્રેમશંકર અને જટીલ જમનીયો ન્યાં વાર્તાલાપ કરતા બેઠા હતા ત્યાં શ્રીક લઇને તે સમારવાનું પહોંચી કાઢીને બારણાં આગળ બેઠી બેઠી બંનેની વાર્તાલાપ સાંભળવા લાગી.

જમનીયાને લાઇને ધરમાં આવતાંજ પ્રેમશંકર જમનીયા પ્રત્યે બોલ્યો “આપના પગલા આ તરફ થવાનું કારણ જણાવી સેવકને ઉપકાર કરવા કૃપા કરશે ?”

“પ્રેમશંકરભાઈ તમે તો વિવેકી છો. તેથી આટલો બધો વીવેક કરો છો; પરંતુ મારામાં અને તમારામાં કંઈજ જુદાઈજ નહીં જણાતાં આજે હું તમારી પાસે તમારા લાભની એક વાત કહેવા આવ્યો છું તે માન્ય કરશે કે નહીં ?” વાત કહેવા પહેલાં પ્રેમશંકરનું વચન લાઇ લેવાની જાળ બીછાવતાં જમનીયો બોલ્યો.

“પરંતુ વાત જણા પહેલાં તે વીશે હું અભીપ્રાય પણ કેમ આપી શકું ? તમે જે કહેવા ઇચ્છતા હો તે સુખેથી કહો. જો તમારું કહેવું માન્ય કરવા જેવું હશે તો એવો કાણુ હશે કે તમારા જેવા જ્ઞાતિના સ્થંભરૂપ ગણાતા માનવીનું કહેવું અમાન્ય કરશે ?”

જો અમાન્ય કરે તો તમારા જેવાજ કરે તેમ છે, બીજી કોની માએ સવાશેર સુંક ખાધી છે કે મારી માંગણી ન સ્વીકારે ? પરંતુ તમારા જ્યોતીન્દ્રે તો પટેલીઆઓ સામે બાથ બીડી છે તેથી તમે જે ન કરી શકો તેટલું થોડું.” પ્રેમશંકરના હૃદયના ભાવો જણવાના હેતુથી જમનીયો બોલ્યો.

“તમારું કહેવું ખરું છે. તમારી શંકા યોગ્ય છે, પરંતુ જમનીઆ ભાઈ ! તેમાં જ્યોતીન્દ્ર શું ખોટું કરે છે ?”

પ્રેમશંકરના આ શબ્દો સાંભળતાંજ જમનીયાના હૃદયમાં તેલ રેડાયું. કાચું કચાં વીના આ સ્થળેથી પાછું જવું પડશે તેમ તેને જણાયું. પરંતુ હવે એક વખત પ્રેમશંકરને તેની જાળમાં બીછાવવાનો ફરી પ્રયત્ન કરી જોવાનો નિશ્ચય કરીને બોલ્યો.

“તમારું કહેવું સત્ય છે. જ્યોતિન્દ્ર તેમાં કંઈપણ ખરાબ કામ કરતો નથી. પરંતુ સેંકડો વર્ષ થયા બાપદાદાની ચાલી આવતી પ્રથાને તમારા જેવા પણુ જ્યારે તોડી પાડવામાં સહાય કરશે ત્યારે પછી પૃથ્વી તો રસાતળજ નશેને ?

જમનીઆના આ શબ્દો સાંભળતાંજ જુના વિચારો જે પ્રેમશંકરના હૃદયમાં અત્યાર સુધી પુરાઇ રહ્યા હતા તે એક પછી એક ઉછળવા લાગ્યા. તેને પણ પટેલીઆઓની પ્રથાનો નાશ થતો જોઇ પ્રલયકાળનો સમય નજીક આવેલો જણાયો. આથી તે જમનીઆ પ્રત્યે બોલ્યો. “કહો આ સેવક તમારી શું સેવા બજાવે ?”

પ્રેમશંકરના આ શબ્દોએ જમનીઆના હૃદયમાં આનંદની ઉમીરો ઓ ઉછળાવી મુકી. હવે તે જે કામ કરવાને આવ્યો છે તે પૂર્ણ થવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે તે જોઇને પ્રેમશંકર પ્રત્યે બોલ્યો: “ભાઈ ! શંભુપ્રસાદ પટેલે તમારી પુત્રીનું માથું કરવાને મોકલાવ્યો છે. બોલો તમારે કયુલ છે.”

“કાની સાથે ?”

“હ્યો, એટલુંએ ન સમજ્યા કે ? બીજા કાની સાથે ? તેમના ઈન્દુભાઈ સાથે. કેવો રૂપાળો છોકરો છે ?”

અત્યાર સુધી જમનીઆ તથા પ્રેમશંકરનો વાર્તાલાપ સાંભળતી જ્યોતિન્દ્રની માતા ગુપચુપ બેઠી હતી તે આ શબ્દો સાંભળતાંજ બોલી ઉઠી: “રૂપાળાને શું બાળવો છે ? આંખે આંધળો છે તેને કાણુ છોકરી આપવાનું હતું ? મુઆ ! મારી રતન જેવી દીકરીનું તે

આંધળા સાથે માથુ કરવા આવતાં પણ તને શરમ ન આવી ? અને તારા માસીના દીકરાને ક્યાં છોકરીઓ નથી. એક ગાડું ભરાય એટલી તો છે. તેમાંથી એકાદીને ધૃતરાષ્ટ્રના હાથમાં સોંપી દેને ? તે આંધળાને તારા ધરનીજ છોકરી પરણાવી તેનોજ ભવ બાળને. મારી દીકરીનો શા માટે વેરી થવા આવ્યો છે ? ”

ન્યોતિન્દ્રની માતાના ઉપલા શબ્દો જમનીઆના હૃદયમાં તીરની માફક ભોંકાતા હતા. પરંતુ સ્વાર્થી મનુષ્ય સ્વાર્થમાં અંધ થયેલો હોવાથી જગતને સ્વાર્થમય બુદ્ધિ છે તે સુત્ર અનુસાર જમનીઓ પણ સર્વને જોતો હોવાથી ન્યોતિન્દ્રની માતાના શબ્દો સહી જતાં બોલ્યો:

“બહેન ! હું પ્રેમશંકરભાઈ સાથે વાર્તાલાપ કરું છું તેમાં તમે શા માટે માથું મારો છો ? કેમ પ્રેમશંકરભાઈ ! આ સંબંધી તમારો શું મત છે ? ”

“અરે જમનીઆ ભાઈ ! તમારામાં તે કંઈ અફલ છે કે નહિ ? એવો તે કાંઈ મૂર્ખો હશે કે પોતાની પુત્રિને છતી આંખે કુવામાં નાખશે ? તેમ બનવું તદ્દન અસંભવિત છે. આલ્યો જાય છે કે નહિ મારા ધરમાંથી નહિંતર જોયું છે આ ઝાડુ ? ” ન્યોતિન્દ્રની માતા પાસે પડેલું ઝાડુ ઉઠાવીને અસુરમદની મહામાયાના જેવું સ્વરૂપ ધરતાં બોલી ઉઠી.

ન્યોતિન્દ્રની માતાનું જોગમાયા જેવું સ્વરૂપ જોતાંજ જમનીઆનું હૃદય થરથર કંપવા લાગ્યું. આજે કાર્યની સફળતા ક્યાં વગર પાછું જવું પડતું હોવાથી તેનું હૃદય બળતું હતું પરંતુ

આજે ફાવવાની એક પણ યુક્તિ તેને નહીં જણાયાથી ત્યાંથી ચાલ્યા જવાનો દ્રઢ નિશ્ચય કરીને પ્રેમશંકર પ્રત્યે બોલ્યો: “તમે શું જવાબ આપો છો ? જો જો વિચારીને જવાબ આપજો, બલા થઇને મારું કહ્યું મानी જવ તો ઠીક છે, નહિંતર ખત્તા ખાશો. શંભુપ્રસાદ પટેલ તમોને હેરાન કરવામાં જરાપણ પાછી પાની નહીં કરે. એવે કાણુ છે કે જે ગામમાં શંભુપ્રસાદ પટેલની વિરુદ્ધ થઈ તમારો પક્ષ કરશે ? શા માટે હેરાન થવા પ્રયત્ન કરો છો ? મારી સલાહ મानी ને તેમની માંગણી સ્વીકારી લ્યો તેમાંજ તમારું કલ્યાણુ છે. તમો સન્માનને ઇચ્છો છો કે અપમાન ? જો યાત્રિમાં હડધુત થવા ઇચ્છતક હો તોજ આ માર્ગ પકડજો.”

“ચાલ, ચાલ. જલ્દી જાય છે કે નહીં. નિર્દોષ બાળાના ભવનું અકલ્યાણુ કરી તેનો ભવ બોળી તેમાંથી મળતા બે પૈસાથી તારા પાપી પેટને પોષતા એ પામર માનવી જલ્દી અહીંથી ચાલ્યો જ, નહિ તો જોયું છે આ ઝાડુ ?” આમ કહીને જ્યોતિન્દ્રની માતાએ જમનીઆ તરફ ઝાડુ ફેંક્યું.

આથી પોતાનું અપમાન થએલું જોઇ જમનીઆ પ્રેમશંકર પ્રત્યે બોલ્યો: “પ્રેમશંકર ! તારા સુખના દહાડા ભરાઈ ચુક્યા હોય એમ મને જણાય છે. બચ્ચા ! જો આનું વેર ન લઉં તો મારું નામ જમનીઆ નહીં. તેં આજે મારું નહીં પણ શંભુપ્રસાદ રોકનું અપમાન કયું છે તે તારા ખ્યાલમાં છે ? આમ કહી અપમાનિત થએલો જમનીઆ શંભુપ્રસાદ પટેલના ઘર તરફ જવાને રવાના થઇ ગયો.



સમાજનો સડો—“ચાલ, ચાંગળ ! દુર થા. તારા જેવા પાપીના મારે
પગલાં ?” આમ કહીને જગદંબા સ્વરૂપ ઉઘ્ર બની ગયેલી સમિત્રાએ તેના હાથમ

પ્રકરણ ૧૪ મું.

સત્તાનું જોમ.

કેમ શું કરી આવ્યો ? સીંહ કે શીયાળ ? જટીલ જમનીયાને જોતાંજ શંભુપ્રસાદ પટેલ બોલી ઉઠ્યા.

પરંતુ શંભુપ્રસાદનો પ્રશ્નનો કાંઈ જવાબ નહીં આપતાં જમનીયાને મૌન રહેલો. જોઈ શંભુપ્રસાદના હૃદયમાં ચટપટી થવા લાગી. જમનીયાનું મૌન્ય તેમને શલ્યની માફક ખુંચવા લાગ્યું. વધુ સમય જમનીયાનું મૌન્ય સહન નહીં કરી શકવાથી શંભુપ્રસાદ પટેલ જમનીયા પ્રત્યે બોલ્યા. 'કેમ મ્હોમાં જીભ તો છેને ? ક્યારનોય પુછી રહ્યો છું છતાં જવાબ કેમ નથી આપતો ? બ્હેરો તો નથી થઈ ગયો ને ? નીલંજ ! મુઝો શું મરી રહ્યો છે ? તારા મૌન્યથી મારા હૃદયમાં શું થતું હશે તે તું કલ્પી શકશે કે ? ચાલ જલ્દી જવાબ દે ! જે કાર્ય કરવા ગયો હતો તેમાં સફળતા મેળવી કે વીલે મ્હોંએ પાછો આવ્યો ? બસી મરને ? કાણ તને ખાત જવાનું હતું પરંતુ શું કરી આવ્યો તે તો બસી મર.'

શંભુપ્રસાદ કાર્યની સફળતા કરી આવ્યો નથી આમ જો તરતજ કહી આપશે તો તેના ક્રોધની હદ નહીં રહે તેમ જમનીયો જાણતો હોવાથી શંભુપ્રસાદ જે બોલતા હતા તે નીચે મ્હોંએ સાંભળતાંજ આનંદ માની જમનીયો મૌન ધારણ કરીને શંભુપ્રસાદ પટેલ જે બોલ્યે જતા હતા તે સાંભળ્યા સિવાય જરા પણ કાન ડિંચા કરતો ન હતો, આથી છેવટે કંટાળીને શંભુપ્રસાદ શેઠ જમનીયા પ્રત્યે બોલ્યા. 'જમનીયા ! આમ છેક અવાક ગંવો કેમ

થઈ ગયો છે ? તારું મૈન મને વધારે શંકાશીલ બનાવે છે. માટે જે થયું હોય તે વિગતવાર જણાવી દે. મારો તારા પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. તું કદાપિ મારું અહીત કરવાના પ્રયત્નો નહિં કરે તે હું જાણું છું અને તેથીજ તને આ કાર્ય સોંપેલું છે ! પરંતુ જે થયું હોય, જે વાતચીત થઈ હોય તે મ્હેં ઉઘાડીને જણાવતાં શા માટે અચકાય છે ? ખુદસે ખુદસું જણાવે તો તેના ઉપાયો પણ લઈ શકાય. ’

શંભુપ્રસાદ પટેલના છેલ્લા શબ્દો સાંભળતાં જમનીયાના હૃદયમાં કાંઈક શાંતીનો વાસ થયો. છેલ્લા શબ્દો પરથી તેને જણાયું કે હવે મ્હેંકાણના સગચાર જણાવવામાં કાંઈપણ જાતનો વાંધો નથી કારણ કે શંભુપ્રસાદ શેઠના મગજરૂપી બોમ્બરમાંથી જેટલી વરાળ નીકળવાની હતી તે નીકળી ગઈ છે. હવે વધુ વરાળ નીકળવાનો સંભવ નથી તેથી હવે વાત જણાવવામાં કાંઈપણ જાતની હરકત નથી અને વધુમાં વળી શંભુપ્રસાદ શેઠ મારા મૈનથી મારી વાત જણાવતો વધુ આતુર બન્યા છે આમ વાત જણાવવાના સર્વ અનુકુળ પ્રસંગ જોઈ જમનીયો બોલ્યો.

‘શંભુપ્રસાદભાઈ ! વાત વંઠી ગઈ છે. એ તો બધું ઠીક, પરંતુ એક રાંઠે; એક સ્ત્રી જાતીએ મારા જેવા જાતીના મોભાદાર આદમીનું અપમાન કયું છે. આ શું ઓછી હીણપતની વાત કહેવાય ? શંભુપ્રસાદભાઈ ! જે સમજે તો આ અપમાન મારું નહીં પણ જાતિના પટેલ શંભુપ્રસાદનુંજ થયું છે. કારણ કે હું કાંઈ મારા કામ વાસ્તે નહિં, પરંતુ તમારા કામ વાસ્તેજ ગયો હતો તેથી મારા કરતાં પણ તમારું આમાં અધિક અપમાન થયું છે.

જમનીયાના આ ગોળ ગોળ ઉત્તર પરથી કાંઈ સાર નહીં કાઢી શકવાથી શંભુપ્રસાદ તેના પ્રત્યે બોલ્યા. ‘જમનીયા ! અપમાન કેવું ? નાક શાનું કપાયું ? આ તું શું બકે છે ? શું ન્યોતિન્દ્રના પીતાએ તેની પુત્રી ઇન્દુની સાથે આપવા ના કહી ? રાંડ એટલે સ્ત્રી કોણ ? તું શું કહેવા ઇચ્છે છે તે તારા આ બગડાટમાંથી હું કાંઈ સમજી શકતો નથી માટે તારે જે કહેવું હોય તે વિગતવાર જણાવ કે જેથી શું કરવું તેનો વિચાર કરી શકાય.

એમાં કરવું તે શું હતું મારું કપાળ ? અને હ્યો મોટા પટેલીઆ થયા છે ! એટલુંયે ન સમજ્યા કે ? થઈ રહ્યું મને પણ તમારા પટેલીયાનું આવી બન્યું હોય તેમ જણાય છે. નહીંતર તમો કોણ ? જ્ઞાતિ પટેલ ! માણસના એક શબ્દમાંથી તેને ઓળખી જનાર, દુધમાંથી પણ પોરા કાઢનારા તમો જ્ઞાતિના આગેવાન કેસરીસિંહ જેવા પણ આમ બોલે કે ? શંભુપ્રસાદ ભાઈ ! આ શું બોલો છો. આવા વેણ બોલતાં પણ તમને શરમ નથી આવતી કે ?

જમનીયાના આ શબ્દો સાંભળતાંજ શંભુપ્રસાદ પણ કાંઈ વીચારમાં પડી ગયા. છેવટે જમનીયા પાસેથી વધુ વીગત જણવાના હેતુથી તેઓએ તેને પુછ્યું ! જમનીયા ફતેહ મેળવી આવ્યો છે ને ? આમ ટેલટપા કરતાં તને હાંસી થાય છે પરંતુ તમોને શું થતું હશે તેનો તેને ખ્યાલ છે કે ? હવે ! જે સાચે સાચું હોય તે કહી દેઈ ?

શંભુપ્રસાદને મીઠ્યા ભ્રમમાં ભ્રમતો જોઈ અને તેને ખાલી ભ્રમમાં રહેવા દેવો તે જમનીયાને યોગ્ય નહીં જણાતાં તે તેના પ્રત્યે બોલ્યો. ‘શંભુપ્રસાદ ભાઈ ! ખીચારો ન્યોતિન્દ્રનો પીતા

તો એક અશરાર્થ માણસ છે પરંતુ તેની પત્ની ખરેખર કકંશા, અરે કકંશા તો શું પરંતુ તેનાથી આગળ વધીને જોઇ કહું તો સીંદણ જેવી છે. તેના હાથમાં આવ્યો તેના બારણ વાગી ગયા. સમજવા.

પરંતુ આટલું લાશું ટાયલું કયું છતાં તે શું કરી આવ્યો તે જણાવવાની તો જરાપણ તરફી લીધી નથી તો તું કરી શું આવ્યો તે તો કહે જોઇ ?

વારંવાર શું કરી આવ્યો. શું કરી આવ્યો તેમ શંભુપ્રસાદને પુછતાં જોઇ જમનીયો બોલ્યો ! કરી શું આવે હમમત ! એક વખત તો તમને જણાવી દીધું છતાંય શા માટે પુછો છે. કે શું કરી આવ્યો.

જમનીયા જરા મ્હોં સંભારીને બોલતો જ તારા લક્ષમાં છે કે અત્યારે તું આ કેની સાથે બોલી રહ્યો છે ?

‘કેમ નહીં બાપડ ! તે તો ખ્યાન બહાર જતું હશે કે તમે તો જ્ઞાતિ પટેલ છો હું તો તમારી ગાય કહેવાઉં, ગાય, મારા તે બોલ્યા સામું જોવાતું હશે કે ?’ શંભુપ્રસાદના શબ્દો સાંભળી કાંઈક ઉંધું વેતરાઈ ગયું હોવું જોઇએ તેવું જણાતાં જમનીયો બોલ્યો.

ત્યારે જલદી ભરી મરને જે કરી આવ્યો હોય તે ?

‘શંભુપ્રસાદભાઈ ! આજે મેં કેનું મોટું જોયું હશે તે કહો જોઈ ? ખરેખર આજે તો ઘાઈ એવા માણસનું મ્હોં જોયું હશે કે આજનો મારો આખો દીવસ ખરાબ ગયો. ભાઈ બાપડીની એ જાત

છે ને ? બહુ પાકી, જ્યોતીન્દ્રનો પીતા તમને કાંઈ બોલે તો કદાચ તમો જ્ઞાતિ પટેલ હોવાથી કાંઈક હરકત કરો તે કારણથી, જ્યોતીન્દ્રના પીતાને કાંઈ બોલવા ન દેતાં પોતેજ બોલવા લાગી કેમ જાણે સાક્ષાત કાલીકાનો અવતાર ન હોય ?

‘તેણે શું કહ્યું ? તારો આદર સત્કાર તો ક્યોં કે નહીં ?’

‘કેમ નહીં તમારા તરફથી જનારનો તે વળી આદર સત્કાર ન થાય કે ? બાપ ! તે તો મને જતાં વેંતજ નવાજવા લાગી. તેણે મને સારું સારું જણાવવા દીધું કે શંભુપ્રસાદનો છોકરો ન વળતો હોય તો ભેંસ કે મધેડી પરણાવે. પરંતુ મારી રતન જેવી દીકરીનો ભવ નહીં બગાડું.’

‘હે ! આવું બચકર અપમાન ! ત્યારે તો તે ભોંકાનું આવી અન્યુંજ સમજજે, મારું આપમાન કરી મારી સામે થઈ કોઈ પણ સુખરૂપ રહી શક્યો છે કે તે રહી શકશે ?’

‘એમાં રહેવાનું શું હતું તમે તેને શું કરી શકવાના હતા ? તેની ઇચ્છા તેની પુત્રિ તમારા દીકરા સાથે આપવાની નથી તો તમે શું કરી શકશો ?’

‘એ વાતપર તારે લક્ષ આપવાનું નથી પરંતુ જ્યોતીન્દ્રની માતાએ તને શું કહ્યું તે કહે જોઈ ?’

‘મેં જ્યારે જ્યોતીન્દ્રના પીતાને આ સંબંધે વાતચીત કરી ત્યારે જ્યોતીન્દ્રનો પીતા તો આ વાત સાંભળીને કાંઈ હિતર નહીં આપતાં ચુપ રહ્યા પરંતુ જ્યોતીન્દ્રની માતા જ્યોતીન્દ્રના પીતાને સ્વસ્થ જોઈ બોલી. જમનીયા બાપ ! તમો પારકી છોકરીઓના

બવ બગાડવાનાજ ધંધા કરો છો કે? તે આંધળા કૃતરાષ્ટ્રને કાણુ દીકરી આપશે? એવો કોઈ નહીં હોય જે પોતે ઉઘાડી આંખે તેની પુત્રીને કુવામાં નાંખશે, અને હવે તમે તો જરા વીચાર કરો હવે તમારે કેટલાક વરસ સુધી આવી નીર્દોષ બાળાઓના લોહીનું લીલામ કરી દલાલી ખાવી છે? શું તમેને પરમાત્માનો જરા પણ ડર નથી લાગતો? આવી કેટલીક નીર્દોષ બાળાનું બલ્લીદાન લીધું છે તે જણાવો જોઈ?

આ શબ્દો જેમ જેમ શંભુપ્રસાદ સાંભળ્યે જતો હતો. તેમ તેમ તેના મ્હોં પર અવનવા રંગોનો ફેરફાર થતો હતો. છેવટે જ્યારે જમનીયા બોલતો બંધ રહ્યો ત્યારે તે જમનીયાને ઉદ્દેશીને બોલ્યા ‘જમનીયા’ શું આવા અભીમાની વેણુ જ્યોતીન્દ્રની માતા બોલી! શું એક સ્ત્રી જાતી કે જે અબળા કહેવાય તેણે મારા જેવા જ્ઞાતિ પટેલનું આતું ઘોર અપમાન કયું?

જમનીયા! મને નકકી જણાય છે કે જ્યોતીન્દ્રના કુલનું હવે અનીષ્ટ થવાનું નજીક આવેલું જોઈએ. નહીંતર મારા જેવા જ્ઞાતિના નાક સમાન જ્ઞાતિ પટેલ સામે આવા શબ્દો ઉચારવાની તે અબળા હીંમત કરી શકે કે? જમનીયા! હવે તો કોઈ પણ પ્રકારે ગમે તે યુક્તી પ્રયુક્તી કરીને જ્યારે જ્યોતીન્દ્રની બહેનની સગાઈ ઇન્દુ સાથે કરે ત્યારેજ મારું નામ શંભુપ્રસાદ. જ્યોતીન્દ્રનો પીતા મારી પાસે શું હિસાબમાં! તેને લાચાર બનાવી તેની પુત્રીને લીધેજ છુટકો કરે. જો તે પણ મારી માગણીનો ઇન્કાર કરશે તો તેને પણ કડવા ફળ આપવા પડશે. મારા અપમાનનો બદલો વાળવા હું આકાશ જમીન એક કરીશ. હું એટલે કાણુ? જ્ઞાતિ પટેલ! મારું

નામ સાંભળતાંજ માણસોનો પેશાબ છુટી જતો હતો ત્યાં એક અબળા માઈં અપમાન કરવાનો પ્રયત્ન કરે તે હું કેમ સહી શકું ? જમનીયા ! શું આ મારા વીચારો તને અયોગ્ય લાગે છે ? ઇન્દુ આંધળો છે તેથી શું ? તેને રહેવાને ઘર અને ખાવાને ધન હું તેના નામ પર ખીજાને ત્યાં મુકવાને તૈયાર નથી.

જયોતીન્દ્ર ! તું અને તારો પીતા આજે ઠીક મારા સપાટામાં સપડાયાં છે. બચ્ચાજી સમાજ સુધારા કરવાના બરાડા મારો છે, પટેલીઆઓની જોડુકમી અને આપખુદ સત્તા વીશે પોકાર મચાવો છે તે પહેલાં યાદ રાખજો કે જ્યારે તમોને હું મારી આપખુદ સત્તા અને જોડુકમીના જોરમાં ઝેર કરીશ. તમોને જ્ઞાતીની આપખુદ ચક્ષીમાં પીસીને ધુળ ચાટતા કરી મારા પગ ચાટતા આવતા કરીશ. સમાજના સીતમગાર યંત્રમાં તમારું લોહી કાઢી તમોને જ્ઞાતી પટેલના આજ્ઞાધારી બનાવીશ ત્યારેજ હું જંપીને બેસીશ.

આવી રીતે શંભુપ્રસાદ શેઠ જયોતીન્દ્રના કુટુંબને કેવી રીતે પાયમાલ કરવું તે વીશે વીચારો કરી રહ્યા છે તેવામાં જમનીયાને કાંઈક વીચાર આવવાથી તે બોલ્યો ‘શંભુપ્રસાદ લાઇ ! કદાચ આમાં જયોતીન્દ્રનો વાંક હશે તેની માતાનો ગુન્હો હશે પરંતુ તેના પીતાનો શું ગુન્હો ? એતો બીચારો એક શબ્દ પણ બોલ્યો નથી. નીર્દોષને બચાવવો તે મારી ફરજ છે માટે શંભુપ્રસાદ શેઠ બિચારા પ્રેમશંકરનો તેમાં શું વાંક ? તેને અવશ્ય બચાવવોજ જોઈએ. જો મારી તેવીજ ઇચ્છા છે તો જ તું પ્રેમશંકરને અહીં આ બોલાવી લાવ, આપણે ઇન્દુને તેની લક્ષ્મી આપવા તેને સમજાવીશું અને જો તે આપણી માગણીનો અનાદાર કરશે તો તેની પણ જયોતીન્દ્ર અને તેની માતાના જેવીજ સ્થિતિ થશે.

જમનીયા ! તેઓ હજુ મારી સત્તાથી અજાણ હોય તેમ જણાય છે પરંતુ જો હું ધારૂં તો તેમને તોખા તોખા પોકરાવી મારા પગ ચાટતા કરી શકું તેમ છું. જા જલદી જા જમનીયા પ્રેમશંકરને તેડીને અહીં પાછો જલદી આવજો. તેને કહેજો કે જો શંભુપ્રસાદ પટેલની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કયું છે તો પછી બારી થઈ પડશે. જાતીમાં રહેવું મુશ્કેલ થશે અને શંભુપ્રસાદ શેઠ તેનાથી વર્ષાવાશે તેટલી સીતમગીરી તમારાપર વર્ષાવ્યા વીના નહીં રહે.

પરંતુ જમનીયા આમાં તેનો એકમાત્ર કોઈ વાંક હોય તેમ જણાતું નથી તુંજ તેને કાંઈ ગુરૂમંત્ર આપી દેતો નથીને જો આ વખતે કાર્ય સફળ નથી થયું તો તારા પણુ ધુરા હાલ છે જા સત્વરે રવાના થઈ જા.

શંભુપ્રસાદના આ છેલ્લા શબ્દો ! જો આ વખતે કાર્ય સફળ નથી થયું તો તારા પણુ ધુરા હાલ છે ! તે બબડતો બબડતો અને તેનાપર આવી પડેલી વિપત્તીમાંથી ઉગારવા પ્રશ્નરને પ્રાર્થના કરતો જમનીયા જ્યોતીન્દ્રના પીતાને પટેલ શંભુપ્રસાદ પાસે તેડી લાવવા માટે જ્યોતીન્દ્રના પીતાના ઘર તરફ જવાને રવાના થઈ ગયો.

વાંચક ! મામલો રંગે ચડ્યો છે સમય કટાકટીનો છે. આપણી પણુ ઉત્કંઠા વધતીજ જાય છે કે આ વીસમી સદીના સ્વતંત્રતાના યુગમાં કેના પાસા પોખાર પડશે ! જીવનગારોના પાસા કે નીર્દોષના ? પોતાની જોડકમી અને આપણુદ સત્તાના બળે પોતાના આંધળા છોકરાને પરણાવામાં શંભુપ્રસાદ ફાવશે કે, સમાજનો સડો દુર કરી સમાજની પુનઃરચના કરી સમાજની ઉન્નતી સાધવાના પ્રયત્નો કરનાર જ્યોતીન્દ્રનો જય થશે ? કોકકું ગુંચવાયેલું છે. આ કાયડાનો કેવી રીતે ઉકેલ થશે તે તો પરમાત્મા જાણે પરંતુ જ્યોતીન્દ્ર તેના ધ્યેય પ્રમાણે કાયડાનો ઉકેલ કરવાને ફાવશે કે નહીં ?

પ્રકરણ ૧૫ મું.

જેમાં શંભુપ્રસાદના પાસા પોખાર પડે છે.

જમનીયાના ચાલ્યા ગયા પછી શંભુપ્રસાદ પટેલની જોડુકમી, આપ ખુદ સત્તાને ત્રાસથી ભયભીત બનીને જ્યોતીન્દ્રનો પીતા તેની પત્ની પ્રત્યે બોલ્યો જમનીયાને તેં અપમાનીત કરીને કાઢ્યો તેમાં હું કાંઈક અનીષ્ટ જોઈ રહ્યો છું કારણ કે જમનીયાનું તેં કરેલું અપમાન શંભુપ્રસાદ શેઠ પોતાનું જ ગણી લેશે, અને આપણને અનેક રીતે સતાવવાની યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ શોધ્યા વિના રહેશે નહીં.

બ.....અ.....સ.....આટલીજ હીંમત કે? તમારા કરતાં તો અમે બધરાં સારાં. શું તેની શેઠમાં દબાઈ દેવાંગના સમી દીકરીને ખાડમાં નાંખીએ? એના કરતાં તો બહેતર છે કે દીકરીને ઝેરજ પાઈ દ્યો કે જેથી કાંઈ ફીકરજ નહીં.

જ્યોતીન્દ્રની માતાના આ સણસણતા તીર સમાન શબ્દો જ્યોતીન્દ્રના પીતાના કાળજને વીંધી આરપાર નીકળી જતા હતા. તેની પત્નીનો એકએક શબ્દ તેના હૃદયમાં સોયની માફક ખુંચતો હતો, તેનો અંતરાત્મા પણ તેને આ કાર્ય કરવાની ના કહી રહ્યો હતો પરંતુ શંભુપ્રસાદ પટેલની પટેલાઈના રૂવાબમાં તેની સત્તાની ધાકમાં તે દબાઈ ગયો હોવાથી શું કરવું અને શું ન કરવું તે તેને કાંઈ સુજતું ન હતું તેથી તેની પત્નીને કાંઈ ઉત્તર નહીં આપતા તે મૌન્ય સેવ્યે જતો હતો.

પતીના દીર્ઘકાળના મૌન્યથી કંટાળી ગયેલી સુમિત્રા વધુ સમય સુધી હવે મૌન્ય સહન ન કરી શકી તેની બાળ પુત્રિનો બવ બગડતો

જોઈ તેનું હૃદય કાણુ ગુમાવી બેઠું હતું તે અત્યારે અબળામાંથી પ્રબળા બની ગઈ હતી તેથી સીંહણુ સમાન ગર્જના કરતી તે જયોતીન્દ્રના પીતા પ્રત્યે બોલી.

“કેમ બોલતા નથી ? મારી દીકરીનો ભવ બોળવા તમારો જન્મનીયો અને અનેક પર તેની પટેલાઈનો ત્રાસ વર્તાવતો શુંભુપ્રસાદ તનતોડ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે છતાં પણ કેમ જાણે સંસારની સાથે તમારે કાંઈ લેવા દેવા ન હોય તેમ તમો શાંતિ ધારણુ કરી રહ્યા છો. શું તમોએ શંભુપ્રસાદના ત્રાસથી કંટાળી સંન્યસી લેવાનો વિચાર કર્યો છે ?

“દેવી ! શું કહું ? લક્ષ્મી મારા ધરની લક્ષ્મી છે અને તું તે સાક્ષાત મારી ભાગ્યવિધાતા છે પરંતુ શું કરું ? કાંઈ સુજતું નથી, આ કાળચક્રના દુતો પાસેથી મારે મારી લક્ષ્મીને કેમ બચાવવી તેનો રસ્તો મને શોધ્યો પણ જડતો નથી.”

“એટલે શું લક્ષ્મીને શંભુપ્રસાદના ‘ધ્રુતરાષ્ટ્ર’ સાથે વરાવવી તેજ તમારી અભિલાષા છે ?”

“જો કે તેવી અભિલાષા મારા હૃદયના છેક ઉંડાણમાંથી નથી છતાં સમયને માન આપી તેમ કર્યા વિના ચાલે તેમ નથી.”

“જ્યારે તમારું હૃદય તમોને આ કાર્ય કરવાની સાફ સાફ ના કહી રહ્યું છે તો પછી આ માટે અંતરાત્માની વિરુદ્ધ કાર્ય કરવાને પ્રેરાવ છો ?”

“દેવી ! શું કહું મારા હૃદયમાં અગ્નિ પ્રજ્વલી રહ્યો છે. આ વાત સાંભળતાંજ મારું હૃદય બળીને ખાખ થઈ જાય છે કાંઈ નહિં ને મારીજ પુત્રી આજે ‘સમાજના સડો’માં બળીદાન

રૂપે હોમાય છે. સમાજજ્ઞેદ્ધારના સ્વરૂપને સેવતા સમાજના માટે મરી શીટવાની પ્રેરણા ધરાવનાર સમાજના સડાઓ દુર કરી સમાજની ઉન્નતિ ઇચ્છનાર જ્યોતિન્દ્રની બહેન આજે મારીજ નીર્બળતાના કારણે શંભુપ્રસાદ પટેલના અસહ્ય ત્રાસ બેસુમાર ગુહમ અને અનેક હૃદયુતોમાંથી બચવા માટે બળીદાનરૂપે હોમાય છે.”

ઓ દેવ ! તારી પણ અકળગતી છેને ! શા માટે મારા પર રૂઠ્યો છે ? મારા સંસારમાં સ્વર્ગનો દીવ્ય અલૌકિક આનંદ આપતા ધરમાં શા માટે ઝેરની વૃષ્ટી વરસાવે છે ? ઓ દેવ ! ઓ દેવ ! બચાવ, મારી લક્ષ્મીને મારી બાળીકાને કુર કાળનો ત્રાસ થતી બચાવ ?”

“પોતાની નિર્બળતાનો ત્યાગ કર્યા વિના પોતાની પુત્રિને બચાવવાનું પોતાનાજ હાથમાં હોવા છતાં પોતે બચાવવાનો દ્રઢ નિશ્ચય કર્યા વિના પરમાત્મા શું કરી શકવાનો હતો ? નિશ્ચય કરો. પ્રતીજ્ઞા લ્યો કે આ દેહ જયે, ધનમાલ મીલકત-ફના થઇ જાયે, જાણે જ્ઞાતીમાં અપમાન સહન કરવું પડે પરંતુ લક્ષ્મીનું બળીદાન તો હું આ જન્મમાં નહીં આપું તે નહીંજ આપું. આવું કાંઇક કરી બતાવો અને પછી પરમાત્મા પણ જીએ કે તમે દ્રઢ નીશ્ચયી છો તો તે તમારા તરફ કાંઇક દયા બતાવવાનો નીશ્ચય કરે.”

તમારે કાંઇ કરવું નથી. ખોટા મીઠ્યાભિમાનમાં તણાવું છે. જ્ઞાતીના પટેલના હજારો નીદિષિને છુંદી નાંખતા અત્યાચારમાં છુંદાવું છે. નથી કરવો તેમાંથી બચવાનો ઉપાય કે નથી ચોજવો તેમાંથી હજારોને બચાવી તેના આશિર્વાદ મેળવવાનો ઉપાય.

નાથ ! તોડો, તોડો, સત્વરે તમારા જોહુકમીનું જોર ચલાવતા હજારો નીર્દોષ માનવીઓપર તેમના અત્યાચારનો કારડો ફેરવતા શાંતિ પટેલની જોહુકમી અને આપખુદ સત્તાનું જોર તોડો. જો તમારાથી તેમ ન બની શકતું હોય તો બમે શાંતિથી જોયા કરો. ધરના સર્વ કારભારનો ભાર મારા જ્યોતીન્દ્રના હાથમાં મુકો અને પછી જુઓ કે શાંતિને તેમની જોહુકમી અને આપખુદી જોર બતાવતા શાંતિ પટેલની જોહુકમીનો કારડો ક્યાં સુધી ચાલે છે ?

આવી રીતે પતિ પત્નિ વચ્ચે ‘સમાજનો સડો’ દુર કરી શાંતિ પટેલની દીનપ્રતીદીન વધ્યે જતી જોહુકમી અને આપખુદ સત્તા તોડી હજારો નીર્દોષ માનવીઓને આ લટકતી તલવારનો ભોગ થતા અચાવવા સંબંધી ચર્ચા ચાલતી હતી તેવામાં જ્યોતીન્દ્રના ધરે જવાની પોતાની અનીચ્છા હોવા છતાં તેના આત્માના અવાજને મારી સીંહથી કે વાઘથી ડરીને જેમ હરણનું બચું છુપાવું છુપાવું ચાલ્યું જાય તેમ જમનીઓ સીંહણ સમાન જ્યોતીન્દ્રની માતાના ડરથી ડરતો ડરતો અને તેનો મેળાપ ન થવા પામે તેમ અંતરમાં ધ્રુવર પ્રત્યે પ્રાર્થના કરતો જ્યોતીન્દ્રના ધર પાસે આવી પહોંચ્યો.

પરંતુ આજે જમનીયાનાપર વિધી રૂઠી હતી. જમનીયાનું બાળ્ય આજે તેને સહાનુકુળ ન હતું તેથી જેના બચથી તે ધુજતો હતો; જેને મલવાને તે ધ્રુવજતો ન હતો તેનાજ પ્રથમ ગ્રાસે મક્ષીકાપાત જેવું થયું. જેનાથી તે દુર બાગવા ધ્રુવજતો હતો તેનાજ પ્રથમ મેલાપ થયો.

સુમિત્રાને જેતાંજ જમનીયાના હોંશકોશ ઉડી ગયા. સુમિત્રાનું જગદંબા જેવું બચંકર સ્વરૂપ તેની બાલ મોટી આંખોજ જમનીયા-

ના હાજ ગગડાવી દેવાને પુરતી હતી તેવામાં જમનીયાને ત્યાં આવેલો
જોષ સુમિત્રા સીંહનાદે તેના પ્રત્યે ગજી ઉઠી.

‘હજારો નીર્દોષના ગળા કાપનાર નીદ્ય હૃદયના માનવી ! હજી
તું તારું પાપી પેટ ભરવા કેટલા નીર્દોષ આત્માઓના બળીદાન
લેવા ઇચ્છે છે ? શું તારું પેટ ભરાતું નથી ? જો પેટ ન ભરાતું
હોય તો ફેડી નાંખ, પરંતુ શા માટે બીજાઓનાં ધગધગતા લોહીમાં
હાથ બોળી તારા ઉદરને પોશી રહ્યો છે ?

ચાલ ! ચાંડાળ ! દુર થા. તારા જેવા પાપીનાં મારે ત્યાં પગલાં ?
જાય છે કે નહીં. આમ કહી જગદંબા સ્વરૂપ ઉગ્ર બની ગયેલી
સુમિત્રાએ તેના હાથમાનું ઝાડુ જમનીયાપર ફેંક્યું.

ઝાડુ પછી જમનીયાપર વેર વાળવાને કેમ જાણે આતુર ન હોય
તેવી રીતે જમનીયાના મહોંપર આપ્પાદ આવીને ચોટી ગયું. મહોંપર
ઝાડુનો સખ્ત આઘાત થતાં જમનીયાનો દાંત તુટી પડ્યો અને
મહોંમાંથી લોહી નીકળવા લાગ્યું.

જમનીયાએ જોયું કે જો અત્યારે તે ગુપચુપ બોલ્યા વિના નહીં રહે
તો હજી તેનાપર કેટલો માર પડશે તેની કલ્પના થઈ શકે તેમ નથી
તેથી તે દયામણું મહોં કરીને સુમિત્રા પ્રત્યે બોલ્યો. “સુમિત્રા ! બહેન !
મારે જરા જ્યોતીન્દ્રના પિતાનું કામ છે તેઓ ઘરમાં છે કે ?

ઓ કસાઈ ! જા જા જલ્દી અહીંથી જાય છે કે નહીં ? મારી
ગરીબ ગાય જેવી પુત્રિને હલાલ કરવા ઇચ્છતા કસાઈ ! તારી ઇચ્છા
જ્યાં સુધી હું જીવતી છું ત્યાંસુધી કદાપિ પુરી થશે નહીં. મુઆ !
શંભુપ્રસાદને કહે જે કે તેનો મુંગો ન વરતો હોય તો તેની મા

સાથે પરણાવે. ” આમ કહી બાબુમાં પડેલો લાકડાનો કકડો જમનીયા તરફ ફેંક્યો.

બહારથી ધમાચકડીનો અવાજ આવતો હોવાથી શું છે તે જોવાને જ્યોતીન્દ્રનો પિતા બહાર આવી પહોંચ્યો. ત્યાં જમનીયાનું મ્હોં લોહીલુહાણુ જોવાથી તેનાપર તેને દયા આવતાં તે તેના પ્રત્યે બોલ્યો. “ કેમ લાઈ! આમ કેમ ? ”

જ્યોતીન્દ્રના પીતાનો આવો સવાલ સાંભળતાંજ જમનીયાના હૃદયમાં તેના પ્રત્યે પુષ્કળ ધીકકાર છુટ્યો. પરંતુ તેના પ્રત્યેનો ધીકકાર કે તીરસ્કાર બતાવવાનો આ સમય નહીં હોવાથી સધળુ ગળી જતાં બોલ્યો. “એ બધા તમારી ગૃહલક્ષ્મીના પરાક્રમ છે. લાઈ! અત્યાર સુધી મેં બાયડીઓ તો ઘણીએ જોઈ છે પરંતુ તમારા જેવી—કાળી નાગણુ તો ક્યાંઈ નથી જોઈ. ”

“પરંતુ તમારી આ સ્થિતિ થવાનું કાંઈ કારણ ? ”

“હું તમારી દીકરીની દલાલી કરી મારું પેટ પોશવા માંગું છું તેમ તમારી પત્ની ધારે છે.”

“જો તમારી તેવીજ માન્યતા ન હોય તો પછી એક વખત હડધુત થયા પછી આવ્યા શા માટે ? ”

આ સવાલ જમનીયાને અસહ્ય થયો તેથી તે બોલ્યો જખ મારવા. જો શંભુપ્રસાદ પડેલે તમોને બોલાવવા મને ન મોકલ્યો હોત તો આવતજ શા માટે ? ”

“એમ ત્યારે એમજ કહી દેને કે તને શંભુપ્રસાદે બોલાવવા મોકલ્યો છે. હવે તુંજ કહે જોઈ કે કાલસાની દલાલી કરનારના

કાળા હાથ થાય કે નહીં ?” સુમિત્રા કે જે અત્યાર સુધી શાંતીથી ઉભી હતી તે બોલી.

શંભુપ્રસાદે તેને બોલાવવાને માણસ મોકલ્યો હોવાથી ત્યાં જવું કે નહીં એવો વિચાર કરતો જ્યોતિન્દ્રનો પીતા ઉભો હતો. તેવામાં તેના પ્રત્યે જમનીયો બોલ્યો “કેમ શું વિચાર કરો છો ? આવવું છે કે હું જાઉં ?”

દેવી ! જવામાં શું વાંધો છે? હું કાષ્ઠપણુ રીતે તેની માંગણી સ્વીકારવાનો નથી. આમ કહી સુમિત્રાને આશ્વાસન આપી હૃદયમાં શંભુપ્રસાદના ત્રાસથી ડરતો ડરતો જ્યોતિન્દ્રનો પીતા શંભુપ્રસાદનાં ઘર તરફ જવાને રવાને થઈ ગયો.

શંભુપ્રસાદ આજે તેના પાસા પોખાર પડવાના હોવાથી જ્યોતિન્દ્રના પિતાને કાષ્ઠ પણુ પ્રકારે તેની પટેલાઈની સત્તા અને જેમ તથા આપખુદીનો અમલ કરી મનાવી લેવાના વિચારો કરતો અને જે ન માને તો છેવટે જ્ઞાતી બહાર મુકી દેવાનો ભય અતાવી તેની ધમ્મજા પાર પાડવાના મનોરથો સેવનો બેઠો હતો તેવામાં જમનીયો જ્યોતિન્દ્રના પીતાને લઈને ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

જ્યોતિન્દ્રના પીતાને જોતાંજ કરડી આંખો કરી ગુસ્સાભર્યા અવાજે શંભુપ્રસાદ બોલ્યો તમે તમારા મનમાં શું સમજો છો? તમારો જ્યોતિન્દ્ર વારાંગના રાખી બેઠો છે તેનાથી કાણુ અગ્નણુ છે ? બોલો; મારી માંગણી સ્વીકારે છે કે જ્ઞાતી બહાર થવું છે ? પોતાનો દાખ અતાવવાના હેતુથી સત્તાદર્શક અવાજે શંભુપ્રસાદે કહ્યું

તમે આ શું કહો છો ? આટલું બધું નગ્ન અસત્ય બોલતાં તમેને જરા પણુ શરમ આવતી નથી ? તમે જ્ઞાતિના પટેલો ખરેખર

રાક્ષસ સ્વરૂપ છે. પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા અન્યનું ખુરં કરવામાં જરા પણ પાછી પાની કરે તેવા નથી.

જમનીયાએ જોયું કે જ્યોતિન્દ્રનો પીતા આમ માને તેમ નથી તેથી તે શંભુપ્રસાદ પ્રત્યે બોલ્યો, “શંભુપ્રસાદ ભાઈ! જુઓ તેને તમારા કહેવાથી હું બોલાવવા ગયો છતાં મારી શું સ્થિતિ થઈ, આમ કહી તેનું લોહીલુહાણ મ્હોં તથા પીઠ કે જ્યાં લાકડીનો માર પડ્યો હતો તે બતાવે છે.

એમ કે? હવે તો તમારૂં આવી અન્યુજ સમજજો. આનો બદલો લીધા વિના હું જંપીને બેસવાનો નથી. જો તમે આમાંથી બચવા ઇચ્છતા હો તો મારી માગણી સ્વીકારો. જમનીયા બે ત્રણ દીવસમાં જ્ઞાતિ ભેગી કરજે હું આ લોકોને જ્ઞાતિ બહાર મુકવા ઇચ્છું છું.

જ્યોતિન્દ્રનો પિતા આ શબ્દો સાંભળવાથી તેની ધીરજ રોકી નહીં સકવાથી રડી પડ્યો, અને શંભુપ્રસાદને યાચના કરતો બોલ્યો “તમે શા માટે અમારું સત્યાનાશ વાળવાના પ્રયત્નો કરો છો ?

“ત્યારે શા માટે તું મારી સામે ઉધ્ધત થવા ઇચ્છે છે ?”

“શંભુપ્રસાદભાઈ! તમે મારો જીવ માગો તો તે આપવાને તૈયાર છું, પરંતુ શા માટે મારી કુમળાકળીનો બલ બગાડવા પ્રયત્ન કરો છો ? શું પરમાત્મા આમાં રાજ થશે ?”

“ધર્મની પુછડી છે તે બધાય જાણે છે. જો તારે ઇચ્છત અને આખર સહીત રહેવું હોય તો મારી માંગણી સ્વીકાર.”

“શું તે સીવાય બીજો ઉપાયજ નથી ?”

“હા છે, એક ઉપાય છે.”

“તે શું ?”

“સાતી બહાર રહેવાનો.”

“કહે, તારી શું ઇચ્છા છે ?”

“દયા ! કરો શંભુપ્રસાદભાઈ ! દયા કરો. મારી બાળકીને ઉગ-
તીજ ન છુંદી નાંખો.”

જે તું મારી આ માગણી સ્વીકારવા તૈયાર નથી તો હું
તારા પર દયા કરવા ઇંતેજાર નથી.

“બેટા ! લક્ષ્મી ! આજે તારા માતા પિતાની આબરૂના રક્ષણાભે
તારો પીતાજી તારે ‘સમાજના સડા’માં બળીદાન આપવાને તૈયાર
થયો છે.” આમ કહી શંભુપ્રસાદ પટેલ પ્રત્યે બોલ્યો, “હું તમારી
માગણી સ્વીકારું છું.”

આ શબ્દ સાંભળતાંજ શંભુપ્રસાદની આંખમાં નવીન જોમ
આવ્યું તેની રોગરગમાં નવચેતન સ્ફુર્યું તેથી તે આશ્ચર્યચક્રીત
થઈને બોલ્યો. “શું તમે મારી માગણી સ્વીકારો છો ?”

“હા, નીરૂપાયે મારે તમારી માગણી સ્વીકારવી પડે છે.”

“હવે ફરી તો નહીં જીવન ? મફત છો કે ?”

“હા, મારા બાપદાદાની આબરૂ જળવવા મારાજ હાથે મારી
પુત્રીનું ગળુ રહેંસવાને તૈયાર છું.”

“ઠીક ત્યારે હવે બેટીકર રહેજો. તમારો કાઠ વાંકો વાળ પણ
નહીં કરી શકે.”

શંભુપ્રસાદની જાળમાં ફસાઈ શંભુપ્રસાદના હાથે શેત્રંજનું
પ્યાદુ બની પોતાની પુત્રીનું બળીદાન આપવાને પોતે તૈયાર થયેલા
જ્યોતિન્દ્રને પિતા નીરાશ વદને દુઃખી ચીતે તેના ઘર તરફ જવાને
ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૧૬ મું

ભાઈ બહેન

માનવ ઉદ્યાનમાં ખીલતી કુમળી કળી લક્ષ્મી સમાજની સીત-મગર ભટ્ટીમાં તેના જીવનનું લેવાતું બલીદાન જોઈ, શંભુપ્રસાદની આપખુદ સત્તાની શેલમાં અંજન તેના પિતાને પણ સામાજિક બદીના ખપ્પરમાં તેને હોમતી જોઈ. તેના કુમળા ઉગતા છોડ જેવા જીવનને ઉચ્ચા પહેલાંજ છુદાતું જોઈ બળી રહી હતી. તેનો નિર્મળ પવિત્ર આત્મા સમાજના આવા ઘેર પીશાચીક કૃત્યોથી ત્રાહીમામ ત્રાહીમામ પોકારી રહ્યો હતો.

બિચારી નીદોંધ લક્ષ્મી તેના જીવનને છુદાતું જોઈ ચોધાર અશ્રુધારા વર્ષાવતી તેના માતા પિતા અને પરમાત્માને ઉદ્દેશીને બોલી “ઓ દેવ ! હજુ મારી બાલ્યાવસ્થામાંથીજ મેં એવા શું પાપકર્મો કર્યા છે કે મને જીવતી બાળે છે ? ઓ માતા પિતા ! જ્યારે તમારે મારી આવીજ સ્થિતી કરવી હતી તો મને જન્મતાંજ ગળથુથીમાં ઝેર કેમ ન આપ્યું ? પિતા, પિતા ! આજે તમોજ જ્યારે રક્ષક મટીને ભક્ષક થયા છો જ્યારે વાડજ ચીલડા ચોરે છે ત્યારે મારો બેલી કાણ ?” આમ નિશ્વાસ નાખતી તેના હૃદયના ઉભરા કાઢતી લક્ષ્મી બેઠી છે તેવામાં એકાએક તેના હૃદયમાં આશાનું કીરણ પુટ્યું. એકાએક કાંઈક યાદ આવતાંજ ચોધાર અશ્રુએ રડતી લક્ષ્મીના વદનપર સુમધુર હાસ્ય ફરક્યું.

વાંચક ! એવું તે શું લક્ષ્મીને એકાએક યાદ આવ્યું હશે. એવો તે શું વીચાર આવ્યો કે જેથી તે તેના પર આવી પડેલી વિપત્તિમાંથી

મુક્ત થઈ શકે તેમ હતું કે જેથી લક્ષ્મી આટલી બધી હર્ષના આવેશમાં આવી ગઈ હતી ?

તેના હર્ષનું તેના ઉમંગનું કારણ અનોખું જ હતું. ચોધાર અશ્રુએ રડતી લક્ષ્મીની નજરે તેના ભાઈ જ્યોતીન્દ્રની છબી જાણે એમ કેમ ન કહેતી હોય કે “લક્ષ્મી ! ના રડ. આ શરીરમાં જ્યાં સુધી છેલ્લો શ્વાસ ખેંચાતો હશે ત્યાં સુધી તારાપર આવી પડેલી વીપત્તિમાંથી તને બચાવવા તનતોડ પ્રયત્ન કરીશ. બહેન ! રડ નહીં. તને રડતી જોઈ મારું હૃદય ચીરાઈ જાય છે.

આવા ઉત્સાહજનક શબ્દો અને વીરની સ્મૃતિ કંઈ બહેનડીને આનંદમાં મગ્ન બતાવવા પુરતી નહીં હોય ? જે બહેની રસ્તે ચાલ્યા જતાં પોતાના અંગુઠે ટેસ વાગતાં પણ પોતાનું દુઃખ વીસારી ખમા મારા વીરને એમ ઉચારી ભાઈનું નીરંતર સાર ચાહી રહી હોય છે તે બહેન જો તેનો ભાઈ તેને દુઃખમાંથી બચાવવા પ્રયત્ન કરવાનું કહે ત્યારે તેની સ્મૃતિ થતાં તેનું હૃદય આનંદ રસની હેલીએ કેમ ન ચડે ?

લક્ષ્મીના માટે પણ કાંઈક આવું જ બન્યું હતું. તેનાપર આવી પડેલી વિપત્તિમાં તેનો હાથ કપડી તેને કાંઈ બહાર કાઢે તેવું નહીં જોતાં લક્ષ્મીને સમસ્ત વીશ્વ શમશાન જેવું જણાતું હતું ત્યાં તેનો વીર યાદ આવતાં મરણુમીમાં તેણે એક મીડી વીરડીની ગરજ સારી. તે તેના વીરાના આગમનનાજ સ્વપ્નો રચતી બેઠી હતી તેવામાં પોસ્ટમેને તેના હાથમાં પત્ર મુક્યો.

પત્ર વાંચતાંજ તેના મ્હોંપર આનંદ આનંદ છવાઈ ગયો. તેનું હૃદય આનંદના ઉભરાથી ઉભરાઈ જવા લાગ્યું. ચીર હરણુ

સમયે પાંચાળીની લાજ રાખવા જેમ કૃષ્ણ પરમાત્મા પધાર્યા હતા તેમ અત્યારે તેને સમાજના અપરમાં બલીદાન રૂપે હોમાતી બચાવવા તેનો વીર આવી પહોંચ્યો તેથી તે લષમાં ઘેલી બની ગઇ હતી. પત્ર વાંચી પત્રના ઓવારણા લીધા અને ધણું જીવો મારા વીર તેવા આશીર્વાદ આપ્યા.

હીરણાકશ્યપના નૃસીંહે અને કીચકના ભીમે જેવા હાલહવાલ કર્યા હતા તેવાજ પટેલ શંભુપ્રસાદના જ્યોતીન્દ્ર કરશે. તે સમાજ જોદ્ધારક વીર મને શંભુપ્રસાદની જાળમાંથી બચાવી શકશે તેવા વીચારો આવતાં તે બોલી “શંભુપ્રસાદ જો કાઢથી ડરતો હોય તો મારા વીરથીજ. મારા વીરાનું નામ સાંભળતાં; તેની હાકલ સાંભળતાંજ તેના ગાત્રો થરથર ધ્રજી ઉઠે છે. આવ વીરા જ્યોતીન્દ્ર સત્વરે તારી આ નીર્દોષ બહેનડીને શંભુપ્રસાદનો શીકાર થતી બચાવવા ચાલ્યો આવ.”

આમ વિચાર કરતી કરતી લક્ષ્મી જ્યોતીન્દ્રના આગમનની અધિરતાથી રાહ જોતી બેઠી હતી. પળે પળે કાંઈ અવાજ થતાં તેને તેના વીરાનાજ પગલાના ભણકારા વાગતા હતા. પળે પળે તે તેના વીરનેજ જોઇ રહી હતી તેવામાં તેની અધિરતા વચ્ચે જ્યોતીન્દ્ર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. જ્યોતીન્દ્રને જોતાંજ લક્ષ્મીનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. હૈયું ધણુંયે કંઠણ કરવા પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ લક્ષ્મી તેને તેના પર આવી પડેલી વીપત્તીના ભારથી રોડી શકી નહીં તેથી તેની આંખમાંથી દડદડ આંસુની ધારા વહેવા લાગી.

હંમેશાં હાસ્ય મગ્ન રહેનાર લક્ષ્મીની આવી વિચિત્ર સ્થિતિ જોઇ જ્યોતીન્દ્રનું હૃદય ધવાયું તે છેક લક્ષ્મીની નજીક જઇ પહોં-

ચો અને તેના વદન તરફ બારીકાઈથી જોતાં બોલ્યો “બહેન લક્ષ્મી ! શું છે બહેન ? રડે છે શા માટે ? માતા પિતા તો કુશળ છેને ?

જયોતીન્દ્રના આ શબ્દો લક્ષ્મીથી સહન ન થયા તેથી તે હંમેશનો તેનો સ્વભાવ ભુલી ઉત્તેજિત થઈને બોલી “બધા કુશળ છે ફક્ત મારા માટેજ ચીત્તાની તૈયારીઓ થઈ રહી છે.”

આમ કહીને તે જયોતીન્દ્રને વળગી પડી. જયોતીન્દ્ર લક્ષ્મીને આટલી ભયભીત જોઈ ઘણોજ દુઃખી થયો પરંતુ તેના ભયનું કાંઈ કારણ જાણતો નહીં હોવાથી બોલ્યો “લક્ષ્મી ! આટલા બધા ભયનું કારણ શું છે ? રડ નહીં બહેન ! તારો ભય હું સત્વરે દૂર કરીશ.”

જયોતીન્દ્રના આવા આશ્વાસનજનક શબ્દો સાંભળી લક્ષ્મીને હૈયે ધીરજ આવતાં તે બોલી. “વીરા ! રડું નહીં તો બીજું શું કરું ? મારા ભાગ્યમાં રડવુંજ નીર્માણું હોય તેમ જણાય છે તેથી રડવામાં હું શું ખોટું કરું છું. વીરા ! જો મને તમારે કસાઈનાજ હાથમાં સોંપવી હતી તો પછી મારું આટલા બધા લાડથી પોશણ શા માટે ક્યું ? મને વિદ્યાદાન શા માટે આપ્યું ?”

“લક્ષ્મી ? લક્ષ્મી ! તું આ શું બકી રહી છે ? સમાજની સીતમગાર ભટ્ટી, કસાઈ, લાલન પાલન એ બધાનો તારી સાથે શું સંબંધ છે ? તારા કહેવાનો ભાવાર્થ હું કાંઈ સમજી શક્યો નથી તેથી તું જો કહેવા હચકતી હોય તે મને સત્વરે ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવ. તારા આ શબ્દો ઉપરથી મારી ગેરદાનગીમાં કાંઈક ભયંકર કારસ્થાન બન્યું હોવું જોઈએ તેમ મને જણાય છે.

બહેની ! બહેની ! મને સત્વરે જણાવ કે મારી ગેરહાજરીમાં શું શું બનાવો બન્યા છે. લક્ષ્મી રડ નહીં. શાન્તીથી મને સર્વ બીનાથી વાકેફ કર. રડે છે શા માટે ?

જયોતીન્દ્રના આવા પ્રોત્સાહનનક શબ્દો સાંભળી જયોતીન્દ્ર તેને અવસ્ય બચાવશે તેવો દૃઢ નિશ્ચય થયો તેથી તે જયોતીન્દ્ર પ્રત્યે બોલી “વીરા તમે અહીંથી ગયા તેના બીજેજ દીવસે” આમ કહી પાછું કાંઈ યાદ આવતાં તે રડી પડી.

“લક્ષ્મી રડ નહીં. હવે શા માટે રડે છે ? મારા ગયા પછી બીજેજ દીવસે શું બન્યું હતું ?”

“જટીલ જમનીયો છે ને ?” હજુ લક્ષ્મી આગળ બોલવા જતી હતી તેવામાં તેને અટકાવીને જયોતીન્દ્ર બોલ્યો “કાણુ ! પેલા શંભુ-પ્રસાદનું ખુશામદી ટટુ કે ?”

“હા, હા, વીરા તેજ”

“પછી શું થયું ?—”

“આપણા ઘરે આવ્યો અને પિતાજીને શંભુપ્રસાદના મુંગા છોકરા ઇન્દુ સાથે મારો સબંધ જોડવાનું સમજાવવા લાગ્યો.”

“શંભુપ્રસાદ ! તે મારા ઘર પર તારો ડાળો ફેરવ્યો કે ? શંભુપ્રસાદ ! યાદ રાખજે કે તું તારી ધારણામાં કદાપિ ફળીભુત થશે નહીં.” આમ કહી લક્ષ્મી પ્રત્યે બોલ્યો “પછી શું થયું બહેન ? પિતાજીએ તેમાં સંમતી આપી કે ? પિતાજી તેવા કાર્યમાં કદાપિ સંમતી આપે તેવું હું ધારતો નથી.”

“અને વીરા બન્યું પણ ખરેખર તેમજ.”

“ત્યારે શા માટે તું રડે છે? હવે શું લય છે?”

“જે મોકાણ છે તે હવેનીજ છેને. જ્યારે શંભુપ્રસાદે જન્મની-
યાને આ વીશે વાતચીત કરવા આપણા ઘરે મોકલ્યો હતો ત્યારે તો
આએ તેને અહીંથી હડધુત કરીને કાઢ્યો હતો પરંતુ આ યુક્તિમાં
નહીં ક્ષવતાં શંભુપ્રસાદે પિતાજીને તેના ઘરે બોલાવ્યા.”

“પછી શું થયું?” અધીરાઈથી જ્યોતીન્દ્રે વચમાં પુછ્યું.

“ધીરો વીરા ધીરો. આપણા પિતાજીનો સ્વભાવ તો તું જાણે છેને ?
બહુ બોળા ને સાદા માણસ વાતવાતમાં બીજાની શેહમાં દબાઈ જાય”
જ્યોતીન્દ્ર તેની ઉત્કંઠાને વધુ નહીં રોકી શકવાથી ફરીથી
વચમાં બોલ્યો “શું પિતાજી તેની શેહમાં દબાઈ ગયા?”

“નહીં, એમ તો પિતાજી જ્યારે દબાયા નહીં ત્યારે તેણે
પિતાજીને બીજી ધમકી આપીને સીધા નેતર જેવા બનાવી તેની
માંગણી કબુલ કરાવી. વીરા ! હવે મારું શું થશે?” આમ કહીને લક્ષ્મી
પાછી રડવા લાગી.

“લક્ષ્મી ! પાછી ગાંડી થઈ કે ? થવાનું શું હતું ? જ્યોતીન્દ્ર
જીવતાં સુધી કોણ તારી તરફ નજર પણ કરી શકે તેમ છે.
પરંતુ પિતાજીને તે બદમાશે કેવી રીતે ફસાવ્યા ?”

“વીરા ! તે કહેતાં તો મને શરમ આવે છે. જ્ઞાતિ બહિષ્કાર-
રનો હાથ બતાવીને ?”

“જ્ઞાતિ બહિષ્કાર ! શા માટે ?”

“વીરા ! તું બેરીસ્ટર થવા વિલાયત ગયો હતો ને ત્યાં તેં કોઈ
મઝમ સાથે લગ્ન કર્યાં છે. તેવું સર્વ જ્ઞાતિજનોને જણાવી આપણને

જ્ઞાતિ બહાર મુકી દેવાની તરકીબ રચાઈ છે પરંતુ જો મારો શંભુપ્રસાદના આંધળા છોકરા ઇન્દુના અપરમાં ભોગ દેવાય તોજ તને બચાવી લેવાય.

“જુહું તદન જુહુ બહેન લક્ષ્મી ! ડરવાની કાંઈ જરૂર નથી. હવે તે કપડીનું કારસ્તાન હું જાણી ગયો છું. કાંઈ વાંધો નહીં. હું તેને બરાબર પુરો પડીશ. બહેન લક્ષ્મી ! તારા રડવાનું કારણ હવે હું સમજી ગયો છું. આવી સ્થિતિમાં તું રડે નહીં તો શું કરે ? ત્યારે પિતાજીએ જ્ઞાતિ બહિષ્કારના બંધે તારું બચીદાન આપવાનું નક્કી કર્યું હતું એમજને ?” જયોતીન્દ્રે પુછ્યું.

“ એમજ તો અંત તેટલા માટે તો હું રડતી હતી.”

“ શંભુપ્રસાદ ! શંભુપ્રસાદ, ! તેં આજે સાપના રાફડામાં હાથ નાખ્યો છે. જો તારી આપખુદ સત્તા જોહુકમીનું જોર અને તારી ઇચ્છા થાય તે કુમળી બાલીકાને તારું બચીદાન બનાવવાની રીઠીએને તોડી ન નાખું, સમાજના અત્યારના પટેલીઆઓની આપખુદસત્તાનું નામનીશાન પણ રહેવા દઉં તો મારું નામ જયોતીન્દ્ર નહીં. બહેન લક્ષ્મી જા. સુખેથી તારા દીવસો વ્યતીત કર. પિતાજીએ તેને કમુલાત આપી હોવા છતાં તારો ક્રોધ વાળ પણ વાંકો કરી શકે તેમ નથી. તારા જેવી કુમળી કળીને બચાવવા જતાં જ્ઞાતિ બહાર રહેવું પડે તો બલે રહેવું પડે અને જો તેમ થશે તોજ આ આખલાઓની માફક હરામના ધન પર તાગડવીના કરનારા પટેલીઆઓની આપખુદસત્તાને તોડી શકાશે. જા બહેન ! સુખેથી તારા દીવસો વીતાવ.”

“ વીરા ! ભગવાન તારી ઇચ્છાઆ પુર્ણ કરે” આમ કહી લક્ષ્મી ત્યાંથી ચાલી ગઈ. જયોતીન્દ્ર પણ તેની માતાને મળવા જવાને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.



સમાજના સડા—“લક્ષ્મી ! આ શું કરે છે ! ગાંડી ! આવું ગાંડપણ
 રાતું દશે / હવે હું ક્યાં મરી ગયા છું કે જે પીવે છે ?”

પ્રકરણ ૧૭ મું.

ઝરની પ્યાલી

જ્યોતીન્દ્ર પાંસેથી સમાજના અપ્પરમાં બલીદાન દેવાતા બચાવવાનું આશ્વાસન મેલવી લક્ષ્મી આનંદના સાગરમાં રેલાવા લાગી પરંતુ તેવામાં તેના ચીન્ટા જ્ઞાતિ બહીષકારના ડરને સહન નહીં કરી શકવાથી તેને સમાજના અપ્પરમાં ભોગ રૂપે હોમી શંભુપ્રસાદની લાલસા પુણું કરવાના પ્રયત્ન કરી રહેલ છે તેવી ખબર મલતાંજ લક્ષ્મીનું હૃદય ધવાયું તેના આત્મામાં સખ્ત આઘાત લાગ્યો; તેના હૃદયના ટુકડે ટુકડા થઈ ગયા. તેને આ જગત ઝેર સમાન ભાસવા લાગ્યું. હવે આ સંસારમાં વધુ વખત રહેવું તેને આકર લાગવા લાગ્યું. તેથી તે તેના મનમાં બોલવા લાગી.

“શું મારા ભાગ્યમાં આવુંજ નીર્માણ થયું હશે? શું કમોતે મરવું તેજ મારા માટે સરળએલું હશે? નહીં, નહીં, આત્માઘાત સમાન બીજું કોઈ અન્ય પાપ નથી તો પછી શા માટે મારે આત્માઘાત કરવો જોઈએ? પરમાત્માએ આપેલો આ માનવદેહ પોતાની મેજે જ્યાં સુધી કરમાઈ ન જઈ ત્યાં સુધી મારે તેને કૃત્રીમ ઉપાયથી શા માટે કરમાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ?”

આવી રીતે લક્ષ્મી વિચાર કરતી હતી તેવામાં કાંઈક યાદ આવતાં તે પાછી બોલવા લાગી “ખરેખર! સંસારના રંગોજ ન્યારા છે. પલકમાં રાયને રંકને બનાવે છે ને પલકમાં રસ્તે રખડતા બીખારીને શ્રીમંતાઈની ટોચે બેસાડી દે છે ખરેખર વિધી તારી વિચિત્ર-તાઈનો ક્યાં પાર છે? અજબ લીલાનો-પામર મનુષ્યોને તું તારી આ

દોરંગી દુનીયાના અવનવા રંગો બતાવી રહેલ છે છતાં પામર મનુષ્યો તે ક્યાં સમજે છે ?

આવી રીતે વિચારની પરંપરામાં ગર્ક થઇ ગયેલી લક્ષ્મીને આ સંસારમાં હવે તેને બચાવનાર કોઇ નહીં હોવાનું જણાતાં સંસાર પરનો તેનો મોહ તુટી જતાં એકાએક બોલી “ભાઈ જ્યોતીન્દ્રે તેના જીવનના જોખમે મને બચાવવાનું વચન આપ્યું છે પરંતુ આ રાક્ષસી સમાજની સામે-આ સ્વાર્થ સાધક જનોની પાસે તે એકલો શું કરી શકવાનો હતો ?” આમ કહી લક્ષ્મી વિચારમાં મગ્ન બની ગઇ.

“ કેમ નહીં ? તારાઓનું ચંદ્ર પાસે શું ગળું છે ? ત્રાંબાપીતળનું સુવણ્ણ પાસે શું મૂલ્ય હોય છે ? તેમ મારો વીરો એક હોવા છતાં તે હજારોને પુરો પડે તેવો છે. પરંતુ મારા માટે મારે બીજાઓને શા માટે દુઃખી કરવા ? હું કેવી અભાગી છું કે મારા માટે પિતાને જોહુકમીનું જોર બતાવતા શંભુપ્રસાદની જોહુકમીમાં ઝેર થવા અથવા તો તેની જોહુકમીથી થરથર ધ્રુજીને તેની જોહુકમીને વશ થવાનું કારણ થઇ રહી છું. મારાપર આવેલી વિપત્તીથી તો મારી માતાને અપાર કષ્ટ થઇ રહ્યું છે. તે બીચારીનું હૃદય ફાટી જાય છે. પરંતુ તે તો અબળા ! તે મારા ઉધ્ધાર માટે શું કરી શકે તેમ હતી ? કંઈ નહીંજ. બીચારી મારા દુઃખના લીધે ફક્ત બે આંસુઓ સારે તેજ અને અમે અબળાઓ અમારાપર પુરૂષ સમાજ તરફથી ગમે તેટલા અત્યાચારો થાય. પુરૂષ સમાજ તેની આપખુદ સત્તાથી અમોને ગમે તેમ દબાવે, અમારા પર ગમે તેવા જુદા-જુદા ગુણો અને તેમની આપખુદ સત્તાને જોહુકમીનું જોર ચલાવવા

અમોને છુટે, કચડે પરંતુ અમે, તો નારી જાતી, અબળા તેથી અમારી કાને પડી છે?”

“હા, બાપ જ્યોતીન્દ્ર આ બધા અત્યાચારો ને જીવમોમાંથી મને બચાવી શકે તેમ છે પરંતુ તે એકલો શું કરી શકવાનો હતો?” આમ બોલી તેને શંભુપ્રસાદના પાસમાંથી છુટવાનો માર્ગ નહીં જડતાં તેની આંખમાંથી દડદડ આંસુઓ સરી પડ્યાં. તેનું હૈયું ભરાઇ આવ્યું અને તે ધ્રુસકેને ધ્રુસકે રડવા લાગી.

કેટલીક વખત રડવાથી પણ માથુસનું હૈયું શાંતી અનુભવે છે તેવુંજ આજે લક્ષ્મીનું બન્યું હતું. થોડા સમય સુધી રડી હૃદયનો ભાર હલકો કરવાથી લક્ષ્મીને તેનું હૃદય હલકું થયું હોય તેમ જણાયું તેથી તે બોલી “જ્યોતીન્દ્ર એકલો છે તેથી શું થઇ ગયું? શીયાળના ટોળામાં વનરાજ કેસરી તો એકલોજ ખેલે છે? છતાંય તેનાથી ત્રાસીને કેમ શીયાળવાઓ પ્રાણ લઇને નાસે છે? જ્યોતીન્દ્રનું પણ તેવુંજ છે. અત્યાર સુધીમાં તો જ્યોતીન્દ્ર અને તેના યુવક મંડળનું નામ સાંભળી શંભુપ્રસાદના ગાત્ર નરમ પડી ગયા છે શંભુપ્રસાદ જ્યોતીન્દ્રનું નામ સાંભળતાં થરથર ધ્રુજી ઉઠે છે. કેસરીસિંહથી જેમ ડરે તેમ મારા વીરથી ડરતાં શંભુપ્રસાદનો જ્યાં-સુધી મારો વીર સહાયક છે ત્યાંસુધી મારે શું ડર છે?”

પરંતુ આ અભાગીના વાસ્તે મારે શું સર્વને દુઃખી કરવા? માતા પિતા અને ભાઈને શું મારે દુઃખના દાવાનળમાં હોમી દેવા? નહીં તેના કરતાં તો પછી હું એકલીજ શા માટે દુઃખ ન ભોગવી બઠું? આ નશ્વર જગતમાંથી સદાને માટે વિદાય લઇ શંભુપ્રસાદનું

કાળું મ્હોં કરી મારા સ્નેહીઓને શા માટે વિપત્તિમાંથી મુક્ત કરવા પ્રયત્ન ન કરે ?

“હા, બસ, એજ નીશ્ચય આ અભાગી જેટલા શીઘ્રતાએ આ દોરંગી દુનીયાના પાસમાં જુદી પડે તેટલું તેના માટે શ્રેયદાયી છે. ત્યારે હવે શું કરવું ? આપઘાત ? ગળે ફાંસો કેમ ખાઈ શકાશે ? નહીં ફાંસો નહીં પરંતુ “ઝેરની પ્યાલી”જ ગટગટાવી જવી ત્યાર પછી જે થવાનું હશે તે થશે.”

આમ કહી તેના ઓરડામાં જઈ એક શીશીમાંથી થોડો પ્રવાહી પદાર્થ પ્યાલીમાં કાઢી પ્યાલી હાથમાં લઈને બોલવા લાગી.

“મારા જેવી કેટલીયે નિર્દોષ કુમળીકળીઓના જીવન આજની આપણી રૂઢીને કહેવાતા જ્ઞાતિ પટેલોની આપણુદ અને જેલુકમીની સત્તાના જોરે ઝેર જેવા બની જતાં હશે. આવું ઝેરમય જીવન બનાવી જીવવું તેના કરતાં તો આ ઝેર પી ઝેરમય જીવનને સદાને માટે નમસ્કાર કરી જવું તે શું ખોટું ?”

“આવ, આવ, મારી હંમેશની પ્યારી સંગીની ઝેરની પ્યાલી આવ મારા હોઠપર બેસી મને સત્વરે આ ઝેરી જીવનમાંથી મુક્ત કરી દે.” આમ કહી ઝેરની પ્યાલીને હોઠ પાસે લઈ જઈને લક્ષ્મી પીવા જતી હતી તેવામાં કાંઈક યાદ આવવાથી બોલી.”

“માતા વસુંધરા ! પ્રણામ. આ તારી અભાગણી પુત્રિના છેલ્લા પ્રણામ. માતા ! મારા જેવી કેટલીએ નિર્દોષ બાળાઓ આવી રીતે તેના જીવનને અકાળું ગણી આ જગતનો ત્યાગ કરી જતી હશે. પરંતુ શું આવી રીતે બાળાઓનો ઘાત થાય તે ભારતને સ્વરભાવનારૂં નથી ?”

આમ કહીને લક્ષ્મી ઝેરની પ્યાલી હોઠે મુકી પીવા જતી હતી તેવામાં કાંઈ કામ પ્રસંગે ત્યાં જ્યોતીન્દ્ર આવી પહોંચ્યો. જ્યોતીન્દ્ર આ જોતાંજ એકદમ લક્ષ્મી પાસે જઈ પહોંચ્યો અને લક્ષ્મીના હાથમાંથી પ્યાલો લઈ લેતાં બોલ્યો.

“લક્ષ્મી ! આ શું કરે છે ? માંડી ! આવું ગાંડપણુ તે કરાતું હશે ? હજી હું ક્યાં મરી ગયો છું કે ઝેર પીતી હતી ?”

બાઈ ! તમે સો વર્ષના થાવ. મરે તમારાં દુશ્મન એવું શું બોલતાં હશે ? પરંતુ બાઈ ! મારા એકના સુખ માટે મારે કેટલાને ત્રાસ આપવો ? માતા પિતાને હેરાન કરવા અને તમારા પર તો સીતમજ વરસાવવા રહ્યો ને ? તેના કરતાં હું એકલી મરૂં તેમાં સમાજ ક્યાં રંડાઈ જવાની છે ?

“બહેન ! આમ છેક નાહીંમત શા માટે થાય છે ? જ્યાં સુધી હું જીવંત છું ત્યાં સુધી હું એવો કોઈ મનુષ્ય જોતો નથી જે તારી તરફ આંગળી પણ ચીંધી શકે, બીચારા શંભુપ્રસાદનું શું ગળું છે કે તને સતાવી શકે ?”

પરંતુ બાઈ જ્યોતીન્દ્ર ! શું તમે પિતાજીની આજ્ઞા અમાન્યકરશો ? પિતાજી તો શંભુપ્રસાદની આપખુદસત્તાથી એટલા બધા ડરી ગયા છે કે તેઓ તેમના વિચારમાંથી હઠે તેવું મને જણાતું નથી માટે બહેન તરફ કે મારેજ આ દુનિયામાંથી સદાને માટે માર્ગ કાપી પરલોક તરફ રવાના થવા પ્રયત્ન કરવો જેથી તમે સર્વ સુખી થઈ શકો. મારા એકના સુખ માટે હું તમોને દુઃખી કરવા ઇચ્છતી નથી. બાઈ ! જેવું મારું ભાગ્ય જેવું વિધીનું વિધાન.”

લક્ષ્મી ! તારા કહેવામાં પણુ થોડી ઘણી સત્યતા છે ખરી; પરંતુ શું કાંઈ મદદ એમ નાહિંમત થઈ જતા હશે ? ડર નહીં બહેન ! ડર નહીં પરંતુ જ્યારે તારી પિતાજીને કોઈ પણ રીતે મનાવી આપણા પક્ષમાં લેવાની ઇચ્છા છે ત્યારે આપણે કપટનીતિ ધારણ કરવી પડશે અને તેમાં બાની પણુ સહાય લેવી પડશે માટે લક્ષ્મી જ માતૃશ્રીને બોલાવી લાવ જોઈ.

જયોતીન્દ્ર શું કરવા ઇચ્છે છે. તે માતૃશ્રીને શા માટે બોલાવતો હશે. આ બધું પાર પાડી જયોતીન્દ્ર તેને કેવી રીતે બચાવશે. માતિ બહિષ્કારના બચથી થર થર ધ્રુજતા પિતાને તે કેવી રીતે તેના પક્ષમાં લેશે તે સંબંધી વિચાર કરતી લક્ષ્મી તેની માતા પાસે આવી પહોંચી અને તેની માતા પાસે આવી પહોંચતાંજ બોલી.

“આ ! ભાઈ બોલાવે છે. સત્વરે ચાલો ભાઈને તમારું જરૂરી કામ છે.”

જયોતીન્દ્રના કામમાં અજબ શ્રદ્ધા ધરાવતી તેની માતા લક્ષ્મીનું ઉતરી ગયેલું મ્હોં જોઈ લક્ષ્મીને અતી વ્હાલથી ગોદમાં લેતાં બોલી “લક્ષ્મી ! આ શું ? રડે છે કેમ ?”

આનો કાંઈ જવાબ નહીં આપતાં “આ, વાર શા માટે લગાડો છો ? ઘણુંજ જરૂરી કામ છે. ભાઈ અધીરતાથી તમારી રાહ જોઈ રહ્યા છે ચાલોને ?” આમ બોલી.

લક્ષ્મીના આ શબ્દો સાંભળી જયોતીન્દ્ર તેને શા માટે બોલાવતો હશે. શું જરૂરી કામ હશે ? એવા તર્ક વીતક કરતી લક્ષ્મી સાથે જયોતીન્દ્ર પાસે જવાને સુમિત્રા તૈયાર થઈ.

આ બાળુ જ્યોતીન્દ્ર કેવા ઉપાયો વડે માતાની સહાનુભૂતી મેળવવી અને ક્યા ક્યા ઉપાયો યોગ્ય શંભુપ્રસાદને મહાત કરવો તેનાજ વિચારો કરતો લક્ષ્મી તથા તેની માતાની રાહ જોતો ઉભો હતો ત્યાં લક્ષ્મી તેની માતા સહીત આવી પહોંચી. જ્યોતીન્દ્રને વિચારમગ્ન જોઇ લક્ષ્મી તેની વિચાર નિદ્રાનો ભંગ કરાવતાં તેના પ્રત્યે બોલી, “ભાઈ ! આ આવ્યાં.”

આ શબ્દો સાંભળતાંજ જ્યોતીન્દ્રની વીચાર નિદ્રા ઉડી ગઇ માતા તથા લક્ષ્મીને ત્યાં ઉભેલા જોઇ તે તેની માતાની નજીક આવી પહોંચતાં તેની માતા પ્રત્યે બોલ્યો “આ ! એક કાર્યમાં તમારી મદદની જરૂર પડી છે. કેમ મદદ કરશો ?”

“ભાઈ એવું તે કયું કામ છે કે જેમાં તને મારી મદદની જરૂર પડી છે ?”

“તે તમારા પુત્ર જ્યોતીન્દ્ર અને પુત્રી લક્ષ્મીના લાભનું છે.”

“એવી કઇ માતા હશે કે જેણે તેનાં હૃદયના હીર પાંખ જે સંતાનોને ઉછેર્યા છે તેના લાભની વાતમાં મદદ નહીં કરે ?”

“ત્યારે તો મારું અહોભાગ્ય ! મારું કાર્ય નિર્વીઘ્ને પસાર થવાની તમારી અનુમતી તેજ પ્રથમ નીશાની છે.

“પરંતુ ભાઈ એવું તે કયું કામ છે કે જે પાર પાડવાને તું આટલો બધો ધન્ટેજાર છે ?”

“જુઓ સાંભળો ! મારા પિતાજી શંભુપ્રસાદે આપેલ શ્રાતિ અહિંકારના ડરથી એટલા તો ડરી ગયા છે કે તે ડરથી વશ થઇને તેઓ નીર્દોષ લક્ષ્મીનું શંભુપ્રસાદના આંધળા પુત્ર સાથે બળીદાન

દેવાને તક્યાર થઇ ગયા છે અને તેથી જહેન લક્ષ્મી આ પ્યાલામાં નું ઝેર પી આપઘાત કરતી હતી તેવામાં દૈવયોગે હું આવી ચડવા થી તે બચી ગઇ છે. પરંતુ જો મારા પિતાના હૃદયમાંથી જ્ઞાતિ બહીષ્કારનો ડર કઢાવી નાખી તેમને આપણા પક્ષમાં લાવવા હોય તો ફક્ત એકજ ઉપાય છે અને તે હું અમલમાં મુકવા ઇચ્છુ છું જ્યોતીન્દ્રે કહ્યું.

“તે શું ઉપાય છે ?” જ્યોતીન્દ્રની માતા બોલી.

“હું અને લક્ષ્મી ઝેર પીને આપઘાત કરીએ છીએ તેમ તમારે જીમખરાડા મારવા જે જીમખરાડા સાંભળી મારા પિતા અહીં આવી પહોંચતાં તેમના વિચારો ફેરવી શકાશે.”

“તારા વિચારને હું મળતી છું. ચાલો ત્યારે આપણા નાટકના અભીનયને શરૂ કરો” આમ કહી તે મોટે અવાજે બોલી “દોડો દોડો, મારી આંખનું રતન મારો જ્યોતીન્દ્ર ને મારી દીકરી લક્ષ્મી આપઘાત કરે છે. માફ મત્યાનાશ વળી જાય છે. આ કાન દોડો, આ જીમ સાંભળતાંજ જ્યોતીન્દ્રનો પિતા ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને જ્યોતીન્દ્ર લક્ષ્મી અને તેની માતાને ખેંચતાણુ કરતાં જોઇ બોલ્યો “શું છે ? આ જીમો શાની ?”

“તમારે કાંઇ નથી પરંતુ મારું તો બધુંયે ચાલ્યું જતું હતું તમો તમારી હઠ મુકતા નથી જ્ઞાતિ બહીષ્કારથી ડરો છો ત્યારે આ છોકરાંઓ ઝેર પીને આપઘાત કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. જરા વિચાર તો કરો ?

“આ બીચારી લક્ષ્મીને રીબાતી હું જોઈ શકતો નથી મને મરવા દે” આમ કહી તેની માતાના હાથમાંથી હાથ છોડાવવાનો જ્યોતીન્દ્રે પ્રયતન કર્યો.

જ્યોતીન્દ્રના પિતાને આ જોઈ ધણું લાગી આવ્યું છે. પુત્ર અને પુત્રિના મરણથી તેનું ઘર રમશાન જેવું થઈ જશે તે દ્રશ્ય નજરે આવતાં તેનું હૃદય કંપી ઉઠ્યું તૈથી તે ઉચ્ચસ્વરે બોલ્યો, જ્યોતીન્દ્ર ! લક્ષ્મી ! બેટા ! આપઘાત ન કર. શંભુપ્રસાદ તેની આપ પુદ્ગલતાને જોહુકમીના જોરમાં મને જોટલો સતાવવા ઇચ્છે તેટલો બલે સતાવે. બલે મને જ્ઞાતિ બહાર મુકે તમારા વારસે હું જ્ઞાતિ બહાર રહેવાને તૈયાર છું તમારા પછી આ વૃદ્ધનું કેાશુ ? આમ બોલતાં તેની આંખમાં જળજળીઆં આવી ગયાં તેણે જ્યોતીન્દ્ર અને લક્ષ્મીને તેની આથમાં લીધાં, જ્યોતીન્દ્રની માતા પણ એકાએક આવું પરિવર્તન જોઈ પુતળાની માફક આ દ્રશ્ય જોઈ રહી.

પ્રકરણ અઢારમું

યુવાની દિવાની

યોવનના પ્રાપ્ત્ય પુર તો એવાજ હોય છે. સહુને દિવાના બનાવી દે છે. યોવનમાં કહે કે માણસ જ્ઞાન જીલે છે. યોવનના રંગજ અટપટા છે. માણસ યુવાસ્થામાં કેટલીક વખત ન કરવાના કામ કરી ખેસે છે. યુવાવસ્થા એ મદીરાના પ્યાલા જેવી વસ્તુ છે તે ઘડીકમાં માણસના ચીત્તને ચંચળ બનાવી દે છે. યોવનના રંગજ એવા અવનવા છે યુવાની ભલભલા માણસને બમાવી દે છે; ન કરવાના કામો કરાવે છે ત્યારે તેની પાસે ખીચારી નિર્દોષ કુમળા કળી નીરપમાનું શું ગળુ ?

આજે યુવાનીએ તેને દિવાની બનાવી છે. તેના ચીત્તને ચંચળ બનાવ્યું છે. તેના અવનવા રંગો બદલાય છે ઘડીઘડીમાં તેના વિચારો બદલાય છે. શું કરવું ને શું ન કરવું તે કાંઈ સુઝવું નથી તેનું હૃદય ચક્રોળે ચડવું ન તેવી યુવાનીના જોમમાં તેની ખાલી નીકળેલી દેહલતાના પ્રબળ પ્રતાપમાં બળી જળી રહેલી નીરપમાં બોલી.

“આ શું ? આ મારા અંગમાં શું થાય છે ? ખરેખર આજે મને શું થાય છે તેજ હું સમજી શકતી નથી. મારું હૃદય વારે વારે ધડકી રહ્યું છે. અંગ ધ્રુજ રહ્યા છે. હું આ શું અનુભવી રહી છું ?-”

આમ બીચાર કરતી ખેડી હતી મીઞમ રૂતુમાં ગરમી સખત પડતી હતી. એક તો યોવ નીરહાવસ્થાનું પીડન અને તેમાં આ

ગરમી નીરૂપમાના હૃદયને હચમચાવી મુકવાને પુરતી હતી. સખ્ત ગરમી પડતી હોવાથી અધિક ત્રાસ સહન નહીં કરી શકવાથી તનના તાપને જરા શાંત કરવા સ્નાન કરી ખુલ્લા વાળે હીડોળા પર બેસી હીંચકા ખાતી બોલવા લાગી.

“શું મારે આમજ મારું જીવન વ્યતીત કરવું પડશે ? મારું આ યોવન આમજ અકાળે કરમાઇ જશે ? નીરૂપમા ? તારા જેવી અભાગીનીના નસીબમાં દુઃખજ લખાયેલું છે. નહીં તો લગ્ન એ શું ચીજ છે તે તું જાણુવા શીખે તે પહેલાં શા માટે તારા લગ્ન થઇ જાય. અને જગતની નજરે વિધવા પણુ બને ? શું કરવું કાંઈ સુજનું નથી મન મુકાય છે. જીવ આકુલ વ્યાકુલ થાય છે.

અનંગ, અનંગ તારા બાણથી તો કેટલા ભલભલાના કાળજી વીંધાઇ ગયાં છે. કેટલાએ તારી અગ્નીમાં બળીને રાખ થઇ ગયા છે તેમાં મીચારી નીરૂપમાનું શું ગળુ ? તારા પાસમાંથી કોણુ અચી શક્યું છે કે નીરૂપમાં અચી શક ?

નીરૂપમાના યોવનની ખીલેલી વાડીમાં વીહાર કરવા તેના ખીલતા યોવનનો અમીરસ હુંટવાને કેટલાએ ભમરાઓ તેની પાછળ ગુંજારવ કરી રહ્યા હતા. કેટલાએ લાલસાપોશી યુવકા નીરૂપમાના સૌંદર્યરાશીને હુંટવા છુંદવાને તલપાપડ બની રહ્યા હતા. દેવ મંદીરનો મહારાજ નીરૂપમાના રૂપમાં દીવાનો બન્યો હતો. નીરૂપમાને તેની જાળમાં ફસાવવા તેણે માલુડોશીને સાધી હતી. ખંધી માલુડોશી નીરૂપમાના બહાના હેઠળ તે બગભગતને બરાબર ફેલી ખાતી હતી. માલુડોશી મહારાજને નીચોવવામાં જરા પણ ખામી

રંગતી ન હતી. નીરપમાને કેમ ફસાવવી નીરપમાના સૌંદર્યના રૂપ ભાવણના કેમ ઢીંગલા ધડવા તેજ તેની એક ચીંતા હતી.

નીરપમા યૌવનના રંગમાં રંગાઇ હવે તેણે શું કરવું આ યૌવન કેમ વ્યતીત કરવું તે સંબંધીના વીચારોમાં દેહતું બાન લુલી મશ્ગુલ બની ગઇ હતી ત્યાં અત્યારે તો નીરપમાજ જેની કમાણી નું ક્ષેત્ર બની રહી હતી તે માલુડોશી આવી પહોંચી. નીરપમા તેના વિચારમાં મગ્ન હોવાથી માલુડોશીનો પગરવ તેને કાને પડ્યો નહીં તેથી નીરપમાની નજદીક જતાંજ માલુડોશી કેમ જાણે તે તેને તેના અંતરથીજ ન ચાહતી હોય તેની આવી દશા માટે તેને પારાવાર દુઃખ ન થતું હોય તેના સ્વરે નીરપમા પ્રત્યે ખોલી.

“ખેટા નીરપમા ! શું વીચારમાં છે. તારૂં હંમેશા પ્રકુલ્લીત રહેતું મ્હોં આજે ઉદાસ કેમ ?

માલુડોશીના આ પ્રશ્નનો કાંઈ જવાબ નહીં આપતાં નીરપમા નીરપમા રહી જાય જાય દેશીના હૃદયમાં ફાળ પડી. નીરપમા જેને ખોલાની ગળતી તેના જીવનની પરીવર્તન તે તેના માટે આજ ન હતું તેથી નીરપમા બસે તેને નીરસ્કારતી હોય છતાં પણ તેણે તેનો સ્વાર્થ હોવાથી તેને સંતોષવામાં તેની પ્રીતી સંપાદન કરી લેવામાંજ ભડું છે તેમ સમજી ને નીરપમા સંબંધી મનમાં ગણગણવા લાગી આટલી બધી આવરદા કાઢી પણ નીરપમા જેવી ચંચળ ને ચાલાક છોકરી ક્યાંજ જોઇ નહીં.” “મારે તેને અવસ્ય મારા પંજમાં ફસાવવી જોઇએ આમ વિચાર કરીને નીરપમાની નજદીક જઇ ખોલી “ ખેટા નીરપમા ! શું વીચારમાં છે ? હું ક્યાર નીચે તને ખોલાવી રહી છું. છતાંયે કેમ ખોલતી નથી ? શરીર તો

‘આરંભે ? તને દુઃખી જોઈ, મને કેટલું બધું દુઃખ થાય છે તે શું જાણે ?’

માલુડોશીના આ શબ્દો સાંભળતાંજ નીરપમાનો માલુડોશી પ્રત્યેનો તીરસ્કાર ઓછો થઈ ગયો. મંદીરમાંનું કારસ્થાન માલુડોશીનું નહીં પણ ખીજનું હશે તેમ તેને જણાયું તેથી તે માલુડોશી પ્રત્યે બોલી.

‘મારા મનમાં અનેક ઉપરાઉપરી વિચારો આવ્યા કરે છે. શું કરવું અને શું ન કરવું તે મને કાંઈ સૂઝતું નથી. મારા શરીરમાં આગ લાગેલી જણાય છે તે કેમે કરી શાન્ત થતી નથી. હું તમોને મારી માતા સમાન સમજી છું આ વીપત્તિમાંથી અચવાનો કાંઈ ઉપાય બતાવશો ?’ યોવનમાં બગી રહેલી નીરપમાએ યોવનાગ્નીથી અચવાનો ઉપાય બતાવવાનું કહી તે માલુડોશી તરફ ખીજવદને જોઈ રહી.

નીરપમાના મ્હોંપરના તથા હૃદયપરના આજના ફેરફાર જોઈ પોતાનું કાર્ય પુરું થવાની માલુડોશીને હીંમત આવી. નીરપમાના ઉપલા શબ્દો સાંભળતાંજ તેમ જાણે કાંઈ શુદ્ધ વિચાર કર્યા પછી તે ન બોલતી હોય તેમ નીરપમા પ્રત્યે બોલી.

‘જહેન ! યુવાનીજ સર્વને દીવાની બનાવી મુકે છે. તેમાં તારો શું વાંક ? કેવું ચંદ્રને પણ બગાડે તવું કંઈ છે ? આવું રૂપ અને આવી સુંદર દેહલતા માળીના વીના ઉજળા બની કરમાઈ જાય તેમાં દોષ કોનો ?’

‘મારા ભાગ્યનો તેમાં ખીજને શા માટે દોષ દઉં ? જો મારા ભાગ્યમાંજ સુખ મંડાયું હોત તો મારી આવી સ્થિતિ શા માટે થાત ? જ્યારે મારા પુનર્લગ્ન કરવાને મારા પિતા પ્રયાસ કરતા હતા ત્યારે જો મારા ભાગ્યમાંજ સુખ લખાયું હોત તો જ્ઞાતિજનો વિરૂધ્ધ શા માટે પડત ? મારાજ ભાગ્યનો દોષ છે. જ્યાં નહીંતર આજ-કાલ કામ વાસનાને વશ થઈ અધોગતીની ગર્તામાં ગબડાઈ પડી. બાળાઓ તેનું જીવન બગાડીને દીવસો વીતાવી રહી છે જ્યાં કેટલીયે વિધવાઓ વૈધવ્ય જીવન નહીં પાળી શકવાથી પરધર્મીઓના હાથમાં ફસાતી જાય છે જ્યાં બાળાહત્યા અને ક્રોધોત્તના દાખલાઓ દીવસે દીવસે વધતા જાય છે છતાંએ શા માટે આપણે સમાજ પુનર્લગ્નના બારણા બંધ કરી બેઠો છે. બળાત્કારથી વૈધવ્ય પળાવવું એમાં શું શોભા છે ? એના કરતાં તો પુનર્લગ્ન કરી સુખપુવંક સંસાર ચલાવે તેમાં આપણા સમાજની શું અધોગતિ થઈ જવાની હતી ?’

પુનર્લગ્ન અને વિધવા વીવાહનું નીરૂપમાના મ્હોંએથી નામ સાંભળતાંજ કેમ જાણે માલુડોશીને કમકમાટ આવતો હોય અને જો પુનર્લગ્ન અને વીધવા વીવાહની છુટ આપવામાં આવે તો આજ કાલ નીર્દોષ બાળાઓને ફસાવી તેના વ્યાપારને તેજમાં મુકી શકી છે તેનો નાશ થઈ જતાં તેને જીએ મરવાનો વખત આવે તેમ હોવાથી કેમ જાણે તેને પુનર્લગ્નની તરફ વૃણા ન હોય તેવો ભાવ કરતાં બોલી “નીરૂપમા ! તારા જેવી સદગુણી બાળાના હૃદયમાં આવા અવીચાર શા ? બહેન ! આ વીચારોજ માલુસને અધોગતીમાં નાખવાને પુરતા છે. પુનર્લગ્ન એજ હિન્દુ ધર્મની

અવનતીનું કારણ છે તને આ બીચાર શોભે કે ? બહેન ! તું યુવાન છે અને વીધવા છે એટલે તારે સંપુર્ણ સાવચેતીથી ચાલવાની જરૂર છે. યોવનાવસ્થામાં માણસ દિવાનો બની જાય છે કદાચ તારી પણ તેવી દશા થઈ હોય પરંતુ આપણે વીધવાઓએ તો આવા સ્વપ્નમાં પણ વીચાર ન કરવા જોઈએ. બહેન ! દેવ મંદીરમાં આવતી જ. સત્સંગનો લાભ મળશે. તેથી તારા અવીચારો મગજમાંથી નીકળી જશે. બેટા ! દેવ મંદીરોના સત્સંગથી તો રાજા હરીશ્ચંદ્રનો ધર્મ તું જાણીશ અને જેથી તારું કલ્યાણ થઈ જશે.”

‘પરંતુ દેવ મંદીરોમાં જવાની તો હું વીરૂપ છું કારણકે તે દીવસે હું તમારી સાથે મંદિરે આવી હતી ત્યાં જેને તમે બધા મહારાજ કહો છે તેજ મારી તરફ બદનજર કરી રહ્યો હતો. શું તમારા મંદીરોમાં આવાજ વિષયપીપાસુ મહારાજોની ભરતી કરી છે ?’

“જે મંદીરમાં પરમાત્માના સ્મરણ થકી શાન્તિ ને સુખનું વાતાવરણ હોવું જોઈએ ત્યાં જવાથી માણસનું હૃદય પવિત્ર અને નીષ્કપટ થવું જોઈએ ત્યાં આવી સ્થિતી ?” નીરૂપમાએ મંદીરમાં જવાની આનાકાની કરતાં માલુડોશીને સંભળાવ્યું.

માલુડોશી પણ પક્કી હતી તેણે સાઠ ઉપર દીવાળી જોઈ હતી તે નીરૂપમા જેવી બોળી બાલાની પાસે સપડાય તેમ ન હતી તેથી નીરૂપમાના હૃદયમાં ધર કરી બેઠેલા વિચારોને ફેરવવાનો નીશ્ચય કરી બેઠી.

“નીરૂપમા ! એતો તને રાજા હરીશ્ચંદ્ર અને તારામતીનું જ્ઞાન આપવા મેં મહારાજને વીનંતી કરી ત્યારે તેણે કહ્યું તે બાળાનું ચીત્ત પ્રભુ ભક્તિમાં લીન છે કે માયામાં ચંચળ છે તેની હું પહેલાં ખાત્રી કરી લઉં પછી તારામતીનો ધર્મ સમજાવીશ આમ કહીને તેઓ તારી ખાત્રી કરવાને ત્યાં આવ્યા હતા તેથી તેઓ તારી તરફ ટીકી ટીકીને કદાચ જોતી હશે પરંતુ તે બધું તો તારા ભલાને માટેજ હતું. મહારાજે એવા અનીતીમાન નીકળે તો પછી ધરતી રસાતાળજ નળને ?

આવી રીતે માલુડોશીએ નીરૂપમાને તેની જાળમાં ફસાવવાની બાજી રચી. પ્રપંચ અને યુક્તી પ્રયુક્તીથી અજાણુ નીરૂપમા માલુડોશીની વાકજાળમાં ફસાઈ અને તેણે કાલે દેવ મંદીરે જવાનું માલુડોશીને વચન આપ્યું.

નીરૂપમાને તેની જાળમાં ફસાવી માલુડોશી આનંદીત થીતે તેના ઘર તરફ રવાના થઈ. નીરૂપમાનું ચીત્ત યુવાની હોવાથી ચગડોળે ચઢ્યું હતું તે કેમે કરીને શાંત પડતું ન હતું. તેનું હૃદય યૌવનના સ્હાવા લેવાને આતુર હતું. પરંતુ તેનો અંતરાત્મા “યુવાની દીવાની” છે તેમ વારંવાર તેને પોકારીને કહેતો હતો. નીરૂપમા આવીજ સ્થિતિમાં શુ કરવું તેનો વીચાર કરવા લાગી. કામાગ્નીથી પ્રજ્વળતા દેહને તે કાળુમાં રાખવાને અશક્ત હતી. વીચારના અંતે કાંઈ નીશ્ચયપર નહીં આવી શકતાં તે આવી સ્થિતિપર અશ્રુપાત કરતાં કરતાં તે નીદ્રાધીન થઈ ગઈ.

પ્રકરણ ૨૦મું

ન્યાયનું ફારસ

“જ્યોતિન્દ્ર! શંભુપ્રસાદ નમ્રી કાંઈ અવનવી શેત્રંજ ખેલ્યા વિના રહેશે નહીં. આપણને સતાવવામાં તે તેનાથી બનશે તેટલું તો કરી ચુકશેજ માટે તું સાવધ રહેજે” જ્યોતિન્દ્રનો પિતા બોલ્યો.

“હું પણ તેમજ ધારું છું. શંભુપ્રસાદે તેની પટેલાઈના મદમાં જોડકમી અને આપખુદીના જોરમાં હજારો નિર્દોષ માનવીઓના લોહી ચુસ્પા છે. ઈચ્છા કે અનિચ્છાએ ધણાઓને તેને વશ થવાની ફરજ પાડી છે, તે બધું એ સત્ય છે, પરંતુ પિતાજી! આ જ્યોતિન્દ્ર ક્રામ જુદીજ ખોપરીનો માણસ છે. સુખ અને દુઃખ એ તો આ જીવનનો વ્યવહાર છે, આવે છે અને જાય છે. તેનાથી ડરી હું શંભુપ્રસાદની આપખુદ સત્તા અને પટેલાઈની ચમ્પીમાં ભોગરૂપ હોમાઉં તેવું કદાપિ ધારશો નહીં”

જીવન એ ક્ષણિક વસ્તુ છે, આત્મા અમર છે. તેને કૃષ્ણ પરમાત્માએ ગીતામાં જેમ ગાયું છે ‘**નૈનં છીદન્તિ શસ્ત્રાણી, નૈનં દહતિ પાવકઃ**’ જેને શસ્ત્રો છેદી શકતા નથી. એવા અમર આત્મા પર હું શંભુપ્રસાદની જોડકમીની મ્હોર નહીં લાગવા આપું. અત્યાર સુધીમાં અનેક નિર્દોષોને બલે તેણે સતાવ્યા હોય, તેની આપખુદ સત્તાના જોરે અનેકને બલે રડાવ્યા હોય પરંતુ આ જ્યોતિન્દ્ર તેના પાશમાં સપડાવાનો નથીજ. મારા ભોગે જે હજારો મનુષ્યો શંભુપ્રસાદની જોડકમીમાંથી છટકી શકતા હોય તો શંભુપ્રસાદના પાશમાંથી અનેક નિર્દોષોને બચાવવા માટે હું મારા પ્રાણનું બળીદાન આપવાને પણ તૈયાર છું”

“શાઆશ! જ્યોતિન્દ્ર! તારા આવા ઉત્સાહવર્ધક શબ્દો સાંભળતાંજ મારા હૃદયમાં આનંદની ઉમીંચો ઉછળી રહી છે. મારો

આત્મા કૃત્યકૃત્ય થઈ રહ્યો છે. પરોપકાર્યે પ્રાણાપણ કરનાર તારા જેવા પુત્રનો પિતા થવામાં હું અહોભાગ્ય સમજું છું.

બેટા! સમાજને ધારક, કાય કરી અવનતિની ગર્તામાં ગમડયે જતા સમાજને પ્રગતિના પંથે ચડાવી “સમાજનો સડો” દૂર કરવાનું પ્રભુ તને બળ આપે, હજારો નિર્દોષ જ્ઞાતિજનોના લેહી ચુસનાર, તેમની આપખુદ સત્તામાં છુંદનાર શંભુપ્રસાદ જેવા પટેલની જોડુકમી તોડવાના તારા કોડ પરમાત્મા પૂર્ણ કરે તેવો મારો આશિર્વાદ છે.”

આપનો આશિર્વાદ શીરોમાન્ય કરું છું.

પિતાશ્રી! જ્ઞાતિ હિતાથે કૃના થઈ પુત્રને તમારા જેવા પિતાની સહાયતા વધુ ચૈતન્યવંતો બનાવે છે. “સમાજનો સડો” દૂર કરવા માટે પુત્રની આદુતી આપનાર પિતા પણ તમારા જેવા કોઈ વીરજન હોય છે.”

“પોતાની ઇચ્છા પાર પાડવા, જ્ઞાતિના પટેલો નિર્દોષ જ્ઞાતિજનો પર મમે તેવો સીતમન્ગુદમ ગુજારે, પોતાના કાણા, આંધળા, મુંગા કે લંગડા છોકરાને જ્યારે કોઈ પુત્રિ ન આપે ત્યારે કેમ જાણે બીજાં જ્ઞાતિની પુત્રિઓ તો તેમની આપણજ ન હોય, જ્ઞાતિજનો તેના ગુલામ કે વેચાચલાજ કેમ ન હોય તેમ ઇચ્છાએ કે અનીચ્છાએ તેઓની પુત્રિઓ પોતાના કુળ દીપકને આપવાને દયાણુ કરનાર પટેલીઆઓની આપખુદ સત્તા તોડી અને તેનાથી જ્ઞાતિજનોને અચાવી લેવું તે શું છુટ નથી? જો કોઈ જ્ઞાતિજન તેની લક્ષ્મી જેવી સ્વરૂપ સુંદર પુત્રિ આ આપખુદ, જોડુકમી અને જુદમનો હજારો લઈ બેઠેલા પટેલીઆઓને આપવાની ના પાડે તો તેમના પર ત્રાસ વર્તાવી તેઓને છેવટે

જાતિ બહાર મુકવાનો કામ બતાવીને પોતાની ઇચ્છા પુરી પાડવાના પ્રયત્નો કરનાર પટેલીઆઓની આપખુદ પટેલાઇને તોડી ફેડી નાખી “સમાજનો સડો” દુર કરવાનો પ્રયત્ન કરવાનો સમય નથી આવી પહોંચ્યો ?”

“બેટા ! સમય તો ક્યારનોયે આવી પહોંચ્યો છે પરંતુ જાતિ હીતાથે પોતાની જાતિનો ભોગ આપનાર “સમાજનો સડો” દુર કરી પ્રગતિના પથે ચડાવનાર વીરલા ક્યાં છે ?”

“પિતાજી ! મારું યુવક મંડળ આ સંઘર્ષ કરવાને તૈયાર છે. મને લાગે છે કે સમય જાય છે તે સમયમાં શંભુપ્રસાદની પટેલાઇની જોડુકમીના પાયા ડગમગી રહ્યા છે અને જોતજોતામાં તેની આપખુદ સત્તા અને પટેલાઇનું નામ નીશ્ચાન પણુ નહી રહે” આમ કહીને થોડો સમય વિચારમગ્ન દશામાં બેઠા પછી જ્યોતિન્દ્ર તેના પિતા પ્રત્યે બોલ્યો.

“ભુઝાતો દીપક જેમ એક વખત જોરથી પ્રકાશી ઉઠે છે તેમ આપણને તેની આપખુદ સત્તા અને જોડુકમીના પાશમાં સપડાવી આપણા પર ભુદ્ધ વર્ષાવી શંભુપ્રસાદ પટેલ આપણને તેને વશ થવું પડે તેવા ઉપાય યોજવા વિના નહીં રહે. પરંતુ આકાશ નીચે ઉતરી આવે, સમુદ્ર મર્યાદા મુકે છતાં પણુ લક્ષ્મીને મેળવવાની તેની આશા તેના આ જન્મમાં તો ફળીજીત થાય તેમ છેજ નહીં અને યશો પણુ નહીં.”

“આમ થવાથી તે કદાચ વધુ વીકરશે અને હું ધારું છું કે તે કદાચ છેલ્લે પાટલે પણ જીવ બેસશે.”

“જ્યોતિન્દ્ર ! તે છેલ્લે પાટલે જીવ બેસશે તે વિશે તું શું ધારે છે ?”

“તેની ઇચ્છા પ્રમાણે વશ થવા માટે તે કદાચ આપણો જ્ઞાતિ બહિષ્કાર કરશે. તેનાથી બીજું તે શું કરી શકવાનો હતો ?”

“જ્યોતિન્દ્ર ! તું ધારે છે કે શંભુપ્રસાદ આવું પગલું ભરે ?”

“અવશ્ય એમાં ધારવાનું શું હતું ? વેર લેવાની ધુનમાં મશ્ગુલ બનેલો મનુષ્ય એવું શું છે જે ન કરે ? શંભુપ્રસાદ તો તેના પ્રયત્નમાં સફળ નહીં થયેલા હોવાથી આપણા પર વેર લેવાને માટે આંધળો બન્યો છે. વૈરાગ્નિમાં અંધ થયેલો ગમે તે કામ કરી શકે છે, પણ તેથી શું ? તે આપણને કાલે જ્ઞાતિ બહિષ્કાર કરતો હોય તો ભલેને આજે કરે, તેનાથી કાણુ ડરે છે ? જ્ઞાતિને પ્રગતિના પંથે ચડાવવા માટે “સમાજનો સડો” દુર કરી તેને પ્રગતિના પંથે ચડાવવામાં આપણું બળીદાન લેવામાં આવે તો આપણે પણ સમાજના ઉદ્ધાર માટે સહયોગ બળીદાન હોમાવું જોઈએ.”

આવી રીતે પિતા પુત્ર વચ્ચે સમાજને પ્રગતિના પંથે ચડાવી બેહાલ નીરહાય થઈ ગયેલી દરેક સ્થળે હડધુત થતા સમાજનો ઉદ્ધાર કરવાના સ્વપ્ને રચાતા હતા. જ્ઞાતિ પટેલના આપખુદ પંજામાંથી જ્ઞાતિજનોનો ઉદ્ધાર કરવાની વાતચીત થતી હતી ત્યાં યુવક

મંડળનો સભ્ય સુરેન્દ્ર ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને જ્યોતિન્દ્ર પ્રત્યે બોલ્યો.

“જ્યોતિન્દ્ર બાપ ! સાંભળ્યું છે કે શંભુપ્રસાદ પટેલ શાંતિ ભેગી કરી તમારો આજે શાંતિ બહિષ્કાર કરવાના તનતોડ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.”

“સુરેન્દ્ર ! એમાં તે બીચારો ખોટું શું કરે છે ? જે માણસ તેની પટેલાઈનાજ પાયા ઉખાડી નાખવા ઇચ્છતો હોય તેને દયાવી દેવાને આવા શસ્ત્રનો ઉપયોગ ન કરે તો બીજો કયો કરે ?”

“શાંતિ બહિષ્કારથી કોણુ ડરે છે ? પરંતુ તે તો તમારા પર કલંક મુકે છે અને આ કલંકના પડદા પાછળ તમારું કાટલુ કાઢવા ઇચ્છે છે ” સુરેન્દ્ર બોલ્યો.

“એવી શું વાત છે સુરેન્દ્ર ? જ્યોતિન્દ્રનો પીતા અધીરાધર્મી બોલ્યો. ”

“ જ્યોતિન્દ્ર બાપને કોઈ પરશાંતિની સ્ત્રી સાથે આડો વહેવાર છે. આમ જણાવી અને આ બહાનાની નીચે તે જ્યોતિન્દ્ર બાપનું કાટલું કાઢવા ઇચ્છે છે. તેણે પાસા તો બરાબર ફેંકવા શરૂ કર્યા છે પરંતુ હું ધારું છું કે તે તેની આ ધારણામાં ફળીભૂત નહીં થાય. ”

“ તે તેં કેમ ધારું ? ”

“ યુવકમંડળ તમોને ક્યાં નથી ઓળખતું ? શાંતિના હિતાથે ”

દેહતું બળીદાન આપનાર વીરનરને તે ક્યાં નથી ઓળખતું? યુવક મંડળના સભ્યો આજે પટેલીઆઓ સામે બંડ ઉઠાવી તેની આપખુદ પટેલાઈના પાયા ડગમગાવી છીન બિછીન્ન કરવા ઇચ્છે છે અને તેથીજ તે સભામાં તમોને તેડી જવા માટે હું આવ્યો છું.” સુરેન્દ્ર બોલ્યો.

“અહાહા! પરમાત્મા તારી પાણુ અકળ કળા છેને? જે દિવસની હું રાહ જોઈ રહ્યો હતો તેજ આવી પહોંચ્યો છે, શંભુપ્રસાદ! ધુંધવાયેલો અગ્નિ કોઈ દીવસ પ્રબળજ્વાળા રૂપે ફાટી નીકળે છે તેનો તને ખ્યાલ છે? અત્યાર સુધીમાં તેં અનેક નિર્દોષના લોહી પીધાં છે. તેઓના પૈસે મોજ મગ્ગહ ઉઠાડી છે. પારકા પૈસે પરમાનંદ કર્યો છે પરંતુ તારા ખ્યાલમાં રાખજે કે તે અધકારનો યુગ ચાલ્યો ગયો છે. શંભુપ્રસાદ! આનો વીસમીસદી છે. પ્રગ્નની ભાવનાંઓ ચેતનવંતી થતી જાય છે, આપખુદી ન જોહુકમીનો યુગ ચાલ્યો ગયો છે અને હવે તો સ્વતંત્રતાનો યુગ આવી પહોંચ્યો છે. આ યુગમાં તો યુગને સમજી જીવનારાજ જીવી શકે તેમ છે. બલે કદાચ આજે તું મારો જ્ઞાતિ બહિષ્કાર કરે પરંતુ તેનાથી ટુલાઈ જતો નહિ. તારી પટેલાઈના વિનાશના ડંકા ગગન ભેદી સ્વરે સંભળાઈ રહ્યા છે.” આમ કહી જ્યોતિન્દ્ર તેના પિતા અને સુરેન્દ્ર સાથે જ્ઞાતિ સભામાં જવાને રવાને થઈ ગયો.

આ બાજુ શંભુપ્રસાદ પટેલના હૃદયમાં આજે આનંદનું વાના-વરણુ જામી ગયું હતું જ્ઞાતિ બહિષ્કારના ડરથી ડરીને જ્યોતિન્દ્ર

તેના પગમાં પડી કાલાવાલા કરતો તેની બહેન લક્ષ્મીને આપવા આવશે ત્યારે તે તેને ઠોકરે મારી છેવટે તેના ઉપર ઉપકાર કરવાનો ડાળ કરી લક્ષ્મીનું માંગું સ્વીકારી લેશે. આવા વિચારો કરતો તે શાંતિ સભામાં આવી પહોંચ્યો.

સભામાં આજે આખાલ વૃદ્ધ સહુ આવ્યા હતા. આજની શાંતિ સભાનો રંગજ ન્યારો હતો સહુ આજના વાતાવરણથી અજાણ થઈ ગયું હતું. શાંતિપટેલ શંભુપ્રસાદના ત્રાસથી કંટાળી ગયેલા શાંતિજનો જ્યોતિન્દ્રનો વિજય ઇચ્છતા હતા ત્યારે શંભુપ્રસાદના ટુકડાપર જીવનાર જટીલ જમનીયા જેવા શાંતિનું નખખોદ વાળનારા શંભુપ્રસાદનો વિજય ઇચ્છતા હતા.

સહુ યુપચાપ શું કામ છે તે જોતાં બેઠા હતા એક બાજુ નવયુવાનોને પ્રગતિના પંથે ચડાવનાર સમાજોદ્ધારક વીર જ્યોતિન્દ્ર તેના નવયુવાન મિત્રો સાથે બેઠો હતો ત્યારે બીજી બાજુ શંભુપ્રસાદ પટેલ તેની આપખુદ પટેલાઈના પાયા મજબુત કરનાર આંધીયાઓ સાથે જ્યોતિન્દ્ર તરફ કરડી નજર ફેરવતો બેઠો હતો.

આવી રીતે થોડો સમય શાંતીમાં પસાર થઈ ગયા પછી શંભુપ્રસાદ પટેલ સર્વને ઉદ્દેશીને બોલ્યો “ છોકરવાદીયું મંડળ ઉભું કરી ગામના છોકરાઓને ભમાવનાર જ્યોતિન્દ્રનું ચરિત્ર કલંકીત છે તેથી મારા કાનપર વાત આવી છે અને તેથી કલંકીત જ્યોતિન્દ્રને હું સમાજના નવયુવાનો સાથે વધુ બળતો નોવા નહીં ઇચ્છતો

હોવાથી તમે સર્વની અનુમતી લઇ તેને તે જ્યાં સુધી તેનું વર્તન સુધારે નહીં ત્યાં સુધી જાતિ બહિષ્કાર કરવા ઇચ્છું છું.

હજી શંભુપ્રસાદ પટેલ ભાગ્યેજ પુરતું બોલી રહ્યા હશે તેવામાં ખુશામદ એજ જેનું જીવન છે તે જટીલ જમનીયો “અરાબર છે. શંભુપ્રસાદ ભાઈ ઠીક કહે છે આવા માણસોનો એપ જાતિમાં ન ફેલાય તેજ ઇચ્છવા યોગ્ય છે”

શંભુપ્રસાદ અને જમનીયાના જ્યોતિન્દ્ર પ્રત્યેનાં આવા ખોટા પ્રહારો નવયુવાનોથી સહન નહીં થવાથી એક બોલી ઉઠ્યો “તદન જુડું, સ્વાથ’માં અંધ બનેલા શંભુપ્રસાદ પટેલ ! તમારી આંખ પાસે તમે ફક્ત તમારોજ સ્વાથ’ જે-શક્તા જણાવ છો. તમારા સ્વાથ’માં જાતિનું ગમે તે થાય. જાતિ મરી પીટી તેનું નામ નિશાન રહે કે નહીં પરંતુ તમારો સ્વાથ’ સત્રાયો એટલે બસ એમજ ને ? એ સ્વાથ’ પી-પાસ જાતિ પટેલ ! ગાડરીઆ પ્રવાહની માફક તમારી પાછળ બિચાર કયાં વિના માણસો ઘસડાતા હતા તે જમાનો ચાલ્યો ગયો છે.”

“અરે પટેલાઈનેજ દફનાવો. પટેલાઈની પ્રથાનોજ નાશ થવો આવશ્યક છે, એ જાતિના બના બેડેલા પટેલો ! તમે પટેલનો અર્થ સમજો છો ? જે જાતિની વધુમાં વધુ સેવા કરે, જાતિને ઉન્નતિને માર્ગે દોરે તે પટેલ. અને તેમાં પણ પટેલ આપખુદ નજ બની શકે જાતિ જનોનો વિચાર તેજ પટેલનો કાયદો પોતાના મનરવી ભેગનો વિચાર નહીં, તમેને પટેલ બનાવવામાં આવ્યા હતા તે નહીં કે.

તમારી રવેચ્છા મુજબ જ્ઞાતિજનોપર આપખુદ સત્તા ચલાવવાને ? ”
એક નવમુવાન બોલ્યો.

“ જ્યાં જ્ઞાતિના પૈસે મોજ મારનારા જ્ઞાતિ પટેલો જ્ઞાતિનું હિત કરનાર પર ગમે તેવા કલંકો મુકી તેનો જ્ઞાતિ બહિષ્કાર કરવાની બલામણુ કરે છે, ત્યાં હવે જ્ઞાતિ પટેલની જરૂર શું રહી છે ? શંભુ-પ્રસાદ પટેલ ! તમારી પટેલાઈના નાશની નોખત વાગી રહી છે. ” બીજો નવમુવાન શંભુપ્રસાદની આપખુદી સહી ન શકવાથી બોલી ઉઠ્યો.

છતાં પણ તે તરફ કાંઈ પણ લક્ષ નહીં આપતાં શંભુપ્રસાદના ખાંધીયાઓ તો જ્યોતિ-દ્ર તથા તેના પિતાનો જ્ઞાતિ બહિષ્કાર કરવાનો ઠરાવ કરીને “ન્યાયનું ફારસ” બજવીને ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૧૯ મું

કસાઇ

માલુ ડોશીના ચાલ્યા જવા પછી યુવાનીના ચોવન રંગમાં મહા-
 હતી અનંગના તાતા તીરોથી દુઃખી થતી નીરૂપમાને શું કરવું અને
 શું ન કરવું. માલુ ડોશી તેને તેના હીતને માટેજ આ બધું કહેતી
 હશે કે તેમાં તેનો સ્વાર્થ હશે ? શું ખરેખર માલુ ડોશી મારા
 જેવી એક નાદાન અવસ્થામાં વિધવા થયેલ નવચોવનાને અધોગતીની
 ગર્તામાં જતી બચાવવાજ દેવ મંદીરમાં જવાની અને પ્રભુ ભક્તીમાં
 મસ્ત બની દીવસો પસાર કરવાની સલાહ આપતી હશે કે મારા
 નવચોવનના લાલીત્યમાં રંગાઇ મારા સૌંદર્યને વેચી તે માલદાર
 થવાને આમ કરતી હશે ?” આમ વીચાર કરતી બીજા દીવસના
 પ્રભાતે નીરૂપમા બેઠી હતી. તેના હૃદયમાં હજારો તરંગો આવતા
 હતા અને પલકવારમાં પાણીના પુરની માફક ચાલ્યા જતા હતા. તેનું
 ચીત સ્વસ્થ ન હતું. તેના માટે કયો માર્ગ ઉત્તમ છે તે સમજ
 શકવાની તેનામાં બુદ્ધિ ન હતી. તેણે જગતની જંગળ, આંટીધુટ્ટી
 કે ઝેરી વાતાવરણ જોયું ન હોતું તે તો જગતમાં સર્વને તેના
 જેવાજ સમજતી હતી. સર્વને સત્યતાની મુર્તિ સમજતી હતી તેથી
 માલુ ડોશી જેવી તેના પ્રત્યે અતી સ્નેહ રાખતી સ્ત્રી તરફ તે
 માનની નજરે જોતી હતી, પરંતુ બોબી નીરૂપમાએ જગતના વાયરા
 નહીં સહેલા હોવાથીજ સર્વને પોતાની જેમ સમજ બેઠી હતી અને
 તે તેની આ સમજમાં કેટલી ખોટી હતી તે આગળ ઉપરના
 બનાવોથી આપણે જાણી શકીશું.

જગતના પવનના સપાટા નહીં સહેલા હોવાથી નીરપમા માલુ ડોશીને દેવના દુત સમાન માની મનમાં મનમાં તેની પ્રશંસા કરી રહી હતી. “માલુ ડોશી જેવી પરદુઃખભંજન સ્ત્રી જગતમાં થવી મુશ્કેલ છે. તેના જેવી અભણાઓને વિપત્તિમાં સહાય કરનારીને શું ઉપમાનથી વધાવવી ? તે તો આ જગતની નહીં પણ સ્વર્ગની દેવી છે તેમ કહું તો જરા પણ ખોટું નથી, માલુ ડોશી તો માલુ ડોશીજ છે, મારા જેવી અનાથની તે કેટલી બધી શીકર કરી રહી છે જ્યારે મારી તેને આટલી બધી ચીંતા છે ત્યારે તેની સાથે દેવ મંદીરમાં જવામાં શું વાંધો છે ? માલુ ડોશી કુચરીતા હોય તેમ તેના વતન પરથી જરા પણ જણાઇ આવતું નથી. મારા માટે ઓછી ઓછી થઇ જનારી, મારા સુખમાં સુખ માનનારીનો જ્યારે હું તીરસ્કાર કરીશ જ્યારે હું તેને કહીશ કે હું તમારી સાથે દેવ મંદીરમાં આવવા નથી ઇચ્છતી ત્યારે તેના હૃદયને કેટલો બધો આઘાત થશે ? શું તે મને સ્વાથી નહીં સમજે ?” આમ કહી માલુ ડોશીની સાથે દેવમંદીરે દશનાથે જવું કે ન જવું તે વિશેના વિચારમાં મગ્ન બની ગઇ.

આવી રીતે થોડો સમય વિચારમગ્ન દશામાં ગુમાવ્યા પછી તે એકાએક બોલી, “માલુ ડોશી સાથે દેવમંદીરમાં જવાથી મને શું નુકશાન થવાનું છે ? માલુ ડોશી મને શું કરવાની છે ? કદાચ હું માલુ ડોશી વીશેની મારી ધારણામાં ખોટી પડીશ તો પણ જ્યાં સુધી મારું હૃદય શુદ્ધ છે મારો આત્મા કલંક રહીત છે ત્યાં સુધી માલુ ડોશી કે બીજાઓ મને શું કરી શકવાના છે ?” આમ કહીને બોલતી બંધ થઇ ગઇ.

“આજે તો દેવમંદીરે અવશ્ય જઈશ અને મારી શંકાઓના સત્યા સત્યની તપાસ કરીશ. શું દેવમંદીરે વ્યભીચારનાજ ધામ થઈ રહ્યા હશે ? જો તેમ ન હોય તો મારા માતા પીતા મને દેવમંદીરોમાં જવાને શાં માટે મના કરી ગયાં હશે ? આમાં હું કંઈ સમજી શકતી નથી. નકકી કંઈક ભેદ તો આમાં હોવોજ જોઈએ અને તે ભેદનો પાર પામવા મારે આજે અવશ્ય પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

જો કદાચ હું માલુ ડોશીને જેવી સાધવી, પરદુઃખભંજન અને પરોપકારી સમજું છું તે મારી ધારણામાં ફેર નીકળ્યો તો પણ તેથી શું ? માલુ ડોશીના કાવતરાંથી વાકેફ થઈ અન્ય અબળાઓને તેના કાવતરાંનો ભોગ નહીં થવા દેવાની હું ઝુબેશ ઉઠાવીશ, જો દેવમંદીરે ખરેખર વ્યભીચારના ધામ હશે તો તેઓનો ભેદ-તેઓનું યોગજ ખુલ્લું પાડી હું જનતાને તેઓના સંકંજમાં સપડાતા બચાવવાનો પ્રયત્ન કરીશ.

આવી રીતે વીચાર કરતી નીરૂપમા બેઠી હતી. તેવામાં નીરૂપમા જેવી સોનાની ચલ્લી છટકી જતાં પાછી પીજરામાં સપડાયલી હોવાથી આનંદીત હૃદયે માલુ ડોશી ત્યાં આવી પહોંચી પરંતુ ત્યાં આવતાંજ તેણે શું જોયું ?

જે નીરૂપમા તેને માનપૂર્વક બોલાવતી હતી. જે નીરૂપમા તેની પાસે એક શબ્દ પણ બોલી શકતી ન હતી તેણે માલુ ડોશીને જોતાંજ પ્રશ્ન કર્યો. “માણ ! શું ઘણા ખરા કહે છે તેમ દેવમંદીરે

અભીચારના ધામ હશે? જો તેવુંજ હોય તો પછી મને શા માટે ત્યાં લઇ જવ છે?"

નીરપમાનો આ પ્રશ્ન સાંભળી પહેલાં તો માલુ ડોશીની જીભજી સીવાઈ ગઇ. નીરપમાના પ્રશ્નનો શું ઉત્તર આપવો તે સુજ્યો નહીં પરંતુ માલુ ડોશી નીરપમા જેવી સાતને ખાઇ જાય તેવી ખંધી હતી તેથી નીરપમાના પ્રશ્નથી ગભરાઇ નહીં જતાં બોલી. "બેટા! એ તો આ કળીયુગ છે ને ધર્મ જવા બેઠો છે. હળાહળ કળીયુગ આવ્યો છે. ધર્મનો નાશ થવા આવ્યો છે તેથી માણસોને જેમ બોલવું હોય તેમ બોલે છે, પરંતુ તું શું ધારે છે? એવું હોય તો હું તને ત્યાં લઇ જઈ કે? શું તને મારા પર પણ વીશ્વાસ નથી? અને દેવ મંદીરોમાં તે આવું થતું હશે?"

માલુ ડોશીના આવા ભકતીપુર્ણ વચ્ચેના સાંભળી નીરપમાને માલુ ડોશી પર હતો તેનાથી અધિક વીશ્વાસ બંધાયો તે માલુ ડોશીને ધર્મીજી સ્ત્રી માનવા લાગી પરંતુ માલુ ડોશી પોતાનું કાર્ય સાધવામાં જે ન કરે તેટલું થોડું હતું અને તેથી તેણે નીરપમાની પોતાના પર શ્રદ્ધા વધારવા માટે કહ્યું.

"નીરપમા! જો એવુંજ હોય તો પછી હું ઘરડે ઘડપણ શું મારું જીવતર બોળવા દેવ મંદીરમાં જતી હશું? જુઓ! સ્ત્રીઓ-ઓનો તે કંઈ અવતાર છે? મંદીરમાં ઘડપણના વખતે જીવતર સુધારવા, અગમનીગમનો બોધ લેવા જઇએ તોયે અમારા પર કુઝ કલંક ચડે છે." આમ બોલતાં બોલતાં માલુ ડોશીની આંખમાંથી આંસુઓ સરી પડ્યાં.

માલુ ડોશીને રડતી જોઇ, નીરપમાનું હૃદય ધવાયું તે માલુ ડોશીને નહીં રડવાનું કહેતા બોલી. “માજી ! એમ, રડો છો શું ? શું જગતના મ્હોંએ ગરણું બાંધવા જવાશે ? હું તો તમોને મારી મા જેવા ગણું છું, તમો મારું બહુ નહીં ઇચ્છો તો કાણુ ઇચ્છશે ? હું તમારી સાથે દેવમંદીરમાં આવી રાજા હરીશ્વંરનો ધર્મ શીખી મારા જીવનનું કલ્યાણ કરીશ.”

નીરપમાના આ શબ્દો સાંભળતાજ અને હવે નીરપમા તેના પાસમાંથી કાઢી રીતે છટકી શકશે નહીં તેમ જણાતાં માલુ ડોશી નીરપમાં પ્રત્યે બોલી “બેન ! આ દુનિયામાં તે સ્ત્રીઓનું કાંઈ જીવન છે. ? અને તેમાં જો તે વિધવા થઈ એટલે તો જોઈ લ્યો ? સારુ નણુંદનો પારાવાર ત્રાસ કેમ જાણે તે તેમની દુશ્મનજ ન હોય ને બીચારી જો યુવાન હોય તો પછી જોઈ લ્યો ? તેની પાછળ અતેક તેના રૂપનો ઉપભોગ કરનારા ભમરા ભમ્યા કરે છે અને આવી રીતે પાછળ ભમતા ભમરાના રૂપમાં જો કદાચ રૂસાઈ તો તો પછી બીચારાનો જોઈ લ્યો ભોગ ! સગાંઓ તરછોડે જાતી તરછોડે, અને રૂપ સૌંદર્યનું પાન કરી લીધા પછી પાછળ ભમનારો ભમરો પણ તરછોડીને તેનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે આ બીચારીની કેવી સ્થિતિ થતી હશે ?

“જ્ઞેન ! આવી કાંઈ પણ જાતની વિપત્તિમાં તારે આવવું ન પડે. આપદાદાના કે સસરાના કુળને કલંક લાગવાનો કદિ સંભવ ન રહે તેથીજ હું પહેલેથીજ તારું ચીત્ત દેવ દર્શનના ધર્મ કર્મ માંજ ચોડી દેવા ઇચ્છું છું અને તેથીજ તને દેવમંદીરે લઈ જઈ છું જો આમાં હું કાંઈ ખોટું કરું છું તેમ તને જણાવું હોય તો તું વીચાર કરીને મને જણાવ જ તને હું ખોટું કરું છું તેમ

જણાશે તો તને દેવમંદીરમાં આવવાનો આગ્રહ નહીં કરું. બોલ તારી શું ઇચ્છા છે ?” આમ કહી માલુ ડોશી નીરૂપમા શું કહે છે તે સાંભળવાને ઉત્સુક બની ગઇ.

માલુ ડોશીના ઉપલા શબ્દો સાંભળતાંજ નીરૂપમાના હૃદયમાં માલુ ડોશી પ્રત્યે જે માન-જે લાગણી હતી તે અધિક થઇ તે માલુ ડોશીને એક ભદ્ર સ્ત્રી સમજવા લાગી અને હવે તો કોઇપણ રીતે માલુ ડોશીની સાથે દેવ મંદીરે જવુંજ તેવો ઢઢ નિશ્ચય કરી તે માલુ ડોશી પ્રત્યે બોલી.

“માજી ! તમારા ઉપરના ખુલાસાથી મારા હૃદયમાં રહેલી બધી શંકાઓનો નાશ થયો છે. તમારા જેવાની સાથે દેવમંદીરે જઇ મારું જીવન ભક્તિમય ગુજરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે.”

“બહેન ! હજી હું તને સંપૂર્ણ વિચાર કરીનેજ પગલું ભરવાની શીખામણ આપું છું કારણ કે જે પગલું ભરવું તે એવા વિચારથી ભરવું કે જેથી તેમાં પાછા હઠવાનો કે તે પગલું ભરવા માટે પશ્ચાત્તાપ કરવાનો સમયજ ન આવે જગતમાં તો એવા કેટલાએ પડ્યા છે કે જે હજી પણ તને મારા વીશે ખરાબ વાતો કહેશે.”

“હું કોઇની વાત સાંભળવાનીજ નથી. મેં તમારી સાથે આવવાનો નિશ્ચય કર્યો છે” આમ કહી તે માલુ ડોશીની સાથે દેવમંદીર તરફ જવાને તૈયાર થઇ.

અજો માલુ ડોશીનો હર્ષ માતો નથી, નીરૂપમા જેવી અનુપમ લાવણ્યવતી બાળાને તેની જાળમાં ફસાવવામાં તે અતે ફાવી છે.

તેજ તેના આત્માને સુખ આપવાને બસ છે. નીરૂપમાની મારફતે તેને કેટલું બધું ધન મળશે તે વિચારોએ તેને દિવાની બનાવી દીધી અને આનંદના ઉભરામાં ને ઉભરામાં નીરૂપમાને લાઇને તે દેવમંદીર તરફ જવા લાગી.

વિચારી નિર્દોષ નીરૂપમા માલુડોશીના ષડયંત્રથી અજાણ્ય હોવાથી પોતે માલુડોશીની યંત્રણામાં “ફસાઇ” છે તે જાણતી ન હતી તેથી નિર્દોષ નીરૂપમા આનંદીત ચીતે દેવમંદીર તરફ ચાલી જતી હતી.

સચિત્ર ! સાહિત્યની દુનીયામાં અજબ ઘડાકો સચિત્ર !

ખલકના ખેલ રા. રતિલાલ ઠક્કરની અદ્ભુત લખાયેલી રસીલી વાર્તા વાંચતાં તમારા હૃદયને હચમચાવી મુકશે. એકજ વાર્તા વાંચી તમે આફ્રીન પોકારી ઉઠશો. લગભગ ૨૫૦ પાનાં, સાત, સુંદર ચિત્રો, ફાંકડી પાકીઆઈન્ડીંગ કીંમત રૂપિયો દોઢ, પોસ્ટેજ ૪ આના તે સીવાય દરેક જાતનાં પુસ્તકો હમારે ત્યાંથી મળશે. દરેક પુસ્તકનું વી. પી. પોસ્ટેજ બુદ્ધ.

વિલાસ ઓફિસ.

૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ

પ્રકરણ ૨૧ મું.

સરલા.

શંભુપ્રસાદના ધરે માતા પિતાના મરણથી આત્માવસ્થાથીજ ઉછળેલી સરલા શુંભુપ્રસાદની જોડુકમી અને આપખુદ સન્તાના વાતાવરણથી ત્રાસી ગઈ હતી અને ક્યારે શંભુપ્રસાદના ધરના કલુષીત વાતાવરણમાંથી તેનો ઉધ્ધાર થાય તેની રાહ જોતી બેઠી.

શંભુપ્રસાદના માસીના દીકરાની પુત્રિ સરલા અત્યારે ચૌદ પંદર વસંતના વાયરા વીતાવી ચુકી હતી. હજુ તેને સંસારનો પવન લાગ્યો નહોતો પરંતુ આજુબાજુ સગા વહાલાઓના સંસારીક ઝગઝગો જોઈ તેનું સુકોમળ હૃદય બળી રહ્યું હતું. છ ગુજરાતી, થોડુંક સંસ્કૃત ભણવા ઉપરાંત થોડું ઘણું અંગ્રેજી પણ જાણતી હતી. જન્મભુમિ માટે પ્રાણપાળ કરનાર પતિદેવને હસ્તે મહેંએ જનનીના રક્ષણાર્થે રણક્ષેત્રમાં મોકલવાના તેને કોડ હતા. સમગ્ર મનુષ્યોને અસાર જણાતાં સંસારમાં સ્વર્ગ ઉતારી સાચી ગૃહલક્ષ્મી બનવાની તેને અભીલાષ હતી, પરંતુ સમાજના ખોટા દંભ અને અજ્ઞાન તરફ નજર નાખી, જુની પ્રણાલીકાઓ પરજ મનુ મારી આંખ મીંચીને ચાલ્યા જતા સમાજમાં “સમજનો સડો” વધ્યેજ જતો જોઈ તેના આત્માને દુઃખ થતું હતું. તેની આશાના અંકુરો નિરાશામાં ફેરવાઈ જતા હતા. પડોશની સુશિક્ષિત બાઈને પતિ પર શ્વાબ ચલાવતી જોઈને તેના સગાને તેની અભણ સ્ત્રીને પુષ્પાંજલીથી નવાજતો જોઈ બળી રહી હતી. તેને તો આ સર્વથી પર થવાની અભીલાષા—તાલાવેલી થતી હતી.

સરલા બાલ્યાવસ્થાથીજ કાંઈ વિચિત્ર પ્રકૃતિની હતી. તેના કાકાની દીકરી ચંપા જેવી બાળાના કપાળે વૈધવ્યની છાપ લાગ્યા પછી તો તેના વિચારો એકાએક તદ્દન બદલાઈ ગયા હતા. તેને રામાયણ અને મહાભારત પર વિશેષ પ્રેમ હતો અને તેના સતત વાંચનથી તેણે તેમાંથી તેવા આદર્શો ધરી કાઢ્યા હતા.

ધડીકમાં ગાગી જેવી બ્રહ્મચારીણી યવાની તેના મગજમાં ધુન ભરાતી હતી ત્યારે ધડીકમાં તે સતિ સીતા જેવા આદર્શો પોશવાના સ્વપ્ને સેવતી ભગવાન રામચંદ્ર જેવા એક પતિવ્રત ધારીણીની અર્ધાંગના યવાના વિચારો સેવતી હતી.

સરલાને યુવાનીમાં આવેલી જોષને શંભુપ્રસાદના મનમાં ચટપટી થવા લાગી. હવે આ બાલને તેના પરથી કેમ ઉતારવી તેના વિચારની વેતરણમાં તે પડ્યો હતો. સરલાને પારકી કરી તેના માથેની જોખમદારી ફેંકી દેવાના તે વિચાર કરી રહ્યો હતો. તેથી તેણે સરલાના હાથના ઉમેદવારને શોધવાનું શરૂ કર્યું હતું.

શંભુપ્રસાદની ચાંપતી તપાસ પછી છેવટે સરલાનો હાથ ઝાલનાર તેને જડી આવ્યો. લગ્નની તૈયારી ઝપાટાબંધ થવા લાગી. સધળે આનંદનું વાતાવરણ પ્રસરી ગયું હતું ફક્ત સરલાનું હૈયું ફડ ફડ થઈ રહ્યું હતું. લક્ષ્મીના હૃદયમાં ભડભડાટ જવાળામૂખી સળગી રહ્યો હતો. શંભુપ્રસાદના ધરના આંગણે

“મારે જાજે ઉગમણે દેશ,

મારે જાજે આથમણે દેશ

વળતો જાજેરે વેવાયુના મોલમંરે”

આમ આનંદજનક ગીતો ગવાઇ રહ્યા હતા. ફક્ત સરલા એક-નાજ હૃદયમાં હોળી સળગી રહી હતી. તે વિચાર કરી રહી હતી કે જે સમાજમાં ઇચ્છા પ્રમાણે પતિ—જીવન નૌકાનો નાવિક પસંદ કરવાને સ્વયંવરો રચાતા હોય. જે સમાજમાં અનેક વીરાંગનાઓના હૃદયોને દીગ્વીજય કરી આવેલા વીરનરો ચોરી જતા હતા તેવા સમાજમાં દીંગલી દીંગલાના લગ્નની પ્રથા શા માટે પ્રચલીત થઈ હશે ?”

આવી રીતે બડબડાટ બળતા હૃદયે સમાજના પાપ પર અશ્રુ-પાત કરતી સરલા થેડી હતી ત્યાં શંભુપ્રસાદ પટેલ આવી પહોંચ્યો અને સરલાને રડતી જોઇને બોલ્યો “સરલા ! આવા માંગલીક અવસરે કેમ રડે છે ?”

“માંગલીક અવસર તમારા બધાને માટે છે. મારે માટે નહીં ? મારા હૃદયમાં તો બડબડાટ જવાળામુખી સળગી રહ્યો છે. તમોએ મારી ઇચ્છા જાણ્યા વિના કરેલ સગાઇ મને માન્ય નથી. હું તે દીંગલા સાથે પરણવાને તૈયાર નથી.”

“શા માટે બહેન ? છોકરો, જુવાન, કુલ્લીન ને ચંચળ છે. શરીરે નીરોગીને સુદૃઢ છે પછી તને શું વાધો છે ?”

“પરંતુ જે બીના માન્ય કરવાને મારો આત્મા ના પાડતો હોય. મારો હાથ ઝાલનાર કેવો છે. તેનો સ્વભાવ કેવો છે તે વિશે હું કાંઈપણ જાણતી નથી. જેને મેં એક પણ વખત મારી આંખે જોયો નથી તેવા નવજુવાન સાથે જીવનભર રહેવાની હું કેવી રીતે સંમતિ આપી શકું ? તમે મને તમારી પુત્રિ તરીકે ઉછેરી છે. તમે

મારા વડીલ છે તે સઘળું મને માન્ય છે પરંતુ હું પ્રાણાન્તે પશુ તમે શોધી કાઢેલા છોકરાની સાથે લગ્ન કરવાને સંમત થનાર નથી.

સરલાના આ શબ્દો સાંભળનાર હજારો જાતિજનોને પોતાની આપખુદીમાં દબાવી રહેલ શંકુપ્રસાદ એકાએક ચોંકી ઉઠ્યો. સરલાને આમ બોલતી જોઈ તેને ઠપકો આપતો તે બોલ્યો “સરલા તારા જેવી ડાહી પુત્રિને આ શબ્દો યોગ્ય છે? શું તું મારી કુલીનતામાં કલંક લગાડવા ઇચ્છે છે?”

“હું કોઈ કાળે તમારા કુલીનતાના ચક્રમાં બહીરેપે હોમાવા ઇચ્છતી નથી.”

સરલાના આ છેલ્લા શબ્દો સાંભળતાંજ શંકુપ્રસાદ પટેલની બી બોલી ઉઠી “સરલા આવા ગાડાંવેડા શા? તારા પાલક પ્રત્યે આમ ફાટે ગયે બોલતાં શરમ નથી આવતી? શું અમે તારા દુશ્મન છીએ કે અહીંત કરતાં હશું? હાય ! હાય ! વોય મારે ! હજાહજ કળીયુગ આવ્યો છે નહીંતર દીકરીઓથી તે તેના લગ્ન વિશે કાંઈ બોલાતું હશે?”

પોતાના પાલક માતા પિતાને ગુસ્સે થયેલા જોઈ સરલા કાંઈ જવાબ ન આપવાનો નીશ્ચય કરીને ચુપ રહી પરંતુ અંદરથી તેના આત્મા પર દબાણ હોવાથી તેની કાળી બમર જેવી આંખોમાંથી તેના ગુલાબી ગાલ પર અશ્રુખીંદુઓ સરી પડ્યા અને હતાશ બની ત્યાંથી ચાલ્યા જવાને ઉભી થઈ.

“સરલા ! તને કેળવણી આપી તેનું આ ફળ ? શું આજ તારી સુલભતા ?”

“મારી આંખમાંથી અંધ નીકળતાં જોઈ જો ખરેખર તમેને દુઃખ જ થતું હોય તો મને આ જીવન દુઃખી કરવા મારા હૃદયમાં ચોવીસે કલાક અગ્નિને પ્રજ્વળિત કરવા અને એક ન જોયેલા હાંસલા સાથે મને પરણાવી દેવા શા માટે પ્રયત્ન કરો છો?”

“સરલા હજી પણ તારે તારી ગાંડાઈ નથી છોડવી? દીકરીની જાતને આમ બડબડ કરવું તે યોગ્ય છે?”

આમ કહીને તે શંભુપ્રસાદ પટેલ પ્રત્યે બોલી “બચ્ચાના બોલવા તરફ શું જોઈ રહ્યા છો? એને શું કંઈ દુનીયાનું જ્ઞાન છે? એ તો નાદાન બચ્ચું છે. અને શું આવો સારો કુલીન મુરતીયો બધામને મળે છે? કાલે સવારે સરલા સમજી જશે. તમે લજ્જા નહીં કરોને?”

શંભુપ્રસાદ પટેલ પણ તેની સ્ત્રીની વાતમાં ઝહાપણુ છે તેમ સમજીને લજ્જાની તપ્યારી કરવાને સરલા અને તેની સ્ત્રીને ત્યાંજ મુકીને ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૨૨ મું નીરૂપમા ને મહારાજ

માણુ ડોશી કહે છે કે હું વિધવા છું તે ખરું પરંતુ મારા લગ્ન ક્યારે થયા ? મારી બાલ્યાવસ્થામાં મારા લગ્ન કરવાનો મારા માતાપિતાને શું હક્ક હતો ? આ સમાજ પણ કેવો છે ? આઠ વર્ષની નાદાન બાળા પર વૈધવ્યના સખ્ત બંધનો નાખી તે બિ-આરીને સમાજના બંધનમાં જકડી લે છે ત્યારે બુદ્ધા બહુખોને તેમની વિષય લાલસા પોશ્વવાને કુમળી કળીઓને તેમની વાસના રૂપી યજ્ઞમાં બળીરૂપે હોમવાને-છુંદી નાખવાના પરવાના આપી રહ્યો છે. આ ક્યાનો ન્યાય ? ઓ પ્રભૂ ! આ સીતમગાર સમાજ-માંથી “સમાજનો સડો” દુર કરી મારા જેવી નિર્દોષ બાળા જે વૈધવ્ય શું વસ્તુ છે તે પણ જાણતી નથી તેનો ઉદ્ધાર નહીં કરે ? શું અમારા પર આવા અત્યાચારો કરી પુરૂષ સમાજ તેની ઉન્નતિ સાધી શકશે ?”

જો સમાજની ઉન્નતિ કરવી હોય તો મારા જેવી બાળ વિધવાઓ જેમાંની ઘણી ખરી સંયમ નહીં પાળી શકવાથી વેશ્યા કરતાં પણ હલકું જીવન ગાળી રહી છે. તેઓનો ઉદ્ધાર કરવાને સમાજ શું કમર નહીં કસે ?

નહીં, નહીં પુરૂષો તરફનો સ્વભાવિક પક્ષપાતજ પુરૂષ સ-માજને સ્ત્રીઓનો પક્ષ નહીં લેવા દે. તે તો હંમેશા સ્ત્રીઓને દબા-વવાનોજ વિચાર કરશે. કોણ કહે છે કે હું વિધવા છું ? હું વિધવા નથીજ. હું તો કુમારીકાજ છું. મને મારા મન ગમતા કોઈ પણ

પુરૂષને પસંદ કરવાનો હક્ક છે.” આમ વિચાર કરતી કરતી નીરૂપમાં માલુ ડોશીના આગમનની રાહ જોવા લાગી.

વાંચક ! માલુ ડોશીની સાથે દેવમંદીરે જતાં સમાજના અત્યાચારની બટ્ટીમાં પીસાવી નીરૂપમા આજે અબજા મટીને પ્રબળ બની હતી. તેણે આજે ખરેખર નાગણ્યનું સ્વરૂપ ધર્યું હતું. તેના કાતીલ જેરનો ડંસ હિન્દુસમાજને ફના કરવાને માટે તે આજે તૈયાર બની ગઈ હતી.

તરતજ યુવક મંડળના મંત્રી પ્રમોદની મૂર્તિ તેની નજર સમક્ષ તરવરવા લાગી. પ્રમોદની મૂર્તિને તેની સમક્ષ આવેલી જોનાં બોલી “આવો, આવો, મારા હૃદયના આરાધ્ય દેવ ! આવો. આ દાસીના હૃદય સીંદૂસને બીરાજો. કેવી મન-મોહક મૂર્તિ છે ? રતિના કામ દેવને પણ લજ્જાવે તેવું મુખકું શું આ બધું મારા જેવી નવથોવના બાળાના ચિત્તને ચળાવવાને પુરતું નથી ? પરંતુ તે મને ક્યાંથી મળે ? હું કોણ ? એક ક’ગાળ વિધવા અને તે એક શ્રીમંતનો પુત્ર ! મારો અને તેનો મેળાપ શું સંભવીત છે ?”

આમ વિચાર કરતાં કરતાં તે બેઠી હતી તેવામાં કાંઈક વિચાર આવતાં તે બોલવા લાગી “બસ, બસ, હવે બેઠો પાર. દેવમંદીરનો મહારાજ મારા સૌંદર્યમાં દિવાનો બન્યો છે. માલુ ડોશી પણ તેના વતન પરથી તેની સાગ્રીત હોય તેમ જણાય છે. હવે મારે શું કરવું ?”

આમ વિચાર કરતી માલુ ડોશીના આવવાની રાહ જોતી નીરૂપમા બેઠી હતી તેવામાં માલુ ડોશી આવી પહોંચતાંજ તે ખડખડાટ હસી પડી. નીરૂપમાના હસવાથી માલુ ડોશીને કાંઈક આનંદ થયોને સમજી

કે હવે નીરપમાને ફસાવવી તે તેના માટે મુશ્કેલ નથી તેથી હરખાતા હોયે માલુડોશી નીરપમાને લખને દેવમંદીર તરફ જવા લાગી.

દેવમંદીરે પહોંચતાંજ સર્વ મંડળને રાસમાં તલ્લીન બની ગયેલું જોઈને તથા આનંદ બર્યાં અમે આવીઆ, મારે વહાલે રમાડયા રાસ રે” વાળો રાસ ગવાતો જોઈને માલુડોશી ત્યાં આવી પહોંચતાંજ નીરપમા પ્રત્યે બોલી.

“નીરપમા ! ધન્ય બાપ્ય ધન્ય ઘડી કે આજે આવો હરિ રસનો લ્હાવો લેવાનો સમય મળ્યો છે. ચાલ આ જીવન એતો આર-પંપાર સ્વપ્ના જેવું છે. પળમાં ઉડી જશે. જે લ્હાવો લીધો તે ખરો.”

“પણ માલુખાઈ ! આમ કેમ ? આ બાયડાઓ પણ બાઈ માણસો સાથે આમ કેમ કુદી રહ્યા છે ? આ સાઈ કહેવાય કે ? શું આટલા માટેજ મારા પિતાશ્રીએ દેવમંદીરમાં જવાની મના કરી હશે ?”

“ઘેલીરે ઘેલી ! બેટા ! તું નાદાન બાળક છે હરિ ભક્તિમાં તું શું સમજે ? રાજા હરચંદનો ધર્મ કાંઈ સમજવો સહેલો છે ? પી બેટા ! જોટલો પીવાય તેટલો હરિરસ પીને તારા દેહને કલ્યાણ કર.”

નીરપમાના હૃદયમાં તો એકજ લગતી લાગી હતી. તેને તો કાંઈપણ રીતે પ્રમોદને મેળવવો હતો. તેથી માલુડોશીની સાથે બગાડવામાં માલ નથી તેમ સમજી માલુડોશીના આગ્રહને વશ બની ટોળામાં ફસવા લાગી.

નીરપમાના મદભર નયન બાણથી મહારાજનું હૃદય ધવાઈ ગયું હતું તેથી હરકોઈ ઉપાયે નીરપમાના દેહનો ઉપભોગ કરવા ઇચ્છતા

હતા અને તે ઇચ્છાને પાર પાડવા માટે તેણે માલુડોશીને સુચના પણ આપી દીધી હતી. આથી નીરૂપમા જ્યારે રાસ લેવામાં સામેલ થઈ ત્યારે જે બાઈ મહારાજનો હાથ ઝાલી હરિ રસનું પાન કરતી હતી તેના હાથ છોડી દેવમંદીરના મહારાજ નીરૂપમાની નજીક આવી પહોંચ્યા ને ફરતાં ફરતાં નીરૂપમાના અંગ સાથે અંગ ભટકાવી રૂપશી સુખનો આનંદ લેવા લાગ્યા.

રાસપૂર્ણ થતાંજ સર્વ પ્રસાદી લઈને ચાલ્યા ગયા. મહારાજ પણ માલુડોશીને કામક સંકેત કરીને ચાલ્યા ગયા. મહારાજના જવા જવા પછી માલુડોશી પણ નીરૂપમાને લઈને જવા લાગી પરંતુ આજે દરરોજના માર્ગે નહીં જતાં બીજે માર્ગે જતી જોઈને નીરૂપમા બાલી” આમ ક્યાં જવ છો ?”

“આ ધામધખી ગયા છે ને આપણા અંનેમાંથી એકના પણ પગમાં પગરથું નથી તેથી આ ટુંકે રસ્તે ચાલ્યા જાશું” આમ કહી તે મંદીરની પછવાડેના વાડા પાસે આવી પહોંચતાંજ માલુડોશી બોલી ઉઠી. “નીરૂપમા ! મારી માળા ક્યાં છે ? હું એ સુત કળું છું” આમ કહી માલુડોશી ત્યાંથી પોઆરા ગણી ગઈ.

માલુડોશીના આગમનની રાહ જોતી નિરૂપમા ઉભી હતી ત્યાં એકાએક પાછળથી ધીમે પગલે આવીને દ્રોણએ નિરૂપમાના અંભા પર હાથ મૂકી રહ્યું “નિરૂપમા ! તું કેવી સુંદર છે ?” આમ કહીને તેનો હાથ હાથમાં લીધા.

નિરૂપમા તો આ બધું પુતળાની માફક જોઈજ રહી. આથી વધુ સાહસ કરીને તે આવનાર વ્યક્તિએ નિરૂપમાને તેના બાહુપાશમાં જમણાંને તેના હાથ પહોંચા કર્યા તેવાનાં એકાએક નિગાર નિંદ્રામાંથી જગૃત થતજ નિરૂપમાએ દેવમંદીરના મહારાજને ઉમંગે

જોયો તેનો હાથ તેના હાથમાંથી તરછોડી લેતો તે મહારાજ પ્રત્યે બોલ્યા “અહીંઆ કેમ આવ્યા છો?”

“હરિરસનું પાન કરવા અને કરાવવા”

“હરિરસનું પાન અહીંઆ હોય કે દેવમંદીરમાં” મહારાજના પ્રશ્નને નહીં સમજવાથી નિરૂપમા બોલી.

“તું નાદાનખાળા એમાં શું સમજે? આવ, મારા આહુપાશમાં જઈડાઈ જા તને હમણાંજ હું આત્માનંદનો અનુભવ કરાવું છું” આમ કહી તેણે નિરૂપમાને તેની તરફ ખેંચી.

“પણ મહારાજ! આજ તમારો હરિરસ અને આત્માનંદનો અનુભવ કે? આજ તમારો રાજ્ય હરિશ્ચંદ્ર ને તારામનીને ધર્મ કે? મહારાજ! શાને માટે ધર્મને તમારા આવા કાર્ય સાથે સંડોવો છો?”

“નિરૂપમા! સમાજ તને વિવવા કહી તેની ભટ્ટીમાં ખાળી દેવા ઇચ્છે છે હું તને વિકસાવવા ઇચ્છું છું. આવ મારા ખગના હૃદયને શાન્તિ આપ” આમ કહી નિરૂપમાને તેના આહુપાશમાં જકડીને મહારાજે તેના કપોત્તપદેશ પર ચુંબન લીધું.

નિરૂપમા આ અચાનક હુમલાથી ગભરાઈ ગઈ તેથી એકાએક તેણે ખુમ પાડી “ઓ નરરાક્ષસ! ધર્મના નામે ઢોંગ-પ્રપંચ ફેલાવી સૌદ્યને વાસનાના ગુલામ તું મને કલંકીત કરવા ઇચ્છે છે? પાપી-” હજી તે આગળ બોલવા ખય છે તેવામાં દેવમંદીરના મહારાજે તેને ફરીથી આહુપાશમાં જકડી.

નિરૂપમા એકાએક અખગામાંથી પ્રખગા બની ગઈ અને દેવમંદીરના મહારાજને ગુસ્સાથી લાત મારી. નિરૂપમાની લાત પડતાંજ સમતોલપણું જાળવી નહી શકવાથી દેવમંદીરના મહારાજનું માથું થાંભલા સાથે ભટકાયું માથામાંથી લોહી વહેવા લાગતાંજ મહારાજ બેથુંદ બનીને પડી ગયો અખગામાંથી પ્રખગા બનેલી નિરૂપમા મહારાજની આ દશાપર અદૃશ્ય કરી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.



સમાજનો સડો—નીરપમાના રૂપ સૌંદર્યમાં લુપ્ત અનેલા મહારાજે જોવો તેનો હાથ પકડ્યો કે તરતજ તેને ધકકો મારી દરીયાની માફક થરથર ધ્રુજતી ઉભી રહી.

પ્રકરણ ૨૩ મું

અક્ષજ્ઞાનનો ભેદ

દશનાથે આવેલા સુધાકરના કાને કાઠના પડવાનો અવાજ આવનાંજ તે દેવમંદીરના મહારાજ જ્યાં લોહીનુકાણુ સ્થીતિમાં પડ્યા હતા ત્યાં આવી પહોંચનાંજ તે નિરૂપમા પ્રત્યે બોલ્યો “આશું ? તમે થરથર ધ્રુજે છો શા માટે ? ને મહારાજની આ સ્થીતિ ?”

આમ કહી અંધશ્રદ્ધાળુ સુધાકર મહારાજની નજીક ગયો અને તેમનો હાથ ઝાલીને બેઠા કર્યા. થોડા સમયમાં મહારાજ શુદ્ધિમાં આવ્યા પછી સુધાકર મહારાજ પ્રત્યે બોલ્યો ‘ મહારાજ આશું ?’

“ સુધાકર ! હું નિરૂપમાને અભિજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપતો હતો પરંતુ ન્હાની વયે કાઠપણુ અભિજ્ઞાન પચાવી શક્યું છે ? નિરૂપમા અભિરસમાં તલ્લીન થઈ શકી નહીં અને તે કારણને લીધે કદાચ તેનાથી ચીસ પડાઈ ગઈ હોય તો અનવા યોગ્ય છે પરંતુ જ્યારે તે અભિરસમાં તલ્લીન થઈ જશે ત્યારે તેને અધિક આનંદ આવશે. સુધાકર તું અહીંઆ કેમ આવ્યો ” મૂળ વાતને છુપાવી સુધાકરને દમ ભરાવતા મહારાજ બોલ્યા.

સુધાકરને મહારાજ ઉંડા ભણાવે છે તે જોઈને નિરૂપમા બોલી “ તમે મહારાજના કહેવા પર જરાપણુ લક્ષ આપશો નહીં. તેઓ જ્યારે મારા અંગને સ્પર્શ કરવાને ધસ્યા ત્યારેજ મેં હુમ મારી હતી. આને શું અભિજ્ઞાન કહેવાતું હશે ? ”

“ નિરૂપમા ! તારા કરતાં મેં વધુ દીવાળી જોઈ છે. અભિજ્ઞાનમાં તું શું સમજે ! દેવમંદીરના મહારાજ તને અરબર અભિજ્ઞાન આપતા

હતા. તેઓની ધ્વિષ્ટા નતે બ્રહ્મરસમાં તલ્લીન કરવાની હતી ત્યાં તો ?” માલડોશી બોલી.

“ એટલે ?” સુધાકર બોલ્યો

“ બુમ બરાડા માર્યા બીજું શું ?”

“ પરપુરુષનો કાષ્ટ સ્ત્રીના અંગને હાથ અડે એ શું પાપ નથી ?” નિરૂપમા બોલી.

“ પણ મહારાજ પરપુરુષ છેજ ક્યાં ? દેવમંદીરના મહારાજ તે પરપુરુષ કહેવાય કે ?”

સુધાકર અને નિરૂપમા આ અગમનીગમનો—બ્રહ્મજ્ઞાનનો ભેદ નહીં સમજી શકતાં પથરના પુતળાની જેમ અવાકજ રહ્યા.

“ દેવમંદીરના મહારાજ તો બ્રહ્મજ્ઞાની છે. તેમને તો આ બધી દુનીયા સમાન છે. તેમના મનમાં કાષ્ટ પણ પારકું છેજ નહીં. તેઓ તો સર્વને પોતાનાજ સમજે છે. આવી સ્થિતિએ ગણેશનારાજ બ્રહ્મજ્ઞાની કહેવાય છે ” માલડોશીએ બ્રહ્મજ્ઞાનીનું વિવેચન કર્યું.

“ શું તમો કહો છો તે આ બધું સત્ય છે ? કાષ્ટપણ ધર્મમાં આવું કદાપિ હોયજ નહીં. શું ધર્મમાં આવો બુદ્ધિ હોય ? જે ધર્મમાં આવું હોય તે ધર્મના નામને લાયક ગણાય કે ?” સુધાકરે પુછ્યું.

સુધાકર ! બાપના પૈસા પર તાગડધિન્તા કરનારા નવયુવાન ! બ્રહ્મજ્ઞાનમાં તું શું જાણે ? વારાંગનાઓના નાચ મુજરા અને મોજ. મોજના નાચને બીજા કાંઈ જાણતું નથી કે તું “ બ્રહ્મજ્ઞાનનો ભેદ ” પારખી શકે ? સુધાકર મારા અક્ષરે અક્ષરને માન્ય કરી લે.

આનું નામ તેજ “અહ્મજ્ઞાનનો ભેદ” છે. મારી આજ્ઞાને માન્ય કરી અહીંયાથી તું સત્વરે ચાલ્યો જા. શેર સદા અને વારાંગનામાં પૈસા ઉઠાડવા માટે તને પૈસા ધીરનારની સામેજ થયો કે? ચાલ રસ્તે પડ. અહ્મજ્ઞાનની સાથે તને શું નીરખત છે? અહ્મજ્ઞાન તો આ અસાર સંસારમાં જેનું કાષ્ટ નથી, જેનો પતિ તેને તેની યુવાવસ્થામાં ત્યજીને ચાલ્યો ગયો છે તેવી વિધવાઓ માટે છે. હવે સમજ્યોને? શું તારે અહ્મજ્ઞાની ખતીને સંસાર ત્યજી દેવો છે?”

દેવમંદીરના મહારાજનો આ દંભપૂર્ણ ઉપદેશ સાંભળી નિરૂપમાને તેના ભાગ્યને ભંડેસે મુકીને સુધાકર ત્યાંથી એક શબ્દનો પણ ઉચ્ચાર કર્યા વિના ચાલ્યો ગયો.

સુધાકરના જવા પછી માલુડોશી નિરૂપમા પ્રત્યે બોલી “નિરૂપમા! મહારાજ પોતેજ તને અહ્મજ્ઞાનનો મંત્ર ભણાવે તે તો તારું અહોભાગ્ય કહેવાય. તેનાથી બીજું રૂઝું શું જોઈએ? અહ્મજ્ઞાન પામ્યા પછી સત્વરે તું નિર્વાણપદને પામી શકીશ. ગાંડી! એમાં તે ગભરાઈ શું ગઈ? હરિ રસમાં લીન થવું તે તો આપણો વિધવાઓનો ધર્મ છે. અને મહારાજના હાથે તેવું તને પાન થાય તે તો તારા અહો ભાગ્યજ ગણાય?”

માલુડોશીના શબ્દો સાંભળી નિરૂપમા શાન્ત ઉભી રહી નિરૂપમાને શાન્ત જોઈ માલુડોશી નિરૂપમાને ફસાવતાં વખત નહીં લાગે તેમ સમજી જતાં આનંદીન ચિન્તે નિરૂપમા પ્રત્યે બોલી.

“હવે ડહીને થઈને અહ્મજ્ઞાનનો સ્વીકાર કરજે. વાહરે—અહો ભાગ્ય તારા કે મહારાજના દાગે મુકિત મળે” આમ કહી નિરૂપમાને ત્યાંજ રહેવા દઈને માલુડોશી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

નિર્વાણ-બ્રહ્મજ્ઞાન આ શબ્દોમાં નિરૂપમાને કાંઈ પણ સમજ પડી નહીં. માલુ ડોશી જે કહી રહ્યો છે તે શું આ અસાર સંસારને તરી જવાનો માર્ગ હશે ? જો તે ખડંગ હોય તો મહારાજને મહારા અંગની સાથે વધુ પડતી છુટ લેવાનું શું કારણ ?

આવી રીતે નિરૂપમા વિચારમાં મગ્ન હતી. તેવામાં નિરૂપમાના સૌંદર્યમાં પતંગીઆની માફક જવાળામાં બાળીને બરમીભૂત થવાને તલ પાપડ થઈ રહેલ વિષયલંપટ મહારાજ પાછો છેક નિરૂપમાની પાસે જઈ પહોંચ્યો ને તેનો કાળો કેશકલાપ તેના હાથમાં લઈને નિરૂપમા પ્રત્યે બોલ્યો.

‘નિરૂપમા ! આ યોવન પૂણું ખીલતી કળી સમાન તારો આ દેહ, આ સૌંદર્યની મૂર્તિ જેવું તારું વદન મંડળ ! કાળી કાળીને જોનારના દિલમાં પ્રથમ દર્શનેજ કામણ ઉપજવે તેવી કીકીઓ શું બરમી ભૂત થવાને લાયક છે ? શું તારું યોવન આમ અણુવીકર્યુંજ કરમાઈ જાય તેમ તું ઈચ્છે છે ?’

મહારાજના આ લવારામાં કાંઈ સમજ નહીં શકવાથી નિરૂપમા મૌન હતી તેવામાં છેક તેની નજીક આવીને મહારાજ બોલ્યા “નહીં નિરૂપમા ! તારી આ સૌંદર્ય સ્વરૂપ દેહ લક્ષ્મીને હું આમ અકાળે કરમાઈ જવા દેવા જરાપણુ ઇચ્છતો નથી. હું તને બ્રહ્મજ્ઞાનનું પાન કરાવી આગમર્નાગમના બેદો સમજાવી. તારી આ કાયાને સુવર્ણ-મય બનાવી આનંદરસમાં તરબોળ કરવા ઇચ્છુ છું. બોલ તું મારા આ વિચારમાં સંમત છે કે નહીં ?”

અનેક વિપત્તિઓમાં આવી પડેલી અનેક દુઃખના કુંગરો નીચે કચડાયેલી નિરૂપમાની શુદ્ધી ઠેકાણે ન હતી. તેનું જાન લુલ્લી ગઈ

હતી. તેથી કોઇ પણ રીતે આમાંથી બચવાના ઉપાય માટે તેણે જણાવ્યું “જો આ અસાર સંસારમાં આ દેહનું સાચું કરી શકાતું હોય તો હું તે પ્રમાણે કરવાને તૈયાર છું.”

નિરૂપમાના આ શબ્દો સાંભળતાંજ મહારાજના અંતરમાં આનંદ આનંદ થઇ ગયો. તેમની છાતી ગળ ગળ ઉછરવા લાગી ગમે તેવા ઉપાયો કર્યા પછી પણ જેને પોતાની જાળમાં ફસાવવા ઇચ્છતો હતો—જેના રૂપ સૌંદર્યનો ઉપભોગ કરવા ઇચ્છતો હતો તે તેને મળશેજ તેવું જણાતાંજ તે આનંદમાં આવી ગયો ને પાસે ઉભેલી નિરૂપમાને તેના બાહુપાશમાં જકડીને રક્ત પ્રવાળ સમા તેના ઓઠાધરનું પાન કયું.

આમ એકાએક મહારાજની વૃત્તિમાં અજબ પરિવર્તન જોઇને નિરૂપમા આશ્ચર્યચકિત બની ગઇ “શું આનેજ બ્રહ્મરસમાં લીન થવાનું આ લોકો કહેતા હશે?” આમ એકાએક નિરૂપમાથી બોલાઇ ગયું. જેને તે આહતી નથી. જે ધર્માચાર્ય તરીકે હજારો વડુ દીકરીઓના સંસર્ગમાં આવે છે તેની આવી વર્તણૂક નિરૂપમાને અસહ્ય જણાઇ તેથી તે મહારાજ પ્રત્યે બોલી.

“આ શું ? તમારા માટે આવું વર્તન યોગ્ય છે ? આજ તમારો જો “બ્રહ્મજ્ઞાનનો ભેદ” અને અગમનીગમના ભેદ હોય તો મારે તેવા ભેદનો પાર નથી પામવો.”

“અરે ગાંડી ! અમે બ્રહ્મજ્ઞાનાઓ તો સર્વમાં પોતાનેજ જોઇએ છીએ. કોઇમાં બિન્નત્વ તો જોતાજ નથી. તારો અને મારો આત્મા સમાન છે તો પછી બન્ને મળીને આનંદનો ઉપભોગ કરે તેમાં નુકશાન શું છે ?”

“મારા અંગનો સ્પર્શ કર્યા વિના તમે મને આત્મજ્ઞાન આપી શકો તેમ નથી?”

“તત્ત્વજ્ઞાનીઓ, બ્રહ્મજ્ઞાનીઓ અહંભાવના સૂત્રથીજ જુએ છે. જગતના સર્વ માનવીઓને પોતાના સ્વરૂપજ જુએ છે. ખીજાનું કે જુદાઇને જ્યાં અંશ ભર પશુ સ્થાન નથી તેનુંજ નામ બ્રહ્મજ્ઞાન. જ્યાં બ્રહ્મજ્ઞાનની ભાવનાજ છે ત્યાં વળી દેહના બિન્નત્વના ભાવ શા માટે? આવ, મારો અને તારો દેહ બ્રહ્મજ્ઞાનના આધારે આપણે એક કરીને બ્રહ્મજ્ઞાનના રસનું પાન કરીએ “આમ કહી મહારાજે નિરૂપમાને પાછી તેના બાહુપાશમાં જકડી લીધી.

મહારાજના બાહુપાશમાંથી મહા મહેનતે છુટી થયા પછી નિરૂપમા મહારાજ પ્રત્યે બોલી “બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આમજ અપાતો હશે?”

“નિરૂપમા! તું બ્રહ્મજ્ઞાનના નિર્વાણના બેદનો પાર પામવાને શક્તિવાન છે કે નહીં તે કસોટીમાંથી પસાર કરવા માટેજ મારે તારી આમ પરિક્ષા લેવી પડી હતી. માલુ ડોશીના કહેવા પ્રમાણે નિર્વાણનો બેદ પામવાને યોગ્ય છે. બ્રહ્મજ્ઞાનને પચાવી શકશે પરંતુ નિરૂપમા! જો તું તારા દેહનુંજ કલ્યાણ કરવા ઇચ્છતી હોય તો તારે મારી આજ્ઞા માન્ય રાખવી પડશે. તું તે સ્વીકારને તૈયાર છે?”

માલુ ડોશીએ કરેલા મહારાજના અનહદ વખાણુ, મહારાજની પરોપકારની વાતોથી તથા હંમેશા કાંઈકે નવીનજ જાણવાની આકાંક્ષા ધરાવતી નિરૂપમાને પહેલાં તો જો કે આ કાંઈક વિલક્ષણ લાગ્યું છતાંયે દ્રઢ નિશ્ચય કરીને બોલી.

“તમારી આજ્ઞા મને સર્વ માન્ય છે. સત્વરે “અહ્મજ્ઞાનનો ભેદ” સમજવો.”

નિરૂપમાના આ છેલ્લા શબ્દો સાંભળતાંજ આ માયાની પુતળી હવે તેની જળમાં બરાબર ફસાઈ છે તેવું જણાતાં મહારાજ આનંદમાં આવી ગયા ને નિરૂપમાને તેના બાહુપાશમાં પકડીને તેના ખીલતી કળી સમાન ગુલાબી ગાલપર ચુંબન કયું.”

મહારાજની આવી વર્તણૂક જો કે નિરૂપમાને પસંદ પડી નહીં પરંતુ અહ્મજ્ઞાન અને નિર્વાણનો ભેદ જાણવાને આતુર થયેલી નિરૂપમા મહારાજની આવી વર્તણૂકને દસી કાઢતાં બોલી “આવીજ રીતે દરેકને અહ્મજ્ઞાન ને નિર્વાણનો ભેદ સમજવો છો કે ?”

“નિરૂ ! જોને આતો અહ્મજ્ઞાનનો રસ પીવાનું પ્રથમ પગથીયું છે અને નિર્વાણનો ભેદ તો જ્યારે તું નિર્વાણ ચડીશ ત્યારેજ પામી શકાશે.”

નિર્દોષ નિરૂપમા મહારાજનાં શબ્દોનો બાવાથ સમજી નહોતી શકવાથી મહારાજના બાહુપાશમાં કાંઈક ગડમથલમાં તેમજ પડી રહી મહારાજે તેના આ મૈનમાં સંમતિની નીશાની માની તેથી તેણે તેના કપોળ પ્રદેશ પર પ્રીતી ચુંબન લઇને તેની દેહલતાને તેના હૃદય સરસી ચાંપી.

પ્રકરણ ૨૪ મું

બંડ! બંડ!!

દિવસો પર દિવસો વ્યતિત થવા લાગ્યા. લક્ષ્મી લગ્નના દિવસોને નજીક આવતા જોઈને વધુ ચિંતાતુર થવા લાગી. તેના હૃદયમાં જ્વાળામુખી ધુંધવાવા લાગ્યો તેથી તે મનમાં બોલવા લાગી “શું આખરે મારે મારી આકાંક્ષાને ત્યજ દેવી પડશે? શું મારા ઉચ્ચ ભાવો, ગાગી સમાન બ્રહ્મચારિણી રહેવાના વિચારો, સમાજના દંભમાં, મારા પાળક માતા પિતાની દીકરીને પરણાવી કન્યાદાનનું પુન્ય મેળવવાની લાલસામાં છુંદાઇ જશે—કચડાઇ જશે?”

નહીં, સ્વપ્નમાં પણ તેમ બનવું અશક્ય છે. હું તેઓની સાથે કદાપિ સંમત થવા ઇચ્છતી નથી. આજે જ્યાં ભારતના હજારો બાળકો દુકડા રોટલા માટે વલખા મારે છે. હજારો સ્ત્રી પુરૂષોને તેમની એજ દાંકવા માટે પણ પુરતાં વસ્ત્ર મળતાં નથી. હજારો બાળકો દુધના ટીપાને માટે ટળવળી દેવના દરબારમાં રવાના થઇ જાય છે ત્યાં આવાઓની ઉત્પત્તિમાં વધારો કરવા માટે શા માટે સંસારમાં પડવું જોઈએ?

શા માટે ગાગી સમાન બ્રહ્મચારીણી રહીને ભારતના સંતાનો પર આવી પડેલી વિપત્તિને દુર કરવાના પ્રયત્નો ન કરે? શા માટે મારી હજારો બહેનોની એજ દાંકવાના પ્રયત્નમાં મારી જાતિનો ભોગ આપવાને યાદોમ ન કુદી પડે? તેઓ મને ગમે તેટલું સમજાવશે છતાં પણ હું મારા નિશ્ચયમાંથી ચળવાની નથીજ.

ભલે ચાલ્યો આવે મારા લગ્નનો દિવસ. આવ, આવ, લગ્નના દિવસ તું સત્વરે આવી પહોંચ તે દિવસે જગતની આનંદકારી જે

શક્તિ હંમેશાં પુરૂષોપર વિન્ય મેળવી રહી છે તે સ્ત્રી શક્તિસમાન આ લક્ષ્મીને વિન્ય થશે. તે દિવસે મારા પાળક માતા પિતાની ઇચ્છાઓનો અંત આવશે. તે દિવસે મારા જેવી સ્વરૂપવતિ કન્યાનો હાથ પકડવાને ઉદ્ધાસથી ચાલ્યા આવતા વરરાજાનો રકાસ થશે; અને તે બધું જેવાની દેશસેવાની ધુનમાં ભારતની ઉન્નતિના સ્વપ્ને રચનારી લક્ષ્મીને કેવી મળ પડશે? અહાહા! કેવી મળ! તે તો એક અવધૂનીય સ્વર્ગીયપણ જણાશે ઉપર પ્રમાણે નિશ્ચય કરી લક્ષ્મી તેના અંડમાં આમતેમ ફરવા લાગી.

સમય સમયનું કામ કયે જાય છે. જગતના કર્તાને આધિન સર્વ ગ્રહો આવ્યાજ કરે છે. રાત્રિ પછી દિવસ અને દિવસ પછી રાત્રિ અનીયમીત રીતે આવ્યાજ કરે છે. આમ દિવસો પર દિવસો અતીત થઇ ગયાને છેક લક્ષ્મીના લગ્નનો દિવસ આવી પહોંચ્યો.

આજે લક્ષ્મીના લગ્નનો દિવસ છે તેના પાળક માતાપિતાનો હર્ષ માતો નથી. સગાસજીધીઓ સહુ આનંદમાં નાચી રહ્યા છે.

સાંજનો સમય થયો. વર કન્યાને પરણવા હોંશથી ઘોડે ચડીને માંડવે આવ્યો. દીકરીને પરણાવવાની હોંશવાળી માતાએ હર્ષિત હૃદયે જમાઇને પોંજ્યો. વરરાજા પણ કાજની પુતળા જેવી લક્ષ્મીને મેળવવા માટે પરમાત્માનો આભાર માનતા અંતરમાં હસી રહ્યા હતા તેવામાં બ્રાહ્મણોએ સાવધાન, સાવધાનની બુમ પાડી.

સહુ ચુપ થઇ ગયા ને બ્રાહ્મણના મ્હોમાંથી નોકળતા સુત્રો સાંભળવામાં મગ્ન બની ગયા. થોડો સમય અગડ ગયડ બગડીને મહારાજ બરાડી ઉઠ્યા “કન્યા પધરાવો સાવધાન”

આ શબ્દો કાને પડતાંજ વરતું હૃદય હચમચી ગયું. તેની જીવન-સંગીની તેને આજે મળનાર હોવાથી તેના અંતરમાં આનંદનું સાત્રા-ન્ય વ્યાપી ગયું. વાતાવરણ આવા પ્રકારનું હતું તેવામાં કન્યાનો ખુશગ જેવો મામો કન્યાને ઉપાડી લાવ્યો ને વરની સામે બેસાડી દીધી.

લક્ષ્મી માયરામાંજ ધડાકો કરવા ઈચ્છતી હોવાથી અત્યાર સુધી ચુપચાપ જે થાય તે જોયા કરતી હતી. હવે તેનું સ્ત્રી શક્તિસ્વરૂપ બતાવવાનો યોગ્ય અવસર આવી પહોંચેલો જોઈ તે સાવધાનીપૂર્વક તેનું સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ રૂપમાં બતાવવાને સમયની રાહ જોતી બેઠી હતી.

વરરાજ પશુ નવલવહુનો હમણું મહારાજ હસ્ત મેળાપ કરાવશે. હમણાંજ તેના અંતરની વિદ્યુતશક્તિને મારી પ્રેરણાઓનો સંગમ થશે. તેવા સ્વપ્ને સેવનો મહારાજના મંત્રોચ્ચાર ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી રહ્યો હતો.

હસ્તમેળાપ કરાવવાનો યોગ્ય સમય થનાં મહારાજ લક્ષ્મી પ્રત્યે બોલ્યા “ખેન જરા જમણો હાથ લાઈના હાથમાં આપજો”

મહારાજના આ શબ્દો સાંભળીને તરતજ લક્ષ્મીએ ધુંધેરા દુર કરી નાખ્યો ને ખુલ્લે મ્હોંએ મહારાજ પ્રત્યે બોલી “મહારાજ! ખરેખર તમે તો દેવદુત જેવા જણાવ છો.—તમે ખરેખર મારા હૃદયને પારખી ગયા છો. તમારા કહેવા પ્રમાણે હું આ લાઈને ખરેખર મારા અંતરથી લાઈ જેવાજ ગણું છું”

લક્ષ્મીના આ શબ્દો સાંભળતાંજ વરરાજના મ્હોં પરના આનં-દના ચિન્હોનો લોપ થઈ ગયો. માયરામાં બેઠેલા સહજા માણસો



સમાજનો સડો—મહારાજના આ શબ્દો સાંભળીને તરતજ સરલા મુઠ્ઠા દૂર કરી નાખતાં બોલી, મહારાજ ! તમે તો દેવદૂત જેવા જણાય છે.....તમે કહેતા પ્રમાણે હું આ ભાઈને મારા અંતરથી ભાન જેવોજ ગણુ છું.

ખડખડાટ હસી પડ્યા ને મહારાજ તો જાણે કાંઈ સમજ્યાજ નહોય તેવો ભાવ કરીને બોલ્યા “બહેન ! તમારો જમણો હાથ લાવો. હસ્તમેળાપનો સમય ચાલ્યો જાય છે.”

“તમે કોની સાથે મારો હસ્તમેળાપ કરાવવા ઇચ્છો છો?”

“સામે બેઠેલા ભાઈ સાથે”

“શું તમે હમણાં એમ નહોતા બોલ્યા કે બહેન ભાઈના હાથમાં તમારો હાથ આપો? શું તમે એમ નથી બોલ્યા કે સામે બેસનાર મારો ભાઈ નથી? શું ભાઈના હાથમાં બહેન હાથ આપતી હશે? મહારાજ ! તમે આશું બોલો છો?” લક્ષ્મીએ મહારાજને ઉધરો લીધો.

લક્ષ્મીના આ શબ્દો સાંભળતાંજ પોતે બોલવામાં ભૂલ કરી છે તેમ મહારાજના સમજવામાં આવી ગયું. પોતે જે કાચું કાચું હતું તેનો આ ચક્રાર બાળાએ લાલ લીધો છે તેમ ખ્યાલમાં આવી જતાં તેણે લક્ષ્મી પ્રત્યે બોલ્યા “બહેન ! એવું કાંઈ છેજ નહીં? આજના માંગળીક પ્રસંગે તમારા માતાપિતા તમારું આ વરરાજનને કન્યાદાન આપીને તમોને ગૃહસ્થાશ્રમી બનાવવા ઇચ્છે છે.”

“મહારાજ ! તમે દરરોજ મારા જેવી કેટલી કુમારીકાઓને આજના ભુખમરામાં સળડવા માટે, આજના કંગાળ હિંદને વધુ કંગાળ બનાવવાને દીન ભારતની વસ્તી વધારવાનું હથીઆર બનાવી ભારતને વધુ કંગાળ બનાવ્યે જાય છે? મહારાજ ! જ્યાં સુધી ભારતના એકેએક ભાગને ખાવા માટે પુરતું અનાજ, એક ઢાંકવાને પુરતા વસ્ત્રો ન મળે ત્યાં સુધી ગાળી સમાન બ્રહ્મચારીઓ રહેવાના મારા મનોરથ છે.”

કંગાળ ભારતને વધુ કંગાળ બનાવવા માટે હું લગ્ન કરવા નથી ઇચ્છતી. લગ્ન કરવાના મારા મનોરથો બીજાના છે. હું ત્યારેજ લગ્ન કરીશ જ્યારે ભારત સુદૃઢને પોતાના પગભર ઉભું રહેનાર થશે.

લક્ષ્મીના આ શબ્દો સાંભળી તેના શ્વસુર પક્ષના માણસો તેના પાળક પિતા શંભુપ્રસાદ પટેલ પ્રત્યે બોલી ઉઠ્યા “શંભુપ્રસાદ પટેલ ! આ ભવાડો શું ? શું તમોએ અમોને આમ ક્રોધેત મારવાનું બોલાવ્યા હતા ?”

શંભુપ્રસાદ પટેલ પણ આનું વાતાવરણ જોઈને ગુસ્સાથી લાલ પીળા થતા મહારાજ પ્રત્યે બોલ્યા “જોઈ શું રહ્યા છો ? ગમેતેમ કરીને પણ હસ્તમેળાપ કરાવો.”

શંભુપ્રસાદ પટેલના આવા ઉત્સાહપ્રેરક શબ્દો સાંભળતાંજ ગોર-મહારાજના ટાંટીયામાં જોર આવ્યું તેથી તેણે બળપૂર્વક લક્ષ્મીનો હાથ પકડ્યો ને વરના હાથમાં મુકવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ જેવો તે વરના હાથમાં હાથ મુકવા જતો હતો તેવામાં લક્ષ્મીએ બળપૂર્વક મહારાજને આંચકો મારીને પાડી નાખ્યો ને લક્ષ્મી ઉડીને નાસી જવા જતી હતી તેવામાં તેને એકાએક ઠોકર વાગવાથી “બંડ ! બંડ !! બસ બંડજ” મારા જેવી ભારતની કુંભારીકાઓ ભારતને આપ્યાદ બનાવવા પોતાની જાતનો ભોગ આપશે ત્યારેજ ભારત ઉન્નત થશે. ત્યારેજ આજે હડધુત થતાં ભારતવાસીઓનું પૂજન થશે અને તેમ કરવું તે પૃથ્વીની ઉત્પત્તિકાળથી અમો સ્ત્રી શક્તિના હાથમાં છે” આમ બોલતાં બોલતાં તે જૂમિપર પડી ગઈ.

પ્રકરણ ૨૫ મું

પાટોત્સવ

માલુ ડોશીના હૃદયમાં આનંદનું સૌંદર્ય પ્રવર્તી રહ્યું હતું. ગુરુમહારાજના નયનની કીકી તેની જાળમાં આબાદ ફસાઇ હતી આજે નીરપમા—માયાની પુતળી, સૌંદર્યમણી એક વધુ ઉંચા પગથી ચડવાની હતી.

પાટોત્સવના અપૂર્વ સમાગમના પ્રસંગે આજે કેટલાક ભકતોને માલુડોશીના ગુરુમહારાજ નિર્વાણરૂપે ચડાવી તેમની ભક્તિની કસોટી કરવાના હતા અને તેમાં પોતે ફસાવેલ રૂપસુંદરી ઉવંશીના અવતાર સમી નીરપમાની મહારાજે પસંદગી કરી હતી. આજે નીરપમા “પાટોત્સવ” ના પ્રસંગે નિર્વાણ ચડવાની હતી.

અનેક યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ કરી દેવમંદીરમાં જવાની સામે પ્રચંડ વિરોધ ધરાવતી સૌંદર્યની દેવી નીરપમાના વિચારો સામે ભયંકર યુદ્ધ ચલાવી નીરપમાને દેવમંદીરમાં રસ લેતી કરી હતી અને છેવટે તેણે લીધેલ અતુલ પરિશ્રમને સફળ થયેલો જોઇ માલુડોશીનું હૃદય આજે તેના કાનુમાં ન હતું. તેના અંતરમાં આનંદરસની હેલીઓ ચડી હતી.

આનંદનાં સ્વપ્નો અનુભવતી માલુડોશી નીરપમા નિર્વાણ ચડ્યા પછી મહારાજની તેના પર કેવી મીઠી નજર થશે તે વિશે વિચાર-સાગરમાં લીમ બની ગઇ હતી છેવટે તેના આનંદને હૃદયમાં સમાવી નહીં શકવાથી તે બોલી ઉઠી.

“નીરપમા નિર્વાણ ચડ્યા પછી મહારાજની મારા તરફ કેવી અમીદ્રષ્ટિ થશે? હું કેવી બાગ્યશાળી છું કે નીરપમા જેવી સોનાની

ચલ્લીને આખરે પણ ફસાવી શકી ?

ધન્યભાગ્ય મારા કે શુક્રમહારાજની આટલી સેવા કરી શકી. પરંતુ તે સુંદરતાની પુતળી જગતને તેની પ્રતિભાથી આંજી નાખતી નીરૂપમા આજના “ પાટોત્સવ ” ના પ્રસંગે નિર્વાણ ચડવાનું માન્ય રાખશે ? શું મારી ધારણાઓ ફળીભૂત થશે ખરી ?

આ બધા મારા શેખસદલી જેવાજ ખાલી સ્વપ્નો હોય તેવો મને ભાસ થાય છે. “નીરૂપમા જેવી દેવમંદીરો તરફ તીરસ્કારની લાગ-ણીથી જોતી છોકરીને સમજાવી પટાવીને આ હૃદયે તો ખેંચી લાવી છું પરંતુ છેક કીનારે આવેલું વહાણ તો નહીં કુખેને ?”

કેટલોક સમય આમ ગાઢ ચિંતામાં વ્યતીત કર્યા પછી કાંઈક વિચાર અને શ્રદ્ધાનું જોસ એક સાથે આવતાં તે બોલી “ એમાં ગભરાવા જેવું શું છે ? દેવમંદીર તરફ નગર નાખતાં, દેવમંદીર તરફ પગ મુકતાં જેનો આત્મા કકળી ઉઠતો હતો, જેની આંખમાંથી દેવમંદીરનું નામ સાંભળતાં અંગારા ઝરતા હતા તેની હાલી, મદ-ભરી યુવતીનું યુક્ત પ્રયુક્તિથી જ્યારે હું દેવમંદીર તરફ આકર્ષણ કરી શકી છું તો પછી તેને નિર્વાણ ચડાવવામાં હું શા માટે અફળ નીવડીશ ? નહીં, નહીં, આ આખતમાં પોપ્પાર તો માલુડોશીનાજ પડવાના, આખરે તે રૂપરૂપની પરી કાષ્ઠ પણ ભોગે નિર્વાણ ચડવાની ખરીજ નીરૂપમા નિર્વાણ ચડયાથી મારા આત્માને કેટલો આનંદ થશે ? કાષ્ઠ પણ ઉપાયે નીરૂપમાને નિર્વાણ ચડાવવાજ જોઈએ ”

આવી રીતે વિચાર કરતી માલુડોશી બેસી હતી ત્યાં નીરૂપમા આવી પહોંચી ગયું ડોસીને નિગાર મગ્નદશમાં બેઠેલી જોઈ નીરૂપમા તેના મનમાં બોલી ઉઠી.

“આ ડોશી ! મરણના કિનારે પહોંચેલ આ ધરકું ખોખું ! આજે કાંઈ ધોર વિચારમાં હોય તેમ જણાય છે. તે શાના વિચાર કરતી હશે ? અભિજ્ઞાન, અભિજ્ઞાન કહી, અભિજ્ઞાનના બાણમાં પુકડી તેણે મારા કાન ખેરા કરી નાખ્યા છે છતાં પણ અભિજ્ઞાન શું ચીજ છે તે હું જાણી શકી નથી. પરંતુ આજે તે જાણ્યા વિના હું આ ધુલૂંને ઘાડવાની નથી.” ઉપર પ્રમાણેના વિચાર કરી નીરૂપમા માલુ ડોશી પ્રત્યે બોલી “એવા કયા ગહનવિચારમાં પડ્યા છો કે હું આવી નેતુચે તમોને જાન નથી ?”

નીરૂપમાના ઉપલા શબ્દો એકાએક માલુડોશીના કાને પડતાંજ તે ઝબકી ઉઠી, તેની વિચારનિંદ્રામાં ખલેલ પડતાં તે બોલી “કાણુ છે ?”

ઉપરના શબ્દો બોલ્યા પછી માલુડોશીની નજર નીરૂપમા પર પડતાંજ તેના કરમાઈ ગયેલા ચહેરા પર જાણ્યે અજાણ્યે હારચ ફરકી ઉઠ્યું. કેમ જાણે તેને નીરૂપમા પર અપૂર્વ રસેહ ન હોય તેમ બતાવતાં તે બોલી.

“કાણુ બેટા નીરૂપમા ! તું કયારની આવી છે ? ને ઉભી છે શા માટે ? શું આ પારકું ધર સમજે છે ?”

“તમો વિચારમગ્ન હોવાથી તમારા વિચારોનો જાંગ ન કરવો તેજ ઉદ્દેશથી મેં ચુપકીદી પકડી હતી. બીજું શું હોય ? તમોને તો હું મારા—”

નીરૂપમા આગળ બોલવા જતી હતી તેવામાં તેને બોલતી અટકાવી માલુડોશી બોલી “તારા જેવી ડાહીને સદગુણી બાળા આવું

વતન ન રાખે તો બીજું કોણ રાખવાનું હતું? પરંતુ નીરપમા તારાથી આમ ચાય?”

“હ્યો ભૂલી. હવે તેમ નહીં કરું, પરંતુ માણ! હું આવી ત્યારે તમે એટલા બધા શું વિચારમાં પડી ગયા હતા કે મારા આવવાનીયે તમોને બબર ન પડી?”

નીરપમાના આ શબ્દો સાંભળતાંજ કેમ જાણે માણ કોશીને નીરપમા પર બહાલ ન છુટી નીકળતું હોય તેમ નીરપમાને ઉદ્દેશાને બોલી “આ નશ્વર જગતમાં ફક્ત તારા સીરાય મારું કોણ છે? આ દુનીયામાં મારું કોઈ સંબંધી નથી. જે કોઈપણ હોય તે ફક્ત તું જ છે. એટા! મને તારા વિચારો ન આવે તો બીજા કોના આવે?”

“એટા નીરપમા! બ્યારથી તને જોષ છે. ત્યારથીજ તારા પર કોણ જાણે કેવી રીતે તારા પર પેટની દીકરી જેવું મને હેત આવે છે. એટા! હું તારા વિચારો ન કરું તો કોના કરું? તારું બહું કરવું તેજ મારી ફરજ છે. કોણ જાણે ક્યારે આ માટીની માથા માટીમાં મળી જશે, તેનો કોને બરપો છે? તે પહેલાં તારા જીવનનું કલ્યાણ-સાથક તો કરતાં જવું જોઈએને?”

“જીવનનું સાથક” આવા ભેઃ બરેલા શબ્દો સાંભળતાંજ નીરપમાના હૃદયમાં ભેદથી વાકેફ થવાની ચટપટી થવાથી તે બોલી “મારા સંબંધી એવા કયા ગહન વિચારમાં તમે મગ્ન બની ગયા હતા?”

“નીરપમા! તેં ઠીક યાદ આપ્યું. હવે તો મારી અવસ્થા થઇને વાતમનિ વાતમાં તને તે કહેવાનુંજ હું શુધી મંત્ર હતી.

એટા ! બીજા તે તારા વીધે શું ચિંતા હોય ? તારા જેવી ઝાલી દીકરીને બીજાં તે શું કહેવાનું હોય ? મારા હૃદયમાં એવો વિચાર સ્ફુર્યો છે. કે જે આજના “ પાટોત્સવ ” પ્રસંગે તને નિર્વાણ ચડાવવામાં આવે તો શું ખોટું ? બહેન ! નિર્વાણ ચડ્યા વિના કોઈપણ અભિજ્ઞાનની મળ લુંટી શકતું નથી. નિર્વાણ એજ અભિજ્ઞાનના માર્ગે જનાર મારે સુઝલ માર્ગ છે. આજે જ્યારે તું મારી પાસે આવે ત્યારે તને આ આખત જણાવી તારો વિચાર જણી દેવાનાજ હું વિચારો કરતી હતી. એટા નિરૂપમા ! નિર્વાણ આખતમાં તારી શું ઇચ્છા છે ?”

નિર્વાણ, પાટોત્સવ, અભિજ્ઞાન અને રાજા હરિશ્ચંદ્રનો ધર્મ આ શબ્દો સાંભળીને નિરૂપમાનું મગજ બહેર મારી ગયું હતું. આ શું ચીજ હશે તે જણવાને નિરૂપમા પ્રયત્ન કરતી હતી પરંતુ તે જણી શકી નહોતી કે આ શું ચીજ છે. તેમાં માણુ ડોશીના પાટોત્સવ અને નિર્વાણના શબ્દો સાંભળી વિચારમાં પડી ગઈ.

નિરૂપમાને વિચારમગ્ન દશામાં પડી ગયેલી જોતાંજ માણુ ડોશી બોલી “ શું વિચાર કરે છે ? સાકરનો રસ ચાખ્યા વિના તેના ગુણ કે સ્વાદની પરિક્ષા જેણે ચાખ્યો ન હોય તે કેમ કરી શકે ? આજના માંગણીક પ્રસંગે તને નિર્વાણ ચડાવી દેવાની મારી ઇચ્છા છે પરંતુ મારી આ અબીલાષા પૂર્ણ કરવી કે નહીં તેનો આધાર તારા પર છે. તને પુત્રિની માફક ચાહનાર મરણના કીનારા પર બેઠેલ ડોશીનું કહેવું તું માની નહીં કરે ? શું આટલું કામ કરી મારા આત્માને તું શાન્તી નહીં આપે ?” આમ કહીને પોતાની જાનમાં નિરૂપમાને ફસાવવા ઇચ્છતી માણુ ડોશી રડવા લાગી.

પોતાના પર અપૂર્વ વહાલ ધરાવતી, પોતાના માટે મરી શીટતી માલુ ડોશીને રડતી જોઈ બોળી નીરપમાનું હૃદય દુભાવા લાગ્યું. માલુ ડોશીના પ્રપંચને સમજવાને નીરપમા અશક્ત હોવાથી તે માલુ ડોશી પ્રત્યે બોલી “માજી, રડો નહીં. દરરોજ કાંઈક નવીન જાણવું એ તો જીવનની મારી સ્વાભાવિક આકાંક્ષા છે. જગતમાં અનતા અવનવા બનાવોથી વાકેફ થવું તેજ મારા અંતરની અભીલાષ છે. તમે રડો નહીં. મારા માટે તમે મરી શીટો છો તેનાથી હું ક્યાં અજાણ છું? તમારો અંતરાત્મા દુભાય તેવું, કરવા હું ઇચ્છતીજ નથી આ જગતમાં મારું કાણુ છે? જે ગણ્યું તે તમોજ છો. હું તમારી ઇચ્છાની વિરુદ્ધ થવા ઇચ્છતી નથી તમો જે આજા ફરમાવો તે મારે શીરોમાન્ય છે.”

નીરપમાના આ શબ્દો સાંભળી પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ થશે તેમ જોઈને માલુ ડોશી ગંભીર સ્વરે નીરપમા પ્રત્યે બોલી “નીરપમા જેવી ડાહી દીકરી મારા જેવી ડોશીનું કેહેવું ન માને તેવું તો હું ધારતી પણ નહતી પરંતુ આજકાલનાં ડોશીમાની માફક કદાચ તું મોઢું તોડી લ્યે તો? એજ ડરને લીધે મેં તને આજ સુધી કાંઈપણ જણાવ્યું ન હતું પરંતુ આજે તો તારા શબ્દો સાંભળી મારું હૃદય તારો મારા તરફનો આટલો બધો રનેહ-પક્ષપાત જોઈ આનંદીત બની ઉઠ્યું છે.” નીરપમાને તેની જાળમાં વધુ ફસાવવા નીરપમા પ્રત્યે ખુશામતભર્યા શબ્દો ઉચ્ચારતાં બોલી.

“માજી! આપ મને તમારી પેટની દીકરી કરતાં પણ વધુ ચાહો છો. મારા તરફ અપૂર્વ પ્રેમ અને મમતાની લાગણી બતાવો છો. આ સંસારમાં જેનું કાંઈ સંબંધી નથી. જેને આશ્વાસન

આપનાર કે ટાઢી મીડી વાત સંભળાવનાર પણ કોઈ નથી તેના પ્રત્યે તમે પુત્રિ જેવું વક્ત્રુ રાખો છતાંયે શું હું તમારું કહેવું અમાન્ય રાખું તેવી નાદાન છું ?”

“ બેટા ! તારા જેવી સદગુણી બાળા જો આમ ન કહે તો ખીજું કોણ કહેવાનું હતું ? ચાલ સત્વરે દેવમંદીર તરફ જઈએ આજે તો “ પાટોત્સવ ”નો ઉત્સવ છે. મારો વહાલો આજે તો અવનવા સ્વરૂપોનું બાન કરાવી ભક્ત જનોને બ્રહ્મગ્ધાનમાં લીન કરી દેશે, અહાહા ! કેવો અમુલ્યો અવસર લાધ્યો છે ? આવો અવસર તે એજે જવા દેવાય ?”

“ પાટોત્સવ ” કે નિર્વાણના બેદનો અર્થ ન જાણતી નીરૂપમા માલુ ડોશીના આ શબ્દો સાંભળી પત્થરની જડ પ્રતિમા પ્રમાણે એક શબ્દનો પણ ઉચ્ચાર કર્યા વિના માલુ ડોશી શું કહેવા પ્રયત્ન છે તે સમજી નહીં શકવાથી દીગમુઠની જેમ ઉભી રહી.

નીરૂપમાને આમ જડની માફક ઉભી રહેલી જોઈ માલુ ડોશી તેના પ્રત્યે બોલી “ કેમ શું વિચાર કરી રહી છે ? દેવમંદીરમાં જવાનો સમય થઈ ગયો હોવા છતાં આમ કેમ ઉભી છે ? શરીર તો સારું છેને ?”

છતાં પણ નીરૂપમાને મૌન ઉભી રહેલી જોઈ તે બોલી “ બેટા ! આ માટે મુંઝાય છે ? જે કહેવું હોય તે કહે હું તને તેનો માર્ગ બતાવીશ.”

“ બીજા શાનો વિચારો આવતા હશે ? તમારા નિર્વાણના બેદનાને પાટોત્સવનાજ તો ? આખો દિવસ હરિરસ, બ્રહ્મગ્ધાન, રાગ હર-

ચંદ્રનો ધમ, “પાટોત્સવ”ને નિર્વાણનો ભેદ એવા મારા જેવી આળાથી ન સમજાય તેવા શબ્દો સાંભળીને હવે તો હું કંટાળી ગયો છું. બધું જે આપણાથી સમજતું નથી તેનું નામ શા માટે લેવું જોઈએ?” જરા ચીડાયે જતાં નીરપમા બોલી.

“બેટા ! એ તો બધું તું જ્યારે નિર્વાણ ચડશે ત્યારેજ સમજશે. આ કાંઈ નાના ગીગળાની વાતો નથી કે જલદી સમજી શકાય ? એ તો જેમ જેમ તું માહિતગાર થતી જશે-પગોટાતી જશે તેમ તેમ આપો આપ સમજાઈ જશે.” બોળી નીરપમાને નિર્વાણ ચડાવવા ઇચ્છતી માલુ ડોશી નીરપમાને તેની જાળમાં ફસાવવા બોલી.

“તમે મારા હિતેશ્રી છો. તમે જે કરતા હશે તે મારા શ્રેય માટેજ હશે. મને તમારા પર શ્રદ્ધા છે. જે નિર્વાણ ચડ્યા પછીજ અભિજ્ઞાનનો ભેદ પામી શકાતો હોય. આ કાયાનું કલ્યાણ કરી શકાતું હોય તો હું નિર્વાણ ચડાવાને તૈયાર છું.”

નીરપમાના આ શબ્દો સાંભળતાંજ માલુ ડોશી ખુશ ખુશ થઈ ગયો. નીરપમા તેના વિચારોમાં ફેરફાર ન કરી શકે તેટલા માટે તરતજ તેને લઈને દેવમંદીરમાં થનારા “પાટોત્સવ”ના ઉત્સવમાં ભાગ લેવાને નીરપમાની સાથે દેવમંદીર તરફ ચાલી ગયો.

પ્રકરણ ૨૬ મું

શ્રુત્યોગ

“સામાજિક કુરૂદીમાં રચ્યો પરચો રહેલો હિન્દુસમાજ શું અમેઃ સ્ત્રીજાતિ પર જુદમ ગુજરવામાંજ શુરો છે? પુરુષજાતિના હાથમાં સમાજના સુત્રો હોવાથી અમારી તરફ તીરસ્કારભરી લાગણીથી વતવું લે શું તેમના પુરુષત્વને શોભાવનારું છે? કોણ કહે છે કે સ્ત્રીજાતિ પુરુષજાતિની સમાનતા કરવાને લાયક નથી?

પુરુષો જ્યારે કુંવારા રહી શકે તો હું શા માટે ન રહી શકું? સ્ત્રીઓ-કદિપણ કુંવારી રહી ન શકે તેવી મેખ સ્ત્રીજાતિ પર હિન્દુ-સમાજમાં મરાઈ છે તેજ શું પુરુષોના હાથમાં રહેલી એક હથુ-સત્તાની સાબીતીરૂપ નથી?

સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને સમાન લક્ષ્યાર છે. આ જગતમાં બેમાંથી એકને પણ અન્યના સહકાર વિના ચાલી શકે તેમ નથી અને તેથીજ પરમાત્માએ બન્નેને સમાન બનાવ્યા છે. પરંતુ પોતાની લાલસા ને વાંચના પુરી પાડવા માટે કોઈ લેભાય પાખંડી પુરુષોએ તેમની છાપ સ્ત્રીસમાજ પર પાડવા તેની સામે કાવતરું રચ્યું હોય તેવું સાફ જણાઈ નથી આવતું?

જો મારી આ ધારણા અસત્ય હોત તો ગાર્ગી જેવી સ્ત્રી બ્રહ્મચારીણી કેમ રહી શકતી. ને બ્રહ્મચારીણી રહેવા છતાં તે યુગના માણસો તેને હૃદયુત કરવાને બદલે તેનું પૂજન શા માટે કરત? આ એક ગાર્ગીનો દાખલોજ બતાવી આપે છે કે સ્ત્રી અને પુરુષને જગતકર્તાએ તો સમાન હકકોજ બક્ષ્યા છે.

“પાખંડ, પાખંડ ને પાખંડનું જ ન્યાં જુઓ ત્યાં સામાજિક પ્રસ-
રાયેલું જણાય છે. પુરૂષો સ્ત્રીઓને હઝધુત કરી તેમની સમાનતાના
વિચારો લુલાવી સ્ત્રી સમાજને અધોગતિની ગર્તામાં નાખવાના પ્રયત્ન
કરતાં પોતે પણ તે તરફ ધસડાતો જાય છે તેવું તેને સ્વાથ લોહુ-
તામાં જ્ઞાન ક્યાં છે?”

જો સ્ત્રીઓને પુરૂષના સમાનહકકો નજ હોત તો ધર્મશાસ્ત્ર તેને
અર્ધાંગના શા માટે કહેત? આ એકજ દાખલો બતાવી આપે છે કે
સ્ત્રી અને પુરૂષ બંનેને સમાન હક છે. જો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે
ધર્મ અને નીતિના માર્ગે જવાનો સ્ત્રીઓને જરાપણ હક ન હોત
તો દમયંતી ને સતી સીતાના સ્વયંવરોજ શા માટે રચાત? તેમના
પીતા પણ તેમને માટે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણેજ કાર્ત્તીકાગલો શોધી
શા માટે તેમના લગ્ન ન કરી દેત?

આ બધું શું બતાવે છે! સ્ત્રીઓને નીતિ અને મર્યાદાની હદમાં
રહીને પોતાની સ્વતંત્ર ઇચ્છા મુજબ મહાલવાનો હક છે તેમજ ને?
તો પછી મારે પણ ક્યાં ધર્મ કે નીતિની વિરુદ્ધ જવું છે? મારે
તો ભારતવર્ષની ઉન્નતિ કરવા ગામી જેવી મહાન બ્રહ્મચારીણી જે
પંથે સંચરી હતી તેજ મારે જવું છે.

પરંતુ આ સ્વાર્થા પુરૂષસમાજ મને તેમ ક્યાં કરવા દે તેવો છે.
તે તો મારા આ નિશ્ચયને તેમની સત્તાના-એમના એક દુશ્મન તરીકે
સમજે છે. તેમની સત્તા નીચે છુંદતા સ્ત્રીસમાજ સ્વરક્ષીત અને
સ્વતંત્ર જોવાને તે ક્યાં ઉત્સુક છે?

મારો નિશ્ચય દ્રઢ છે. મારે તો પુરૂષસમાજને બતાવી આપવું છે
કે સ્ત્રીસમાજ પણ તમારા જેટલોજ સમાનહકકનો અધિકારી છે. શું

ભારતને ઉન્નત બનાવવાના મારા સ્વપ્ને સત્ય નીવડશે ? ભારતનો પુરુષસમાજ તેમના પૂર્વજોની માફક અમોને તેમની ગૃહલક્ષ્મીઓ, દેવીઓસમાન માની તેમના સમાન હકકો આપી સ્વતંત્ર બનાવવાના પ્રયત્નો કરશે ખરો ?

નહીં. હું તેમ માંની શક્તી નથી, પરંતુ મારે તો મારી જાતિના ઉદ્ધારે કાયાનો ભોગ આપવો છે અને તેજ મારો દ્રઢ નિશ્ચય છે “કર્મણ્યેવ અધિકારસ્તુ માફલેષુ કદાચન” મારો તો ગીતાના વાક્ય પ્રમાણે કર્મ કરી છુટવાનોજ અધિકાર છે અને તે કરી છુટું એટલે મારી ફરજ પુરું થઈ.”

આવા સમાજ સ્વજાતિ અને સ્વદેશની ઉન્નતિના અનુપમ વિચારોના સ્વપ્ને સેવતી લક્ષ્મી બેઠી હતી તેવામાં તેનો પાળક પિતા શંભુપ્રસાદ આવી પહોંચતાંજ લક્ષ્મીને ઉદ્દેશીને બોલ્યો.

“બેટા લક્ષ્મી ! કોઈની દીકરી કદિપણ કુંવારી રહી છે કે તું તેવા વિચારો કરી રહી છે ? બેટા ! શું તને અમારી લાજ આપર જહાલી નથી ?”

“બાપુ મારો નિશ્ચય એકજ છે. અને તે કદાપિ ચલાયમાન થવાનો નથી.” આમ કહી સરલા આગળ બોલવા જાય છે ત્યાં તેની પાળકમાતા આવી પહોંચતાંજ બોલી ઉઠી “બહુ ચપ્પાવળી છે તે બાણું છું” આમ કહીને લક્ષ્મીની પાળકમાતાએ તેના વાંસામાં એક ધબ્બો લગાવી દીધો.

“આ શું કરે છે ? સરલા હજી બાળક છે. તે આપોઆપ સમજી જશે” લક્ષ્મીને પોતાના પક્ષમાં લેવાના હેતુથી શંભુપ્રસાદ બોલ્યો.

“આમ મોઢે ચડાવી છે તેનું પરિણામ ન જોયું? બહુ મોઢે ચડાવે છે પણ વંઠી ન જાય-આવડે મોટો ઢાંઢો થયો છે છતાંયે લાજ મરજદજ નથી” આમ કહી સરલાના ગાલ પર તમાચો લગાવીને ધુંધવાતી ધુંધવાતી શંભુપ્રસાદ અને લક્ષ્મીને ત્યાંજ રહેવા દઇને ચાલી ગઇ.

“લક્ષ્મી હજી સમજે તો ઠીક છે. હું તને વિચાર કરવાનો સમય આપું છું નહીંતર મારે મારું ધાયું” કરવુંજ પડશે” આમ કહીને લક્ષ્મીને વિચાર કરવા માટે એકાંતમાં રહેવા દઇને શંભુપ્રસાદ પણ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

“અમારો અબળાનો તે કાંઈ અવતાર છે? અને તેમાં એ હિન્દુસમાજમાં તો દીકરીને ગાય જ્યાં દોરે ત્યાં જાય. તે પ્રથાએ કેટલીયે ઉગતી કળીના જીવન છુંદી નાખ્યા હશે. મારે હવે શું કરવું?” આમ કહી લક્ષ્મી વિચારમાં મગ્ન બની ગઇ.

થોડો સમય આવી રીતે વિચારમગ્નાવસ્થામાં ગાળ્યા પછી તે એકાએક બોલી ઉઠી “એજ, એજ નિશ્ચય. મારા માટે એજ રસ્તો ઉત્તમ છે અને તે “ગૃહત્યાગ” કરીને ચાલ્યા જવું. જો મારા નિશ્ચયને અશ્વલમાં મુકવાની મારી ઇચ્છાજ હોય તો આજ મારા માટે ઉત્તમ માર્ગ છે.

ઉપર પ્રમાણેના નિશ્ચયમાં દ્રઢ બની રાત્રિના સહુ નિદ્રાધિન થઇ ગયા પછી “ગૃહત્યાગ” કરી જવાનો દ્રઢ નિશ્ચય કરીને લક્ષ્મી રાત્રીની રાહ જોતી તેનો સમય વ્યતિત કરવા લાગી.

સમય સમયનું કામ કયે જાય છે. દિવસને જતાં કાંઈ વાર લાગે છે? સૂર્યભગવાને અસ્તાચળે જઇને કુમુદીનીને જગત પર તેનું

સાત્રાન્ય પ્રસરાવવાનો અમરપટો આપી ગયા હતા ધિમે ધિમે રાત્રિનો અંધકાર વધવા લાગ્યો. લક્ષ્મી પણ તેના પાળક માતાપિતા તથા આબુબાબુના માણસોના સુષ જવાની રાહ જોતી બેઠી હતી તેવામાં ધડીયાળમાં ટનનન કરતાં દસના ટકોરા થયા.

ધડીયાળમાં દસના ટકોરા સાંભળતાંજ લક્ષ્મીની વિચારનિંદ્રામાં ખલેલ પડી તે એકદમ ચોંકી ઉડીને તેના કપડા રાખવાના કપ્પાટ પાસે ગઇ. તેમાંથી કાગળ અને સીસાપેન કાઢી તેના પાળક પિતા પર નીચે મુજબનો પત્ર લખી કાઢ્યો.

પાળક પિતાશ્રી,

તમેને અશાન્ત જોઇ, મારા વિચારોને લીધે તમેને વ્યથા થતી જોઇ મારું હૃદય ચીરાઇ જાય છે. દાંબીક સમાજ સામે બળવો જગાવી સામાજિક કુરૂદીઓને તોડી છિન્ન વિછિન્ન કરી નાખવાના મારા કોડ પુરવા મારે આ પગલું ભરવું પડ્યું છે. વધુ સમય તમારા આશ્રય તળે રહેવાનું મારા બાગ્યમાં નહીં લખાયેલું હોવાથી તમારી માફી યાચી મારું બાગ્ય જ્યાં મને લઇ જાય ત્યાં જવા માટે “ગૃહત્યાગ” કરું છું.

લી. અભાગી લક્ષ્મી.

તા. ક.

એટલું તો તમારા હૃદયમાં કોતરી રાખજો કે મેં “ગૃહત્યાગ” કર્યો છતાં પણ ધર્મ અને નીતિને મરણ સુધી તજવાની નથી. બ્રહ્મચારીશ્રી રહીને દેશસેવા કરવાનો મેં દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો છે અને તે માટેજ “ગૃહત્યાગ” કરું છું.

લક્ષ્મી.

ઉપર પ્રમાણેનો પત્ર લખી-પત્રને તેની પથારીમાં મુકીને લક્ષ્મીએ ધિમેથી તેના ખંડનું દ્વાર ઉઘાડીને ખાત્રી કરી તો ઘરમાં સર્વને નિંદ્રાધીન થયેલા જોયાં. સહુને નિંદ્રાધીન થયેલા જોઈને લક્ષ્મી પાછી તેના ખંડમાં આવીને ત્યાં તેની માતાની છપ્પી ટીંગાડેલી હતી તેને પ્રણામ કરી ચીરાતા હૃદયે ફક્ત ટેકના માટેજ તેના પાળક પિતાનો “ગૃહત્યાગ” કરીને જ્યાં તેનું ભાગ્ય લલ્પ જાય ત્યાં જવાને રવાના થઈ ગઈ.

ઉર્મિ જીવન અને જનગૃતિનું માસિક

જીવનચરિત્રો, નિબંધો, વાર્તાઓ અને કાવ્યોથી ઉભરાતું, નવા વિચારોનું તેજસ્વી શૈલિનું પ્રાણવાન સાહિત્ય તમોને ઉર્મિમાંથી મળી શકશે.

નમુનો તદ્દન મફત

ઉર્મિ ઓફીસ : ૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

સોનરી જળ

રૂપસુંદરી અયશાની વિકસીત લાલીત્યપૂર્ણ યોવન ભરી દેહલ-
તાના સૌંદર્યમાં લુપ્ત બની ગયલો સુધાકર તેના દિવાનખાનામાં
આરામ ખુરશી પર પડ્યો પડ્યો અયશાની લાવણ્યમયી સુંદર દેહ-
લતા પરની પ્રશંસા કરતો કરતો તેના મનમાં બોલવા લાગ્યો.

“અહાહા ! કેવી કામળગારી હૃદયમાં આરપાર છુરી ચલાવી
દેનારી કાતીલ કામળગારી કીકીઓ ! કેવો ગુલેગુલાખી કપોળ પ્રદેશ !”

“તે મૃત્યુ લોકની સ્ત્રી હતી કે અમારાપુરીની ઉવંશી ? ધન્દ્ર
લોકની અપ્સરા મેનકા કે ઉવંશી તો મૃત્યુ લોકમાં વિહાર કરવાને
તો નહીં નીકળી હોય ? નહીં, નહીં, હસમુખ કહેતો હતો કે તે
એક વારાંગના છે. શું આ મૃત્યુ લોકની દેવીસમાન યુવતી વારાંગના
કહેવાને યોગ્ય છે ?”

“કેવું અજબ લાવણ્ય છે. શું બલબલા મુનીવરના ચિત્તને
ચળાવી દે તેવું તેનું સ્વરૂપ નથી ?”

“તેના રૂપની મોહનીજ એવી છે કે બલબલા માનવીઓ તેની
ચરણરજ લેવાને તૈયાર થાય ત્યારે હું કાણુ માત્ર ?”

“શું હસમુખ અને કાળીદાસ જેવા મારા પરમ મિત્રો મને
આમાં મદદ નહીં કરે ? તેઓ મને આમાં મદદ કરશેજ. મારાપરનો
તેમનો અતુળ પ્રેમ તેમને આમ કરવાને નહિં પ્રેરે ? તે જીવન્-
મોહીની અયશાના પ્રેમામૃતનું પાન કરાવવાને અવશ્ય મારા
સહાયક થશેજ.”

આવી રીતે વિચારની પરંપરામાં ગડખોથા ખાતો સુધાકર તેના મિત્રો કાળીદાસ અને હસમુખના આવવાની કાગના ડોળે વાટ જોતો તેવામાં અંન્ને ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

કાળીદાસ અને હસમુખને જોતાંજ સુધાકરના અંતરમાં આનંદ થયો તેવામાં એકાએક અચ્ચાનું રૂપ સૌંદર્ય, અચ્ચાની કાતીલ કીકો-ઓમાંથી છુટતા મદન શેરોને આણુનો પ્રહાર તેની સ્મૃતિપટપર ચડી આવતાં તેના મ્હોં પરનું હાસ્ય ક્યાંય ચાલ્યું ગયું ને હાસ્યને ઠેકાણે ઝાલીએ વાસ કીધો.

સુધાકરની સામે પડેલી ખુરશીમાં બેસતાંજ હંમેશના ખંધા સ્વભાવ પ્રમાણે કાળીદાસ બોલ્યો “હર હંમેશ જો સુધાકરના મુખ પર હાસ્ય ચમકી રહેતું હતું. તે સુધાકરનું મ્હોં આજે ઉતરી ગયેલું કેમ જણાય છે ?”

કાળીદાસનો આ પ્રશ્ન સાંભળી પોતાના હૃદયમાં રમી રહેલી વાત કહેવી કે ન કહેવી તે વિશે સુધાકરના અંતરમાં ગડમથલ થવા લાગી આખરે યોગ્ય વખત આવ્યે જણાવવાનો નિશ્ચય કરી સુધાકર બોલ્યો “કાળીદાસ ! તું ધારે છે તેવું કાંઈજ નથી. તખી-ચત જરા અસ્વસ્થ હતી તેથી તને કદાચ તેમ જણાતું હશે.

સુધાકર કાંઈક વાત જુવાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે અતુર કાળી-દાસ અને હસમુખના ધ્યાન બહાર રહ્યું નહીં પરંતુ બહુ તાજાંતી તુટી જાય એ સૂત્ર અનુસાર તે વાત પર ત્યાંજ પડેલા નાખી હસમુખ સુધાકર પ્રત્યે બોલ્યો.

“સુધાકર ! આજે મારા જન્મ દિવસની મીઠલસમાં તો આવશેને ! સોનેરી ટોળાના ઉસ્તાદે ધિમેથી સુધાકરને “સોનેરી જળ” માં ફસાવવાના પાસા ફેંકવાની શરૂઆત કરી.

“હસમુખ ! મારું શરીર સ્વરથ નથી નહોતર હું આવ્યા વિના રહું ? નિરૂપાયે મારે લાચાર બની તને નિરાશ કરવો પડે છે,” સુધાકરે જણાવ્યું.

“એસ. એસ. તખીયત સારી નથી કહેવાવાળાની પુંછડી. હસમુખની વર્ષગાંઠ પ્રસંગે તું ન આવે તો બીજું કાણ આવવાનું હતું ? તારે આવવુંજ પડશે. તું ન આવે અને અમે મફતીયા લેભાગુ છીએ કે તારે ત્યાં ટાંટીયા તોડ્યા કરીએ ?” સુધાકરના ઉપરના શબ્દો સાંભળતાંજ લેને દાખમાં દબાવી દેવાના હેતુથી કાળીદાસ બોલ્યો.

“પરંતુ હું એમ ક્યાં કહું છું ? મારી તખીયત સારી નથી નોનો કાંઈ ઉપાય ?”

“હું તારું દદં જાણી ગયો છું. તારા દદંની દવા પણ ત્યાંજ અળી રહેશે પછી કાંઈ છે ?”

“કાળીદાસ ! તમારા આગ્રહ પાસે લાચાર થવું પડે છે. મારી તખીયત સારી નહીં હોવા છતાં અનીચ્છાએ તમારી માગણી મારે કબુલ કરવી પડે છે. ચાલો હું હસમુખના જન્મ દિવસની મીઠલસમાં આવવાનું કબુલ કરું છું.”

“કબુલ કરે કે ના કબુલ કરે પરંતુ કાળીદાસ તને છોડે એવો ક્યાં છે” હસમુખ બોલ્યો.

“સોનેરી જાળ” માં શીકાર આપ્યાદ ફસાયેલો હોવાથી સોનેરી ટોળીના આગેવાન હસમુખને કાળીદાસ રાતના આઠ વાગ્યે તૈયાર રહેવાનું સુધાકરને જણાવીને સુધાકરને અયશાના વિચારોમાં તે છોડીને આદ્યા ગયા.

કાળીદાસ અને હસમુખ સુધાકરના ઘેરથી સીદ્ધા અયશાના ઘર તરફ જવાને ચાલી ગયા.

કાળીદાસ અને હસમુખના જતા પછી અયશાના અપાર મોહની ભર્યા રૂપ સૌંદર્ય પર પાગલ બની ગયેલો સુધાકર અયશા સંબધી વિચારો કરતો બોલવા લાગ્યો.

‘શું અયશા મારી થશે ? તેનો સુકામળ કપોલ પ્રદેશ તેની અમીઝરતી દેહલતાપર દિવાના બની ગયેલા સુધાકરને નહીં મળે ? નહીં, અયશાને કોઈ પણ રીતે મારી કરવીજ જોઈએ. શું ભાર છે તે વારાંગનાનો કે મારા જેવા અતુલ સંપતિના માલિકને વશ ન થાય ? કોઈ પણ રીતે અયશાને મારી તો કરવીજ જોઈએ. તેના મદભર્યા લોચનીયાએ માફ ચિત્ત ચળાવી દીધું છે. અહાહા ! કેવું સૌંદર્ય ? શું આવી રૂપસુંદરી વેશ્યા કે વારાંગના થવાને લાયક છે ? નહીંજ કોઈ પણ ઉપાયે તેને મેળવવાના હું પ્રયત્નો કરીશ. અને તેમાં જો કોઈની જરૂર પડશે તો મારા મિત્રો ક્યાં દુર છે ? હસમુખ અને કાળીદાસ મને મદદ કરવા માટે તૈયારજ છે.

આજ રાતનાજ કાળીદાસને આ વાતથી વાકેફ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ આમ વિચાર કરતો કરતો મધુરા મલયાનીલનો આનંદ અનુભવતાં ત્યાંજ નિંદ્રાધિન થઈ ગયો.

અચાની મુલાકાત લઈ સુધાકરને જળમાં ફસાવવાનો પાકો અંદાજસ્ત કરીને હસમુખ અને કાળીદાસ તેમના ઘર તરફ ચાલ્યા ગયા.

સમય, સમયનું કાચું કચું જળ છે તેમ દિવસ વ્યતિત થઈ ગયો અને સંધ્યા આવી પહોંચી થોડા સમય પછી સંધ્યા પશુ ચાલી ગઈ ને પૃથ્વી પર અંધકારનું સામ્રાજ્ય પ્રસરી જવા લાગ્યું.

સુધાકર આ સમયે તેની આરામ ખુરસીમાં પડ્યો પડ્યો અનુપમ ને દીલપસંદ સ્વપ્ને અનુભવતો હતો. રાત્રિ પડી જવાથી દીવાબત્તી કરવા આવેલા નોકરના આગમનથી સુધાકરની સ્વપ્ન નિંદ્રામાં ખલેલ પડી. તે એકાએક ઝબકી ઉઠ્યો ને સામે ટેબલ પર પડેલી ઘડીયાલ તરફ નજર જતાં આઠમાં દસ મીનીટ ઓછી છે તે જણાતાં તેના મનમાં ખેલી ઉઠ્યો.

“હજી વખત છે. દસ મીનીટમાં તો ત્યાં પહોંચી જઈશ. જો આ સમયે મીજલસમાં નહીં જઈ છું તો કાલીદાસ અને હસમુખની મિત્રતા મારે ગુમાવવી પડશે.” આમ કહી કપડા પહેરીને મિત્રની વર્ષ ગાંઠની મીજબાનીમાં જાય છે તેમ કહીને ભાડાની ટેકસી કરીને હસમુખના ઘર તરફ જવાને રવાના થઈ ગયો.

સુધાકરને “સોનેરી જળ”માં ફસાવવા માટે હસમુખ અને કાલીદાસે આગળથીજ તૈયારી કરી રાખી હતી અને સુવં કરના આવવાની રાહ જોતાં બંને બદમાસના સરદાર દસ પંદર મરાઠી મિત્રોની સાથે વાર્તાલાપ કરતા બેઠા હતા નવામાં માટરનું બુગળું વાગ્યું. ઘડીયાળમાં પશુ આઠના ટકોરા થયા એટલે સુવંકરનીજ

મોટર હોવી જોઈએ તેમ ધારીને કાળીદાસ તથા હસમુખ તેને લેવાને ગયા.

“સુધાકર ! હું નહોતો ધારતો કે તારી શ્રીમંતાઈના મદમાં તું અમોને એકાદ કલાકની રાહ જોવરાગ્યા વિના આવી પહોંચે” સુધાકરને જોતાંજ કાળીદાસ બોલ્યો.

“એવા ધનના મદમાં છડી જાય તે બીજા. આ સુધાકર તેવો નથી તેવું તું જણુવા છતાં શા માટે આવું બોલે છે ?” દરરોજના હસમુખા સ્વભાવ પ્રમાણે હસમુખ બોલ્યો.

“તું તો હંમેશાં સુધાકરનોજ પક્ષ બેંચે છે. હું તારો મિત્ર નથી કે મારી તરફેણમાં કાંઈ બોલતોજ નથી ?”

“તું પણ મારો મિત્ર તો છેજ પરંતુ સાચું કહેવું તે મારી ટેવ છે તને જો આથી માફું લાગ્યું હોય તો દીલગીર છું” હસમુખે કહ્યું.

“હવે એ વાતજ જવા દ્યોને” સુધાકર બોલ્યો. મિત્ર મંડળમાં આ પ્રમાણે વાર્તાવાપ ચાલતો હતો તેવામાં તો બાબુના ખંડમાં થાળીઓ પીરસાઈ ગઈ છે તેમ એક નોકરે કહ્યું. નોકરના આ શબ્દો સાંભળી હસમુખ, કાળીદાસ અને સુધાકરને લઈને જમવા ચાલ્યો ગયો.

જમી રહ્યા પછી પાન સોપારી ખાતાં ખાતાં કાળીદાસે સુધાકરના પાનમાં કાંઈક ધોળી વસ્તુ નાખી દીધી. સુધાકર પણ પાનમાં નાખેલ વસ્તુના ગુણ અનુસાર વાને ચડ્યો. સુધાકરને મોજમાં આવી ગયેલો જોતાંજ સહુ એક પછી એક દીવાનખાનામાંથી ચાલ્યા ગયા.

સુધાકરને તેમની “ સોનેરી જળ ” માં ફસાવવાનો યોગ્ય સમય આવી પહોંચેલો. જોધને કાલીદાસે હસમુખને ધશારત કરતાં પાસા ફેંકવાનું જણાવ્યું.

કાલીદાસના ધશારાનો ધશારાથી જવાબ આપી હસમુખ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો અને પહેલાંથી કરી રાખેલી ગોઠવણ મુજબ દીલ ઉશ્કેરનારી ચીજ ગાઇ સુધાકરનું દીલ ઉશ્કેરી મુકવા અયશાને કહ્યું કે તરતજ અયશાએ સીતારના તાર છેડી મધુર અવાજે નીચે મુજબ ગાવાનું શરૂ કર્યું.

“ રાત્રિ માંહી શુભ ફરસમાં,
કોઇ વામા વિધોગી;
સૈયા બેઠો ચીત ચિત્તવંત,
પ્યારીને પ્રેમ રોગી;
શોભીતો છે, કનક સરખો,
વણ જેનો રૂપાળો;
ચિકસેલાં કમળ સરખાં,
આય આનંદકારી;
જેના ઓળટો સુરલી ભર હું,
ચુસ્તો હૃદય ધારી;
કેલી અંતે પળતી પ્રમદા,
વસ્રથી ઢાંકી છાતી.
કુદી વેણી કરથી ગ્રહતી
પાછળે જોતી જાતી;

સુંભી લેતાં સુખથી વહતી,
હું હવે નાથ હારી;
એવી પ્યારી પ્રમદા મુજને
આવતી યાદ ભારી.”

સંગીતનો મીઠો ધ્વની સાંભળતાંજ સુધાકરના હૃદયના તાર જણુજણી ઉઠ્યા. સંગીત સાંભળી ધવાયેલા હૃદયે સુધાકર કાળીદાસ પ્રત્યે બોલ્યો.

“કાલીદાસ ! કેવું અજબ માધુર્યતાપૂર્ણ સંગીત છે ? આ સંગીતના શ્રવણથી મારા હૃદયના તાર જણુજણી ઉઠ્યા છે. આવું અનુપમ જે ગાઇ શકે છે તે ગાનારી કેવી હશે ? કાળીદાસને રૂપ-સુંદરીની સાથે મારી મુલાકાત ન થઇ શકે ?”

“શું તમે આવું સુંદર ગાનારીની કળાની કદર કરવા ઇચ્છો છો !” સુધાકરના અંતરના ભાવ જણી લેવાના હેતુથી કાળીદાસ બોલ્યો.

“કાળીદાસ ! આવી ઉત્તમ કળાની કદર કોણુ ન કરે ?”

“શું ખરેખર તમારું દીલ સંગીતના શ્રવણથી ધવાયું છે ?”

“તે હું તને કેવી રીતે બતાવી શકું કાલીદાસ લે આ મારી હીરાની વીંટી, આવું ઉમદા સંગીત ગાનારનો મેળાપ કરાવવાની તારી મહેનતની.”

“તમે મારા મિત્ર છો. હું તમોને મારાથી બનતી સઘળા મદદ કરીશ.” આમ કહીને સુધાકરે આપેલી હીરાની વીંટી લઈને કાળીદાસ આલ્યો ત્યાં ગયો.

કાલીદાસના જવા પછી સંગીતના શ્રવણથી તેના મધુરા આલાપને સ્વરમાં જાન લુલી બેઠેલો સુધાકર દીવાનખાનામાં આમ તેમ ટહેલવા લાગ્યો. “આ કાકીશ કંઠે ગાનારી કાષ્ટ દેવલોકની અપ્સરા તો નહીં હોય? કેવું અજબ ચેતનભયુ” સંગીત છે? સ્વરમાં પણ કેટલું બધું માધુર્ય ભયુ” છે?” આમ સુધાકર તેના મનમાં બબડી રહ્યો હતો તેવામાં એક કાકીશ કંઠ કીન્નરી-અજબ લાવણ્યવતી સુંદરી તેના હાથમાં સીતાર લઇને ઉપરનું સંગીત લલકારતી લલકારતી સુધાકર જ્યાં ટહેલતો હતો ત્યાં આવી પહોંચી.

સંગીતનો સ્વર કાને પડતાંજ સુધાકરની વિચારનિદ્રા તુટી પડતાંજ તેની સામે એક અનુપમ લાવણ્યવતી સુંદરીને મધુર આલાપથી ગાતી જોઈ. આ દ્રશ્ય જોતાંજ સુધાકર તેના પ્રત્યે બોલી ઉઠ્યો.

“સુર લોકમાંથી જુલા પડેલ સુર લોકની કાષ્ટ સંગીત કુશળ બાળા તો આપ નથીને?”

આમ કહીને વિશ્વમોહીનીના સૌંદર્યનું પાન કરવામાં લીન બની ગયો. રૂપસુંદરી અયશાના સૌંદર્યમાં મસ્ત બની ગયેલ સુધાકરે આ યુવતીને મૌન રહેલી જોતાંજ તેના બાહુપાશમાં જકડી લીધી અને તેના અધરામૃત પર ચુંબન કરતાં બોલી ઉઠ્યો.

“શું તમારા આ રૂપરાશીનું પાન કરવાનો અમોલો લ્હાવો મને મળશે ખરો?”

આના જવાબમાં પણ તે કામદેવની રતિને મૌનજ સેવેલું જોઈ સુધાકરે તેને ફરીથી તેના બાહુપાશમાં જકડીને અયશાના શુદ્ધ ગુલાબી ગાલ પર ચુંબનની મ્હોર મારી તેના અધરામૃતનું પાન કરવા લાગ્યો.

પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ.

ઝોશં વિલાયતનાં કાળાં ભોપાળાં-ભુત કાળનાં ભયંકર
દુષ્ટો-અસો વધે પહેલાંનો શાહી ઇતિહાસ

લંડન રાજ-રહસ્ય

અથવા

મિસ્ટ્રીઝ ઓફ ધી કોર્ટ ઓફ લંડન.

વાંચતાં અન્નયખીમાં ગરકાવ થશે. એકમેકથી ભયંકર બનાવો-કદાપી
કલ્પનામાં પણ ન આવી શકે તેવાં ભયંકર કારસ્થાનો-રાજમહેલના
ખંડોમાં કેવા કેવા કાવત્રાં રચાતાં હશે-જેનો ખ્યાલ વાંચ્યા
વગર સમજી ન શકાય. અનેક ભયંકર ઘટનાઓ-લંડન
શહેરના અનેક ભયંકર દુષ્ટો-અને મવાલીઓનાં ગજબ-
નાક રહેઠાણો-હૃદયને હચમચાવી મૂકે તેવા હજારો
બનાવો નજર સામે ખડા થાય છે,

એક વખત વાંચો,

અનેક વખત વાંચ્યાજ કરો !

આ પુસ્તક પુરૂં વાચવું તે જીંદગીનો એક લહાવો છે.

આર ભાગમાં આ વાર્તા કંપલીટ થઈ છે.

દરેક ભાગના ૧૪ આના, પોસ્ટેજ ૪ આના.

૧૨ ભાગના પુરા સેટના રૂ. ૧૦, પોસ્ટેજ રૂ. ૧.

વિલાસ ઓફીસ,

૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

અનેક નવલકથાઓથી અનોખી ભાત પાડતી
ડીટકટીવ નોવેલ

કોની યૈરી?

એટલી સુંદર અને રોમાંચક ડીટકટીવ નોવેલ તમોએ
લાગ્યેજ વાંચી હશે.

સુંદર ગ્લેઝ પેપરનું લગભગ અઢીસો પાનાનું—
પાકી બાઇન્ડીંગનું અપ-ટુ-ડેટ સચિત્ર પુસ્તક.

રૂપિયા બે, પોસ્ટેજ છ આના.

વિલાસ ઓશીસ,

૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

વિલાસ ઓશીસનાં ખાસ પુસ્તકો.

લંડન રાજ-રહસ્ય અથવા મીસ્ટરીઝ ઓફ ધી ક્રાઈ	૩. આ.
ઓફ લંડન દરેક ભાગના ...	૦-૧૪
ખલકના ખેલ-સુંદર વાર્તાઓનો ખજાનો સચીત્ર	૧-૮
કોની ઝેરી?—ડીટેક્ટીવ નોવેલ સચીત્ર ...	૨-૦
વિલાયતી કોકશાસ્ત્ર—દરેકને ઉપયોગી, ખંતે ભાગના	૩-૦
રોઝા લામ્બર્ટ યાને પાદરીની પુત્રી ખંતે ભાગના	૨-૦
(ત્રીજો ભાગ છપાય છે ત્રણ ભાગમાં પુરી થશે.)	
પ્રેમનાં જાદુ યાને કામણગારી કાંતા-સુંદર વાર્તાઓ	૧-૦
ઘાઘરાવાળી—રસીલી ફ્રેન્ચ વાર્તાઓપરથી ...	૧-૦
સ્નેહ સમાધી-સંગારિક નાની નોવેલ ...	૦-૮
બેગમ કે બલા?—રસીલી સચીત્ર નોવેલ ...	૨-૮
માયાની પુતળીઓ—અદ્ભુત પ્રસંગો સચીત્ર-...	૧-૪
ખુની કે જાદુગર-ડીટેક્ટીવ નોવેલ ...	૦-૧૨
મસ્તીખોર માશુક... ..	૦-૪

તે સીવાય દરેક જાતનાં પુસ્તકો હમારે ત્યાંથી મળશે.
દરેકનું વી. પી. પોસ્ટેજ જુદું પડશે.

વિલાસ ઓશીસ,

૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

તૈયાર છે !

તૈયાર છે !

સારા દેશમાં અત્યારે કુાન્તિનાં વાદળો ધેરાઈ રહ્યાં છે, તેણે પ્ર નોજવાનનાં હૃદયમાં સ્થાન મેળવવા માંડ્યું છે. કુાન્તિનાં મૂળ અંગાળા રોપાએલાં, તેથી ત્યાંનાજ કુાન્તિવીરોની ગુપ્ત હોલચાલ, તેમના નિય તેમની પ્રતિજ્ઞા, તેમનો આત્મભોગ, આઝાદી માટે જીવ સટોસ પ્રયત્નો વગેરે ઉપર અજબ પ્રકાશ ફેંકતું

કુાન્તિની ચીનગારીઓ

આ કંઈ કલ્પિત નવલકથા નથી, પણ હિન્દને માટે જનફેર કરનાર કુાન્તિવીરોની અદ્ભુત રોમાંચક સત્ય કથા છે. આયું પુ ગુજરાતી ભાષામાં હજી બહાર પડ્યુંજ નથી. આઝાદીની ધગશ ધરાવનાર પ્રત્યેક જીવાને તે જરૂર વસાવવું જોઈએ.

કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૦-૦. વી. પી. થી રૂ. ૧-૪-૦.

રેનોલ્ડસની બીજી રસીલી વાર્તા.

રોઝા લામ્બર્ટ યાને પાદરીની પુત્રી.

આ રસીલી વાર્તા વાંચવી તે જીંદગીની એક મોજ છે. બંને ભાગના રૂ. ૨, પોસ્ટેજ છ આના. ત્રીજો ભાગ છપાય છે.

હુનીયાના મહાન પ્રોફેસરોના સત્તાવાર પુસ્તકો પરથી રચેલું

વિલાયતી કોકશાસ્ત્ર (સચીત્ર.)

મોટા મોટા નામાંકીત ગ્રન્થોએ તથા પત્રોએ જેનાં વખાણ કરેલાં છે. દરેકને વાંચવા લાયક દરેક ભાગના રૂ. ૧૫, બંને ભાગના રૂ. ૩, પોસ્ટેજ છ આના.

વિલાસ ઓશીસ,

૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રાટ, કોટ, મુંબઈ.

